

BOUDEWIJN SMITS

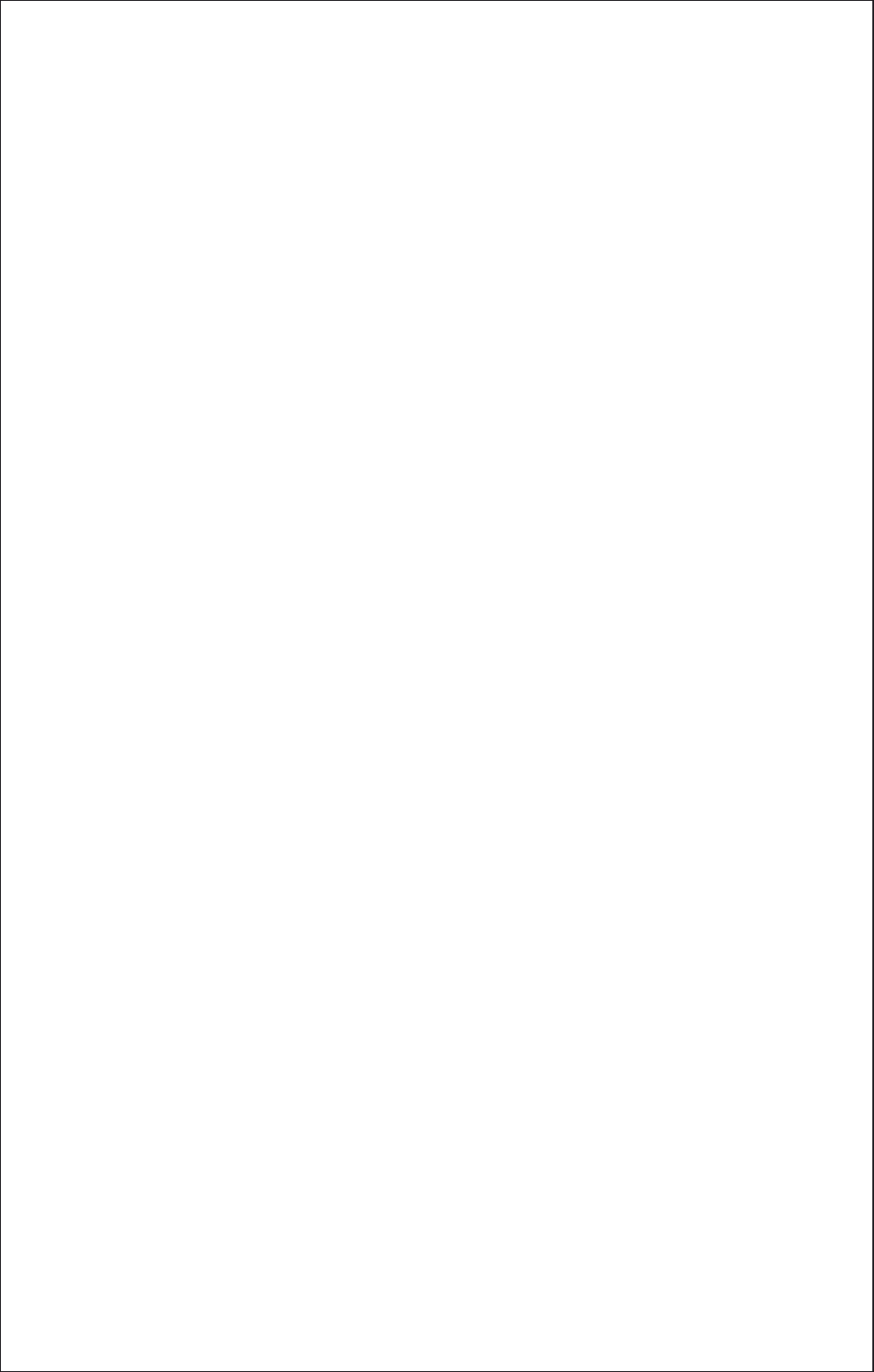
Loe de Jong

1914-2005

Historicus met een missie

BIJLAGEN 8 TOT EN MET II

Boom Amsterdam

INHOUD

BIJLAGE 8 NOTEN

Inleiding	5
Hoofdstuk 1	7
Hoofdstuk 2	19
Hoofdstuk 3	35
Hoofdstuk 4	53
Hoofdstuk 5	70
Hoofdstuk 6	82
Hoofdstuk 7	100
Hoofdstuk 8	111
Hoofdstuk 9	119
Hoofdstuk 10	131
Hoofdstuk 11	141
Hoofdstuk 12	154
Hoofdstuk 13	166
Hoofdstuk 14	178
Hoofdstuk 15	190
Hoofdstuk 16	200
Hoofdstuk 17	215
Hoofdstuk 18	223
Hoofdstuk 19	234
Hoofdstuk 20	243
Hoofdstuk 21	256
Hoofdstuk 22	266
Hoofdstuk 23	272
Hoofdstuk 24	288
Hoofdstuk 25	301

Hoofdstuk 26	315
Hoofdstuk 27	327
Hoofdstuk 28	339
Hoofdstuk 29	350
Hoofdstuk 30	360
Slotbeschouwing	371

BIJLAGE 9 ENGLISH SUMMERY	373

BIJLAGE IO GEÏNTERVIEWDE PERSONEN	383

BIJLAGE II GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN	391

BIJLAGE 8

NOTEN

INLEIDING

- 1 Ernst H. Kossmann, 'Continuïteit en discontinuïteit in de naoorlogse geschiedenis van Nederland', *Ons Erfdeel* 28, nr. 5 (1985): 659-668, aldaar 660.
- 2 Een ander monumentaal werk is *A study of History* (Oxford 1934-1961) van de Britse historicus Arnold Toynbee dat in totaal 12 delen omvat en meer dan 7000 bladzijden telt.
- 3 De Jongs oeuvre telt bij benadering 46.500 bladzijden. Zijn journalistiek werk: 24.742 blz. Specificatie: *De Groene Amsterdammer* (februari 1937-mei 1940), circa 8000 blz.; *Radio Oranje* (juli 1940-augustus 1945), inclusief de geallieerde strooi-bladen *De Wervelwind* en *De Vliegende Hollander* en vanaf de bevrijding, *Herrijzend Nederland*, circa 10.000 blz.; zijn verzetstitel *Holland fights the Nazis* (1940): 138 blz. en de vierdelige reeks *Je maintiendrai* (1940-1944) exclusief bijlagen: 1447 blz.; 21 jaar buitenlandrubriek *Vrij Nederland* (van 1949 tot 1969): 5000 blz. en zijn filmscenario *De overval* (december 1962): 157 blz.

De Jongs (populair)wetenschappelijk werk: 18.171 blz. Specificatie: *Hedendaags Marxisme* (1937): 79 blz.; dissertatie *De Duitse Vijfde Colonne* (1953): 483 blz.; *De Bezetting* (6 mei 1960-4 mei 1965): 805 blz.; papers, toespraken en losse artikelen: circa 200 blz.; 12 delen *Koninkrijk* (1969-1988, populaire uitgave): 16.604 blz.; *De Bezetting na 50 jaar* (december 1989-mei 1990): 543 blz.

De Jongs zakelijke rapporten: 2450 blz. Specificatie: Kwartaalverslagen (1955-1988): 1800 blz. en NIOD-rapporten: circa 650 blz.

De Jongs autobiografisch werk: 554 blz. Specificatie: *Opkrabbelen* (1990): 94 blz., *Herinneringen I* (1993): 224 blz. en *Herinneringen II* (1996): 236 blz.

- 4 Hans Renders, *De zeven hoofdzonden van de biografie. Over biografen, historici en journalisten*, inaugurale rede 2008 (Amsterdam 2008), 7. Hans Renders, 'De biografische methode', in Gerrit Voerman en Dirk Jan Wolfram (red.), *Kossmann Instituut. Benaderingen van de geschiedenis van politiek* (Groningen 2006), 39-42. Hans Renders, 'The biographical method', in Hans Renders en Binne de Haan (red.), *Theoretical discussions of biography* (Lewiston/Queenston/Lampeter 2013), 335-342.
- 5 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 2 en 1123.
- 6 Radioprogramma *Tempo doeloe*, 11 juni 1988, interview Henk van Stripriaan met Loe de Jong.
- 7 Een tiental hoofdstukken vormen samen een monografie van *Het Koninkrijk* (1969-1988): 10, 11 (§ 1 en 2), 18, 19, 20, 21 (§ 3 en 4), 22, 26 (§ 1-3), 27, 28, 29 (§ 5) en 30 (§ 3). De hoofdstukken 12, 13 (§ 1 en 2) en 14 kunnen worden gelezen als een monografie van *De Bezetting* (1960-1965).
- 8 'Louis de Jong, herdenking door P.W. Klein', *Levensberichten en herdenkingen 2007* (Amsterdam: KNAW, 2007), 32-38, aldaar 32.
- 9 De Jong, *Herinneringen I* (Den Haag 1993), 219.
- 10 Arianne Baggerman en Rudolf Dekker, "'De gevaarlijkste aller bronnen.'" Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1, nr. 4 (2004): 3-22, aldaar 56 en 9. Zie voor een recente bespreking van het genre autobiografie in Nederland: Marijke Huisman, *Publieke levens: autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt 1850-1918* (Zutphen 2008), 17-22.
- 11 De Jong, *Herinneringen II* (Den Haag 1996), 10 en 57.
- 12 Bas Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong* (Diemen 2005), 7. De correspondentie van De Jong met zijn lezers (zijn fanmail) bevat vele duizenden brieven en is gearchiveerd op het NIOD in 75 dozen.

HOOFDSTUK I

- 1 De Jong, *Herinneringen 1*, 9.
- 2 Gans, *De kleine verschillen die het leven uitmaken* (Amsterdam 1999), 134-135.
- 3 Sluysen, *Hun lach klinkt van zo ver* (Amsterdam 1959), 91.
- 4 Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 5 Stadsarchief Amsterdam, afdeling Genealogie. De voorouders van Loe de Jong zijn getraceerd in de geraadpleegde gezinskaarten. Waar in de volgende noten bij geboorte- en sterfdata geen plaatsnaam is vermeld, moet Amsterdam worden gelezen. Zie voor meer gegevens over het voorgeslacht van de familie De Jong: Peter-Paul de Baar, 'Alida de Jong. Een vakbondsvrouw van vòòr de oorlog (1885-1943)', ongepubliceerde doctoraalscriptie UvA (Amsterdam, augustus 1985, herziene versie).
- 6 De Jong, *Herinneringen 1*, 15. Gesprek met Froukje Stil-Stend, 22 december 2005. Gesprek met Harmen Snel (Stadsarchief Amsterdam), 29 juni 2006. E-mail Ruth de Jong-Hotze, 14 januari 2014.
- 7 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juli 1965. NIOD, 701, Kwartaalverslagen 1955-1965, De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israël 23 juli-2 augustus 1965', 1-14, aldaar 2.
- 8 Van Tijn, 'Amsterdamse diamanthandel 1', *TvG* 87 (1974): 16-69, aldaar 25, 28, 34, 37 en 49.
- 9 Gesprek Peter-Paul de Baar met Elisabeth Wunnink-de Jong, 22 juli 1985. De Baar, 'Alida de Jong', 6.
- 10 Sara Serlui vertrok per 7 of 8 oktober (niet goed leesbaar) 1875 per trein naar Parijs.
- 11 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. Gesprek Froukje Stil-Stend, 22 december 2005. Grootmoeder Sara de Jong-Serlui (25 december 1853-september 1929) vertelde Loe dat Serlui een verbastering is van de plaats Saarlouis in de Duitse deelstaat Saarland. In de eerste decennia na 1811 werd de achternaam Serlui in de akten ook gespeld als 'Serlin' of 'Serlui'.
- 12 Overgrootvader Samuel Mozes Serlui (7 mei 1802-22 mei

1875) woonde in 1825 nog in zijn ouderlijk huis op Rapenburgerstraat 16 (nummering sinds 1875). Hij trouwde op 18 november 1852 met Nannette van der Poorten (20 augustus 1812-23 januari 1899) en trok bij haar in op de Weesperstraat 70 (nummering sinds 1875). Deze overgrootouders Serlui-Van der Poorten van Loe de Jong kregen een dochter, Sara Serlui (26 december 1853-7 september 1929 in Apeldoorn) en een zoon, Mozes Serlui (10 mei 1856-5 maart 1931).

- 13 De Baar, 'Alida de Jong', 10.
- 14 Gesprek Peter-Paul de Baar met Els Wunnink-de Jong, 22 juli 1985.
- 15 Levie de Jong (25 november 1848-31 maart 1930) trouwde op 14 december 1875 in Parijs met Sara Serlui (26 december 1853-7 september 1929 in Apeldoorn). Zij kregen acht kinderen: Samuel (Sam; 30 augustus 1878-6 juni 1960 in Zeist), Aaltje (17 juni 1880-28 oktober 1880), Moses (18 februari 1882-27 juni 1883), Nanette[a] (21 februari 1884-9 juli 1943 in Sobibor), Aaltje (later Alida; 18 december 1885-9 juli 1943 in Sobibor), Moses (Jaap, soms ook wel Maurits genoemd) de Jong (27 december 1887-14 mei 1941), Godfried (17 augustus 1891-4 juni 1943 in Sobibor) en Michel (13 februari 1895-8 april 1895).
- 16 De Jong, 'Voor het jubileumnummer van de A.N.D.B.' [ongedateerd], NIOD 823, 59. Meijer Sluysen, *Er groeit gras in de Weesperstraat* (Amsterdam 1962), 145. Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973. De Baar, 'Alida de Jong', 10. De Jong, *Herinneringen I*, 15.
- 17 *Bar mitswa* is de joodse wijding tot kerkelijke meerderjarigheid van een jongen na het einde van zijn dertiende levensjaar in de synagoge, waarbij hij uit de Thora moet voorlezen.
- 18 Gesprek Peter-Paul Baar met Els Wunnink-de Jong, 22 juli 1985. Gans, *De kleine verschillen*, 125.
- 19 Selma Leydesdorff, *Wij hebben als mens geleefd. Het Joodse proletariaat van Amsterdam, 1900-1940* (Amsterdam 1987), 156. Arie Kuiper, *Een wijze ging voorbij. Het leven van Abel J. Herzberg* (Amsterdam 1997), 31. Isaac Lipschits, *De kleine sjoa* (Amsterdam 2001), 185-186.
- 20 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982.

- Grootvader Levie de Jong werd nooit lid van de ANDB.
- 21 Van Tijn, 'Amsterdamse diamanthandel 1', 65.
 - 22 Salvador Bloemgarten, *Henri Polak, sociaal democraat 1868-1943* (Den Haag 1993), 91 en 144.
 - 23 Alida de Jong, *De proletarische vrouw*, 6 oktober 1931, geciteerd in De Baar, 'Alida de Jong', 27-29. Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. Gesprek Peter-Paul de Baar met Els Wunnink-de Jong, 22 juli 1985.
 - 24 Gans, *Kleine verschillen*, 137. De Baar, 'Alida de Jong', 41.
 - 25 Samuel (roepnaam Sam) de Jong (30 augustus 1878-6 juni 1960 in Zeist) trouwde op 9 mei 1906 de niet-Joodse Jannetje Liedija Alant (14 juli 1876-15 december 1953). Zij kregen twee dochters: Cornelia Bernadina de Jong (8 november 1907-onbekend) en Elisabeth de Jong (24 april 1912-onbekend).
 - 26 De Baar, 'Alida de Jong', 41. Gesprek Els Wunnink-de Jong door Peter-Paul de Baar, 22 juli 1985. Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1982. De Jong, *Herinneringen I*, 15.
 - 27 De Baar, 'Alida de Jong', 29-30 en 43. Tot afdeling III behoorden de Weesperstraatbuurt, Oosterparkbuurt en de Transvaalbuurt. De oude Jodenhoek vormde afdeling IV.
 - 28 De Baar, 'Alida de Jong', 42. Levie de Jong begon in 1908 op Kerkstraat 65 de tweede melkwinkel in de familie. Het eerste melkwinkeltje had zijn schoonvader Godfried van der Poorten in 1853 geopend aan de Weesperstraat 70; het werd opgedoekt in mei 1887 wegens de verhuizing naar nr. 58.
 - 29 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. De Jong, *Herinneringen I*, 15-16.
 - 30 Privéarchief Daan de Jong, brief Liesbeth ('Liesje') van Male aan Sally de Jong, Amsterdam 29 augustus 1938.
 - 31 Mozes (= Jaap) de Jong verbleef van 28 januari 1915 tot 18 september 1916 in krankzinnigengesticht Endegeest in Oegstgeest.
 - 32 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982.
 - 33 Bloemgarten, *Henri Polak*, 320-321, 324, 338 en 405. In het topjaar 1907 liet de ANDB 425 leerlingen toe.
 - 34 Bloemgarten, *Henri Polak*, 100, 321, 359 en 360. Henri Polak voedde zijn arbeiders op in socialistische solidariteit en vorm-

de hen als leiders van de toekomstige socialistische maatschappij.

- 35 NIOD, 700, 1966, Doos De Bezetting algemeen, De Jong, 'Toespraak bij de eerste druk gebonden uitgave *De Bezetting*', Querido te Amsterdam, 15 september 1966.
- 36 Gesprek L. Guttman-Roselaar, 19 juli 2005.
- 37 Godfried de Jong (17 augustus 1891-4 juni 1943 in Sobibor) en Betsy de Jong-Aleng (22 december 1888-4 juni 1943 in Sobibor) trouwden op 13 augustus 1913.
- 38 Frits de Jong Edz., *Van ruw tot geslepen* (Amsterdam 1954), 115. Bloemgarten, *Henri Polak*, 356 en 360.
- 39 Bloemgarten, *Henri Polak*, 1996, 355-356 en 381.
- 40 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 64.
- 41 De Jong, *Oprabbelen*, 26. De Jong, *Herinneringen 1*, 9.
- 42 C.A. van der Velde, *A.N.D.B.* (Amsterdam 1925), 538. Bloemgarten, *Henri Polak*, 400.
- 43 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Voor het jubileumnummer van de A.N.D.B.' [ongedateerd]. De Jong, *Herinneringen 1*, 12-13. Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 2 februari 1985.
- 44 Zie over het 25-jarige ANDB-jubileumfeest: Bloemgarten, *Henri Polak*, 429-431, en Van der Velde, *A.N.D.B.*, 626-645.
- 45 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. Van der Velde, *A.N.D.B.*, 626. De feestcommissie telde 24 leden.
- 46 Frits de Jong Edz., *Van ruw tot geslepen*, 19-21.
- 47 NIOD 823, 59, De Jong, 'Voor het jubileumnummer van de A.N.D.B.' [ongedateerd].
- 48 Van der Velde, *A.N.D.B.*, 645. Bloemgarten, *Henri Polak*, 367.
- 49 Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1982.
- 50 De Jong, *Oprabbelen*, 26. De Jong, *Herinneringen 1*, 12.
- 51 Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1982.
- 52 De Jong, 'Herinneringen', *Koemi Orie*, landelijk orgaan van de Poalé Zion Bond, 13 augustus 1953 (bijzonder nummer t.g.v. de 75ste verjaardag van Sam de Wolff), 34.
- 53 Het ijsclubterrein was een deel van het Museumplein dat 's winters als schaatsbaan in gebruik was en waar in het voor-

- jaar en in de zomer manifestaties plaatsvonden.
- 54 De Jong, *Herinneringen 1*, 37. Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1982.
- 55 Bloemgarten, *Henri Polak*, 422.
- 56 Jan de Jong en Peter Korzelius, *Driekwart eeuw Algemene Woningbouw Vereniging Amsterdam* (Amsterdam 1985), 15.
- 57 De Jong, *Herinneringen 1*, 7. Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1985.
- 58 Egbert Ottens, '75 jaar volkshuisvesting in Amsterdam', *Ons Amsterdam*, 42, nr. 9 (september 1990): 229-230.
- 59 De Jong en Korzelius, *awv*, 17.
- 60 De Jong, *Herinneringen 1*, 14 en 17.
- 61 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 62 De Jong, *Herinneringen 1*, 14. Gesprek Annie van Raalte-Nunes Nabarro, 22 juni 2005. Gesprekken mw. van de Ancker (bewoonster Smaragdstraat 34), 19 juli 2005 en 19 april 2006.
- 63 De Jong, *Herinneringen 1*, 11 en 41. Gesprek Luisa Guttmann-Roselaar, 19 juli 2005. Gesprek Joost de Jong, 4 mei 2006.
- 64 De Jong, *Opkrabbelen*, 68. De Jong, *Herinneringen 1*, 15-16.
- 65 Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1982. Gesprek Els Wunnink-de Jong door Peter-Paul de Baar, 22 juli 1985. De Jong, *Herinneringen 1*, 19.
- 66 Selma Leydesdorff, 'De Jong schreef misschien wel moeilijkste boek in zijn leven', *NIW*, 1 oktober 1993.
- 67 De Jong, *Herinneringen 1*, 28. Egbert Ottens, *Moeilijke haring moet ook worden gevangen* (Amsterdam 1993), 31.
- 68 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 120. Middenstandwinkels verloren in de eerste drie jaar van de crisis gemiddeld een derde van hun omzet.
- 69 De Jong en Korzelius, *awv*, 18. In 1935 was de gemiddelde leegstand bij de awv 13 tot 15 procent.
- 70 *Telefoonboek Amsterdam*, editie 1932-'33. Idem, editie 1935-'36. Vermelding 'De nieuwe Sierkan' in de *Gouden Gids* onder de rubriek 'melkslijters'. Het telefoonnummer van de zaak was 27834 en het gemeentelijke gironummer luidde J 604.

- 71 De Jong, *Herinneringen II*, 62.
- 72 De Jong, *Herinneringen I*, 12, 17 en 61. RVU-televisieprogramma, *Als ik het had geweten. Gesprek tussen Hofland en De Jong* (regisseur Hans Bosscher), Nederland 3, 21:00 uur, 10 maart 1993, NIOD 823, 30. Gesprek Annie van Raalte-Nunes Nabarro, 22 juni 2005.
- 73 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1985. De Jong, *Herinneringen I*, 45.
- 74 De Jong, *Herinneringen I*, 12 en 20, en *Herinneringen II*, 61.
- 75 De Jong, *Herinneringen II*, 61. Gesprek Luisa Guttmann-Roselaar, 19 juli 2005.
- 76 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 77 Ewoud Sanders, 'Mazzel en broge voor de hele misjpoge', *NRC Handelsblad*, 12 juni 2009. *Misjpoge* gaat via het Jiddisch terug op het Hebreeuwse *misjpacha*, dat 'familie' betekent. Misjpoge betekent in het Nederlands (1) 'verwanten' en 'familie', (2) 'medejoden', 'groep bij elkaar horende mensen', (3) 'clan' en (4) 'zaak' of 'handel' (Bargoens).
- 78 De Jong, *Opkrabbelen*, 69. De Jong, *Herinneringen I*, 12, 14 en 17-18.
- 79 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982.
- 80 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 65. C.M. Kristel, 'massamoord', in M. de Keizer (red.), *Een dure verplichting en een kostelijk voorrecht. Dr. L. de Jong en zijn Geschiedwerk* (Den Haag 1995), 85-107, aldaar 91.
- 81 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973. De Jong, *Herinneringen I*, 20.
- 82 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 83 Marja Vuijsje, *Ons kamp. Een min of meer joodse geschiedenis* (Amsterdam 2012), 21.
- 84 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982.
- 85 De Jong, *Herinneringen I*, 16.
- 86 NIOD, 823, 59, De Jong, toespraak 'De teleurstelling der oud-illegalen', Overloon, 8 mei 1971, 10.
- 87 De Jong, *Herinneringen I*, 19.

- 88 De Jong, *Herinneringen 1*, 59. Gans, *Kleine verschillen*, 127. Alida de Jong kwam vanaf 1925 op de verkiezingskandidatenlijsten van de SDAP te staan. In haar eerste zittingsperiode in de Tweede Kamer van september 1931 tot 1933 volgde ze de socialistische 'stamvader' A.H. Gerhard op. Van 1937 tot 1940 diende Alida de Jong een tweede termijn als volksvertegenwoordiger.
- 89 Gesprek Loe de Jong door Peter-Paul de Baar, 9 februari 1982. De Jong, *Herinneringen 1*, 59.
- 90 De persoonskaart van Alida de Jong in het Stadsarchief Amsterdam vermeldt de volgende woonadressen: nadat zij haar ouderlijk huis op de Nieuwe Kerkstraat 65, vanaf 12 november 1917: Nieuwe Kerkstraat 75-huis had verlaten, ging ze in (1) september 1928 in de Jekerstraat 112 III wonen. Vanaf 19 april 1930 trokken Nanette en Jaap na de dood van hun beide ouders in 1929 en 1930 in. (2) Vanaf 23 april 1931: Maasstraat 113 III, (3) vanaf 28 juli 1937: Jekerstraat 61 III, (4) vanaf 15 oktober 1940: Smaragdstraat 34 winkelwoning (in oorlogstijd was zij dus ingetrokken bij haar jongere broer Godfried), (5) vanaf 11 april 1941: Marathonweg 39-1. Zus Nanette en jongere broer Jaap volgden haar steeds op deze adressen.
- 91 Privéarchief Peter-Paul de Baar, brief L. de Jong aan mw. W. van Vreedendaal, vrouwenbond FNV, 21 september 1984, bijlage: 'Tekst van de toespraak L. de Jong bij de opening van de Alida de Jongschool in Utrecht', 18 november 1984.
- 92 De Jong, *Herinneringen 1*, 15-17.
- 93 De Jong, *Herinneringen 11*, 8-9.
- 94 De Jong, *Herinneringen 1*, 37.
- 95 De Jong, *Herinneringen 1*, 9. Gesprek Willy J. Stärcke, 7 december 2005. De medeklinker 'oe' allitereert met Loe en de a-klank valt samen met de klinker in de naam Sally.
- 96 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Interview van Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 97 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973. Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 98 De Jong, *Herinneringen 1*, 9. rVU-televisieprogramma, *Gesprek Hofland met De Jong*, 10 maart 1993.

- 99 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 100 De Jong, *Herinneringen 1*, 9. [De Jong], 'Wat gij moet doen, wanneer gij een tweeling krijgt', *De Groene Amsterdammer*, 10 december 1938.
- 101 Gemeente Amsterdam, Dienst Persoonsgegevens. Uittreksel geboorteaktes (13 oktober 2006, gegevens ontleend aan het origineel) van Louis de Jong (aktenummer 9-4909; geb. om 13.00 uur op 24 april 1914 in Amsterdam) en Sally de Jong (aktenummer 9-4911; geb. om 14.00 uur op 24 april 1914 in Amsterdam). De Jong, *Herinneringen 1*, 9. Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 12 december 1973. Loe de Jong veronderstelde een halfuur tijdsverschil tussen zijn geboorte en die van Sally.
- 102 De Jong, *Herinneringen 1*, 9. Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 103 Maria Shiakowsky, 'Loe de Jong, ons levende oorlogsmonument', *Het Parool*, 23 april 1988.
- 104 Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005. Gesprek Willy Stärcke, 7 december 2005.
- 105 De Jong, *Herinneringen 1*, 9 en 12. Gesprek Hugo Siegelaar, 6 december 2006. Barbara Schave Klein, *Not all twins are alike* (Westport 2003), 11.
- 106 Gesprek Annie van Raalte-Nunes Nabarro, 22 juni 2005. Mededeling J. Swart-Bouman, 18 november 2005.
- 107 De Jong, *Herinneringen 1*, 8, 11-12 en 20. Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 108 De Jong, *Herinneringen 1*, 19. J.C.H. Blom en J.J. Cahen, 'Joodse Nederlanders, Nederlandse joden en joden in Nederland (1870-1940)', in J.C.H. Blom e.a. (red.), *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 1995), 247-312, aldaar 284 en 309.
- 109 De Jong, *Herinneringen 1*, 20 en 28. Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 110 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 111 De Jong, *Herinneringen 1*, 10. Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong door, 2 februari 1982. Gesprek Peter-Paul de Baar

- met Els Wunnink-de Jong, 22 juli 1985. Sluyser, *Hun lach klinkt van zo ver*, 8-9 en 89. Het Jiddische ‘bolleboos’, dat op het platteland werd gebruikt, is in het Nederlands bekender geworden dan ‘bollebof’ dat courant was in de stad.
- 112 De Jong, *Herinneringen 1*, 19.
- 113 De Jong, *Herinneringen 1*, 20. Florian Diepenbrock, ‘De zeven levens van Sal & Peter Breemer, over Plato, P.L. Tak, Preseer, Philoctetes en tutti quanti’, in Els Kloek e.a. (red.), *Het Vossius 1926-2001* (Amsterdam 2002), 62-65, aldaar 62.
- 114 Dick de Boer, ‘Halve eeuw Vossius-gymnasium, 1926-1976, uit de eerste 20 jaren’, *Ons Amsterdam* 12, nr. 12 (1976): 350-385, aldaar 350. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 28.
- 115 Kuiper, *Een wijze ging voorbij*, 46-49. Gesprek Helma Hijman-Van Hoorn, 11 december 2005.
- 116 Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 25, 27 en 33.
- 117 De Jong, *Herinneringen 1*, 26. Gesprek Luisa Guttmann-Roselaar, 19 juli 2005. Gesprek A.J. Swart-Bouman, 7 december 2005.
- 118 Interview Frits Abrahams met L. de Jong, *Algemeen Dagblad*, 24 december 1992. De Jong, *Herinneringen 1*, 28.
- 119 Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 13. Tot dit ‘knappe klasje’ hoorde de tweeling De Jong en hun vriendenkring van nog vier jongens en een meisje. Soms maakte een vriend pas in een later leerjaar deel uit van de groep die lang niet altijd hecht was. Deze leerlingen waren: (1) Loe de Jong (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 1B, 2B, 3B, 4B, 5A, 6A), (2) Sally de Jong (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 1B, 2B, 3B, 4B, 5B, 6B), (3) Annie Nunes Nabarro (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 1B, 2B, 3B, 4B, 5B, 6B), (4) Daaf Barmes (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 1B, 2B, 3B, 4B, 5A, 6A), zie ook: De Jong, *Herinneringen 1*, 28, (5) Willy Pos (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 2A, 3A, 4A, 4B, 5A, 6A), (6) Sal Breemer (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 1A, 2A, 3A, 4A, 5A, 6A) en (7) Marius Flothuis (6 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1932 in de klassen 1B, 2B, 3B, 4B, 5A, 6A), zie ook: De Jong, *Herinneringen 1*, 42. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 14. (8)

- Sem Dresden (6 cursusjaren van najaar 1927 tot zomer 1932 in de klassen 1C, 2B, 3B, 3B, 4B, 5B, daarna staatsexamen) viel er enigszins buiten. Hij haalde geen extreem hoge cijfers, al waren het wel voldoende. (9) Meik de Swaan (1 cursusjaar vanaf kerst 1930 tot zomer 1931 in klas 4B) zat slechts een halfjaar op het Vossius. Hij was wel intelligent, maar dat bleek niet uit zijn cijfers. (10) Ina Stärcke (7 cursusjaren van najaar 1926 tot zomer 1933 in de klassen 1C, 2B, 3A, 3A, 4A, 5A, 6A) behoorde niet tot dit groepje, maar werd in de bovenbouw de vriendin van Loe de Jong.
- 120 Gesprek Annie van Raalte-Nunes Nabarro, 22 juni 2005. Gesprek Luisa Guttmann-Roselaar, 19 juli 2005. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005. Gesprek Helma Hijman-van Hoorn, 11 december 2005.
- 121 Florian Diepenbrock, 'De zeven levens van Sal & Peter Breemer, over Plato, P.L. Tak, Preseer, Philoctetes en tutti quanti', in Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 62-65, aldaar 62. Gesprek mw. Dresden, 8 december 2005.
- 122 De Jong, *Herinneringen 1*, 34 en 60.
- 123 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, p. 68. Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 124 Gesprek Luisa Guttmann-Roselaar, 19 juli 2005. Gesprek Willy Stärcke, 7 december 2005.
- 125 De Jong, *Herinneringen 1*, 30. Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 65. Ook Annie Nunes Nabarro meende dat er in haar tijd op het Vossius een 10-puntsschaal werd gehanteerd, terwijl nog altijd de oude 5-puntsschaal werd gebruikt.
- 126 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 127 De Jong, *Herinneringen 1*, 42 en 64. Gesprek Helma Hijman-van Hoorn, 11 december 2005.
- 128 Gesprek Annie van Raalte-Nunes Nabarro, 22 juni 2005.
- 129 Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005.
- 130 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973. NIOD, 823, 4, Willy Pos, 'Bruylofsge-

- dicht by het huwelijk van Salomon de Jongh en Elisabeth van Maele op den eersten dagh van den wintermaand anno MCMXXXVII'. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005.
- 131 De Jong, *Herinneringen 1*, 30. Gesprek Isaac Lipschits, 14 februari 2008.
- 132 NIBG, Project Loe de Jong 2009, CDI, track 5: Dr. L. de Jong bij de BRT over prof. dr. Jacques Presser.
- 133 D. de Boer, 'Halve eeuw Vossius-gymnasium, 1926-1976, uit de eerste 20 jaren', *Ons Amsterdam* 12, nr. 12 (1976): 350-358, aldaar 351.
- 134 UvA, Collectie Presser, briefwisseling, Correspondentie 1969-1970, 1, 97, brief Marius Flothuis aan Jacques Presser, 1 juni 1969.
- 135 De Jong, *Herinneringen 1*, 8 en 23. Gesprek Ina Damme-Hamerpragt, 20 september 2006.
- 136 Gesprek Willy J. Stärcke, 7 december 2005. Gesprek Helma Hijman-van Hoorn, 11 december 2005. E. Gans, *Jaap en Ischa Meijer, een joodse geschiedenis 1912-1956* (Amsterdam 2007), 121.
- 137 J. Presser, 'Een kwarteeuw Vossius', *Vulpes* 19, nr. 6 (jubileumnummer 1951): 13-15, aldaar 14. W.Ph. Pos, 'Als een leerling leraar wordt', *Vulpes* 19, nr. 6 (jubileumnummer 1951): 15-16, aldaar 15.
- 138 Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 139 Dr. J.C. Bruijn werd naast zijn rectoraat in 1948 bijzonder hoogleraar Hegeliaanse Filosofie aan de Rijksuniversiteit Leiden. Een van zijn voorgangers was prof. dr. G.J.P.J. Bolland (1854-1922).
- 140 De Jong, *Herinneringen 1*, 24 en 25. Marius Flothuis, 'Terugblik', *Vulpes* 19, nr. 6 (jubileumnummer 1951): 24-26, aldaar 26.
- 141 Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 142 Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 35-37.
- 143 Stadsarchief Amsterdam, 260, map 169, brief J.C. Bruijn, rector Vossius, aan (curatoren) D. Cohen en R.E. Kielstra, 15 december 1927 (over de instelling van het klassenleraar-schap).
- 144 De Jong, *Herinneringen 1*, 21. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 14.

- W.Ph. Pos, 'Als een leerling leraar wordt', *Vulpes* 19, nr. 6 (jubileumnummer 1951): 15-16. Nanda van der Zee, *Jacques Presser* (Amsterdam 1988), 82.
- 145 De Jong, 'Zes jaar Vossius-gymnasium', *De Amsterdamsche Gids* 8 (9 maart 1933): 141-143, aldaar 141. J. Presser, 'een kwarteeuw Vossius', *Vulpes*, 19, nr. 6 (jubileumnummer 1951): 13-15, aldaar 14. De Jong, *Herinneringen* 1, 21. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 12.
- 146 Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 14. Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 147 De Jong, *Herinneringen* 1, 41. Telefonische mededeling A.J. Swart-Bouman, 18 november 2005.
- 148 Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 13. *Vulpes* is latijn voor 'vos', naar Gerard Vos, de naamgever van de school. Sam de Wolff bedacht er een afkorting bij: 'Volo Ubertatem Largam Poeseos Esse Scientique' ('Ik wil dat er een grote overvloed is aan poezie/brieven en wetenschap'). Tot de oprichting van *Vulpes* werden bijdragen van het Vossius geplaatst in het gymnasias-tenblad *Suum Cuique* ('Voor ieder het zijne') van het Barlaeus.
- 149 De Jong, 'Zes jaar Vossius-gymnasium', *De Amsterdamsche Gids* 8 (9 maart 1933): 141-143, aldaar 143.
- 150 De Jong, *Herinneringen* 1, 35 en 37. Gesprek Helma Hijman-van Hoorn, 11 december 2005. Gesprek Esther Vrind-van Praag, 14 maart 2006.
- 151 De Jong, *Herinneringen* 1, 33. Ina Stärcke bleef niet in de vierde zitten, zoals Loe de Jong schrijft, maar doubleerde in klas 3A. Alleen in klas 2B zat ze bij de tweeling in de klas.
- 152 Gesprek Esther Vrind-van Praag, 13 maart 2006.
- 153 De Jong, *Herinneringen* 1, 32-33 en 56. Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 154 De Jong, 'In memoriam J. Presser', *Mededelingen der KNAW*, 417-434, aldaar 423.
- 155 Van der Zee, *Jacques Presser*, 97 en 100.
- 156 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 157 De Jong, *Herinneringen* 1, 34. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 24.

- Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 158 De Jong, *Herinneringen I*, 21 en 27. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 21. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 121.
- 159 Stadsarchief Amsterdam, toegangsnummer 260, map 175 bevat de rapportcijfers van Vossius-leerlingen 1926-1945. Eindexamencijfers van 1932 en later ontbreken.
- 160 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 161 De Jong, *Herinneringen I*, 26 en 16.
- 162 De Jong, *Herinneringen I*, 42. Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 163 NIOD, 823, 1, brief J.C. Bruijn, directeur Vossius-gymnasium, aan G. de Jong, 28 maart 1930 (onderstreeping door Bruijn).
- 164 De Jong, *Herinneringen I*, 21-22. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 13.
- 165 De Jong, *Herinnering I*, 39. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 63. Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005.
- 166 Stadsarchief Amsterdam, Dossier 260, map 175. De data van de examens van de 24 Vossius-examinandi van het cursusjaar 1931-'32 zijn wel bekend, maar de uitslagen zijn niet bewaard.
- 167 De Jong, *Opkrabbelen*, 69. De Jong, *Herinneringen I*, 25, 35 en 40. Gesprek Sal Breemer, 13 september 2005. Gesprek Esther Vrind-van Praag, 14 maart 2006.
- 168 De Jong, *Herinneringen I*, 35. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005.
- 169 Richter Roegholt, 'De laatste school van Nico Lansdorp, het Vossius gymnasium', *Amstelodamum* 82 (1995), 117-125, aldaar 117.
- 170 L.de Jong, 'Zes jaar Vossius-gymnasium', *De Amsterdamsche Gids* 8 (9 maart 1933), 141-143, aldaar 143. De Jong, *Herinneringen I*, 40-42. Kloek e.a. (red.), *Vossius*, 17.
- 171 *Philoctetes. Tragedie van Sophocles*, vertaald door L. de Jong, ingeleid door dr. J.C. Bruijn (Amsterdam 1933).

HOOFDSTUK 2

- I De Jong, *Herinnering I*, 43-45. De Jong, *Herinneringen II*, 61. NIOD, knipselkrant 3667F, *Aspect*, 19 mei 1971. Bibeb, 'Ik wist

- al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 2 NIOD 823, 4, 'Trou .. en hou (and how)', hilarisch krantje bij trouwerij van Sal Breemer en Doortje Polenaar, 28 mei 1938.
 - 3 Prof. dr. Hajo Brugmans was van 1904 tot 1938 hoogleraar Algemene Geschiedenis aan de Gemeente Universiteit.
 - 4 H. Brugmans en G.W. Kernkamp, *Algemeene geschiedenis*, 4 delen; deel 3 *Nieuwe Geschiedenis*, 1492 tot 1789 (Leiden 1917).
 - 5 De Jong, *Herinneringen 1*, 55, 57 en 62.
 - 6 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
 - 7 Zie over de broers August en Johan Stärcke: I.N. Bulhof, *Freud en Nederland* (Baarn 1983) en Christien Brinkgreve, *Psychoanalyse in Nederland, een vestigingsstrijd* (Amsterdam 1984).
 - 8 Brinkgreve, *Psychoanalyse*, 54-55, 69, 85-86 en 202. Hilde de Haan, 'Psychotherapie in Nederland', *Intermediair*, 24 augustus 1979, 2-9, aldaar 2.
 - 9 De Jong, *Herinneringen 1*, 58. Gesprek Willy J. Stärcke, 7 december 2005. Gesprek Esther Vrind-van Praag, 13 maart 2006.
 - 10 Gesprek Annie Nunes Nabarro, 22 juni 2005.
 - 11 De Jong, *Herinneringen 1*, 1993, 25, 32, 49 en 60-63. NIOD, 823, 4 Anoniem [Willy Pos], "'Mei"-er. Een gedicht', 13 maart 1940.
 - 12 De Jong, 'Voorspel', *Propria Cures*, 21 augustus 1976. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 75. De Jongs vooroorlogse lidmaatschap is niet te traceren. Margit van der Steen, *Drift en koers. De levens van Hilda Verwey-Jonker (1908-2004)* (Amsterdam 2011), 55, noot 15: aan het begin van de Duitse bezetting is de SDAP-ledenadministratie grotendeels vernietigd om leden niet in gevaar te brengen.
 - 13 Gesprek Peter-Paul de Baar met Els Wunnink-de Jong, 22 juli 1985. De Jong, *Herinneringen 1*, 50.
 - 14 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. Monique Marreveld, *NW*, 24 mei 1991.

- 15 Bank, 'oorlog in en de dekolonisatie', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 125. Gans, *Kleine verschillen*, 128. Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1985.
- 16 J. Janssen en P. Voestermans, *Studenten in beweging* (Baarn 1984), 68-69 en 79.
- 17 De Jong, *Herinneringen 1*, 49 en 61. Hans Righart, *De einde-loze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995), 67-168.
- 18 Stadsarchief Amsterdam, toegangsnummer 281: Archief van de Universiteit van Amsterdam; Rector en Assessoren, inv.nr. 285: ASCSC. Brief Senaatscommissie voor Studiebe-langen van Algemeenen Aard (SSAA) aan het betuur der Amst. Soc.-De. Studentenclub, Amsterdam, 24 juni 1930: Bijlage Huishou-delijk Reglement van de Statuten van de Bond van Sociaal Democratische Studentenclubs in Nederland.
- 19 Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, 34-35 en 39.
- 20 Van der Steen, *Drift en koers*, 59 en 63. De Jong heeft geen bijdragen geleverd aan *De Kentering*, het verenigingsorgaan van de BSDS.
- 21 Peter Jan Knegtmans, *Een kwetsbaar centrum van de geest. De UvA tussen 1935 en 1950* (Amsterdam 1998), 36. Van der Steen, *Drift en koers*, 63.
- 22 De Jong, *Herinneringen 1*, 46, 49 en 50. De Jongs kandidaats-scriptie over het historisch materialisme is verloren gegaan. Zestig jaar later herinnerde hij zich er alleen nog over dat bij de beoordeling bleek dat Brugmans het nauwelijks had gelezen.
- 23 NIOD 823, 22, De Jong, 'Student en socialisme', lezing voor de V.A.R.A. radio namens de BSDS, 16 september 1936. De Jong, *Herinneringen 1*, 95.
- 24 De Jong, *Opkrabbelen*, 69. De Jong, *Herinneringen 1*, 46-47 en 63. Shirley Haasnoot en Johan Houwink ten Cate, 'Loe de Jong: "De oorlog begrijpelijk maken voor iedereen: dat is wat ik wilde"', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 16.
- 25 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patri-monium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 257. De Jong, *Herinneringen 1*, 47-48.

- 26 IISG Bibliotheek, De Jong, 'Nederland en Het Haagse Congres der Eerste Arbeiders-Internationale', ongepubliceerde doctoraalscriptie GU (1936), 7 en 63.
- 27 De Jong, *Herinneringen 1*, 48. IISG Bibliotheek onder signatuur Int 100/185 fol. Hij liet een exemplaar na op het IISG waar het sinds de Tweede Oorlog helaas zoek is geraakt; de inhoud is dus onbekend.
- 28 De Jong, *Herinneringen 1*, p. 64.
- 29 Peter Droste, 'Ons blad zal een bijzondere plaats innemen, honderd jaar *Propria Cures*', catalogus bij het 110-jarig bestaan van *Propria Cures* (Amsterdam 1990). Lucas Ligtenberg en Bob Polak, *Een geschiedenis van Propria Cures 1890-1999* (Amsterdam 1990), 10 en 123.
- 30 Stadsarchief Amsterdam, Archiefnummer 5182: Archief van de Secretarie; Afdeling Militaire Zaken. Archief 5182.2: vanaf 16 november 1813. Archief 5182.2.2.2.: Dienstplicht; Archief 5182.2.2.2.2.: Loting; Lotingregisters, 1827-1940: Archief 5182.2.2.2.2., inv.nr. 4488: 1923 L-R.
- 31 J. [De Jong], 'Wanneer komt er oorlog in West-Europa?', *Propria Cures*, 14 november 1936, 105-107. Ligtenberg en Polak, *Propria Cures*, 127. De auteurs schrijven dit eerste artikel van De Jong onterecht toe aan zijn voorganger, J.J. Polak.
- 32 *Propria Cures*, 19 maart 2005, 3. *Propria Cures* herdacht haar voormalige redacteur L. de Jong in de overlijdensadvertentie met dit motto uit zijn intreedere van 28 november 1936.
- 33 De Jong, 'Ter intrede', *Propria Cures*, 28 november 1936, 127-128 (cursivering L. de Jong).
- 34 Interview Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1985. De Jong, *Herinneringen 1*, 64. Van der Heijden, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).
- 35 J. [De Jong], 'De Spanjevergadering', *Propria Cures*, 12 december 1936, 149. Deze informatieavond was op dinsdag 8 december 1936. Ligtenberg en Polak, *Propria Cures*, 127.
- 36 d.j. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het probleem van de voorspelling', *Propria Cures*, 23 januari 1937, 179-180.
- 37 d.j. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het pro-

- bleem van de voorspelling. vii', *Propria Cures*, 6 maart 1937, 233-234, aldaar 233.
- 38 d.J. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het probleem van de voorspelling. ix', *Propria Cures*, 26 maart 1937, 254-255, aldaar 254. d.J. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het probleem van de voorspelling. vi', *Propria Cures*, 27 februari 1937, 222-224, aldaar 224.
- 39 d.J. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het probleem van de voorspelling. iv', *Propria Cures*, 30 januari 1937, 206-208, aldaar 208.
- 40 Ibidem.
- 41 d.J. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het probleem van de voorspelling. vii', *Propria Cures*, 6 maart 1937, 233-234, aldaar 234.
- 42 d.J. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. xi', *Propria Cures*, 24 april 1937, 270.
- 43 Ligtenberg en Polak, *Propria Cures*, 128 (citaat De Jong uit augustus 1976).
- 44 d.J. [De Jong], 'De klassenstrijd in de Verenigde Staten', *Propria Cures*, 1 (I, 276-277), 8 (II, 284-285) en 22 mei 1937 (III, 289-290).
- 45 De Jong, *Herinneringen I*, 64.
- 46 *Propria Cures*, 28 november 1936, 128. Loe de Jong was formeel als redacteur aan *Propria Cures* verbonden tijdens de 48ste jaargang (1936-1937). Hij trad op 28 november 1936 aan en op 18 december 1937 af. Een eenjarige redactietermijn was vanwege studievoortgang en -afrondding gebruikelijk, al mochten redacteurs maximaal drie jaar aanblijven.
- 47 Gs. [pseudoniem onbekend], 'Uitlui', *Propria Cures*, 30 oktober 1937, 33.
- 48 De Jong, *Hedendaags Marxisme* (Amsterdam 1937), 4. De Jong, *Herinneringen I*, 51. De Jong, *Herinneringen II*, 60. Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 49 Sjaak Hubregtse, 'Uitgeverij De Arbeiderspers, van ontstaan tot en met ontzuiling', in Marnix Krop, Martin Ros, Saskia Stuivenberg en Bart Tromp (red.), *Het zevende jaarboek voor het democratisch socialisme* (Amsterdam 1986), 132-167. Naast

- het openingsdeeltje van De Jong verschenen nog drie deeltjes van tussen de 50 tot 80 bladzijden: *Van utopie tot wetenschap* van Friedrich Engels (bewerkt door B. Engelder en H. Brugmans), *Van republiek tot dictatuur* (de vrije Nederlandse vertaling van *De 18de Brumaire van Louis Bonaparte*) van Karl Marx en *De maatschappij verandert* van Hein Vos, de stimulator van het Plan van de Arbeid uit 1935. De middelste twee deeltjes zijn vertaalde klassiek Duitse teksten, terwijl het eerste en laatste boekje een toelichting boden op de nieuwe democratisch-socialistische koers van de SDAP. De losse deeltjes kostten los 40 cent en de set was te koop voor f1,10.
- 50 De Jong, *Hedendaags Marxisme*, 6 en 56.
- 51 De Jong, *Hedendaags Marxisme*, 29, noot 1, 34 en 70-71.
- 52 De Jong, *Hedendaags Marxisme*, 36, noot 1, 71 en 77. De Jong, *Herinneringen 1*, 51.
- 53 De Jong, *Hedendaags Marxisme*, 31, 34 en 52-53. d.J. [De Jong], 'Over contemporaine geschiedenis. Het probleem van de voorspelling. IX', *Propria Cures*, 26 maart 1937, 254-255, aldaar 255 (cursivering L. de Jong).
- 54 Loe de Jong, 'Herinneringen', in *Koemi Orie*, landelijk orgaan van de Poalé Zion Beholland, 13 augustus 1953 (bijzonder nummer ter gelegenheid van de 75e verjaardag van Sam de Wolff), 34. Bibib, 'Ik wist al van jongs af; de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. Bank, 'oorlog in en de dekolonisatie', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 124. De Jong, 'Toespraak ter gelegenheid van de uitreiking van de D.A. Thiemeprijs aan Dr. L. de Jong', 27 juni 1988, 34.
- 55 'Freud en Marx', *De Vlam*, 17 oktober 1947, in S. de Wolff (red.), *Van eerstelingen tot late oogst* (Amsterdam 1948), 40 en 43.
- 56 Frénk van der Linden, 'Henriette Boas, dat gelamenteer, daar schieten de joden toch niets mee op', *De Tijd*, 19 april 1985, 48-54, aldaar 50.
- 57 'Ontwerpstatuten van het Joods-socialistische Verbond "Poalé Zion" in Nederland', *Koemi Orie* 5, nr. 12 (oktober 1938): 169.
- 58 IISG, Collectie Frank van der Goes, nr. 94. IISG, Collectie Sam

- de Wolff, nr. 14. Van der Steen, *Drift en koers*, 60-64.
- 59 NIOD, 823, 22, brief L. de Jong als secretaris van het Comité S. de Wolff aan de 'sehr verehrte Genossen' die bijdragen aan het Festschrift für Genosse S. de Wolff, 1 Dezember 1937. De Jong, *Herinneringen I*, 52-54. De Jong, *Herinneringen II*, 60.
- 60 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-108, aldaar 95, noot 45: NIOD, Correspondentiearchief 1967, 'v (jodenvervolging)'. C.M. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht* (Amsterdam 1998), 82, noot 81.
- 61 'Busjeslichting', *Koemie Orie*, november/december 1938, 186.
- 62 L.d.J. [De Jong], 'Boekbespreking Joseph Klausner, *Jesus van Nazareth*', *Koemie Orie*, april 1938, 74. L.d.J. [De Jong], 'Arlosoroff I', *Koemie Orie*, september 1938. L.d.J. [De Jong], 'Arlosoroff II' [naar aanleiding van Chaim Orlosoroff, *Leben und Werk. Ausgewählte Schriften, Reden, Tagebücher, Briefe*], *Koemie Orie*, oktober 1938, 164.
- 63 Ischa Meijer, *Vrij Nederland*, 8 september 1984. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 91, noot 29.
- 64 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 65 De Jong, *Herinneringen I*, 142-143. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 93-94, noot 40.
- 66 De Jong, *Herinneringen I*, 77.
- 67 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Lou de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 93, noot 39. H.W. von der Dunk, 'Loe de Jong als kroniekschrijver van Nederlands normatief verleden', in *Mensen, machten, mogelijkheden*, 62-84, aldaar 69.
- 68 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995. Shirley Haasnoot en Johannes Houwink ten Cate, 'De oorlog begrijpelijk maken', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 19.
- 69 *Centraal verslag der Arbeidsinspectie* in het Koninkrijk der Nederlanden over 1925. Uitgegeven door het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid ('s Gravenhage 1926), 6.

- 70 NIOD, 823, 22, De Jong, *De broodbakkerij in de Jordaan*, Amsteldijk 96hs. [ongedateerde doctoraalscriptie voor het bijvak aardrijkskunde, 31 blz., begeleider prof. dr. H.N. ter Veen, waarschijnlijk november 1937].
- 71 De Jong, *Opkrabbelen*, 69. De Jong, *Herinneringen I*, 43, 46 en 49. Marja Gastelaars, *Een geregeld leven, sociologie en sociale politiek in Nederland 1925-1968* (Amsterdam 1985), 76-78.
- 72 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 73 I.J. Brugmans, "N.W. Posthumus", in *Economisch-Historisch Jaarboek 1961* (Den Haag 1961), 281-287, aldaar 284. P.J. van Winter, 'Herdenking van Nicolaas Wilhelmus Posthumus', in *KNAW Jaarboek 1960-1961* (Amsterdam 1961), 344-356, aldaar 350-351.
- 74 De Jong, *Herinneringen I*, 64-65. *Herinneringen II*, 8. De Jong, 'De voltooiing van de delen 1-12 van het Geschiedwerk. Toespraken, 28 april 1988', 26. Rob Hartmans, *De Groene van 1877, geschiedenis van aan dwars weekblad* (Amsterdam 2002), 123.
- 75 Ligtenberg en Polak, *Propria Cures*, 128. Hartmans, *De Groene van 1877*, 156.
- 76 De Jong, *Herinneringen I*, 65 en 67.
- 77 De Jong, 'Hollandsche zalm', *De Groene Amsterdammer*, 15 januari 1938. De Jong, *Herinneringen I*, 68. Hartmans, *De Groene van 1877*, 123 en 156.
- 78 De Jong, 'Voorspel', *Propria Cures*, 21 augustus 1976.
- 79 Hartmans, 'Het fascisme en de vernieuwing van het socialisme. De SDAP in de jaren dertig', *Socialisme en democratie* (mei 1989), 170-177.
- 80 [anoniem, De Jong] 'Onze Oranje-rondvraag', *De Groene Amsterdammer*, 12 februari 1938, 3. De Jong, *Herinneringen I*, 69. Hartmans, *De Groene van 1877*, 151. De Oranje-rondvraag over de geboorte van prinses Beatrix was als invulformulier afgedrukt in een viertal dagbladen: *Het Handelsblad*, *De Telegraaf*, *Nieuwe Rotterdamse Courant* en *Het Volk*, en in het weekblad *Reizen en Trekken*. Het illustreert dat *De Groene Amsterdammer* zich ook richtte op jonge, koopkrachtige en ondernemende lezers.

- 81 Fasseur: 'Schrijver van Oranje', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 109-122, aldaar 119-120 (117-120 gaan over de bijdragen van De Jong over het koningshuis in *De Groene Amsterdammer*).
- 82 [De Jong], 'Aspecten van onze rondvraag', *De Groene Amsterdammer*, 12 februari 1938, 6-7.
- 83 Rubriek 'In het oog der wereld', *De Groene Amsterdammer*, 12 februari 1938 (ontleend aan het *Leidsch Dagblad*).
- 84 De Jong, 'Feest en vertier voor veertig jaren. Hoe het land en de hoofdstad in 1898 de Koningin ingehuldigd hebben', *De Groene Amsterdammer*, 3 september 1938.
- 85 Hartmans, *De Groene van 1877*, 15-16, 73, 105, 112, 113, 116 en 131. Gerard Mulder en Paul Koedijk, *H.M. van Randwijk, een biografie* (Amsterdam 1988), 511.
- 86 De Jong, *Herinneringen 1*, 69. Van Vriesland, *Herinneringen* (Amsterdam 1969), 84. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 572. Hartmans, *De Groene van 1877*, 62, 81-88, 105, 117, 121, 122-123, 125, 131 en 151. Prof. dr. A.C. Josephus Jitta (1887-1958) was hoofdredacteur van *De Groene Amsterdammer* van 1930 tot 1935.
- 87 Hartmans, *De Groene van 1877*, 57, 59, 73-74, 112, 113 en 120. Ook Albert Einstein en Sigmund Freud ('Waarom oorlog?', 8 april 1933) hadden eerder in *De Groene* briefwisselingen over de oorlog gevoerd. H.G. Wells ('De toekomst der mensheid', 14 januari 1939) en Paul Valéry ('De strijd van instinct en ideaal', 10 februari 1940) zouden volgen. Dr. A.J. Westerman Holstein gedenkt in een hoofdartikel ('Freud is dood', 30 september 1939, 3.) het overlijden van Freud op 26 september 1939. De grafrede van Stefan Zweig ('In memoriam Freud', 14 oktober 1939) werd integraal afgedrukt.
- 88 Hartmans, *De Groene van 1877*, 11.
- 89 Privéarchief Daan de Jong, brief Sally aan Liesje, Cambridge, UK [derde of vierde week juli 1938], brief Sally aan Liesje, Cambridge woensdagavond [eind augustus 1938], brief Sally aan Liesje, Kopenhagen [begin juni 1938], brief Sally aan Liesje, Cambridge donderdagavond [eerste week september 1938]. Sally nam op de laboratoria in Kopenhagen en Cambridge veel vakliteratuur door en putte tal van ideeën uit de

- overvloed aan tijdschriften aldaar, die bij de UvA niet beschikbaar waren.
- 90 De Jong, *Herinneringen 1*, 69, 71 en 84. Sally de Jong publiceerde onder het pseudoniem van 'dr. J. Oudenbosch' minstens 6 artikelen in de rubriek 'Wetenschap' die onregelmatig achter in *De Groene Amsterdammer* stond: (1) 'Zon en gezondheid', 17 december 1938, 21, (2) 'Omgeving en doelmatigheid. Waarom het aardoppervlak een ideaal milieu vormt voor de ontwikkeling van levende wezens', 11 februari 1939, 15, (3) 'Is de mensch een machine? Nieuwe onderzoekingen over een oude theorie', 11 maart 1939, 15, (4) 'Pionier van het maagonderzoek, de vreemde historie van den arts William Beaumont en zijn slachtoffer Alexis St. Martin', 8 april 1939, 15, (5) 'Nieuwe vitaminen', 24 juni 1939, (6) 'De bacteriën-oorlog. Is hij mogelijk of onmogelijk?', 27 januari 1940, 17.
- 91 De Jong, *Herinneringen 1*, 70. Hartmans, *De Groene van 1877*, 127-128. Het colofon op de voorpagina ontbrak toen De Jong in dienst trad.
- 92 NIOD, 823, 5, brief De Jong aan Jan en Atty, [einde van de bezettingsperiode]. Onderaan de brief schreef De Jong in een ps in blokletters, om leesbaar te zijn: 'Sorry voor mijn handschrift! Is verpest bij "De Groene Amsterdammer".'
- 93 De Jong, *Herinneringen 1*, 70. Hartmans, *De Groene van 1877*, 92. Leo Jordaan werkte sinds 1915 in een veel krachtiger en simpeler stijl dan de allegorische tekeningen van de ietwat oubollige Braakensiek, die decennialang de huistekenaar van *De Groene Amsterdammer* was geweest en in 1931 door Jordaan was opgevolgd.
- 94 De Jong, *Herinneringen 1*, 73.
- 95 De Jong, *Herinneringen 1*, 12, 21, 71, 83 en 94. Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. De eerste keer dat de rubriek 'Uit de groene grabbelton' verscheen, was op 30 september 1939.
- 96 De Jong, *Herinneringen 1*, 83. De Jong nam dit idee over van de hoofdredacteur van *The New Statesman and Nation* die in 'A Londen Diary' wekelijks zijn ontboezeming schreef vanuit een land in oorlog. Hij bewonderde deze Kingsley Martin die

- hij in 1940 in Londen zou ontmoeten.
- 97 De Jong, *Herinneringen I*, 70. Hartmans, *De Groene van 1877*, 125.
- 98 De rubrieken 'Kantteekeningen', 'In het oog der wereld', 'Amerikaantjes', 'Holland op zijn smalst' en de schaakrubriek waren anoniem.
- 99 De Jong, *Herinneringen I*, 71 en 76.
- 100 De Jong schreef 12 bedrijfsrapportages, waarvan negen in zijn eerste jaar als redacteur. In 1939 legde De Jong nog maar twee bedrijfsbezoeken af, waarvan de laatste in de komkommer-tijd van de zomervakantie: (1) De Jong, 'Hollandsche zalm', *De Groene Amsterdammer*, 15 januari 1938, (2) 'Uit het paradijs van den boekenworm. De uitgevers in dezen tijd', *De Groene Amsterdammer*, 26 maart 1938, (3) 'Uit de keuken van het weerbericht', *De Groene Amsterdammer*, 7 mei 1938, (4) 'Taxi Meneer?', *De Groene Amsterdammer*, 14 mei 1938, (5) 'Van vloeren, deuren en sigarenkistjes. Een reportage over Bruynzeel's fabrieken te Zaandam', *De Groene Amsterdammer*, 18 juni 1938, (6) H.B.F., 'De maag van Amsterdam. Groothandel in vitaminen', *De Groene Amsterdammer*, 9 juli 1938, (7) 'Van Dordrecht (Z-H) naar Woudsend (Frsl.) Een reportage over de post-sorteeremachine te Utrecht', *De Groene Amsterdammer*, 23 juli 1938, zie ook: *Herinneringen I*, 71, (8) 'Weldoeners van lezend Nederland. Een reportage van de papierfabrieken te Velsen', *De Groene Amsterdammer*, 30 juli 1938, (9) 'Van rubber en koper tot kabel, een reportage van de "Draka" te Amsterdam', *De Groene Amsterdammer*, 20 augustus 1938, (10) 'Negentien milliard! Een reportage van den Rijks-Postchèque- en Girodienst', *De Groene Amsterdammer*, 31 december 1938 (De Jong, *Herinneringen I*, 71), (11) 'Wonderfabriek, het instituut voor goochelkunst te Amsterdam', *De Groene Amsterdammer*, 25 maart 1939, (12) 'Van sprekende cijfers en cijferende sprekers, wel en wee van het Centrum voor de Statistiek', *De Groene Amsterdammer*, 22 juli 1939.
- 101 De Jong, 'Taxi Meneer?', *De Groene Amsterdammer*, 14 mei 1938, 5.
- 102 H.B.F., 'De maag van Amsterdam. Groothandel in vitaminen', *De Groene Amsterdammer*, 9 juli 1938, 7.

- 103 De Jong schreef 13 anonieme historische artikelen: 8 in 1938, 4 in 1939 en 1 in 1940: (1) 'Menschen als Koopwaar. Slavernij en slavenhandel in vroeger tijden', 30 april 1938, 7, (2) 'Nederlandsche gastvrijheid in vroeger eeuwen', 14 mei 1938, (3) 'Waterleiding te Amsterdam. Uit onze pamfletten Rubriek', 25 juni 1938, 18, (4) 'Vijftig jaar geleden, Wat er anno 1888 in Europa is gebeurd', 6 augustus 1938, 8, (5) 'Amsterdam bij nacht in vroeger eeuwen. Grepen uit de geschiedenis', 15 oktober 1938, (6) 'Uit oude pamfletten Rubriek. De vrouw die 7 jaar niet had gegeten', 12 november 1938, 18, (7) 'Van kaarslantaarn tot booglamp, de roemruchte geschiedenis van de Amsterdamse straatverlichting' (themanummer gewijd aan 'het licht'), 17 december 1938, 26-27, (8) 'Kerstfeest in het barre Noorden en het zonnige Zuiden. Hoe Willem Barentsz op Nova-Zembla en Jan van Riebeeck aan de Kaap de Kerstdagen hebben doorgebracht', 24 december 1938, 4-5, (9) 'Eén april', 1 april 1939, 4-5, (10) 'Nederland en de Fransche revolutie', 6 mei 1939, 4-5, (11) 'Nederland's minister-presidenten. Cijfers die getuigen van grootse politieke stabiliteit', 5 augustus 1939, 4-5, (12) 'Hoe Nederland tot eenheid groeide. De merkwaardige lotgevallen van ons gemeenebest – een les voor Vereenigd Europa' (themanummer 'Verenigd Europa'), 16 december 1939, 10-11, (13) 'De Enkhuizer Almanak', 10 februari 1940, 14.
- 104 De Jong, *Herinneringen* 1, 72. De Jong, 'De begoocheling der historie. Wetenschap of kunst?', *De Groene Amsterdammer*, 19 maart 1938, 10. 'Een boek van Prof. Huizinga', *De Groene Amsterdammer*, 3 december 1938, 4. Eind 1938 attendeerde De Jong zijn lezers op het zojuist verschenen boek *Homo ludens*.
- 105 Anoniem [De Jong], 'Dr. Jan Romein en de menselijke waardigheid', *De Groene Amsterdammer*, 13 augustus 1938 (over Romeins nieuwste boek *Over de menselijke waardigheid – uit de geschiedenis van een begrip*). 'Dr. Jan Romein gepasseerd', Rubriek Kantteekeningen, *De Groene Amsterdammer*, 22 oktober 1938. 'De quaestie-Romein' *De Groene Amsterdammer*, 24 juni 1939. Hartmans, *De Groene van 1877*, 153. Dr. J. Romein, 'Vacantiegesprek over "nieuwe geschiedenis"', *De Groene Amsterdammer*, 20 augustus 1938. Een week

- later plaatste De Jong een artikel van de hand van Romein over 'New History', een pleidooi om het subjectieve karakter van geschiedenis te onderkennen en 'rechtschapen kennis en zuiver inzicht' te ontwikkelen op basis van grondige vakken-nis.
- 106 (1) [De Jong], 'Onze politici thuis I. Op bezoek bij prof. Telders, voorzitter van de Liberale Staatspartij', 4 november 1939, 5, (2) [De Jong], 'Onze politici thuis II: Op bezoek bij mr. A. M. Joekes, parlementair leider der Vrijzinnig Democraten', 11 november 1939, 5; (3) [De Jong], 'Onze politici thuis III: Op bezoek bij mr. Dr. L. N. Deckers parlementair leider der Rooms-Katholieken', 25 november 1939, 5; (4) [De Jong], 'Onze politici thuis IV: Op bezoek bij W. Drees, parlementair leider der sociaal-democratie', 9 december 1939, 5.
- 107 De Jong, *Herinneringen 1*, 68, 70 en 82. Philo Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 66. De Jong, 'Toespraken bij de voltooiing van de delen 1-12 van het Geschiedwerk, 28 april 1988', 26.
- 108 Privéarchief Daan de Jong, brief Liesje aan Sally, Amsterdam, 24 juni 1938, brief Liesje aan Sally, Amsterdam 8 juli 1938, brief Liesje aan Sally, Amsterdam 10 juli 1938.
- 109 NIOD, 823,14. Afschrift huwelijkse voorwaarden door notaris J.C.A. Büchner in Amsterdam, 1 september 1939. Privéarchief Daan de Jong, brief Liesje aan Sally, Amsterdam 31 augustus 1938. De Jong, *Herinneringen 1*, 80.
- 110 N-HHA, Map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, OPK-rapport, 30 juni 1947. De Jong, *Herinneringen 1*, 80.
- 111 [anoniem], 'B.C.P. Jansen als mens en geleerde', *Voeding* 46, nr. 9 (15 september 1954): 418-423, aldaar 421.
- 112 Prof. dr. C. Den Hartog en mw. P. Dijkmeester, 'Vijfenvertig jaar tijdschrift *Voeding*', *Voeding* 46, nr. 5 (15 mei 1985): 161-166, aldaar 161.
- 113 [anoniem], 'Het NIVV onder tweede directeur Prof. Dr. B.C.P. Jansen', *Voeding* 46, nr. 9 (15 september 1954): 427-437.
- 114 NIOD, 823, 30. rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 25.

- 115 De Jong, *Herinneringen 1*, 79.
- 116 De opleiding Psychiatrisch Sociaal Werk (psw) aan de School voor Maatschappelijk Werk (sinds 1899) ging vanaf 1957 Sociale Academie De Karthuizer heten en ontleende deze naam aan het voormalige klooster waarin het was gehuisvest. De school leidde op tot maatschappelijk psychiatrisch werkster (MPW).
- 117 N-HA, Map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 11, Amsterdam, 17 juni 1945. NIOD, 823, 4, brief Catherina Elizabeth Cost Budde aan London School of Economics and Political Science, Houghton Street, Aldwych, London W.C.2, 20 juli 1938.
- 118 NIOD, 823, 14, Trouwkaartje Loe de Jong en Liesbeth Cost Budde, 6 september 1939.
- 119 De Jong, *Herinneringen 1*, 79 en 81.
- 120 De Jong, *Herinneringen 1*, 81 en 82.
- 121 NIOD, 823, 14, Huwelijksaankondiging Loe de Jong en Liesbeth Cost Budde, 6 september 1939. Afschrift huwelijksvoorwaarden L. de Jong en L. Cost Budde door notaris J.C.A. Büchner in Amsterdam, 1 september 1939.
- 122 Privéarchief Daan de Jong, brief Sally aan Liesje, Kopenhagen [zaterdagavond eind juni 1938]. S. de Jong, *The excretion of aneurin in urine and related problems*, dissertatie, 3 oktober 1940 (Amsterdam 1940), 0.
- 123 De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452. De Jong, *Opkrabbelen*, 70. De Jong, *Herinneringen 1*, 87.
- 124 De Jong schreef in de 11 maanden van 1938 dat hij bij *De Groene Amsterdammer* in dienst was 14 artikelen over de internationale politiek; in het kalenderjaar 1939 waren dat in totaal 43 artikelen en tot 10 mei 1940 schreef hij er 19 artikelen over.
- 125 De Jong, 'De nieuwe crisis. Ondanks de inzinking toch spoedig herstel?', *De Groene Amsterdammer*, 30 april 1938.
- 126 De Jong, 'De nieuwe ervaring', *De Groene Amsterdammer*, 19 november 1938.
- 127 [De Jong], 'Een nieuwe crisis?', *De Groene Amsterdammer*, 16 april 1938; De Jong, 'De nieuwe crisis. Ondanks de inzinking

- toch spoedig herstel?', *De Groene Amsterdammer*, 30 april 1938; De Jong, 'De nieuwe ervaring', *De Groene Amsterdammer*, 19 november 1938. Hartmans, *De Groene van 1877*, 139.
- 128 [De Jong], 'Een nieuwe crisis?', *De Groene Amsterdammer*, 16 april 1938.
- 129 [De Jong], 'Van sprekende cijfers en cijferende sprekers, wel en wee van het Centrum voor de Statistiek', *De Groene Amsterdammer*, 22 juli 1939.
- 130 De Jong, 'Waar blijft Engeland?', *De Groene Amsterdammer*, 26 maart 1938, 3. Hartmans, *De Groene van 1877*, 143 en 141.
- 131 Hartmans, *De Groene van 1877*, 89-93 en III-III.
- 132 De Jong, 'Het offensief van Roosevelt. Waarom pogen de VS Japan, Italië en Duitsland uit Zuid Amerika te verdrijven?', *De Groene Amsterdammer*, 26 november 1938. De Jong, 'De strijd om Zuid-Amerika. De VS en Engeland betwisten elkaar een door Duitsland verlaten jachtterrein', *De Groene Amsterdammer*, 23 maart 1940.
- 133 De Jong, 'Japan en de vreemde mogendheden', *De Groene Amsterdammer*, 13 augustus 1938, 3.
- 134 De Jong, 'Tsjechoslowakije: "Die verkaupte Braut"', *De Groene Amsterdammer*, 17 september 1938.
- 135 Menno ter Braak, 'Het verraad der vlaggen', *De Groene Amsterdammer*, 8 oktober 1938. De Jong, *Herinneringen I*, 74. Hartmans, *De Groene van 1877*, 139.
- 136 De Jong, 'Sombere vooruitzichten', *De Groene Amsterdammer*, 8 oktober 1938. De Jong, *Herinneringen I*, 73.
- 137 [De Jong], 'Entr'acte', *De Groene Amsterdammer*, 1 oktober 1938. De Jong, *Herinneringen I*, 74.
- 138 Dr. M. van Blankenstein, 'Gewapende ontspanning', *De Groene Amsterdammer*, 30 juli 1938. M. van Blankenstein, 'Tsjechoslowakije als spiegel', *De Groene Amsterdammer*, 1 oktober 1938, 5.
- 139 Frank Van Vree, *De Nederlandse pers en Duitsland, 1930-1939* (Groningen 1989), 123 en 237. Elisabeth van Blankenstein. *Dr. M. van Blankenstein. Een Nederlandse dagbladdiplomaat 1880-1964* (Den Haag 1999), 244. Hans Olink, *A. den Doollaard, zwerper, schrijver, journalist* (Amsterdam 2011), 186.
- 140 Van Vree, *Nederlandse pers en Duitsland*, 128-136. De Jong,

- Herinneringen* 1, 74. Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 209-227. Hartmans, *De Groene van 1877*, 90, noot 23, 91 en 112.
- 141 Sinds het aantreden van De Jong per 1 februari 1938 heeft Marcus van Blankenstein nog 6 artikelen geschreven: (1) 'Storm over Midden-Europa', *De Groene Amsterdammer*, 19 maart 1938, (2) 'Practisch internationalisme en de Volkenbond', *De Groene Amsterdammer*, 30 april 1938, (3) 'Het nieuwe Europa', *De Groene Amsterdammer*, 4 juni 1938, (4) 'Gewapende ontspanning', *De Groene Amsterdammer*, 30 juli 1938, (5) 'Geweld en rede', *De Groene Amsterdammer*, 27 augustus 1938, (6) 'Tsjechoslowakije als spiegel', *De Groene Amsterdammer*, 1 oktober 1938.
- 142 IISG, Collectie Romein, 95, brief De Jong aan Romein, 16 augustus 1939 en brief De Jong aan Romein, 13 september 1939.
- 143 De Jong, '1938 – en verder...', *De Groene Amsterdammer*, 31 december 1938.
- 144 Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 66. De Jong, *Herinneringen* 1, 77-78.
- 145 De Jong, 'Via Moskou naar "München"?', *De Groene Amsterdammer*, 26 augustus 1939.
- 146 De Jong, 'Dekt Londen de schade?', *De Groene Amsterdammer*, 2 september 1939.
- 147 Arie Kleywegt, 'Dr. Loe de Jong gaat in de fout', *Het Parool*, 13 maart 1993.
- 148 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting XVI', brief Kleywegt aan De Jong, 5 maart 1964. Hartmans, *De Groene van 1877*, 139. Arie Kleywegt beschuldigde De Jong ervan een *appeaser* te zijn n.a.v. zijn 2 september 1939 artikel: 'Dekt Londen de schade?' Zie radiocolumn van VPRO-OVT, 7 maart 1993. De tekst komt vrijwel volledig overeen met: Arie Kleywegt, 'Dr Loe de Jong gaat in de fout', *Het Parool*, 13 maart 1993.
- 149 Zie hoofdstuk 13, § 'Strakke regie achter de schermen'. In een brief van 5 maart 1964 wees Arie Kleywegt als waarnemend supervisor Documentaire programma's van de NTS De Jong erop dat zijn afleveringen van *De Bezetting* veel langer dan een uur duurden. In 1968 wilde De Jong Kleywegt beletten de documentaire van Paul Verhoeven over Mussert uit te

- zenden, omdat Mussert daarin veel te positief werd afgeschilderd, wat naar de mening van De Jong een 'cumulatief en misleidend effect' op het Nederlandse volk zou hebben.
- 150 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 714, noot 1.
- 151 Hartmans, *De Groene van 1877*, 140.
- 152 [anoniem ondertekend met een driehoekje onderin, het pseudoniemsymbool van Rients Dijkstra], 'Oorlog over Europa, redactioneel, *De Groene Amsterdammer*, 9 september 1939, 3.
- 153 J. [De Jong], 'Polen's nederlaag. Enkele factoren die de plotselinge ineenstorting van den Poolschen staat bevorderd hebben', *De Groene Amsterdammer*, 23 september 1939.
- 154 De Jong, 'Duitschland en de Engelse blokkade. De kansen op een economische ineenstorting van het Derde Rijk, en de sleutelpositie die de Sowjet-Unit bij den huidigen oorlog inneemt', *De Groene Amsterdammer*, 30 september 1939.
- 155 J. [De Jong], 'Acht weken oorlog', *De Groene Amsterdammer*, 28 oktober 1939.
- 156 [De Jong], '1939 – Het jaar der politieke vergissingen. Daveerende voorspellingen – die niet zijn uitgekomen', *De Groene Amsterdammer*, 30 december 1939.
- 157 [De Jong], 'Het schrijven van politieke overzichten ...', *De Groene Amsterdammer* 30 december 1939.
- 158 De Jong, 'l'histoire se répète, *De Groene Amsterdammer*, 4 februari 1939.
- 159 NIOD, 823, 30, RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 9.
- 160 De Jong, 'Na zeven magere maanden', *De Groene Amsterdammer*, 6 april 1940. Hartmans, *De Groene van 1877*, 140.

HOOFDSTUK 3

- 1 Boudewijn J. Smits, 'Opgejaagd door de furiën der historie. Het vluchtverhaal van Loe de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 6 mei 2010, 36-39. Zie <http://www.groene.nl/2010/18/opgejaagd-door-de-furien-der-historie>.
- 2 De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 453. De Jong, *Herinneringen 1*,

- 84-85. Hartman, *De Groene van 1877*, 145-146.
- 3 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp, 21 oktober 1940. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 183. De Jong, *Herinneringen 1*, 83.
- 4 De Jong, *Holland fights the Nazis*, 16. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 121 en 183-196.
- 5 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 362-363. De Jong, *Herinneringen 1*, 86.
- 6 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940. PEC '40-'45, 2c, 408 (eerste verhoor L. de Jong, 30 juni 1948). NIOD, 823, 30, rVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 1.
- 7 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 64-70, aldaar 66. De Jong, *Herinneringen 1*, 77, 86 en 93.
- 8 Privéarchief Peter-Paul de Baar, brief L. de Jong aan mw. W. van Vreedendaal, vrouwenbond FNV, 21 september 1984. Tekst van de toespraak bij de opening van de Alida de Jong-school in Utrecht, 18 november 1984. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452. De Jong, *Herinneringen 1*, 86, 87 en 89.
- 9 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 64-70, aldaar 66. De Jong, *Opkrabbelen*, 70-71. De Jong, *Herinneringen 1*, 48, 63 en 87.
- 10 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency, 2. NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 11 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency, 2. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 19. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452. De Jong, *Herinneringen 1*, 87. NTR-documentaire Simonka de Jong 'Het zwijgen van Loe de Jong' in *Het Uur van de Wolf*, dinsdag 11 januari 2011.

- 12 NIOD, 823, 30, RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 10. De Jong, *Herinneringen I*, 87-88. Esther Maas, 'Loe de Jong', *NRC Handelsblad*, 27 maart 1993.
- 13 Erik Somers, *Voorzitter van de Joodse Raad. De herinneringen van David Cohen (1941-1943)*, (Zutphen 2010), 63.
- 14 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency. De Jong, *Herinneringen I*, 53. NIOD-collectie 235c, 'Nederlanders in Londen', bevat stukken van Radio Oranje. Het persbericht 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940] voor de Netherlands Indies Press Agency is een van vier artikelen gearchiiveerd onder nr. 3h, die mogelijk waren bedoeld voor publicatie in een Indische krant, zoals de *Java Bode*. De nrs. 2h en 3o zijn enkele teksten die De Jong schreef voor de BBC Home Service. De Jong veronderstelde dat deze documenten verloren waren gegaan.
- 15 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940.
- 16 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 10. De Jong, *Herinneringen I*, 87 en 104. Rudolf Maas, *De oorlog die langer duurde. Een gevangenschap in Rusland 1945-1949* (Amsterdam 2007), 139-141. Gans, *Kleine verschillen*, 362 en 708. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 138. Alleen de oudste dochter Mirjam Wins overleefde de oorlog.
- 17 IIAV, Collectie Van Dorp, inv.nr. 219, handgeschreven brief van Liesbeth de Jong-Cost Budde (91, South End Rd, London NW3) aan tante Lizzy van Dorp in Nederlands-Indië, 17 oktober 1940.
- 18 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 19. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452.
- 19 A. Dassing, *Tulpen voor Wilhelmina. De geschiedenis van de Engelandvaarders* (Amsterdam 2005), 60-61, noot 3: De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 444.
- 20 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de*

- Jong, 10 maart 1993, II. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 20. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452 en 445 (kaartje IJmuiden op 14 mei 1940). De Jong, *Herinneringen I*, 89.
- 21 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452. De Jong, *Herinneringen I*, 89.
- 22 De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 446.
- 23 De Jong, *Holland fights the Nazis*, 20-21.
- 24 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency, 4. NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, I. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 21. Drees, *Van mei tot mei* (Assen 1958), II. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 439. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 61.
- 25 De Jong, 'In memoriam Jacques Presser', KNAW-lezing, 9 mei 1970, in De Jong, *Tussentijds*, 245-260, aldaar 252. A. Brandenburg, *Annie Romein-Verschoor, 1895-1978. Leven en werk* (Amsterdam 1988), 254-256. Ronald Havenaar, *De tocht naar het onbekende. Het politiek denken van Jacques de Kadet* (Amsterdam 1990), 155. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 60-61. B.E. van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot.' *Gewone Nederlanders en de Holocaust* (Amsterdam 2012), 339, 343 en 361.
- 26 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940. NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency, 4-5. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 21. rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, II. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 21. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 446 en 452. De Jong, *Herinneringen I*, 90. Geert Mak, 'Lou de Jong, Vlucht uit IJmuiden', in *Ooggetuigen* (Amsterdam 2001), 261-263.
- 27 De Jong, *Holland fights the Nazis*, 21-22. PEC '40-'45, 2c, 408. (eerste) Verhoor L. de Jong, 30 juni 1948. Meijer Sluysers, *De wereld is rond, maar mijn zolen zijn plat* (Amsterdam 1970), 5.

- De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 452-453. De Jong, *Herinneringen 1*, 89-92. NIOD, 823, 30, rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 12. Nanda van der Zee, *In ballingschap* (Amsterdam 2005), 35. Huub Wijffjes, VARA. *Biografie van een omroep* (Amsterdam 2009), 126-127, noot 19.
- 28 NIOD, 304, doos 14, map 11AV. Brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency, 5. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 21-22. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 284, 439, 453 en 454-455. De Jong, *Drie voordrachten aan de Harvard Universiteit* (Den Haag 1989), 54. De Jong, *Herinneringen 1*, 90-91. [anoniem] 'Vrouw aan boord', z.j. [geschreven enkele jaren na 1945], 120-137, aldaar 122. Zie <http://www.kustvaartforum.com/viewtopic.php?f=1&t=2005> (geraadpleegd op 15 januari 2010).
- 29 Chris Gevers, 'De rol van de coaster in de Tweede Wereldoorlog', zie <http://www.hetverhaalvangroningen.nl/story/498> (geraadpleegd op 15 januari 2010).
- 30 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 12.
- 31 [anoniem], 'Vrouw aan boord', 128. Volgens dit verslag van de oversteek van 'De Friso' was de Duitse luchtaanval tegen drie uur 's nachts. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 453.
- 32 NIOD, 235c, 3h, De Jong, 'De vlucht uit Nederland' [eind mei 1940], Bericht voor de Netherlands Indies Press Agency, 5. NIOD, 304, doos 14, map 11AV. Brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. De Jong, *Holland fights the Nazis*, 22. rvu-televisieprogramma, *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 12-13. De Jong, *Herinneringen 1*, 91-92.
- 33 [anoniem]. 'Vrouw aan boord', 128. De Jong, *Herinneringen 1*, 55-56, 91 en 93. Er waren geen 200 opvarenden, zoals De Jong schijft, maar 96. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 63, 176 en 208.

- 34 PEC '40-'45, 2c, 408 (eerste verhoor L. de Jong, 30 juni 1948). rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 13. De Jong, *Herinneringen 1*, 93. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 115 en 218.
- 35 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. IIAV, Collectie Van Dorp, inv.nr. 219, handgeschreven brief van Liesbeth de Jong-Cost Budde (91, South End Rd, London NW3) aan tante Lizzy van Dorp in Nederlands-Indië, 17 oktober 1940. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 22.
- 36 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 12-13. De Jong, *Herinneringen 1*, 57 en 93.
- 37 PEC '40-'45, 2a, 155. PEC '40-'45, 2c, 411.
- 38 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 12-13.
- 39 De Jong, *Herinneringen 1*, 94-95. Van der Zee, *In ballingschap*, 57.
- 40 NIOD, 235c, 3h, 4 brieven van De Jong voor het Netherlands Indies Press Agency, geschreven bij het Londens Ministry of Information in de paar laatste dagen van mei en de eerste dagen van juni 1940.
- 41 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940. De Jong, *Herinneringen 1*, 95.
- 42 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 22. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 15.
- 43 PEC '40-'45, 2c, 408. De Jong, 'The Dutch government in exile', in Foot (red.), *Holland at war*, 1990, 5-13, aldaar 5. De Jong, *Herinneringen 1*, 95.
- 44 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 14.
- 45 NIOD, 304, doos 14, map IIAV. Brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy)

- van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. De Jong, *Herinneringen 1*, 95-96 en 105.
- 46 PEC '40-'45, 2c, 408. De Jong, *Herinneringen 1*, 96-97.
- 47 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan eigen familie Cost Budde in Den Haag, 25 juli 1940.
- 48 NIOD, 823, 6, brief Wouter Vermeer (alias Loe de Jong) via A(braham) de Swaan in New York, USA, aan familie De Jong in Amsterdam, 24 oktober 1940. Mischa Cohen, 'Profiel Abraham de Swaan, meester van de afstand', *Vrij Nederland*, 17 mei 2008. NIOD, 823, 5, telegram Bagswaan ('Zoon geboren 24 juli moeder kind beiden gezond'), 8 augustus 1940. De Jong, *Herinneringen 1*, 103.
- 49 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan Mr. A. de Swaan, 230 West 76th street, New York, U.S.A., 13 augustus 1940. Brief Godfried de Jong aan fam. Cost Budde in Den Haag, 13 augustus 1940.
- 50 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. Onno Sinke, *Verzet uit de verte. De behoedzame koers van Radio Oranje* (Amsterdam 2009), 45.
- 51 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan de fam. Cost Budde in Den Haag, 18 september 1940. Brief Godfried de Jong aan de fam. Cost Budde in Den Haag, 13 augustus 1940. De Jong, *Herinneringen 1*, 99.
- 52 De Jong, *Herinneringen 1*, 100-101.
- 53 Sinke, *Radio Oranje*, 69.
- 54 De Jong, *Herinneringen 1*, 101 en 137. Philip Ziegler, *London at war, 1939-1945* (Londen 1995), 135.
- 55 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 3. NIOD, 823, 5, brief Liesbeth de Jong aan Jan Cost Budde, 7 april 1945.
- 56 NIOD, 823, 6, brief Bram aan fam. De Jong in Amsterdam, half juni 1941.
- 57 IIAV, Collectie Van Dorp, inv.nr. 219, handgeschreven brief van Liesbeth de Jong-Cost Budde (91, South End Rd, London NW3) aan tante Lizzy van Dorp in Nederlands-Indië, 17 oktober 1940.

- 58 NIOD 823, 30, RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 20. De Jong, *Herinneringen I*, 101.
- 59 NIOD, 823, 6, brief Bram aan fam. De Jong in Amsterdam, half juni 1941.
- 60 NIBG, Project Loe de Jong 2009, track 2, radio-opname 2 mei 1947: drs. L. de Jong over het Engelse volk.
- 61 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland")', alsmede twintig kopieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Datering 23 november 1944-10 mei 1945.' Brief 4: 'The Times' [december 1944].
- 62 De Jong, *Herinneringen I*, 102. RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 20. Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 64-70, aldaar 67.
- 63 H.J. van den Broek, *Hier Radio-Oranje, 5 jaar radio in oorlogstijd* (Amsterdam 1947), 189.
- 64 NIOD, 823, 6, brief Bram aan fam. De Jong in Amsterdam, half juni 1941.
- 65 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 53. De Jong, *Herinneringen I*, 101 en 137.
- 66 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth de Jong de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan eigen familie Cost Budde in Den Haag, 13 september 1940. NIOD, 304, doos 14, map IIAV, Collectie Van Dorp, inv.nr. 219, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 3.
- 67 IIAV, Collectie Van Dorp, inv.nr. 219, handgeschreven brief van Liesbeth de Jong-Cost Budde (91, South End Rd, London NW3) aan tante Lizzy van Dorp in Nederlands-Indië, 17 oktober 1940. NIOD, 823, 6, Liesbeth de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan familie De Jong in Amsterdam, [dag onleesbaar] oktober 1940.
- 68 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan fam. Cost Budde in Den Haag, 18 september 1940. Brief Godfried de Jong aan

- fam. Cost Budde in Den Haag, 13 oktober 1940.
- 69 NIOD, 304, doos 14, map 11AV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. De Jong, *Herinneringen 1*, 103.
- 70 NIOD, 823, 6, brief Loe de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan familie De Jong in Amsterdam, [dag onleesbaar] oktober 1940.
- 71 NIOD, 823, 6, brief Wouter Vermeer [alias Loe de Jong] via De Swaan in New York aan familie De Jong in Amsterdam, 24 oktober 1940.
- 72 NIOD, 823, 6, brief Loe de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan familie De Jong in Amsterdam, [dag onleesbaar] oktober 1940.
- 73 NIOD, 823, 6, brief Catherina [alias Liesbeth de Jong-Cost Budde] via Postbus 506 aan fam. Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 9 december 1940.
- 74 Bert van der Zwan, 'De RVD te Londen 1940-1945', in Van der Zwan e.a. (red.), *Londens Archief*, 37-45, aldaar 38-39. PEC '40-'45, 2c, 408. De Jong, *Herinneringen 1*, 97. Sinke, *Radio Oranje*, 39-40, noot 3: De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 1-3.
- 75 PEC '40-'45, 5c, 688 (verhoor J.W. Lebon, 29 augustus 1950). Olink, *A. den Doolaard*, 188.
- 76 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 48 en 119. Zie <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/lebon> (geraadpeegd op 18 juni 2010). De Jong, *Herinneringen 1*, 132.
- 77 NIOD, 304, doos 14, map 11AV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 2. De Jong, 'The Dutch government in exile', in Foot (red.), *Holland at war*, 5-13, aldaar 5. De Jong, *Herinneringen 1*, 95.
- 78 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), alsmede twintig kopieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Datering 23 november 1944-10 mei 1945.' Brief 14: 'Terug in Londen – de situatie in Engeland' [29 maart 1945].

- 79 PEC '40-'45, 7c, 759. De Jong, *Herinneringen I*, 110. Sinke, *Radio Oranje*, 44-45.
- 80 Martin van Amerongen, 'Rijkshistoricus, een proeve van spijkerharde eerlijkheid', *De Groene Amsterdammer*, 31 maart 1993.
- 81 Sinke, *Radio Oranje*, 41, 53, 89 en 242.
- 82 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 48. Sinke, *Radio Oranje*, 51. 'Defaitisten' was het scheldwoord in de oorlog voor Nederlanders die twijfelden en zich niet strijdbaar opstelden tegen de Duitsers, omdat ze het geloof in en de hoop op een overwinning in de oorlog hadden opgegeven.
- 83 PEC '40-'45, 2c, 409. De Jong, *Herinneringen I*, 98.
- 84 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 419. De Jong, 'The Dutch government in exile', in Foot (red.), *Holland at war*, 5-13, aldaar 5. De Jong, *Herinneringen I*, 97. Sinke, *Radio Oranje*, 45-46 en 128.
- 85 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 48. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 112. De Jong, *Herinneringen I*, 99. Sinke, *Radio Oranje*, 45, 57 en 79.
- 86 NIOD, PER.II34, Radio Oranje Register en Inventaris, M. van Blankenstein, 'Openingstekst', uitzending maandag 29 juli 1940. PEC '40-'45, 5c, 688 (verhoor J.W. Lebon 29 augustus 1950).
- 87 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 419, noot 1. Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 280. Sinke, *Radio Oranje*, 44. De Jong sprak vanaf vrijdag 10 augustus 2012 het buitenlandcommentaar van Van Blankenstein uit.
- 88 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 422, noot 2. De Jong, *Herinneringen I*, 100 en 106-107.
- 89 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 20. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 119. De Jong, *Herinneringen I*, 100. Sinke, *Radio Oranje*, 69 en 75-76.
- 90 NIOD, PER.II34, Radio Oranje Register en Inventaris, uitzending 30 december 1940 (mw. L. de Jong - Cost Budde: 'Het

leven in Engeland') en op 3 maart 1941 (mw. L. de Jong-Cost Budde: 'De Rantsoenering in Nederland en in Engeland'). De Jong wijdde tweemaal een item in een uitzending van Radio Oranje aan het dagelijks leven, dat geschreven was door zijn vrouw. Familie en vrienden konden eruit afleiden dat het gezin De Jong in goede gezondheid verkeerde.

- 91 De historische cyclus bestond uit 9 uitzendingen: (1) 28 augustus 1940: over Bommen Berend (1672), (2) 3 oktober 1940: Leidens ontzet (1573-1574), tweespraak tussen een geschiedschrijver en de dappere burgemeester Van der Werff, (3) 18 januari 1941: toneelstuk van 11 januari 1941 over de overwintering op Nova Zembla (1596), (4) 23 januari 1941: Unie van Utrecht (1579), (5) 1 april 1941: hoorspel 'Het Ontzet van Den Briel in 1572', (6) 24 april 1941: hoorspel over de politieke moord op Willem van Oranje in 1582 door Balthasar Gerards, (7) 14 juli 1941: bestorming van de Bastille in 1789, 'Frankrijks onsterfelijke bijdrage tot de Europese beschaving', (8) 3 oktober 1941: opnieuw ontzet van Leiden in 1754, ditmaal met citaten uit het werk van Hooft, (9) 21 oktober 1941: Admiraal Nelson won de Slag bij Trafalgar (1805) van Napoleon. De Jong, *Herinneringen 1*, 113. Sinke, *Radio Oranje*, 58.
- 92 PEC '40-'45, 5C, 689 (verhoor J.W. Lebon 29 augustus 1950). Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 48. Sinke, *Radio Oranje*, 51 en 72-74.
- 93 NIOD, PER.1134, Radio Oranje Register en Inventaris, uitzendingen van 26 oktober 1940, 14 november 1940 en 29 januari 1941. NIOD, 243b, nr. 507 (Nederlands Informatiebureau-New York), 1177. Dit programma werd ook uitgezonden door het Nederlands Informatie Bureau (NIB) in de Verenigde Staten. De Jong, *Herinneringen 1*, 113.
- 94 Sinke, *Radio Oranje*, 51-52, noot 46: Radio Oranje uitzending 6 november 1940. Cleveringa hield zijn beroemde rede op 26 november 1940.
- 95 PEC '40-'45, 2C, 410. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 1979, 420. Sinke, *Radio Oranje*, 91-94.
- 96 NIOD, PER.1134, Radio Oranje Register en Inventaris, 'De onlusten in Nederland', uitzending 29 maart 1941 (als Bulletin

- van het ministerie van Buitenlandse Zaken, nr. 8, mogelijk uitgesproken door Van Kleffens). De Jong, herdenkingsprogramma 'de Februaristaking', uitzending 28 februari 1942. De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 926-927. De Jong, *Herinneringen I*, 112-113.
- 97 De Jong, Toespraak bij uitreiking D.A. Thiemprijs, 27 juni 1988, 1-7, aldaar 6. De Jong, *Herinneringen I*, 115-116, 118 en 122. Sinke, *Radio Oranje*, 43-44, 82 en 111.
- 98 Bank, 'oorlog in en de dekolonisatie, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 126. NIOD, PER.1134, Radio Oranje Register en Inventaris, De Jong, 'Indië in oorlog', uitzending 13 december 1941 (zie ook: ochtenduitzending 8 december 1941).
- 99 De Jong, *Herinneringen I*, 121-123. NIOD PER.1134, Radio Oranje Register en Inventaris, 10 februari 1942. De Jongs belangrijkste bron was de Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (NIROM), die uitzond van 1934 tot de capitulatie op 8 maart 1942.
- 100 NIOD, PER.1134, uitzending 10 februari 1942.
- 101 NIOD, PER.1134, uitzending De Jong, 'Indië vecht door', 5 februari 1942.
- 102 NIOD, PER.1134, uitzending 10 maart 1942.
- 103 Sinke, *Radio Oranje*, 119, noot 59: B.E. van der Boom, 'We leven nog' *De stemming in bezet Nederland* (Amsterdam 2003), 109-110.
- 104 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 61, 92-94 en 173. De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 980. De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 58-60 en 81-91, aldaar 84. Den Doolaard, *Het leven van een landloper* (Amsterdam 1979), 252-253. De Jong, *Herinneringen I*, 115.
- 105 De Jong, *Herinneringen I*, 131. Sinke, *Radio Oranje*, 80 en 242-243.
- 106 NIOD 823, 6, brief Loe aan familie in Amsterdam, 2 mei 1942. Brief Loe aan een heer Houck in Amsterdam, 21 juli 1942.
- 107 Sinke, *Radio Oranje*, 60, noot 79: PEC, VIIC, 333 (verhoor J.W. Lebon 1948; 'Je werkte werkelijk in het luchtledige') en 75.
- 108 Sinke, *Radio Oranje*, 39-40, 45 en 156.
- 109 PEC '40-'45, 2c, 408-409. PEC '40-'45, 5c, 690 (verhoor J.W. Lebon 29 augustus 1950). PEC '40-'45, 7a, 404. PEC '40-'45,

- 7c, 759 en 761 (tweede verhoor De Jong, 28 oktober 1954). De Jong, *Herinneringen 1*, 146. Sinke, *Radio Oranje*, 52, 58 en 80.
- 110 De Jong, *Herinneringen 1*, 99. Sinke, *Radio Oranje*, 79-81.
- 111 PEC '40-'45, 2c, 410. PEC '40-'45, 4c, 1878 (verhoor Dr. J.M. Somer, 28 februari 1950). PEC '40-'45, 7a, 394. PEC '40-'45, 7c, 14 en 396. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 165.
- 112 NIOD, KBI 3667I. André Horlings, 'Ik zet mijn verdriet om in energie', *Winschoter Courant*, 24 december 1976. De Jong, *Herinneringen 1*, 142. Sinke, *Radio Oranje*, 229.
- 113 De Jong, *Herinneringen 1*, 126. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 170.
- 114 NIOD, PER.1134, uitzending De Jong, 'Verklaring inzake het verplicht dragen van de Davidsster', vrijdag 1 mei 1942. De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 1091, noot 1. De Jong had de door hem op Radio Oranje uitgesproken tekst van 1 mei 1942 zelf geschreven.
- 115 From a Dutch correspondent [L. de Jong], 'Measure against Dutch jews foiled', *The Times*, 28 May 1942, 3. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 425.
- 116 PEC '40-'45, 7c, 763-763 (tweede verhoor De Jong, 28 oktober 1954).
- 117 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 1091-1092, aldaar 1091, noot 1: De Jong corrigeerde zijn destijds onjuiste informatie over Antwerpen; de Jodenster was in België en Frankrijk pas ingevoerd op 7 juni 1942. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 419, noot 1: De Jong schreef zijn naïviteit in zijn propaganda over de Jodenvervolgving mede toe aan de 'zwakke formatie' van Radio Oranje.
- 118 De Jong, *Herinneringen 1*, 126 en 128. Gans, *Kleine verschillen*, 809.
- 119 Piet Koenes, 'Prof. Dr. L. de Jong', *Patrimonium* 84 (1973), 209-223, aldaar 221.
- 120 De Jong, *Holland fights the Nazis*, 25. De Jong, *Herinneringen 1*, 91 en 95.
- 121 L.S. Fortescue, 'Casualties Compared' (Letter to the Editor), *The Times*, Friday 1 November 1940, 5.
- 122 NIOD PER.1134, uitzending 24 oktober 1940.
- 123 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *Holland fights the*

- Nazis*, Brief Lindsay Drummond, uitgever aan Mr. D.F.J. de Man, Deputy Director Dutch Government Free Press Service, 7 april 1941. De Jong, *Herinneringen I*, 138. De oplage is onbekend; uit de archieven blijkt wel dat er presentexemplaren zijn verspreid.
- 124 NIOD, bibliotheek: Ned 1.04ASsh. H.S. Ashton, *The Netherlands at war*, with a foreword by professor Dr. P.S. Gerbrandy, prime minister of the Netherlands (Londen George Routledge & Sons, Ltd, Broadway House: Carter lane, E.C, may 1941), 130 blz., aldaar 68-74.
- 125 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (juli 1973), 209-223, aldaar 219.
- 126 NIOD, 823, 6, Max via Postbus 506 aan mw. J. Hannema, Bilderstraat 7 in Den Haag, 16 februari 1941.
- 127 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 22. De Jong, *Herinneringen I*, 105 (brief De Jong aan Willy Pos, 4 juli 1941) en 153.
- 128 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *Je maintiendrai I, II & III*, Brochure Netherlands Publishing Company voor *Je maintiendrai I* [Londen, november 1941] als eerste deel uit een serie.
- 129 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *Je maintiendrai III*, brief J. Brandel, General Manager aan J.M. Judd Esq. General Production Division, Ministry of Information, 23 juli 1943. De Jong, *Herinneringen I*, 139.
- 130 De Jong, *Je maintiendrai I*, 41. Sinke, *Radio Oranje*, 125.
- 131 De Jong, *Herinneringen I*, 138 en 140. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 2.
- 132 De Jong en Joseph W. Stoppelman (1943). *The Lion rampant. The story of Holland's resistance to the Nazis* (New York 1943). De genaturaliseerde J.W. Stoppelman publiceerde deze vrije bewerking van de eerste twee delen van *Je maintiendrai* eind 1943 in Amerika met toestemming en onder eindredactie van De Jong.
- 133 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 179. C. van der Heijden, *Dat nooit meer. De nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Amsterdam 2011), 487.
- 134 B.J. Smits, "Und bist du nicht willig, so brauch ich Gewalt".

- Verzetsliteratuur van Loe de Jong in de Tweede Wereldoorlog', *Tijdschrift voor Biografie* 1 (najaar 2012), nr. 3: 32-41, aldaar 35.
- 135 NIOD, 823, 6, brief Loe aan familie in Amsterdam, 2 mei 1942.
- 136 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *Je maintiendrai I, II & III*, telegram J.H. Huizinga NIB in New York aan J. Pelt RVD in Londen, 6 januari 1943.
- 137 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *Holland fights the Nazis*, telegram J.H. Huizinga aan Pelt in Londen, 11 maart 1943.
- 138 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *Holland fights the Nazis*, telegram J.H. Huizinga (NIB) New York aan Pelt in Londen, 5 september 1941.
- 139 De Jong, *Je maintiendrai I*, 24.
- 140 Stoppelman, *Lion rampant*, 10. Bert van der Zwan, 'De RVD te Londen 1940-1945', in Van der Zwan (red.), *Londens Archief*, 37-45, aldaar 40.
- 141 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 10. In deel 3 (1970) noemt De Jong geen dodental bij het bombardement op Rotterdam. In deel 4 komt de auteur er ook niet op terug.
- 142 J.L. van der Pauw, *Rotterdam in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2006), 85 en 155.
- 143 NIOD collectie 243b, nr. 507 (Nederlands Informatiebureau-New York), brief J.F.W. Stoppelman aan Dr. Slotemaker over *The Lion rampant*, 31 mei 1945.
- 144 NA, 6.2.23.5.2., inv.nr. 6196, eerste map, *The Lion rampant*, diverse bedankbriefjes van half augustus tot begin oktober 1944.
- 145 De Jong, *Herinneringen I*, 140. De vier voltooide delen van *Je maintiendrai* tellen in totaal 1411 bladzijden zonder bijlagen.
- 146 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patriomonium*, 84 (juli 1973), 209-223, aldaar 219. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 2. De Jong, *Herinneringen I*, 138 en 140. Lambiek Berends, interview De Jong, *Parool*, 11 maart 1993.
- 147 Carmiggelt, 'Beeld', *Het Parool*, 24 oktober 1979. Met dank aan Adri Leijdekkers, carmiggelt@zeelandnet.nl voor het traceren van deze 'Kronkel' op 13 december 2010.
- 148 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cotta-

- ge, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 3.
- 149 NIOD, 823, 6, brief Catherina via Postbus 506 aan familie Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 9 december 1940.
- 150 NIOD, 823, 6, brief Max via Postbus 506 aan mw. J. Hannema, Bilderstraat 7 in Den Haag in Den Haag, 16 februari 1941.
- 151 NIOD, 823, 6 NIEUW, brief Max via de vs aan fam. De Jong in Amsterdam, 29 april 1941. De Jong, *Herinneringen 1*, 135.
- 152 NIOD, PER.1134, uitzending 3 maart 1941. NIOD, 823, 6, Brief Loe de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan familie De Jong in Amsterdam, [dag onleesbaar] oktober 1940. NIOD, 823, 5, Brief Liesbeth de Jong aan Jan Cost Budde, 7 april 1945.
- 153 NIOD 823, 6, brief Catherina Brown (alias Liesbeth) via Postbus 506 aan familie Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 26 november 1940. Catherina via Postbus 506 aan familie Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 9 december 1940.
- 154 Laura van Hasselt, '65 jaar oorlog', *de Volkskrant*, 26 februari 2005. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 295.
- 155 De Jong, *Herinneringen 1*, 103. NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan Mr. A. de Swaan, 230 West 76th street, New York, U.S.A., 13 augustus 1940. In brief van 20 december 1940 raadde Willy Pos De Jong de 'prachtige nieuwe bundel' van Roland Holst aan. Van der Vegt, *J. Roland Holst*, 342. De dichtbundel *Winter aan zee* was in oktober 1937 uitgekomen.
- 156 Carmiggelt, 'Beeld', *Het Parool*, 24 oktober 1979 ('Kronkel' van Carmiggelt over De Jong die in Londen zijn vrouw op 6 september 1941 ter gelegenheid van hun eenjarig huwelijk als cadeau het door hemzelf gekalligrafeerde gedicht *Een winter aan zee* van Roland Holst gaf).
- 157 NIOD, 823, 6, brief Annie (alias Liesbeth de Jong) via Postbus 506 aan familie Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 1 december 1940. Brief Annie en Bram naar Amsterdam, augustus 1941.
- 158 NIOD, 823, 6, brief Catherina (alias Liesbeth) via postadres Portugal aan familie Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 13 november 1940.

- 159 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan familie De Jong in Amsterdam, [dag onleesbaar] oktober 1940. NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief Loe de Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 3. De Jong, *Herinneringen I*, 135-136 en foto 192j.
- 160 NIOD, 823, 5, brief Liesbeth de Jong aan Jan Cost Budde, 7 april 1945. De Jong, *Herinneringen I*, 105.
- 161 NIOD, 826, 7, brief L. de Jong aan Thijs de Jong, een vrijdag in oktober 1965 [ongedateerd], Amsterdam.
- 162 PEC '40-'45, 2a, 154 (Uitspraak De Jong). PEC '40-'45, 2c, 413. NIOD, 233b, 8.: 'De Nederlandse regering in Londen'. Verslag 'Enkele notities betr. Londen', nr. 2: M. Sluysen 16-09-1969. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 22. Sinke, *Radio Oranje*, 138, noot 49.
- 163 NIOD, 823, 6, brief Max (alias Loe de Jong) via Postbus 506 aan mw. J. Hannema, Bilderstraat 7 in Den Haag, 16 februari 1941. De Jong, *Herinneringen I*, 105.
- 164 De Jong, *Koningin Wilhelmina in Londen 1940-1945*, 14 februari 1966, 13 (opgenomen in De Jong, *Tussentijds*, 91-114).
- 165 Van der Zee, *In ballingschap*, 234 en 289.
- 166 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 1980, 110.
- 167 NIOD 823, 6, brief Catherina Brown (alias Liesbeth) via Postbus 506 aan familie Cost Budde, Bilderstraat 10 in Den Haag, 26 november 1940.
- 168 Meijer Sluysen, *De wereld is rond*, 5.
- 169 De Jong, *Herinneringen I*, 105.
- 170 Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 296. Olink, *A. den Doolaard*, 197.
- 171 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth en Loe naar Amsterdam, maart 1943. Sierk Plantinga, 'Nederland in de Tweede Wereldoorlog gezien door Canadese ogen', in Van der Zwan e.a. (red.), *Londens Archief*, 47-55, aldaar 50. De Jong, *Herinneringen I*, 136. W. Maas, *Jacques Gans. Biografie* (Amsterdam 2002), 152.
- 172 PEC '40-'45, 7c, 762 (tweede verhoor De Jong, 28 oktober 1954). Sajet, *Een leven lang Ben Sajet* (Baarn 1977), 142 en 151. De Jong, *Herinneringen I*, 104 en 128.

- 173 NIOD, 823, 5, brief tante Alida, Nanette en oom Jaap de Jong aan Bram en Annie in Londen, 1 mei 1941.
- 174 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 november 1982.
- 175 NIOD, 823, 5, Vader Godfried de Jong schreef van 2 september 1940 (de eerste) tot 3 april 1943 (de laatste) in totaal 9 bewaard gebleven brieven aan zijn zoon Loe de Jong. Er ging een briefkaart, afgestempeld op 13 augustus 1940, aan vooraf.
- 176 De Jong, *Herinneringen I*, 102-103. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 45.
- 177 NIOD, 823, 6, brief Max via de vs aan familie G. de Jong in Amsterdam, 29 april 1941.
- 178 NIOD, KBI 36671. André Horlings, 'Ik zet mijn verdriet om in energie', *Winschoter Courant*, 24 december 1976. De Jong, *Herinneringen I*, 102, 103 en 148.
- 179 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth de Jong uit Londen via M. Cohen in Oakland, California, USA, aan eigen familie Cost Budde in Den Haag, 14 augustus 1940 en 13 september 1940.
- 180 De eerste brief van de ouders Cost Budde via Mr. A. de Swaan, 230 West 76th Street, New York, USA is gedateerd 16 juni 1940 en de laatste is van eind 1943. Adressering aan de heer W.F.K. Cost Budde, Chef Afdeling Openbare Werken aan de Laan van Rustenburg 23 in Voorburg wekte weinig achterdocht.
- 181 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan de fam. Cost Budde in Den Haag, 4 juli 1941.
- 182 De Jong, *Herinneringen I*, 104 en 144. <http://www.joodsmonument.nl/person/561569> (geraadpleegd op 26 februari 2010). Mozes de Jong, Amsterdam, 27 december 1887 tot Amsterdam, 26 mei 1941. Winkelbediende (bereikte de leeftijd van 53 jaar).
- 183 NIOD, 823, 6, brief Loe de Jong naar Amsterdam, 2 mei 1942. De Jong, *Herinneringen I*, 143.
- 184 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan de familie Cost Budde in Den Haag, 15 juli 1942.

HOOFDSTUK 4

- 1 PEC '40-'45, 7c, 760 (tweede verhoor De Jong, 28 oktober 1954). De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 420. De Jong, *Herinneringen I*, 131. Abe de Vries, 'A. den Doolaard, onze enige echte avonturier. Monument voor de Nederlandse Hemingway', *Elsevier*, 8 juli 2006, 86-89, aldaar 88. Sinke, *Radio Oranje*, 132 en 140-141. Deze vergelijking tussen de twee aparte Londense regeringszenders werd in juli 1942 gemaakt door mevrouw H.C. Kohlbrugge, die de Zwitserse smokkelroute via Genève had opgezet en onderhield
- 2 Sinke, *Radio Oranje*, 134 en 136.
- 3 PEC '40-'45, 7a, 395 en 7c, 760 en 762. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 419, noot 1 en 420. De Jong, *Herinneringen I*, 131-132.
- 4 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 124.
- 5 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 421-422. De Jong, *Herinneringen I*, 131-132. Sinke, *Radio Oranje*, 134, noot 29, 142-143 en 146. <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/lebon> (geraadpleegd op 18 juni 2010).
- 6 PEC '40-'45, 2c, 409-410. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 419 en 422. Sinke, *Radio Oranje*, 146, 149 en 192.
- 7 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 138. De Jong, *Herinneringen I*, 132. Sinke, *Radio Oranje*, 145 en 152-153.
- 8 PEC '40-'45, 7c, 760 (tweede verhoor L. de Jong, 28 oktober 1954). De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 422. De Jong, *Herinneringen I*, 153. Sinke, *Radio Oranje*, 152, noot 27: NIOD, Doc. II-652, brief H. Reyneke van Stuwe aan D. Eur. B., 18 november 1942.
- 9 NIOD, 823, 6, brief Loe de Jong naar fam. De Jong in Amsterdam, februari 1943. Liesbeth en Loe de Jong naar Amsterdam, maart 1943.
- 10 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 21. Sinke, *Radio Oranje*, 141 en 153.
- 11 PEC '40-'45, 5c, 726 (verhoor H. van den Broek 7 september 1950). Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 132.
- 12 De Jong, *Herinneringen I*, 156-157. Sinke, *Radio Oranje*, 134.
- 13 Olink, *A. den Doolaard*, 191, noot 13: brief J. Lebon aan A. Pelt, 25 augustus 1942, NA BZ, Londens Archief, inv.nr. 6233.

- Ook noot 14: Loe de Jong, 'Hier Radio-Oranje, de stem van strijdend Nederland', NIOD, Documentatie II-652, 7. De Jong, *Herinneringen 1*, 157.
- 14 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 422, noot 2. De Jong schrijft dat er een 'einde werd gemaakt' aan de samenwerking met Van Blankenstein.
- 15 Sinke, *Radio Oranje*, 86, 134-135 en 138-139.
- 16 De Jong, *Herinneringen 1*, 146. Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 281-283 (de zaak-Darlan), aldaar 281. Sinke, *Radio Oranje*, 148, noot 8.
- 17 NIOD, 206b: Radio Oranje Regeringsvoorlichtingsdienst, nr. 66, Politiek weekoverzicht, vrijdagavond 4 december 1942.
- 18 Van Blankenstein, 'Het geval-Darlan', *Vrij Nederland*, 5 december 1942.
- 19 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 654-655. De Jong schrijft eufemistisch dat de hoofdredacteur van het Londense *Vrij Nederland* 'iets verder ging' dan de minister van Buitenlandse Zaken.
- 20 Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 281, noot 120: Notulen ministerraad 8 december 1942. ARA MR 2.02.05.0 2 inv.nr. 241.
- 21 Van Blankenstein, 'Duistere dagen voor de Spil. Het bedenkelijke verschijnsel-Darlan', *Vrij Nederland*, 12 december 1942.
- 22 De Jong, *Herinneringen 1*, 99-100 en 201. Sinke, *Radio Oranje*, 134 en 148, noot 10: Rapport A. Pelt 2 mei 1943, NA (DH), AOK en AZ/KMP, inv.nr. 2260. De Jong vergat niet Van Blankenstein in zijn laatste Radio Oranje-uitzending van eind augustus 1945 te bedanken.
- 23 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 422, noot 2. Sinke, *Radio Oranje*, 86-87.
- 24 Gerard Mulder, 'Zelfanalyse zonder glimlach', *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993. Mulder wees erop dat De Jong in *Herinneringen 1* benadrukte dat 'het een goed ding was' dat hij met zijn buitenlandrubriek 'nuttige impulsen' in bezet gebied had kunnen geven, 'kennelijk bevreesd dat zijn toekomstige biograaf deze verdienste over het hoofd zou zien'.
- 25 Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 279 en 307.
- 26 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 130-131.

- 27 De Jong, *Herinneringen I*, 146. Sinke, *Radio Oranje*, 149.
- 28 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth en Loe naar Amsterdam, maart 1943.
- 29 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 'Derde Kwartaalverslag, 1 oktober 1957, 6.
- 30 Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 279, noot 110: De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 422, noot 1.
- 31 NA, 2.21.134, Collectie dr. E. van Raalte, inv.nr. 110. Gespreksverslag van Van Raalte met De Jong, 29 december 1964.
- 32 NA, 2.21.134, Coll. Dr. E. van Raalte, inv.nr. 8., brief Heimion van Blankenstein aan Van Raalte, 31 december 1964. Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 279 en 306.
- 33 PEC '40-'45, 7c, 761. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 424. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 198-199. Marijke van Faassen, 'In de marge, het Nederlands buitenlands beleid in de jaren 1940-1945', in Van der Zwan e.a. (red.), *Londens Archief*, 9-19, aldaar 15 (Van Kleffens sprak bijvoorbeeld met Eden op 29 september 1943). Sinke, *Radio Oranje*, 154.
- 34 De Jong, *Herinneringen I*, 146. Radioprogramma *Veronica Nieuwsradio*, 4 mei 1992.
- 35 PEC '40-'45, 6c, 578. PEC '40-'45, 7a, 404.
- 36 Radioprogramma *Veronica Nieuwsradio*, 4 mei 1992.
- 37 Jord Schaap, *Het recht om te waarschuwen. Over de Radio Oranje-toespraken van koningin Wilhelmina* (Amsterdam 2007), 177.
- 38 Sinke, *Radio Oranje*, 118. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 39 PEC '40-'45, 6c, 578.
- 40 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 174.
- 41 Sinke, *Radio Oranje*, 228.
- 42 PEC '40-'45, 5c, 689 (verhoor J.W. Lebon, 29 augustus 1950). Sinke, *Radio Oranje*, 145.
- 43 Sinke, *Radio Oranje*, 97, 98, 101, 178, 180 en 224.
- 44 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 424. Sinke, *Radio Oranje*, 95 en 158.
- 45 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 61. Sinke, *Radio Oranje*, 85, 178 en 194. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 64.

- 46 Bert van der Zwan, 'De RVD te Londen 1940-1945', in Van der Zwan e.a. (red.), *Londens Archief*, 37-45, aldaar 42.
- 47 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, xi, xv en 67-68. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 294 en 295.
- 48 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 60.
- 49 Sinke, *Radio Oranje*, 85-87 en 117.
- 50 Olink, *A. den Doolaard*, 190.
- 51 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 193.
- 52 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Parool*, 11 maart 1993.
- 53 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 197.
- 54 Sinke, *Radio Oranje*, 161 en 163.
- 55 NIOD, 221, Archief Radio Oranje, 1b: 'Hitler Extracts, recorded extracts with date and subject reference' by mr. H. van Stuwe, Dutch programmes; circa 50 blz. Collectie van 80 lp's met originele geluidsopnamen van treffende citaten. Datering september 1938-maart 1943.
- 56 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 68, 194-195 en 198.
- 57 NIOD, PER.1134, uitzending 13 maart 1943. De Jong, *Herinneringen I*, 163-168 (tekst hoorspel 'De Buddenbrooks'). Martin van Amerongen, 'Rijkshistoricus, een proeve van spijkerharde eerlijkheid', *De Groene Amsterdammer*, 31 maart 1993. Het hoorspel 'Vervolg op de Buddenbrooks' deed Van Amerongen denken aan Bertolt Brechts 'Lied vom Weib des Nazisol-daten' (1942) waarin de vrouw thuis na vele geschenken van haar man aan het front uit Rusland ten slotte de *Witwenscheier* kreeg toegestuurd.
- 58 PEC '40-'45, 2c, 413 (eerste verhoor L. de Jong, 30 juni 1948). Schaap, *Radio Oranje-toespraken van koningin Wilhelmina*, 276.
- 59 De Jong, *Je maintiendrai I*, 343. Sinke, *Radio Oranje*, 77 en 119.
- 60 NIOD, PER.1134, uitzending 30 augustus 1942. De Jong, 'Gesprekken met Wilhelmina', in Tamse (red.), *Koningin Wilhelmina*, 120-123. De Jong, *Herinneringen I*, 145. De Jong, *Herinneringen II*, 105.
- 61 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 136.
- 62 NIOD, PER.1134, uitzending 20 januari 1943 en 30 april 1943.

- 63 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 112. De Jong, *Herinneringen 1*, 190-191.
- 64 De Jong, *Herinneringen 1*, 142.
- 65 NIOD, 823, 30, 'De memoires van dr. Loe de Jong. "Het vlot-te schrijven is volkomen verdwenen"', *Nederlands Dagblad*, 9 maart 1993.
- 66 NIOD, 823, 6, brief Loe de Jong naar Amsterdam, februari 1943.
- 67 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth en Loe de Jong naar Amsterdam, maart 1943.
- 68 Jessica Durlacher, 'De doorzetter', *De Tijd*, 15 december 1989, 66-72, aldaar 71.
- 69 Zie <http://www.joodsmonument.nl/person/556702> (geraad-pleegd op 26 januari 2010): Samuel Aleng, 30 september 1862-8 maart 1943 (bereikte de leeftijd van 80 jaar).
- 70 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan Bram en Annie in Londen, 3 april 1943. De Jong, *Herinneringen 1*, 144.
- 71 <http://www.joodsmonument.nl/person/492088> (geraad-pleegd op 26 januari 2010): Jansje Aleng-de Wolff, 20 december 1865-Sobibor, 9 april 1943 (bereikte de leeftijd van 77 jaar).
- 72 <http://www.joodsmonument.nl/person/533063> (geraad-pleegd op 26 januari 2010): Roosje Kan-Aleng, 10 februari 1890-Sobibor, 28 mei 1943 (bereikte de leeftijd van 53 jaar).
- 73 <http://www.joodsmonument.nl/person/533062> (geraad-pleegd op 26 januari 2010): Maurits Kan, 6 oktober 1917-Ber-gen-Belsen, 31 mei 1945, boekbinder (bereikte de leeftijd van 27 jaar).
- 74 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan Bram en Annie in Londen, 3 april 1943.
- 75 De Jong, *Herinneringen 1*, 144. De Jong, *Voordrachten Har-vard*, 12.
- 76 NIOD, 823, 6, brief [anoniem vanuit Amsterdam] aan Lies-beth en Loe de Jong in Londen, 23 maart 1943.
- 77 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan Bram en Annie in Londen, 3 april 1943.
- 78 NIOD, 823, 5, brief mevr. Cost Budde aan dochter Liesbeth de Jong in Londen, 15 mei 1945.

- 79 De Jong, *Herinneringen I*, 143-144. NIOD, KBI 3667I, André Horlings, 'Ik zet mijn verdriet om in energie', *Winschoter Courant*, 24 december 1976. NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Parool*, 11 maart 1993.
- 80 De Jong, *Herinneringen I*, 143 en 178. Schaap, *Radio Oranje-toespraken van koningin Wilhelmina*, 166, noot 153. C. Fasseur, *Een dame van ijzer. Koningin Wilhelmina en de nationale gedachte* (Amsterdam 2012), 108.
- 81 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 328, noot 3.
- 82 Sinke, *Radio Oranje*, 190.
- 83 De Jong, *Herinneringen I*, 144.
- 84 De Jong, *Voordrachten Harvard*, 13.
- 85 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. Jessica Durlacher, 'De doorzetter', *De Tijd*, 15 december 1989, 66-72, aldaar 71-72.
- 86 De Jong, *Herinneringen I*, 142-143.
- 87 De Jong, *Herinneringen II*, 62.
- 88 NIOD, 823, 6, brief Liesbeth en Loe naar Amsterdam, maart 1943.
- 89 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 561, noot 1. De Jong, *Voordrachten Harvard*, 13-14.
- 90 De Jong, *Herinneringen I*, 144.
- 91 Ies Vuijsje, *Tegen beter weten in. Zelfbedrog en ontkenning in de Nederlandse geschiedschrijving over de Jodenvervolgning* (Amsterdam 2006), 47-48, aldaar 48.
- 92 De Jong, *Herinneringen I*, 144-145 en 146. André Horlings, 'Loe de Jong legt kil gevoelsleven bloot in eerste deel memoires. "Er telde maar één factor: de oorlog"', *Apeldoornse Courant*, 9 maart 1993. RVU-tevisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 18. NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Het Parool*, 11 maart 1993. Van der Boom, *Wij weten niets van hun lot*, 234.
- 93 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 561, noot 1. De Jong, *Auswitz*, 13.
- 94 Sinke, *Radio Oranje*, 189. Jules Schelvis, *Vernietigingskamp Sobibor* (Amsterdam 1993), 129, noot 46: 'Bronnenstudie met nieuwe bewijzen: De Nederlandse regering in ballingschap

- wist al heel vroeg van de Endlösung', *Vrij Nederland*, 2 mei 1992, 30-36. Schaap, *Radio Oranje-toespraken van koningin Wilhelmina*, 160-161, noot 120: Van der Hoeven, doctoraalscriptie UvA, 1992. Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 188-190.
- 95 De Jong, *Bezetting*, 393 (9de aflevering, mei 1962). De Jong, *Voordrachten Harvard*, 13-14. De Jong, *Herinneringen 1*, 145.
- 96 NIOD, 231L, 'Londense instellingen-Algemene Documentatie', map 22g [anoniem, Sally de Jong], 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom' [ongedateerd, waarschijnlijk april 1943]. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73. De Jong, *Auswitz*, 23.
- 97 De Jong, *Herinneringen 1*, 149-151 en 200.
- 98 NIOD, 823, 30, Wim van den Doel, 'Dr. Loe de Jong stelt zichzelf te boek', *NCRV-Gids*, 13 maart 1993.
- 99 De Jong, *Herinneringen 1*, 150.
- 100 NIOD PER.1134, uitzending zaterdagavond 3 februari 1943. De Jong, *Herinneringen 1*, 80. Vuijsje noemt deze uitzending niet in zijn systematische inventarisatie *Tegen beter weten in*. NIOD PER.1134, uitzending zaterdagavond 3 februari 1943.
- 101 De Jong, *Herinneringen 1*, 61-62.
- 102 Sally en Liesje de Jong werden op 17 december 1943 gedeporteerd vanuit het Franse doorgangskamp Nancy richting Auschwitz, en Liesje is op 1 maart 1944 vergast. Hugo Pos kan de broer van Loe de Jong dus niet in de herfst van 1943 voor het eerst in Auschwitz hebben ontmoet, maar op zijn vroegst eind februari 1944.
- 103 De Jong, *Herinneringen 1*, 195-196.
- 104 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 160.
- 105 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), alsmede twintig kopieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Datering 23 november 1944-10 mei 1945.' Brief 16: 'Het Engelse volk en de Duitsers' [11 april 1945]. Vuijsje noemt deze brief niet in *Tegen beter weten in*.
- 106 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 134-137, aldaar 135, noot 29.
- 107 NIOD, PER.1134, uitzending 27 mei 1945.

- 108 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 346-347. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 178-180. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 435. De Jong, *Herinneringen I*, 153-154. Sinke, *Radio Oranje*, 107-108, 151, 199, 200, 202-203 en 233.
- 109 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 244 en 346-347. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 179 en 181. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 438. *De Vliegende Hollander*, 22 mei 1943-10 mei 1945 (Alphen aan den Rijn 1976), inleiding.
- 110 Leonard de Vries en Jan de Groot, *De Wervelwind, de Vliegende Hollander en andere uit de lucht verspreide vlugschriften: een fascinerende selectie uit de oorlogsjaren 1940-1945* (Laren 1974), 5-24 (Inleiding) en 156-159 (Index met opsomming van alle nummers, data en verspreidingsgebieden van *De Wervelwind* (van mei 1942 tot augustus 1944) en *De Vliegende Hollander*).
- 111 NIOD, 560, nrs. 1-13: 'Geallieerde luchtpamfletten', *De Wervelwind*, nr. 24 (december 1944): Een Engelsch lid van den Raad van Redactie, 'De geschiedenis van de "Wervelwind"', 5-9, aldaar 7. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 184. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 437. De Vries en De Groot, *verspreide vlugschriften*, 6. Sinke, *Radio Oranje*, 151.
- 112 NIOD, 227b, 'Londense instellingen: de Vliegende Hollander'. NIOD, 220 2a: 'Londense instellingen: regeeringsvoorlichtingsdienst'. *Vliegende Hollander* (22 mei 1943-10 mei 1945), laatste nummer 139, 10 mei 1945, 2 en De Jong 'Het Logboek' (over geschiedenis van *De Vliegende Hollander*), *De Vliegende Hollander*, 3 juli 1943.
- 113 *De Vliegende Hollander*, 18 augustus 1943.
- 114 *De Vliegende Hollander*, 1 januari 1944.
- 115 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 107. De Jong, *Herinneringen I*, 184-185. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 296.
- 116 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 20. De Jong, *Herinneringen I*, 184-185.
- 117 NIOD, 823, 6, brief Annie en Bram naar Amsterdam, augustus 1941.
- 118 Van der Zee, *In ballingschap*, 363.
- 119 Jessica Durlacher, 'De doorzetter', *De Tijd*, 15 december 1989, 66-72, aldaar 72. rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 20. De Jong, *Herinne-*

- ringen I*, 137 en 148. Maas, *Jacques Gans*, 157.
- 120 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), alsmede twintig kopieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Datering 23 november 1944-10 mei 1945.' Brief 2: 'v-2', 1-3, aldaar 2. NIOD, 823, 5, brief Liesbeth de Jong aan Jan Cost Budde, 7 april 1945.
- 121 NIOD, 823, 6, Max (alias Loe de Jong) via de vs aan familie De Jong in Amsterdam, 29 april 1941.
- 122 De Jong, *Herinneringen I*, 137. De Jong, *Herinneringen II*, 210.
- 123 PEC '40-'45, 7a, 403. PEC '40-'45, 7c, 762. Sinke, *Radio Oranje*, 219.
- 124 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 200. Sinke, *Radio Oranje*, 220.
- 125 De Jong, *Herinneringen I*, 155. Sinke, *Radio Oranje*, 242. Olink, *A. den Doolaard*, 202.
- 126 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 435. De Jong, *Herinneringen I*, 154. Sinke, *Radio Oranje*, 218 en 221.
- 127 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 183-184 en 320. PEC '40-'45, 7a, 404. De Jong, *Herinneringen I*, 156. Maas, *Jacques Gans*, 154.
- 128 *De Vliegende Hollander*, inleiding. Het eerste nummer van *De Vliegende Hollander* als dagblad verscheen op 2 oktober 1944. Een dagelijkse editie bleek niet haalbaar te zijn. In het weekend en minstens een dag per week werd geen nummer uitgebracht. Het krantje kwam tot het laatste nummer op 10 mei 1945 gemiddeld 13 keer per maand uit.
- 129 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 181.
- 130 NIOD, PER.II34, uitzending 2 oktober 1944.
- 131 *De Vliegende Hollander*, inleiding. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 439.
- 132 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), alsmede twintig kopieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Datering 23 november 1944-10

- mei 1945.' Brief II: "Wervelwind" en "Vliegende Hollander"
[1 februari 1945].
- 133 *De Vliegende Hollander*, 10 mei 1945 (laatste nummer 139).
- 134 NIOD, PER.II34, uitzending 26 januari 1945.
- 135 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 185.
- 136 De Jong, *Herinneringen I*, 191. Sinke, *Radio Oranje*, 236-237 en 249.
- 137 NIOD, PER.II34, uitzending 1 januari 1944. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 217-218. Sinke, *Radio Oranje*, 217.
- 138 NIOD, PER.II34, uitzending 10 oktober 1944.
- 139 NIOD, PER.II34, uitzending 30 december 1944.
- 140 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland")', alsmede twintig kopieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Brief De Jong aan Van den Broek, 23 november 1944 en 6 december 1944.
- 141 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie ...', brief 10: 'Het Engelsche parlement in oorlogstijd' [25 januari 1945].
- 142 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie ...', brief 5: 'Churchill' [december 1944].
- 143 De Jong, *Herinneringen II*, 192-195.
- 144 De Jong, *Herinneringen I*, 147. Sinke, *Radio Oranje*, 156-157.
- 145 PEC '40-'45, 2c, 415. Olink, *A. den Doolaard*, 204.
- 146 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 225-226. Olink, *A. den Doolaard*, 215.
- 147 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 oktober 1969. De Jong, 'Herdenkingstoespraak Middelburg op 1 november 1969', 1-12, aldaar 1-2. De Jong, *Herinneringen I*, 204.
- 148 De Jong, *Herinneringen I*, 194. Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 149 NIOD, 823, 5, brief Liesbeth de Jong aan Jan Cost Budde, 7 april 1945.
- 150 De Jong, *Herinneringen I*, 194-195. De Jong, *Koninkrijk*, deel 10a, 977, noot 2. Peter Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. De afrekening met de 'foute' Nederlanders* (Amsterdam 1989), 58, noot 31.
- 151 De Jong, *Herinneringen I*, 147. Sinke, *Radio Oranje*, 156-157.

- De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 1374-1376. De Jong schreef dertig jaar later het negende en tiende deel van *Het Koninkrijk* over het MG op grond van zijn visie dat deze instantie overbodig was geweest.
- 152 PEC '40-'45, 2c, 415 (eerste verhoor L. de Jong, 30 juni 1948).
- 153 De Jong, *Herinneringen II*, 197.
- 154 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 1384-1385.
- 155 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 342. Sinke, *Radio Oranje*, 237, noot 52: De Jong, 'De stem uit de vrijheid', *Ons vrije Nederland*, 1 december 1945.
- 156 De Jong, *Herinneringen II*, 198 en 200.
- 157 *De Vliegende Hollander*, 19 maart, 2 en 7 mei 1945. Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 183.
- 158 De Jong, *Herinneringen I*, 133.
- 159 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie ...', brief 15: 'Nederlands naam in de wereld' [5 april 1945]. Brief 19: 'Londen in de dagen van de overwinning' [2 mei 1945].
- 160 De Jong, *Herinneringen I*, 205. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 161 De Jong, *Herinneringen I*, 133, 150 en 216.
- 162 De pionierstijd van het Instituut voor Oorlogsdocumentatie (het eerste decennium van 1945 tot 1955, dan wel het anderhalf decennium van 1945 tot 1960, wanneer adjunct-chef Cohen het instituut verlaat en De Jong promoveert van chef tot directeur), is beschreven door zes auteurs. Vier van hen behoren tot goed ingewijde instituutsmedewerkers: drie directeuren (Harry Paape, Hans Blom en Loe de Jong zelf) en senioronderzoeker Hans van der Leeuw. F. Princen en Jaap Cohen schreven doctoraalscripties; Cohen werkte zijn scriptie uit tot een zelfstandige publicatie. In alfabetische volgorde: (1) J.C.H. Blom, 'De jaren bij oorlogsdokumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver van zijn tijd* (Amsterdam 2005), 21-56. (2) J.E. Cohen, 'Het Rijksinstituut voor Oorlogsdokumentatie 1945-1960' (ongepubliceerde masterscriptie UvA), voorjaar 2007. (3) J.E. Cohen, *Het bewaren van de oorlog. De roerige beginperiode van het Rijksinstituut voor Oorlogsdokumentatie 1945-1960* (Amsterdam 2007). (4) A.J.

- van der Leeuw, 'Loe de Jong, het Koninkrijk en het Instituut', in Van der Zwan e.a. (red.), 21-58, vooral 32-40. (5) De Jong, *Tussentijds* (Amsterdam 1977), 9-29. (6) De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?* (Utrecht 1985): 185-193. (7) De Jong, 'Ontstaan en achtergronden van mijn werk', in G. Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout. Nieuwe gezichtspunten in de geschiedschrijving 1940-1945* (Franeker 1986), 19-29, vooral 19-21. (8) De Jong, 'Zelfkritiek', *BGMN* 105, nr. 2 (1990): 178-185. (9) De Jong, *Herinneringen II*, 1996, vooral 39-41 en 94. (10) A.H. Paape, 'Veertig jaar Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie', in D. Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 9-22. (11) F.J.J. Princen, 'Registreren en analyseren. De eerste tien jaar van het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie, 1945-1955' (ongepubliceerde doctoraalscriptie RUL), juni 1987.
- 163 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 'De Voorgeschiedenis', 5-10, aldaar 9. Televisieprogramma *Markant*, 29 april 1974, 5. Max Pam, *De onderzoekers van de oorlog. Het RIOD en het werk van Dr. L. de Jong* (Den Haag 1989), 14. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995. De Jong, *Herinneringen I*, 209.
- 164 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 december 1947. 'Toespraak van Dr. G. Bolkestein, voorzitter van de Commissie van Bijstand voor het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie gehouden bij de installatie der commissie te Amsterdam op 17 oktober 1947'. *Jaarverslag Oorlogsdocumentatie 1947*, Bijlage II, 48-49. Casper Kirkels, *Architect van onderwijsvernieuwing, Denken en daden van Gerrit Bolkestein 1871-1956* (Amsterdam 2008), 207-208 en 151-152, noot 58. NA, OK&W Londen, inv.nr. 20, brieven De Jong aan G. Bolkestein, 10 januari 1944 en 4 februari 1944. NIOD, inv.nr. 65 (Nederlandse regering in Londen), brief G. Bolkestein aan de voorzitter van de Raad van Ministers, 8 februari 1944.
- 165 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium*, 84 (juli 1973), 209-223, aldaar 219.
- 166 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Diaries as a feature of the past. Toespraak bij de opening van het gebouw der Anne Frank Stichting, 1 mei 1961', 1-7, aldaar 5. Pam, *De onderzoekers van de*

- oorlog, 13. RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 22.
- 167 Paape, 'Veertig jaar Oorlogsdocumentatie', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 9-22, aldaar 10. De Jong, *Herinneringen I*, 209.
- 168 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, Bijlage II, 36-37, 'Tekst van de radiotoespraak gehouden door Dr. G. Bolkestein, minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, uitgezonden door Radio Oranje op 28 maart 1944'.
- 169 Anne Frank, *Het achterhuis: dagboekbrieven 12 juni 1942-1 augustus 1944*, 29ste herziene en uitgebreide druk (Amsterdam 2003), 219 (29 maart 1944) en 235 (14 april 1944). Paape e.a. (red.), *De dagboeken van Anne Frank* (Amsterdam 1986), 71.
- 170 De Jong, 'Problemen van Oorlogsdocumentatie', *Verslag van het 19de Nederlandse Bibliotheek Congres*, Utrecht 3-4 mei 1948, 36-40, aldaar 37. G.A. van Poelje, *Sexaginta anni, een mensenleven in openbare dienst* (Alphen aan den Rijn 1961), 177, noot 1. Van Poelje en Bolkestein hadden in oorlogstijd geen rechtstreeks contact.
- 171 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 185-193, aldaar 188.
- 172 De Jong, 'Heeft Felix Kersten het Nederlandse volk gered?', in De Jong, *Tussentijds*, 131-212, aldaar 132.
- 173 P.J. van Winter, 'Herdenking van Nicolaas Wilhelmus Posthumus', in *KNAW Jaarboek 1960-1961*, Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgeefmaatschappij, 344-356, aldaar 351. De Jong, *Herinneringen II*, 8.
- 174 I. Schöffer, 'Professor dr. G.A. Van Poelje (1884-1976)', lemma in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. Zie ook <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/poelje> (geraadpleegd op 12 september 2013).
- 175 De Jong, *Herinneringen II*, 3 en 11. I.J. Brugmans, 'N.W. Posthumus', in *Economisch-Historisch Jaarboek 1961* (Den Haag 1962), 281-287, aldaar 283. H. van der Hoeven, 'Sneller, Zeger Willem (1882-1950)', lemma in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/sneller> (geraadpleegd op 12 september 2013).

- 176 J.P.A. Coopmans, 'In memoriam B.H.D. Hermesdorf, 1894-1978', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* (1979), 83-86.
- 177 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 5-9. Pam, *De onderzoekers van de oorlog*, 12. De Jong, 'Problemen van oorlogsdokumentatie', *Groniek* 25 nr. 1 (1973): 80-95, aldaar 83.
- 178 Frans Rikhof, 'J.K. van der Haagen, Kunstbescherming in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Negende Jaarboek van het RIOD 1940-'45* (Amsterdam 1998), 37-58, aldaar 37-39. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 16, 17, 20 en 21. J.K. van der Haagen was Chef Afdeling Kultuurbescherming en Wetenschap.
- 179 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 21, noot 28: conceptnota Van der Haagen, april 1945, NA, 2.14.58, inv.nr. 134.
- 180 Hans Knippenberg en Willem van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 Jaar ministerie van Onderwijs [Kunsten] en Wetenschappen 1918-1993* (Assen 1993), 335.
- 181 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 142. Het college van Vertrouwensmannen had bepaald dat Van Poelje behoorde tot de zeven 'goede' secretarissen-generaal die meteen na de bevrijding konden terugkeren op hun ministerie.
- 182 Van Poelje, *Sexaginta anni*, 180. Princen, 'Registreren en analyseren', 66, Bijlage 3: 'Besluit Secretaris-Generaal van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, houdende instelling van een Rijksbureau voor Documentatie en de Geschiedenis van Nederland in oorlogstijd', 8 mei 1945. *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 10 en bijlage II en III. De Vertrouwensmannen waren op 2 augustus 1944 door Londen benoemd. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 4.
- 183 Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 334, noot 87.
- 184 Rigter Roegholt, *Ben Sijes, een biografie* (Den Haag 1988), 81-82.
- 185 De Jong, *Herinneringen II*, 215.
- 186 Pam, *De onderzoekers van de oorlog*, 13-14. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 4. De Jong, *Herinneringen I*, 210-211.
- 187 De Jong, *Herinneringen II*, 201-202. Sinke, *Radio Oranje*, 238.
- 188 RIOD, 823, 2, brief Alida de Jong aan 'Miep', Westerbork, 23 juni 1943. Gesprek Peter-Paul de Baar met Els Wunnink-de

- Jong, 22 juli 1985. De beide dochters van Sam de Jong en Jansje (Jantje Leidija Alant) de Jong-Alant heetten Cor (Cornelia Bernadina) de Jong en Els (Esther) Wunnink-de Jong.
- 189 De Jong, *Herinneringen I*, 216. N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 II, Amsterdam, 17 juni 1945. Elma Verhey, 'Oorlogspleegkinderen', *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45.
- 190 NIOD, 823, 2, brief nicht Fien Weijel-Aleng aan Loe de Jong, Aalten, 2 april 1945. De Jong, *Herinneringen II*, 50. Fien en Miel Aleng zijn de beide kinderen van tante Jet en oom Isaac (Ies) Aleng, een jongere broer van Loe de Jongs moeder Betsy de Jong-Aleng.
- 191 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 328, noot 3. NIOD, 823, 4, brief Philip L. de Jong aan L. de Jong, 12 juli 1977. Gesprek Froukje Stil-Stend, 22 december 2005. De Jong schrijft in *Herinneringen* dat dit de 'enige overlevenden uit een wijdvertakte familie [zijn] die ik na de oorlog aantrof'. Dat is onjuist. Ook zijn nicht Elisabeth Stend-Serlui (3 juni 1900-1978), de dochter van zijn oudoom Sam Mozes Serlui (10 mei 1856-5 maart 1931) en oudtante Esther Serlui-de Jong (22 november 1856-15 maart 1926), en haar vijf kinderen (geboren tussen 1923 en 1929) overleefden de oorlog. Zij was getrouwd met een humorige en dwarse niet-Joodse man die NSB'er was. Dankzij haar gemengde huwelijk werden zij en hun kinderen niet vervolgd. De Jongs nicht Elisabeth Stend-de Jong nam pas eind jaren vijftig contact met hem op. Haar man Atte Stend was ook bij dit gesprek en heeft toen mogelijk antisemitische opmerkingen gemaakt. Loe de Jong had daarna geen contact meer met zijn nicht en haar vijf kinderen, zijn achterneven en -nichten.
- 192 De Jong, *Herinneringen II*, 205-206.
- 193 Mischa Cohen, 'Meester van de afstand; profiel Abraham de Swaan', *Vrij Nederland*, 17 mei 2008. Meik de Swaan en Henny Roos kregen op 8 januari 1942 een zoon, Abraham de Swaan. In 1946 werd hun dochter Carrie geboren (overl. 30 januari 2010).
- 194 De Jong, *Herinneringen II*, 107 en 211.

- 195 De Jong, *Herinneringen I*, 215 (uitzending Radio Oranje, april 1945). Mulder, *H.M. van Randwijk*, 429.
- 196 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 810.
- 197 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 15. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 738. Van Vree, 'Massacultuur en media', in Wijffjes (red.), *Omroep in Nederland. 75 jaar medium en maatschappij 1919-1994* (Zwolle 1994) 14-39, aldaar 28.
- 198 *Vrij Nederland*, 17 mei 1945, 10.
- 199 De Jong, *Herinneringen I*, 73 en 214-215. Hartmans, *De Groene van 1877*, 156.
- 200 De Jong, *Je maintiendrai I*, 312-313.
- 201 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 619. Hartmans, *De Groene van 1877*, 151 en 157-158.
- 202 Hartmans, *De Groene van 1877*, 156 en 158.
- 203 NIOD, 304, doos 14, map IIAV, brief De Jong (Weston Cottage, 91 South End Road, London NW3) aan tante E.C. (Lizzy) van Dorp in Nederlands-Indië, 21 oktober 1940, 3.
- 204 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 598.
- 205 De Jong, 'Waarheen Engeland?', *De Groene Amsterdammer*, 7 juli 1945, 1. De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 598. Hartmans, *De Groene van 1877*, 158.
- 206 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, II.
- 207 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patriotium* 84 (juli 1973), 209-223, aldaar 223. Gesprek Max Kohnstamm, 10 november 2005.
- 208 Annie Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering* (Amsterdam 1970), deel 2, 172.
- 209 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 23. De Jong, *Herinneringen I*, 212-213.
- 210 NIOD, 700, Bestuursvergadering, 4 december 1945. Van Poelje, *Sexaginta anni*, 227.
- 211 De Jong, *Herinneringen II*, 12. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 14. *Jaarverslag RvO 1945-'46*, II.
- 212 De Jong, *Herinneringen II*, 212 en 217.
- 213 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 oktober 1945 en 13 november 1945. De Jong, *Herinneringen I*, 218.
- 214 NIOD, 700, Doos '1945-'47: Corr. Secr. De Jong A/L, brief

- van het Parket Procureur-Fiscaal Bijzonder Gerechtshof aan L. de Jong, 3 december 1946. Brief De Jong aan 'waarde partijgenoot' minister Vos op 28 maart 1946. De Jong, *Herinneringen I*, 218.
- 215 De Jong, 'De crisis van Labour', VARA-televisieprogramma, 18 november 1960. De Jong, *Herinneringen II*, 217.
- 216 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie ...', brief 9: 'Terug in Londen – de situatie in Engeland' [29 maart 1945].
- 217 NIOD, 700, '1945-1947: Corr. Secr. De Jong A/L, map 4', brief De Jong aan W.A. van den Brandeler in Zeist, 29 december 1947. De Jong deed deze uitspraak in het programma van 19 december 1947.
- 218 Het Sir William Beveridge Report: 'Social Insurance and allied services', november 1942: www.fordham.edu/halsall/mod/1942beveridge.html (geraadpleegd op 26 april 2012).
- 219 NIOD, PER.II34, Radio Oranje Register en Inventaris, uitzending 20 februari 1943.
- 220 Olink, *A. den Doolaard*, 213. Sinke, *Radio Oranje*, 238 en 242.
- 221 VARA-televisieprogramma *Terugblik op Hiroshjima* (presentatie Loe de Jong), 4 augustus 1960.
- 222 PEC '40-'45, 7a, 392. De Jong, *Herinneringen II*, 201. Sinke, *Radio Oranje*, 239.
- 223 Koninklijk Besluit van 13 september 1946, nr. 88, benoeming van de heer drs. L. de Jong tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau op voordracht van minister-president Beel. Mededeling per mail van 25 augustus 2010 door mr. J.C. van Ingen, directeur van de Kanselarij der Nederlandse Orden in Den Haag. NIOD, 700, doos: '1945-'47: Corr. Secr. De Jong A/L'. brief van een mevrouw aan De Jong, mei/juni 1946. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 144. NB: In de officiële indices wordt de decoratie van De Jong tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau uit 1946 niet bevestigd. Zie <http://www.onderscheidingen.nl/decorandi/index.html> (geraadpleegd op 26 juni 2010) en <http://wo2forum.nl/index.php> (geraadpleegd op 9 juli 2010).

HOOFDSTUK 5

- 1 De Jong, *Herinneringen I*, 211 en 217-218, *Herinneringen II*, 12. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 4. De datum van De Jongs indiensttreding was gepland per 1 oktober 1945, maar hij begon twee weken eerder.
- 2 Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005.
- 3 De Jong, *Herinneringen I*, 213. Video-interview Annie van Raalte-Nunes Nabarro, 20 oktober 1996, USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005. De familie van Raalte-Nunes Nabarro woonde aan de Amstelveenseweg 937. Zij kregen 4 kinderen in vrijwel dezelfde leeftijd als de kinderen van het echtpaar De Jong: Matje (1943), Bertien (1945), Judith (1946) en Albert (1951). Een van hun pleegkinderen was Ies Lipschits.
- 4 NIOD, 823, 71, A. de Swaan, Rede Gouden Ganzenveer, 22 december 1988, 1-13, aldaar 12. De Jong, *Herinneringen II*, 167. Mischa Cohen, 'Profiel Abraham de Swaan, meester van de afstand', *Vrij Nederland*, 17 mei 2008.
- 5 F. van den Burg, *De Vrije Katheder: een platform van communisten en niet-communisten, 1945-1950* (Amsterdam 1983), 345-353 (beknopt overzicht redactieleden *Vrije Katheder*). Henri Wiessing, *Bewegend portret – Levensherinneringen* (Amsterdam 1960), 487-494.
- 6 Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering*, deel 2, 31 en 62. Philo Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser* (Amsterdam 1972), 109. Nanda van der Zee, 'Presser de literator van de geschiedenis', *Haagse Post*, 29 juni 1985. De Jong, *Herinneringen I*, 107. Paul Arnoldussen, 'De eerste dag op het Vossius had hij een raar pak aan', *Het Parool*, 15 maart 2005.
- 7 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 94. De Jong, *Herinneringen I*, 213. Telefoongesprek Peter de Swaan, 2 juni 2010. Telefoongesprek Abraham de Swaan, 5 juni 2007.
- 8 De Jong, *Herinneringen II*, 53. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005. Gesprek Jan van de Lande, 30 augustus 2006. Gesprek Brigitte Pos-Kray, 18 juli 2007.
- 9 NIOD, 823, 5, brief mevr. Cost Budde aan dochter Liesbeth de

- Jong in Londen, 15 mei 1945. De Jong, *Herinneringen I*, 144 en 195-196. De Jong, *Herinneringen II*, 215.
- 10 NIOD, 823, 71, Ies Spetter (Auschwitznr. 167655), getypt rapport *Buna, ervaringen in Gestapo-gevangenis en concentratiekampen* (Amsterdam, november 1945), 1-29, aldaar o. De Jong, *Herinneringen II*, 56. Waarschijnlijk berust ook een exemplaar van dit Buna-rapport bij het archief van het Rode Kruis in Den Haag, maar de auteur heeft bepaald dat zijn dossier niet voor zijn dood geraadpleegd mag worden.
- 11 De Jong, *Herinneringen I*, 51 en 87; *Herinneringen II*, 60 en 64. 'Lotgenoten willen dat Zwitsers schuld bekennen', *NW*, 13 maart 1998.
- 12 NIOD, 823, 5, brief Godfried de Jong aan de fam. Cost Budde in Den Haag, 17 juli 1940. Brief Godfried de Jong aan de fam. Cost Budde in Den Haag, 13 oktober 1940. UvA, Maagdenhuisgebouw, kluis op kamer pedel UvA, Promotieboek UvA, bijgehouden sinds de gemeente-universiteit het promotierecht kreeg toegekend in 1877 (kandidaat nr. 1 was in 1878). Sally de Jong (kandidaat nr. 3113) promoveerde op 3 oktober 1940 bij de Faculteit der Geneeskunde en leverde 8 stellingen.
- 13 Prof. dr. H.G.K. Westenbrink, *Chemistry in wartime in the Netherlands, a review of the scientific work done by Dutch chemists of the years 1940-1945, published under the auspices of the Netherlands Chemical Society*, deel VI (Amsterdam: 1947) [geen doorlopende paginering]. Sally de Jong wordt meermaals vermeld, meestal samen met co-onderzoeker Harm Veldman. In dit overzichtswerk staan de 4 artikelen die hij van 1940 tot 1942 publiceerde: S. de Jong, 'Aneurin in cow's and goat's milk', *Enzymologia* 10 (1942): 253-254. S. de Jong, 'The determination of aneurin (vitamin B1) in blood', *Acta Brevia Neerland. Physiol. Pharmacol. Microbiol.* 11 (1941): 176-178. S. de Jong, 'Ultramicro-determination of ascorbic acid in blood', *Acta Brevia Neerland. Physiol. Pharmacol. Microbiol.* 11 (1941): 194-195. S. de Jong, 'The excretion of aneurin in urine and related problems', *Arch. Néerland. Physiol.* 25 (1940-1941): 58-164 [dit is de dissertatie van Sally de Jong als substantieel artikel van 106 pagina's].

- 14 N-HHA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong. OPK-rapport, 30 juni 1947.
- 15 S. de Jong, *The excretion of aneurin in urine and related problems*, dissertatie 3 oktober 1940 (Amsterdam 1940), 5, 109 en III.
- 16 Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 17 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, handgeschreven brief mw. L.H. Lignac-Grutterink, Krispijnscheweg 103 huis, Dordrecht, aan OPK, 11 juni 1946. Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong. OPK-rapport (waarin informatie van Ina Stärcke), 30 juni 1947.
- 18 'Een monument voor Joodse arts Sally de Jong in de Alblasserwaard. Stichting Dijksynagoge plant boom in Molenaarsgraaf', *Het Kontakt*, 13 november 2003. Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 19 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, brief Voogdijraad aan L. de Jong, 4 juli 1950. De Jong, *Herinneringen I*, 143 en 216.
- 20 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong. Dr. P.C. Tibout, Rapport MOB (Prinsengracht 717) over de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van Abel en Daan de Jong, 7 januari 1946. De Jong, *Herinneringen I*, 80. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 35.
- 21 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 72, noot 32 en 167, noot 116. Interview Ischa Meijer, *Vrij Nederland*, 8 september 1984. De Jong, *Herinneringen II*, 62.
- 22 'Lotgenoten willen dat Zwitsers schuld bekennen', *NIW*, 13 maart 1998. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005. In een verklaring van de Joodse Raad uit 14 september 1942 staat dat Sally onmisbaar is als arts. Somers, *De herinneringen van David Cohen*, 187.
- 23 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 II, Amsterdam, 17 juni 1945. N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, OPK-rapport, 30 juni 1947 en dr. P.C. Tibout, Rapport MOB (Prinsengracht 717) over de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van Abel en Daan de Jong, 7 januari 1946.

- 24 NIOD, 23I, inv.nr. 22g. [Sally de Jong], 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom', [april/mei 1943], 1-23, aldaar 22. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 25 NIOD, 23I, inv.nr. 22g. [Sally de Jong], 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom', 1-23, aldaar 7 en 11. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 412.
- 26 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong. OPK-rapport, 30 juni 1947. N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, handgeschreven brief mw. L.H. Lignac-Grutterink, Krispijnscheweg 103 huis, Dordrecht, aan OPK, 11 juni 1946.
- 27 Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005. Telefoongesprek Abraham de Swaan, 5 juni 2007. Mischa Cohen, 'Meester van de afstand; profiel Abraham de Swaan', *Vrij Nederland*, 17 mei 2008. Abram de Swaan, 'Anne Frank is als onontkoombaar', *NRC Handelsblad*, 1 mei 2010. Het onderduikadres van Sal van Santen was enkele straten verwijderd van het achterhuis van Anne Frank aan de Prinsengracht.
- 28 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 11, Amsterdam, 17 juni 1945. N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, OPK-rapport, 30 juni 1947.
- 29 UvA UB-archief, Particuliere en wetenschappelijke correspondentie Presser jaren '60: januari 1961 tot oktober 1962, brief (11 322) Spetter aan Presser in Amsterdam, New York 1 februari 1961. De Jong, *Herinneringen II*, 55-56. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 30 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 11, Amsterdam, 17 juni 1945. N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, OPK-rapport, 30 juni 1947.
- 31 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, Handgeschreven brief mw. L.H. Lignac-Grutterink, Krispijnscheweg 103 huis, Dordrecht, aan OPK, 11 juni 1946.

- 32 Televisie-uitzending 'Holland Doc', Human.nl, 3 april 2010. Documentaire van John Appel, 'De as van Phoenix' (duur 51 minuten, waarin 5 fragmenten van Daan de Jong, in verband met de brand in CityBox in Amsterdam-Noord op 26 november 2009, waar hij zijn huisraad had opgeslagen.).
- 33 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 II, Amsterdam, 17 juni 1945. Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, OPK aanmeldingsformulier pleegkinderen, 26 mei 1945. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 34 Elma Verhey, 'Oorlogspleegkinderen', *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45. De vader van Rie Harteveeld-van Evert werd geïnterneerd in Sint-Michielsgestel, vervolgens in Vught en kwam in juni 1944 om in Mauthausen.
- 35 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 II, Amsterdam, 17 juni 1945. Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, dr. P.C. Tibout, 'Rapport MOB (Prinsengracht 717) over de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van Abel en Daan de Jong', 7 januari 1946. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005. E-mail Daan de Jong, 18 december 2013.
- 36 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, OPK-rapport 21 april 1946 en OPK-rapport, 30 juni 1947.
- 37 De Jong, *Herinneringen 1*, 192-193. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 38 NIOD, 823, 5, brief mevrouw Cost Budde aan dochter Liesbeth de Jong in Londen, 15 mei 1945.
- 39 N-HA, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, onderste map Daniël de Jong, handgeschreven brief mw. L.H. Lignac-Grutterink, Krispijnscweg 103 huis, Dordrecht aan OPK, 11 juni 1946. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 40 Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 115, 129-130 en 150.
- 41 Elma Verhey, 'Goed en fout na de oorlog, het gevecht om de joodse pleegkinderen', VN Dossier *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45. 'Lotgenoten willen dat Zwitsers

- schuld bekennen', *NIW*, 13 maart 1998. 'Fataal Zwitsers avontuur', *NIW*, 10 december 1999. De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 45-46. De Jong, *Voordrachten Harvard*, 27. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina*, 129.
- 42 NIOD, 823, 71. Spetter, rapport *Buna*, 5. Elma Verhey, 'Goed en fout na de oorlog, het gevecht om de joodse pleegkinderen', VN Dossier *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45. De Jong, *Herinneringen II*, 56. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 43 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. De Jong, *Herinneringen I*, 143.
- 44 Gezin Godfried de Jong, situatie in 1 februari 1941: Amsteldijk 96/Smaragdstraat 34 huis, Amsterdam. Zie <http://www.joodsmonument.nl/person/533736> (geraadpleegd op 27 januari 2010): Godfried de Jong, 17 augustus 1891-Sobibor, 4 juni 1943 (winkelier; bereikte de leeftijd van 51 jaar). <http://www.joodsmonument.nl/person/533735> (geraadpleegd op 27 januari 2010): Betsij de Jong-Aleng, 22 december 1888-Sobibor, 4 juni 1943 (bereikte de leeftijd van 54 jaar). Zie <http://www.joodsmonument.nl/person/492075> (geraadpleegd op 27 januari 2010). Jeannette de Jong, 12 oktober 1930-Sobibor, 4 juni 1943 (bereikte de leeftijd van 12 jaar).
- 45 Gesprek Peter-Paul de Baar met Loe de Jong, 9 februari 1982. Privéarchief Peter-Paul de Baar, brief L. de Jong aan mw. W. van Vreedendaal, vrouwenbond FNV, 21 september 1984, 'Tekst van de toespraak bij de opening van de Alida de Jong-school in Utrecht, 18 november 1984'.
- 46 NIOD 823, 2, brief Alida de Jong aan 'Miep', Westerbork 23 juni 1943. Brief Alida de Jong aan 'Miep', Westerbork 5 of 6 juli 1943.
- 47 <http://www.joodsmonument.nl/person/511553> (geraadpleegd op 26 februari 2010): Aaltje de Jong, 18 december 1885-Sobibor, 9 juli 1943 (bereikte de leeftijd van 57 jaar). <http://www.joodsmonument.nl/person/511554> (geraadpleegd op 26 februari 2010): Nanette de Jong, 21 februari 1884-Sobibor, 9 juli 1943 (hulp in de huishouding; bereikte de leeftijd van 59 jaar).
- 48 Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.

- 49 NIOD, 823, 8, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 14 februari 1996. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005. E-mail Ruth de Jong-Hotze, 14 januari 2014.
- 50 NIOD 823, 13, brief H.C. Giersthove, Hoofd Sectie Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis aan De Jong, 8 juli 1996. Bijlage 1: *Staatscourant*, 31 januari 1952, nr. 22, met Sally de Jong opgegeven als vermiste persoon per 31 mei 1945. Bijlage 2: Notariële overlijdensakte Sally de Jong, 22 oktober 1951 van notaris J.D. Overberg, Sarphatistraat 5 in Amsterdam.
- 51 Verhey, 'Goed en fout na de oorlog', vN Dossier *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45. Zeker is dat het viertal op 17 december 1943 vertrok uit Drancy. Zij kunnen dus niet in de herfst van 1943 in Auschwitz zijn aangekomen, zoals een neef van Willy Pos zich meende te herinneren.
- 52 <http://www.joodsmonument.nl/person/505905> (geraadpleegd op 26 februari 2010): Elisabeth de Jong-van Male, Deventer, 7 mei 1915-Auschwitz, maart 1944 (bereikte de leeftijd van 28 jaar); zie <http://www.joodsmonument.nl/person/538918> (geraadpleegd op 26 februari 2010): Suze Spetter-Turksma, Utrecht, 17 maart 1921-Auschwitz, 27 april 1944 (bereikte de leeftijd van 23 jaar).
- 53 NIOD 823, 13, brief H.C. Giersthove, Hoofd Sectie Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis aan De Jong, 8 juli 1996.
- 54 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 746-747, noot 4. De Jong, *Herinneringen I*, 195-196. E-mail Abel de Jong aan Boudewijn Smits, 10 oktober 2012. Kolonel b.d. mr. A. van Velsen, die ook een Auschwitz-gevangene was, vertelde Abel in 1974 dat Sally voor Mengele had moeten werken en daarom een 'Geheimnisträger' was.
- 55 NIOD, 823, 71, Spetter (Auschwitznr. 167655), *Buna*, 10 en 14. De Jong, *Herinneringen II*, 56.
- 56 NIOD, 823, 71, Spetter, *Buna*, 22, 24, 25, 26 en 28. De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 185-193, aldaar 187. De Jong, *Herinneringen II*, 56. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 57 NIOD 823, 13, brief H.C. Giersthove, Hoofd Sectie Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis aan De Jong, 8 juli 1996.

- nazorg van het Nederlandse Rode Kruis aan De Jong, 8 juli 1996. Zie <http://www.joodsmonument.nl/person/505906> (geraadpleegd op 27 januari 2010): Sally de Jong, 24 april 1914-Extern kommando Buchenwald, 31 mei 1945 (Arts, bereikte de leeftijd van 31 jaar). Lipschits, *Kleine sjoa*, 134-153.
- 58 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 37. Connie Kristel kreeg in een brief van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis diezelfde lotgevallen over Sally per brief van 17 december 1997 bevestigd. De Jong, *Herinneringen II*, 208. De Jong, '1940-1954', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 185-193, aldaar 187. Abel en Ruth de Jong-Hotze bewaren een copie van een registratie van Sally de Jong in het Untenlager Ellrich van kz-Mittelbau-Dora.
- 59 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 34: een getypte versie van het anonieme rapport berust in 3 archieven. NIOD, 231, 'Londense instellingen- Algemene Documentatie', inv.nr. 22g, [anoniem; Sally de Jong], 'De ondergang van het Nederlandsche Jodendom', z.j. [waarschijnlijk mei 1943], voorafgegaan door een bladzijde met enige opmerkingen over het rapport [anonieme ambtenaar van het BI]. NIOD, archief BI, doos 15 en op het Ministerie van Defensie, Centraal Archiefvondst (MVD/CAD), VMVOL, inv.nr. 1376.
- 60 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 35: brief De Jong aan Kristel, 7 april 1997.
- 61 J.H. Coppenhagen en M.J. van Lieburg, *Anafsem Gedoe'iem, overleden Joodse artsen in Nederland 1940-1945* (Rotterdam 2000), 50-51, 53 en 106. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 62 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 35: brief Spetter aan Kristel, 7 mei 1997. De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 929-932 (over Dutch-Paris-groep en de connectie met de Zwitserse weg).
- 63 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 116. Kristel dateert het rapport van Sally de Jong ook op mei 1943. NIOD, 823, 12, brief Abel de Jong aan Conny Kristel, 26 maart 1997.
- 64 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 34. Dat het rapport via Zwitserland in Londen terecht kwam, maakte Kristel op uit de Agenda, MVD/CAD, VMVOL, inv.nr. 2355,

- GB/4695/43. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 65 NIOD, 23I, inv.nr. 22g. [Sally de Jong], 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom', [anonieme ambtenaar van het BI]. Enige opmerkingen over het rapport, 1.
- 66 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 36: Ministerie van Defensie, Centraal Archiefdepot (MVD/CAD), VMVOL, inv.nr. 1376. Brief J.M. Somer, Hoofd BI, aan Minister van Oorlog, 23 december 1943 (over het rondsturen van dit getypte rapport over Westerbork). De Jong, *Auswitz*, 23.
- 67 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 196. Cohen kreeg op vrijdagavond 26 juni 1942 van Hauptsturmführer Ferdinand aus der Fünten te horen dat de joden zouden worden gedeporteerd.
- 68 NIOD, 23I, inv.nr. 22g [Sally de Jong], 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom', 1-23, aldaar 3, 10-11 en 23. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 116, noot 123: Dit felle oordeel over de Joodse Raad op de laatste pagina 23 is alleen in de eerdere versie van het rapport te vinden dat in het MVD/CAP berust.
- 69 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 114, noot 115: Mededeling De Jong aan Conny Kristel in 1998 bij lezing van het manuscript van haar dissertatie.
- 70 J.H. Copenhagen en M.J. van Lieburg, *Anafiem Gedoe'iem* (Rotterdam 2000), 50-51 en 106 (twee passages uit het rapport 'Ondergang' van Sally de Jong zijn opgenomen op 25-27: 'ooggetuige verslag van De medische dienst in Westerbork' en 30-31: 'over jodenvervolging en jodenverzet'). Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 73, noot 36. De Jong heeft minstens drie keer gezegd dat de titel die hij voor het boek van Presser bedacht, ontleend is aan het rapport van Sally de Jong. Interview Ischa Meijer, *Vrij Nederland*, 15 september 1984. De Jong, *Herinneringen II*, 223. NIOD, 700, 1970, v (Jodenvervolging). Brief De Jong aan Herzberg, 19 november 1970.
- 71 NIOD, 823, 8, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 14 februari 1996.
- 72 UvA UB-archief, Particuliere en wetenschappelijke corres-

- pondentie Presser jaren '60: januari 1961 tot oktober 1962 (6), brief (11 322) Spetter aan Presser in Amsterdam, New York 1 februari 1961.
- 73 N-HA, map 40, 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, brief L. de Jong en J.J. van Male aan OPK, 15 januari 1946. De Jong, *Herinneringen II*, 56-57. Gesprek Willy J. Stärcke, 7 december 2005. E-mail Abel en Ruth de Jong-Hotze, 9 januari 2014.
- 74 UvA UB-archief, Particuliere en wetenschappelijke correspondentie Presser jaren '60: januari 1961 tot oktober 1962 (6), brief (11 322) Spetter aan Presser in Amsterdam, New York 1 februari 1961. De Jong, *Herinneringen II*, 57. Gesprek Willy J. Stärcke, 7 december 2005. Ies en Ina Spetter emigreerden in 1947 en niet in 1950, zoals De Jong in zijn memoires schrijft.
- 75 Ies Spetter promoveerde in Amerika op de studie *The Jews of the Netherlands. A social psychology of the patterns of acculturation and transculturation of a national community during periods of cultural catastrophe*. Zie http://aeu.org/library/articles/20040613spetter_human_partnership.pdf (geraadpleegd op 5 oktober 2010).
- 76 Gesprek Willy J. Stärcke, 7 december 2005, Judith van Raalte, 29 september 2005.
- 77 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 78 NIOD, 823, 5, brief mevr. Cost Budde aan dochter Liesbeth de Jong in Londen, 15 mei 1945.
- 79 N-HA, collectie OPK, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, Volmacht door J. Zwart en W. Straub notarissen, Leidschegracht 20 in Amsterdam Centrum, 6 juli 1945.
- 80 E. Verhey, *Om het joodse kind* (Amsterdam 1991), 41, 51 en 118. Verhey, *Kind van de rekening*, 49. Lipschits, *Kleine sjoa*, 180.
- 81 N-HA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, brief L. de Jong en J.J. van Male aan OPK, 15 januari 1946. Verhey, *Om het joodse kind*, 18, 109 en 158.
- 82 Verhey, 'Oorlogspleegkinderen', *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45.
- 83 N-HA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, brief

- OPK, 7 november 1945. Rapport Ina Stärcke, 22 januari 1946. De Jong, *Herinneringen II*, 58.
- 84 N-HA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, brief Directeur OPK aan P. Harteveld, 8 oktober 1945. Dr. P.H.C. Tibout, 'Rapport MOB (Prinsengracht 717) over de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van Abel en Daan de Jong', 7 januari 1946. OPK-rapport, 30 juni 1947. Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 85 Verhey, 'Oorlogspleegekinderen', *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45.
- 86 N-HA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, brief L. de Jong en J.J. van Male aan OPK, 15 januari 1946.
- 87 N-HA, OPK, map 40 228, onderste map Daniël de Jong, brief Vink aan OPK-directeur, 7 mei 1946.
- 88 N-HA, collectie OPK, map 40 228, Dossier Abel en Daniël de Jong, bovenste map Abel de Jong, dr. P.H.C. Tibout, Rapport MOB (Prinsengracht 717) over de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van Abel en Daan de Jong, 7 januari 1946. Verslag OPK huisbezoek bij echtpaar De Jong, 21 april 1947. OPK-rapport, 30 juni 1947. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 89 N-HHA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, brief P. Harteveld aan Ina Stärcke, 14 oktober 1945, brief P. Harteveld aan OPK, 21 september 1946. Verslag OPK huisbezoek bij echtpaar De Jong, 21 april 1947. Verhey, 'Oorlogspleegekinderen', *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 90 N-HHA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, Verslag OPK huisbezoek bij echtpaar De Jong, 10 november 1946. OPK-rapport, 30 juni 1947.
- 91 N-HHA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, Verslag OPK huisbezoek bij echtpaar De Jong, 21 april 1947. OPK-rapport, 30 juni 1947.
- 92 N-HHA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, Verslag OPK huisbezoek (dhr. Bareas en mej. W.G. Pleiter) bij echtpaar De Jong, 10 november en 23 november 1946. Aantekening OPK telefoontje van L. de Jong, 1 november 1946. Onderste map Daniel de Jong, brief De Vink aan OPK, 16 augustus 1947. Verhey, *Om het joodse kind*, 115.

- 93 N-HHA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong, Beschikking voogdijtoewijzing arrondissementsrechtbank Amsterdam, 12 december 1947.
- 94 N-HHA, OPK, map 40 228, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 II, Amsterdam, 17 juni 1945. Bovenste map Abel de Jong, Dr. P.H.C. Tibout, 'Rapport MOB (Prinsengracht 717) over de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van Abel en Daan de Jong', 7 januari 1946. Nel Tibout veronderstelde dat Daan de Jong in januari 1946 nog niet wist dat zijn ouders waren omgekomen. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005. E-mail Ruth de Jong-Hotze, 14 januari 2014.
- 95 Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 96 N-HA, OPK, map 40 228, onderste map Daniël de Jong, brief Ina Stärcke, Amstel 101 II, Amsterdam, 17 juni 1945.
- 97 N-HA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong. Schade en enquête commissie provincie Noord-Holland aan de Voogdijraad, afdeling afwikkeling Bureau OPK in Amsterdam, 14 juni 1950. Brief Voogdijraad aan L. de Jong, 4 juli 1950. De Jong, *Herinneringen i*, 216.
- 98 N-HA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong. De Jong aan de voogdijraad, afwikkelingsbureau OPK in Amsterdam, 14 september 1950. Gesprek mevrouw Van den Ancker in Amsterdam, 19 april 2006.
- 99 Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 100 N-HHA, OPK, map 40 228, bovenste map Abel de Jong. Verslag OPK huisbezoek bij echtpaar De Jong in Amstelveen, 21 april 1947. NIOD, 823, 12, handgeschreven brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 21 oktober 1990. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 101 Verhey, *Om het joodse kind*, 110.
- 102 Simonka de Jong, 'Het zwijgen van Loe de Jong', vPRO-televisie documentaire *Het Uur van de Wolf*, dinsdag 11 januari 2011. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005. Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.

HOOFDSTUK 6

- 1 Van Poelje, *Sexaginta anni*, 180. *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 14 en 25. Princen, 'Registreren en analyseren', 26.
- 2 Van Poelje, *Sexaginta anni*, 181. Duynstee en Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees 1945-1946* (Assen 1977), 511. Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 339-340. Sonja van der Leeuw, *De man achter het scherm. De televisie van Erik de Vries* (Amsterdam 2008), 72-73.
- 3 NIOD, 700, doos '1945-'46: correspondentie De Jong M-Z', Aanhangsel tot het Verslag van de HEK, schriftelijk beantwoorde vragen. Vraag mr. A.G.A. ridder van Rappard (Liberale Staatspartij) op 12 december 1945 en antwoord van Schermerhorn op 24 januari 1946. Aanhangsel tot het Verslag van de HEK, schriftelijk beantwoorde vragen. Schermerhorn sprak op 4 januari 1946 met Posthumus.
- 4 NIOD, 700, Directoriumvergadering, 13 oktober 1945. De Jong, *Herinneringen II*, 12.
- 5 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 213. Knippenberg en Van der Ham, *aanhoudende zorg*, 317, 352, 354, 357 en 365. P.B. van der Heiden, *In de schaduw van de Mammoet: het onderwijsbeleid van minister F.J. Th. Rutten 1948-1952* (Zutphen 2004), 28. De Leeuw, *Erik de Vries*, 64.
- 6 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 1 oktober 1946. P.J. van Winter, 'Herdenking van Nicolaas Wilhelmus Posthumus', in KNAW *Jaarboek 1960-1961* (Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgeefmaatschappij), 344-356, aldaar 347. *Jaarverslag RvO 1947*, Bijlage II, 46-47: 'Toespraak Dr. J.J. Gielen, minister van OK&W, bij de installatie van de Commissie van Bijstand voor het RvO op 17 oktober 1947'.
- 7 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 maart en 1 april 1947. Cohen, *bewaren van de oorlog*, 2007, 24, noot 7: NA, 2.14.58 (ministerie OK&W, Afdelingen Hoger Onderwijs en Wetenschappen en het Directoraat-Generaal voor de Wetenschappen; Periode: 1911-1975, inv.nr. 134 (RIOD algemeen, 1943-1975), brief Hoofd Afdeling K.W. aan de minister van OK&W, 31 augustus 1945. De Jong, *Herinneringen II*, 10.
- 8 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 maart 1947. *Jaarver-*

- slag RvO 1947*, Bijlage II, 46-47: 'Toespraak Dr. J.J. Gielen op 17 oktober 1947'. De Jong, *Herinneringen II*, 12-13 en 41. Kirkels, *Gerrit Bolkestein*, 177-178.
- 9 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 december 1945 en 9 november 1948. Bijlage: vertrouwelijke nota aan het Directorium, 9 oktober 1948. De 5 benoemde verzetsleden in de Commissie van Advies van het RvO in het najaar van 1946 waren: (1) CPN-Kamerlid mevrouw W. van den Muijzenberg-Willemse (communistisch verzetsstrijdster die geïnterneerd was geweest in Ravensbrück), (2) het KVP-Kamerlid pater dr. J.G. Stokman (tijdens de bezetting een van de Vertrouwensmannen), (3) mr. G.H. Slotemaker de Bruïne (spionagegroep 'de Zwitserse weg' en kortstondig directeur van de Wiardi Beckman Stichting van de PvdA, maar hij had de partij recent verlaten uit protest tegen de Indonesische kwestie), (4) de medicus dr. J.J. Brutel de la Rivière (voorzitter van de Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst in Amsterdam en oud-voorzitter van de Grote Adviescommissie der Illegaliteit (GAC) en (5) ARP-Kamerlid mr. J. (Jacob) Algera (ook lid van de PEC '40-'45).
- 10 *Jaarverslag RvO 1947*, Bijlage I, 44-45: Koninklijk Besluit, nr. 98, 5 september 1947, tot oprichting van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. De Jong, *Herinneringen II*, 13. Princen, 'Registreren en analyseren', 75, bijlage 5.
- 11 PEC '40-'45, 2c, 413. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 april 1954. Bijlage nota 'De afwikkeling van het RvO', Amsterdam, 13 april 1954, 2. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 oktober 1976 en 6 december 1976, Dr. E. Haas, Inleiding Notulen Werkgroep Taken / Taakbeëindiging NIOD.
- 12 Herman Theodoor Colenbrander (1871-1945) was een leerling van de Leidse historicus Robert Fruin. Hij zette in 1902 als adjunct-algemeen rijksarchivaris de Rijks Geschiedkundige Publicatiën (RGP) op en verzorgde zelf een groot aantal edities (bijna 20.000 bladzijden). In 1910 werd Colenbrander directeur van het bureau dat deze RGP-reeks uitgaf.
- 13 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 17 oktober 1947. De Jong, 'Schetsboek', *Nederland in Oorlogstijd 2* (november 1947), nr. 13-14: 163. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12

- mei 1949. Bijlage: Bericht van het Nederlands Persbureau van 2 september 1948 bij het 50-jarig Regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina.
- 14 NIOD, 706, Doos Commissie van Bijstand, 1946-'60. 'Concept-reglement betreffende de werkwijze van het RvO en de taak en bevoegdheden van de Commissie van Bijstand, opgesteld door het Departement van OK&W, 19 September 1950', folioformaat 3 blz., 25 artikelen. Verschillende versies van het conceptreglement waren besproken in de Commissie van Bijstand dat op 24 mei 1948 het conceptreglement goedkeurde. *Jaarverslag RvO 1948*, 17.
 - 15 De Jong, *Herinneringen II*, 13. Frans Rikhof, 'J.K. van der Haagen. Kunstbescherming in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog', *Negende Jaarboek van het NIOD 1940-'45* (Amsterdam 1998), 37-58, aldaar 39.
 - 16 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 februari 1949. De Jong, *Herinneringen II*, 13. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 74. Artikel 4 van het KB van 5 september 1947 bepaalde dat de minister van Onderwijs een reglement dient vast te stellen. Pas bij de affaire-Aantjes in november 1978 zou blijken dat het NIOD meer dan drie decennia zonder reglement was bestuurd.
 - 17 Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 384-385. Per KB van 5 februari 1954 werd jhr. dr. D.P.M. Graswinckel per 30 januari 1954 benoemd tot voorzitter van het College van Bijstand.
 - 18 De Jong, *Herinneringen II*, 55.
 - 19 Pam, *onderzoekers van de oorlog*, 18. NIOD, KBII 467G (1980-1989), Gerard Mulder, 'De deugdzaamheid van het NIOD', *NRC Handelsblad*, 27 mei 1989. Gesprek Ina Damme-Hamerpragt, 20 september 2006.
 - 20 De Jong, *Herinneringen II*, 15 en 53. Dienne Hondius, *Terugkeer. Antisemitisme in Nederland rond de Bevrijding* (Den Haag 1990), 38, noot 20. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 86-94. Lipschits, *Kleine sjoa*, 192-193. Verbaal antisemitisme leefde in de eerste naoorlogse jaren, versterkt door de oorlog, wel degelijk.
 - 21 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, II. Princen, 'Registreren en analyse-

- ren', 12. Roegholt, *Ben Sijes*, 85. De Jong, *Herinneringen II*, 14 en 218.
- 22 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 11: De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 19, 20 maart 1947. Gesprek Riek Meijer-Sinteldam, 27 februari 2008.
- 23 Elisabeth E. van Tricht-Keesing, 'Indische Afdeling 1946-1947', in *Zevende Jaarboek van Oorlogsdocumentatie '40-'45* (Amsterdam 1996), 132-147, aldaar 134.
- 24 Princen, 'Registreren en analyseren', 21. De dependance in Batavia bestond van 17 oktober 1946 tot 1 januari 1948. In het eerste decennium van mei 1945 tot april 1955 hadden er 210 mensen bij het RvO op de loonlijst gestaan. De Jong, *Herinneringen I*, 218. De Jong, *Herinneringen II*, 13.
- 25 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 23: De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 94, 10 juli 1950, nr. 107, 28 december 1950. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 1989, 65. Igor Cornelissen, *Raamgracht 4: mooie jaren bij het weekblad* (Amsterdam 1998), 127. Gesprek Emmy Groeneveld-Ottow, 8 januari 2007. Gesprek Lideke Heuwelkemeijer, 28 februari 2007.
- 26 NIOD, 707, Notulen Directoriumvergadering, 4 januari 1946. NIOD, 700, 1945-1947, Doos 'Corr. Secr. De Jong A/L', brief L. de Jong aan het Historisch Genootschap, 21 februari 1947. L. Dorsman en E. Jonker, *Anderhalve eeuw geschiedenis, Nederlands Historisch Genootschap 1845-1995* (Den Haag 1995), 63 en 133. In januari 1947 telde het Historisch Genootschap 552 leden.
- 27 H. van der Hoeven, 'Sneller, Zeger Willem (1882-1950)', lemma in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. Zie <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/sneller> (geraadpleegd op 12 september 2013).
- 28 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 95. Cohen, 'Rijksinstituut', 25, noot 87: De Jong, 'Veertien jaar Oorlogsdocumentatie', *Historische Informatie Courant* 12, nr. 3 (1979): 8-9.
- 29 NIOD, 700, Doos: '1945-'47 correspondentie L. de Jong M-Z', brief Posthumus aan de afdeling vervoer van het MG, 24 juli 1945. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 28 januari 1946.

- I.J. Brugmans, 'N.W. Posthumus', *Economisch-Historisch Jaarboek 1961* (Den Haag 1962), 281-287, aldaar 284-285. De Jong, *Herinneringen II*, 11-12. Blom e.a., *Cohen als geschiedschrijver*, 48. Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 28 februari 2007.
- 30 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 25 februari 1946. De Jong, *Herinneringen II*, 10. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 25.
- 31 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 22 maart 1949. Het jaarlijks directiehonoraarium werd per 1 januari 1950 verlaagd tot f1500,- per persoon.
- 32 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 24, noot 7 op 146: NA, 2.14.58 (ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Afdelingen Hoger Onderwijs en Wetenschappen en het Directoraat-Generaal voor de Wetenschappen; periode: 1911-1975, inv.nr. 134 (RIOD algemeen, 1943-1975): brief van Hoofd Afdeling K.W. aan de minister van OK&W, 31 augustus 1945. De Jong, *Herinneringen II*, 10.
- 33 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 28 januari 1946 en 14 mei 1946. NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 44: De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 295, 13 april 1964. De Jong, 'In memoriam Lydia Winkel', *Het Parool*, 13 april 1964. Zie <http://shum.huji.ac.il/~dutchjew/genealog/winkel/272.htm> Lydia Winkel (4 mei 1913 in Semarang, 13 april 1964 in Quignes, Frankrijk). Princen, 'Registreren en analyseren', 18. Roegholt, *Ben Sijes*, 88. De Jong, *Herinneringen II*, 7, 10 en 11. De Jong spreekt in zijn memoires over een bedrag van f5.000 voor de particuliere collectie, maar de directievergadering vermeldt f7500,-. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 24. Gesprek Ed. Groeneveld, 8 januari 2007.
- 34 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 16. Princen, 'Registreren en analyseren', 25. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, 259-260. Pieter Lagrou, *The Legacy of Nazi occupation. Patriotic memory and national recovery in Western Europe, 1945-1965* (Cambridge 2000), 74. Dienke Hondius, *Oorlogslessen. Onderwijs over de oorlog sinds 1945* (Amsterdam 2010), 59-60. In 1946 en 1947 reisde de tentoonstelling onder de naam 'Nederland in oorlogstijd' door het land. In de steden sloeg het aan, maar het

- bezoekersaantal op locaties in de provincie viel tegen.
- 35 NIOD, 700, Directoriumvergadering, 4 december 1945. *Nederland in oorlogstijd*, 1, nr. 13 (donderdag 3 oktober 1946): 1-2. Princen, 'Registreren en analyseren', 25.
- 36 NIOD, 707, *RvO Jaarverslag 1948*, bijlage IIIA, 93-103: De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Londen van 1 tot 6 maart 1948', 16 maart 1948.
- 37 *RvO Jaarverslag 1948*, 38. *Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945* (s Gravenhage 1949-1956), 8 delen in 19 banden.
- 38 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 september en 14 oktober 1947. De Jong, *Herinneringen 1*, 218. NIOD, 700, Doos 1945-'47: correspondentie De Jong A-L', brief op 31 januari 1946 van De Jong aan Kohnstamm (over hun ontmoeting begin februari 1946 in Den Haag). NIOD, 700, Doos 1945-'47, 'RvO Voorgesch./ Service Voorber. Publicaties', brief De Jong aan Kohnstamm, 8 december 1948, en brief Kohnstamm aan De Jong, 10 december 1948.
- 39 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 november, 16 december 1947 en 20 januari 1948. De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, x. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 32, noot 1.
- 40 Roegholt, *Ben Sijes*, 66-67, 88 en 93-94. De Jong, *Herinneringen II*, 8, 13 en 54. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 18-19.
- 41 NIOD, 823, 59, De Jong, 'toespraak Televisieprijs', 8 mei 1962. Roegholt, *Ben Sijes*, 77-78 en 110. J.A.A. van Doorn, *Gevangen in de tijd. Over generaties en hun geschiedenis* (Amsterdam 2002), 109.
- 42 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 2 april, 5 november 1946 en 29 april 1947. Roegholt, *Ben Sijes*, 96, 98 en 102. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 18-20, aldaar 19.
- 43 Roegholt, *Ben Sijes*, 163. Annet Mooij, *De strijd om de Februaristaking* (Amsterdam 2006), 95-120. Cornelissen, *Raamgracht 4*, 127.
- 44 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990. Roegholt, *Ben Sijes*, 98.
- 45 NIOD, 823, 49, 'Toespraak De Jong Televisieprijs', 8 mei 1962. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 19 oktober 1981. Cornelissen, *Raamgracht 4*, 128. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar

24. Gesprek Lies van der Leeuw-Herweijer, 8 januari 2008.
- 46 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990.
- 47 Roegholt, *Ben Sijes*, 113. Cornelissen, *Raamgracht 4*, 139.
- 48 Ischa Meijer, 'Een poging', *Vrij Nederland*, 22 september 1984.
- 49 Roegholt, *Ben Sijes*, 113 en 149.
- 50 Ischa Meijer, 'Een poging', *Vrij Nederland*, 22 september 1984. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 75, noot 51.
- 51 Roegholt, *Ben Sijes*, 164 en 177. Gesprek Johannes Houwink ten Cate, 27 september 2007.
- 52 Blom e.a., *Cohen als geschiedschrijver*, 15, 17 en 21. Dolf Cohen trad op 1 december 1945 in dienst bij het RvO.
- 53 Bart Middelburg, 'Dolf Cohen 1913-2004', *Het Parool*, 1 juli 2004.
- 54 De Jong, *Herinneringen II*, 13. Dolf Cohen huwde met Hetty Koster en kreeg twee zoons: Hendrik Floris (1946) en Marius Job (1947).
- 55 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 24.
- 56 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 24 februari en 11 december 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 55. Blom e.a., *Cohen als geschiedschrijver*, 17, 18, 23, 24, 25 en 58. Sneller had bepaald dat Cohen niet vanzelfsprekend de functie van De Jong toekwam, mocht deze vacant komen.
- 57 Yvonne Laudy, 'Hans van der Leew verlaat Oorlogsdocumentatie', *De Telegraaf*, 7 februari 1981. De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 415 en 417. Gesprek Lies van der Leeuw-Herweijer, 8 januari 2008.
- 58 NIOD, 706, Bestuursvergadering, 13 november 1945. De Jong had in het najaar van 1945 professor dr. T.P. van der Kooy, die in de bezettingsperiode directeur van de Economische Voorlichtingsdienst was geweest, vergeefs gevraagd of hij een monografie wilde schrijven over de rijksbureaus voor handel en nijverheid in de bezettingstijd. NIOD, 700, Doos '1945-'47: RvO Voorgesch./ Service Voorber. Publicaties', brief A.J. van der Leeuw aan A.E. Cohen, 25 februari 1947. Hans van der Leeuw trad bij het RvO in dienst op 16 september 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 55.

- 59 Fred Lammers en Anneke Visser, 'De macht achter de troon van Loe de Jong. Lideke Heuwekemeijer na 35 jaar web bij Instituut voor Oorlogsdocumentatie', *Trouw*, 6 december 1982. Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005. Gesprek Riek Meijer-Sinteldam, 27 februari 2008.
- 60 De Jong, *Herinneringen II*, 54 en 210. De Jong noemt Lideke in zijn memoires bij haar meisjesnaam, De Lange, maar zij wordt gekend als Lideke Heuwekemeijer. Ze kreeg in 1941 haar eerste kind en daarom had ze ontslag moeten nemen uit overheidsdienst.
- 61 Jennifer Smit, *Een bijzonder herenhuis aan de bocht* (Amsterdam 1983), 27. De Jong, *Herinneringen II*, 45.
- 62 Princen, 'Registreren en analyseren', 13. Erik Somers, 'Het archief. Archieven en collecties van het RIOD', *Derde Jaarboek RIOD* (Amsterdam 1993), 154-159, aldaar 157. In de jaren negentig bedroeg de omvang van het archief 1450 strekkende meter. J.H. Verduin, 'De pyrrusoverwinning van dr. L. de Jong of het grote gelijk van mr. A.E.M. Ribberink' (masterscriptie UvA mei 2006), 9.
- 63 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 18. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 24.
- 64 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 11, De Jong, *Algemeen rondschrijven*, nr. 15, 3 maart 1947.
- 65 Erik Somers, 'Het archief. Archieven en collecties van het RIOD', *Derde Jaarboek RIOD* (Amsterdam 1993), 154-159, aldaar 156.
- 66 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 2 april en 1 oktober 1946. *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 16. Princen, 'Registreren en analyseren', 24.
- 67 De Jong, Chef van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, 'Overheidsdocumentatie. Een nieuwe tak van staatszorg', *De Groene Amsterdammer*, 28 september 1946, 4. De Jong, *Herinneringen I*, 205.
- 68 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Toespraak bij de opening van het gebouw der Anne Frank Stichting, 1 mei 1961', 3.
- 69 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 september 1948,

bijlage: Nota van de Chef van het Rijksinstituut opgesteld als concept aan het Directorium voor een schrijven aan de minister van OK&W inzake de toekomst van het RvO', 9 augustus 1948, 14. NIBG, Project Loe de Jong, DCI, track 5, radio-uitzending over dagboeken van 29 januari 1948. Van der Boom, *'Wij weten niets van hun lot'*, 108, 109 en III. Anno 2012 is het aantal oorlogsdagboeken in het NIOD-archief aangegroeid tot ongeveer 1500 stuks. In totaal zijn er mogelijk zo'n 2000 dagboeken gearhiveerd. Van der Boom oppert dat deze fenomenale verzameling Nederland waarschijnlijk tot het enige bezette land maakt waar systematisch kan worden onderzocht wat gewone mensen wisten van de Jodenvervolg-ing en ervan vonden.

- 70 NIOD, 707, Directoriumvergadering 4 december 1945 en 1 oktober 1946. *De VARA-radiogids*, 17 januari 1948. 'Het Rijk overzee' (8 keer per week) en 'Voor de Nederlandse strijdkrachten' (van 18.30-19.00 uur op Hilversum I, 4 keer per week) waren propagandistische reportages over oorlogsgebied Indië. Alleen het grammofoonplaten-verzoekprogramma *Turf in je ransel* sloeg aan.
- 71 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 9, De Jong, Algemeen rondschrijven nr. 7, 11 januari 1947. De Jong, *Herinneringen II*, 14.
- 72 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 17, in 1945 verzorgde De Jong 5 radio-uitzendingen en in 1946 19 uitzendingen. *Jaarverslag RvO 1947*, 10; in 1947 waren er 8 radio-uitzendingen. De Jong sprak voor de eerste keer op 25 november 1945 en zijn laatste uitzending was op donderdag 13 maart 1947. Deze in totaal 32 'radiopraatjes' duurden drie tot zes minuten. Zijn laatste vier praatjes werden uitgezonden door de 'Nederlandse Radio Unie', die vanaf 16 februari 1947 de opvolger was van 'Radio Nederland in Overgangstijd'.
- 73 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 28 januari 1946, 29 april en 16 augustus 1947. *Jaarverslag RvO 1947*, 10. De Jong entameerde dit project in 1946 en delegerde het aan Ed. Groeneveld. Het register zou uiteindelijk 17.500 namen van gevallen voor het vaderland tellen. Nonnen in een klooster in Brabant kalligrafeerden de namen, die werden gebundeld in een dik boek.

- 74 *Jaarverslag RvO 1948*, II. Princen, 'Registreren en analyseren', bijlage II: Particuliere schenkingen, 87. In 1945-'46 waren er 2248 schenkingen, in 1947: 1114 en in 1948: 500. De donaties werden verantwoord in de aanwinstlijsten, waarvan een selectie achter in het jaarverslag werd opgenomen. Toen in 1948 de maatschappelijke interesse voor de oorlog naar de achtergrond verdween, stabiliseerden de schenkingen zich decennialang jaarlijks op enkele tientallen tot soms honderdtallen.
- 75 Vos, *Televisie en bezetting*, 45. De Jong, *Herinneringen II*, 21. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 12.
- 76 NIOD, 700, Doos '1948-1949; map directorium Sneller', brief De Jong aan Sneller, 5 januari 1948. De opnamen voor het Polygoonjournaal op het RvO werden gemaakt op dinsdag 6 januari 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, 19. De Jong, 'Problemen van oorlogsdocumentatie', *Groniek* 25, nr. 1 (1973): 80-95, aldaar 85.
- 77 Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 2. Jolande Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard 1903-2001* (Amsterdam 2008), 278.
- 78 De Jong, *Herinneringen II*, 18.
- 79 Annemieke van Bockxmeer, 'Perspectief op openbaarheid. De archieven van het NIOD', *Archievenblad*, oktober 1999, 18-20, aldaar 20.
- 80 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 oktober 1945. *Jaarverslag RvO 1947*, 18. De Jong, 'Problemen van oorlogsdocumentatie', *Groniek* 6, nr. 2 (1973): 80-98, aldaar 84. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 oktober 1984, bijlage bij Kwartaalbericht van 21 september 1984. Dr. Louis de Jong, 'The battle of Arnhem forty years later', Address given in the St. Eusebius Church, Arnhem September 20, 1984. Princen, 'Registreren en analyseren', 79. De Jong, *Herinneringen II*, 16-17, 60 en 64d. Het instituut beschikte over een A-Ford uit 1930. De chauffeur A.J. Draayer was van 8 oktober 1945 tot 31 december 1950 in dienst van het RvO. De eigenaar kocht op de zwarte markt voor f 3000 nieuwe rubberen banden voor de lange reis naar Duitsland in 1946. De Jong liet het hoge bedrag in de boekhouding versleutelen over andere posten.
- 81 *Jaarverslag RvO 1948*, bijlag 1, 'Nota van het Directorium van

- het RIOD aan de Minister van OK&W, inzake de toekomstige activiteiten van het Rijksinstituut, mei 1948', 62-82, aldaar 66. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, 25, 26 en 55, noot 5. De Jong, *Herinneringen II*, 18. Bart Middelburg, 'Dolf Cohen 1913-2004', *Het Parool*, 1 juli 2004.
- 82 *Jaarverslag RvO 1947*, 18. Erik Somers, 'Het archief. Archieven en collecties van het RIOD', *Derde Jaarboek RIOD* (Amsterdam 1993), 154-159, aldaar 154. De Jong, *Herinneringen II*, 19. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie, 1946-1960', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 20-55, aldaar 25-27.
- 83 De Jong, 'Overheidsdocumentatie. Een nieuwe tak van staatszorg', *De Groene Amsterdammer*, 28 september 1946, 4. *Jaarverslag RvO 1948*, 10. De Jong, *Herinneringen II*, 8.
- 84 NIOD, 707, Directoriumvergadering, september 1948, bijlage: Nota van de Chef van het Rijksinstituut opgesteld als concept aan het Directorium voor een schrijven aan de Minister van OK&W inzake de toekomst van het RvO', 9 augustus 1948, 7-8.
- 85 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 17.
- 86 Joeri Boom, 'Rust in de tent', *De Groene Amsterdammer*, 9 september 1998.
- 87 H. Hardenberg, 'Jhr. Dirk Petrus Marius Graswinckel', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1960-1961*, 72-76.
- 88 NIOD, 707, Directoriumvergadering, juli 1948, brief jhr.dr. D.P.M. Graswinckel aan prof. dr. N.W. Posthumus op 25 juni 1948. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 22 maart 1949. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 5 maart 1948. Princen, 'Registreren en analyseren', 29. *Jaarverslag RvO 1947*, 23-24. De Jong, *Herinneringen II*, 86.
- 89 Verduin, 'Pyrrusoverwinning', 8-9, noot 26: NA, Collectie Centrale Directie [Ribberink], toegangsnummer 123; Lid Commissie van Bijstand RIOD 1967-1974, brief (A 457) Graswinckel aan Directorium, 29 september 1949.
- 90 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 9, noot 28: NA, Collectie Centrale Directie [Ribberink], toegangsnummer 123; Lid Com-

- missie van Bijstand RIOD 1967-1974, brief Hermesdorf aan Graswinckel, 30 november 1950.
- 91 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 9, noot 29: NA, collectie Centrale Directie [Ribberink], toegangsnummer 123: Lid Commissie van Bijstand RIOD 1967-1974, brief (A 265) Graswinckel aan Minister OK&W, 29 april 1952. Brief De Jong aan Graswinckel, 17 mei 1952: Het RvO-Directorium stemde in met deze concepttekst.
- 92 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 2006, 9 (ook 31-32), noot 30: NA, collectie Centrale Directie [Ribberink], toegangsnummer 123: Lid Commissie van Bijstand RIOD 1967-1974. Brief (nr. 257109) staatssecretaris van Onderwijs, Cals, aan Graswinckel, 12 juli 1952. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 20 november 1972, 'Verslag gesprek De Jong en Paape met de ambtenaren Haas en Van Vliet van het ministerie van Onderwijs op 6 december 1972', 7 december 1972.
- 93 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 17. Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 373-374. Minister Gielen van Onderwijs stond bekend als een relatief zwakke vakminister in het kabinet-Beel.
- 94 In het eerste gebroken boekjaar ontving het RvO f68.000,-, in 1946 f350.000,-, in 1947 f480.000,- (f522.000,- gevraagd) en in 1948 werd f298.000,- toegekend van de f500.000,- die was aangevraagd.
- 95 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 20 januari 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, 7. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 17 mei 1979: De Jong 'Toespraak bij het 25-jarig bestaan van het RvO', 8 mei 1945-8 mei 1970', 1-4, aldaar 3. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 27. De Jong, *Herinneringen II*, 9 en 35.
- 96 *Jaarverslag RvO 1948*, 9-12, bijlage I, 'Nota van het Directorium van het RIOD aan de Minister van OK&W, inzake de toekomstige activiteiten van het Rijksinstituut, mei 1948', 62-82, aldaar 64 en 66. Paape, 'Veertig haar RIOD', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 13. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 27-29.
- 97 *Jaarverslag RvO 1947*, 12. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 18. De Erelijst van Gevallenen werd tot de catalogi gerekend.

- Het viel onder wetenschappelijk onderzoek, omdat het niet zozeer ging om het verzamelen van namen, maar vooral om de reconstructie en beoordeling van de verzetsdaden van deze slachtoffers. Er werden in totaal 18.000 formulieren ontvangen met het verzoek tot opname in het register.
- 98 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 16 december 1947, bijlage: nota Dolf Cohen over de toekomstige bronnenpublicaties. Jaap Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 45. Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 38.
 - 99 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 29 oktober 1951. *Jaarverslag RvO 1948*, 9.
 - 100 De Jong, *Tussentijds*, II. *Jaarverslag RvO 1948*, 'Publicatieschema mei 1948', 62-III, aldaar 71.
 - 101 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 10 februari 1948, conceptnota voor de minister OK&W inzake het arbeidsplan van het RvO, 9 februari 1948, 7.
 - 102 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 september 1948, 'Nota van de Chef als concept aan het Directorium voor een schrijven aan de minister van OK&W inzake de toekomst van het RvO', 9 augustus 1948, 5-6. *Jaarverslag RvO 1948*, 13. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 5-6.
 - 103 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 8 juni 1948. De ontwerpbegroting voor 1949 werd besproken in de bestuursvergadering van dinsdag 29 april 1947.
 - 104 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 28. De Jong, *Herinneringen II*, 37.
 - 105 De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 419.
 - 106 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 november 1948: vertrouwelijke nota De Jong aan het Directorium, 9 oktober 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, 13. Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 383. Telefoongesprek J.A. Marsman, 17 mei 2006. De jaarlijkse begroting werd alleen nog per kwartaal overgemaakt door de Centrale Accountantsdienst.
 - 107 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 oktober 1947, gespreksverslag De Jong met mr. Gijsbert van Hall op 31 oktober 1947. Piet Sanders, *Het Nationaal Steun Fonds en de financiering van het verzet 1941-1945* (Den Haag 1960), viii. Van

- Hall, *Ervaringen van een Amsterdammer* (Amsterdam 1976), 67. Princen, 'Registreren en analyseren', 15-16. De Jong, *Herinneringen II*, 31.
- 108 *Jaarverslag RvO 1948*, 13. Sanders, *Nationaals Steun Fonds*, 155. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 47, noot 104.
- 109 De Jong, *Herinneringen II*, 159-160. NA, Collectie 2.03.01, D, 6.1. Commissie 'Jansen' 1948-1956, inv.nr. 11636, bestanddeel depot 304f, geheime brief L. de Jong aan minister-president dr. J.J.M. Beel, 15 juni 1948. De Jong is niet betrokken geweest bij de vervolgstappen. In september 1948 werd in het diepste geheim de Commissie-'Jansen' geformeerd door de minister-president. Zij had de opdracht te onderzoeken wat voorbereid moest worden voor het geval dat Nederland opnieuw door een vijandige mogendheid (gedacht werd aan Sovjet-Rusland) werd bezet. Secretaris-generaal van het ministerie van AZ, mr. C.L.W. Fock, werd voorzitter als 'raadadviseur in algemene dienst'. Met dank aan Paul Ruigrok, regisseur NTR-televisiedocumentaire 'Na de bevrijding' voor de vindplaats.
- 110 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 september 1948, 'Conceptnota van de Chef voor de Minister van OK&W inzake de toekomst van het RvO', 9 augustus 1948, 5, 13, 15 en 17. In die dagen werd nog uitsluitend in termen van verzet geredeneerd; de meer dan 100.000 slachtoffers van de Holocaust vielen niet onder die telling. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 17-18. De Jong, *Herinneringen II*, 159-160 en 210.
- 111 NIOD, 700, brief minister Rutten aan minister Liefstinck, 11 augustus 1948. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 18. Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 377. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 47-49.
- 112 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 24 augustus 1948, telegram De Jong aan Posthumus, vrijdag 13 augustus 1948. NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 11, De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 56, 22 september 1948.
- 113 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 18 januari 1949. Van der Leeuw, 'Loe de Jong, in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 27 en 29. De Jong, *Herinneringen II*, 37.

- 114 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 oktober 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 38. Princen, 'Registreren en analyseren', 15. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 30-31 en 33. Cohen, *bewaren van de oorlog*, 50.
- 115 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 december 1948 en 18 januari 1949, Advies Bolkestein (voorzitter Commissie van Bijstand) aan minister OK&W, 15 december 1948. Brief Generale Thesaurie aan de minister van OK&W, 15 december 1948: 'Het Rijksinstituut in de Tweede Kamer, Excerpten uit de Kamerverslagen van 21 september tot 17 december 1948.'
- 116 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 februari 1949, brief minister OK&W, Rutten, aan minister van Financiën, Liefstinck, 11 januari 1949. Brief Directorium aan Rutten, 15 februari 1949. De Jong, *Herinneringen II*, 13.
- 117 Gerard Mulder en Paul Koedijk, *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool* (Amsterdam 1996), 267. De Jong stond op goede voet met zijn partijgenoot Van de Kieft die hij kende uit de tijd dat deze in 1950 als directeur van de Arbeiderspers een joint venture voorbereidde om gezamenlijk met de Stichting Het Parool Vrij Nederland uit te geven. Cohen, *Oorlogsdocumentatie*, 35.
- 118 *Jaarverslag RvO 1948*, 'Nota van het Directorium van het NIOD aan de Minister van OK&W, inzake de toekomstige activiteiten van het Rijksinstituut, mei 1948', 62-82, aldaar 66.
- 119 Prof. dr. I.J. Brugmans was Posthumus aan de UvA opgevolgd en was voor de oorlog hoogleraar aan de Letterenfaculteit van Batavia geweest.
- 120 *Jaarverslag RvO 1950*, 46. Boudewijn Smits, *Er moet iets af, en er moet iets bij* (doctoraalscriptie RUG 1985), 101 en 105. De Jong, *Herinneringen II*, 34-35. Elisabeth E. van Tricht-Keesing, 'Indische Afdeling 1946-1947', in *Zevende Jaarboek van Oorlogsdocumentatie '40-'45* (Zutphen 1996), 132-147. Gesprek Ina Damme-Hamerpragt, 20 september 2006. Michel Gruythuysen, *In de tussenruimte, het NIOD en de erfenis van het Indisch verleden* (Amsterdam 2009), 49, 53 en 66.
- 121 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 juni 1949, 'Richtlijnen voor de werkzaamheden van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie', vastgesteld op 10 juni 1949. *Jaarverslag RvO*

- 1949, 9-10. *Nederland in oorlogstijd* 4, nr. 4 (december 1949). Cohen, 'Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie', 6.
- 122 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 17.
- 123 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 18 januari 1949. NIOD *Jaarverslag 1956*, 30.
- 124 NIOD *Jaarverslag 1956*, 19.
- 125 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 109-135 (hoofdstuk 4, *Rijden en Staken*, gaat over de casus A.J.C. Rüter).
- 126 Prof.dr. Pieter Jan Bouman (1902-1977), *Biografisch Woordenboek van Nederland: 1880-2000*, <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn2/bouman> (ge raadpleegd op 7 maart 2012). Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 36-38.
- 127 Van der Zee, *Jacques Presser*, 229, 237 en 246. Van der Zee beschrijft niet hoe Presser de opdracht om *Ondergang* te schrijven heeft verworven.
- 128 *Jaarverslag RvO 1948*, 'Nota van het Directorium van het RIOD aan de Minister van OK&W, inzake de toekomstige activiteiten van het Rijksinstituut, mei 1948', 62-82, aldaar 78-79. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 457.
- 129 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 5 april 1948. De Jong, *Herinneringen II*, I en 55. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 452, noot 263.
- 130 Joop Auwerda en Jos Palm, 'Vijf historici over Ischa Meijer', *Historisch Nieuwsblad* 4, nr. 5 (mei 1995): 4. Mireille Berman, 'De biografie van Jaap en Ischa Meijer', *Biografie Bulletin* (zomer 2008): 70-73, aldaar 71.
- 131 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 november 1948 en 18 januari 1949. NIOD, 700, Doos: '1945-1951: Gevangen. En conc. kampen M-R', map M, brief Meijer aan De Jong, 4 januari 1949. Brief Meijer aan Posthumus, 14 januari 1949. Brief Meijer aan De Jong, 14 januari 1949. Briefje De Jong aan Meijer, 29 januari 1949. De Jong, *Herinneringen II*, 31. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 59. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 103-104, 120-122, 60-171, 450-458 en 612.
- 132 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 februari 1949. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 59. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 59.

- 133 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 18 januari 1949 en 26 april 1949, 6.
- 134 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 20 september 1949. Kuiper, *Wijze ging voorbij*, 282-288 en 378-381. Herzberg schreef twee jaar intensief aan *De Kroniek*. In 1952 kwam het uit als zelfstandig boek en het werd vijf maal herdrukt.
- 135 De Jong, *Herinneringen II*, 32. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 456.
- 136 Bolhuis e.a. (red.), *Onderdrukking en verzet, Nederland in oorlogstijd*, deel 3, 1950, 255.
- 137 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 20 september 1949. De Jong, *Herinneringen II*, 32. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 58-60. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 456: noot 279.
- 138 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 29 april 1947 en 13 december 1949. Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 116-118. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 60, noot 66. De Jong, *Herinneringen II*, 31.
- 139 NIOD, 261, Doos 6 (van de 8) 'Ondergang. 6a. Voortgangsrapportage, correspondentie totstandkoming begin 1950, persberichten, knipsels ed.': brief Presser aan Sneller, 4 januari 1950. Brief Sneller aan Presser, 13 januari 1950. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 60. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 456, noot 279. Presser ontving f 3000,- honorarium per jaar. Als de opdracht langer dan twee jaar zou duren, kon het totaalbedrag worden verhoogd tot f 7500.
- 140 NIOD, 707, Directoriumvergadering 18 juni 1949, brief Rutten aan Posthumus, 17 juni 1949. Princen, 'Registreren en analyseren', 17. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 55-60 (§ 'Het Rauternummer') en 60-61.
- 141 Marnix Beyen, *Oorlog & verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947* (Amsterdam 2002), 276.
- 142 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 61, noot 32: NIOD, Documentatie II, 124A, NV E.J. Brill, map A: Uitspraak van de Centrale Zuiveringsraad voor het Bedrijfsleven, 15 juni 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 12.
- 143 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, voordracht 21 juli 1949, nr. 92. Princen, 'Registreren en analyseren', 19. NIOD, 706, Commissie van Bijstand 7 september 1949. *Jaarverslag RvO*

- 1949, 6. Sytze van der Veen, *Brill: 325 jaar uitgeven voor de wetenschap* (Leiden 2008), 109, 113-114 en 117-126. De Jong stuurde Posthumus nog een uitnodiging voor de internationale conferentie van september 1950, maar Posthumus gaf geen acte de présence.
- 144 Corrie Verkerk en Jos Verlaan, 'Felix Kersten een fantast, meeloper en profiteur', *Het Parool*, 1 augustus 1992. De Jong, *Herinneringen II*, 34.
- 145 De Jong, 'Heeft Felix Kersten het Nederlandse volk gered?', in *Tussentijds*, De Jong, 131-212, aldaar 197 en 212. Oorspronkelijk verschenen in deel 1 in *Studies over Nederland in oorlogstijd*, een RvO-uitgave uit 1972. In Duitse vertaling: Hans-Heinrich Wilhelm und Louis de Jong, *Zwei Legenden aus dem Dritten Reich* (Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt, 1974). In geredigeerde versie door Werner Warmbrunn, 'Two legends destroyed: revisions in het history of the Third Reich', *Reviews in European History*, 16 mei 1977, New York. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1972.
- 146 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 16 september 1949. De kandidaten die aanvankelijk de revue passeerden, waren allen PvdA-leden: prof. dr. Jan Barends, hoogleraar Politicologie aan de PSF (Politiek Sociale Faculteit) van de UvA, dr. Willem Banning, PvdA-ideoloog, de Leidse koloniaal historicus prof. dr. H.J. de Graaf en de Haagse historicus dr. Enno van Gelder. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 62-65.
- 147 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 augustus 1949, 20 september 1949 en 22 november 1949, brief Sneller aan Rutten, 23 september 1949. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 62-63. NA, 2.14.58, inv.nr. 134, brief Van Winter aan de minister van OK&W, 3 januari 1950. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 2 maart 1950. P.J. van Winter, 'Herdenking van Zeger Willem Sneller', *Jaarboek der Koninklijke Nederlandse Academie der Wetenschappen 1951-1952* (Amsterdam 1952), 11.
- 148 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 28 september 1950, brief Sneller aan minister van OK&W, 12 september 1950. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, voordracht 29 september 1950, nr. 142. Sneller diende op 12 september 1950 zijn ontslag in. Zijn vertrek per 1 oktober 1950 was een privézaak en er werd

- niets over zijn terminale ziekte genotuleerd.
- 149 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 november 1950, De Jong, 'Notitie betreffende een bespreking, gehouden op woensdag 25 oktober 1950 in het RvO betreffende de samenstelling van het Directorium'. De Jong, *Herinneringen II*, 45.
- 150 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 5 maart 1948.
- 151 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 19 december 1950, 4. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 71-72.
- 152 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 december 1948 en 10 april 1951, bijlage, brief Bolkestein en Kessen van de Commissie van Bijstand aan de Staatssecretaris van OK&W, 30 maart 1951.
- 153 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 19 juni 1951. NA, 2.14.58, inv.nr. 134, Nota van de afdeling OKN aan de staatssecretaris met handgeschreven commentaar van Cals, 24 april 1951.
- 154 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 1975, 844, noot 1: 'Notitie, april 1942, van de Befehlhaber der Sicherheitspolizei und der SD, III C 4 aan het Reichs Sicherheits Haupt Abteilung (Höhere SS Polizie Führer, 69, Ae). De Jongs historisch oordeel in *Het Koninkrijk* over Van der Kooy viel minder positief uit.
- 155 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 29 oktober 1951. *Jaarverslag RvO 1952*, 8: KB nr. 33: eervol ontslag per 21 februari 1952 van mevrouw W. van den Muijzenberg-Willemse, dr. J.J. Brutel de la Rivière en mr. G.H. Slotemaker de Bruïne.
- 156 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 22 juli 1949, brief De Jong aan Rutten, 13 juni 1949. Zelfs in het vechtcollege onder Posthumus (1945-1949) was het maar twee keer tot stemming bij besluiten gekomen. De Jong, *Herinneringen II*, 143.

HOOFDSTUK 7

- 1 PEC '40-'45, 5c, 691 (verhoor J.W. Lebon 29 augustus 1950). Wijfjes, VARA, 152. <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/lebon> (geraadpleegd op 18 juni 2010). Onder de oud-medewerkers van Radio Oranje was Lebon de enige die vond dat de VARA moest terugkeren naar het vooroorlogse bestel, maar dan wel zonder het sektarisme

- en de onverdraagzaamheid van de omroepverenigingen.
- 2 Toespraak W. Schermerhorn, 'Herstel en vernieuwing', uitgezonden als radiorede op 27 juni 1945, opgenomen in W. Schermerhorn, *Minister-President van Herrijzend Nederland* (Naarden 1977), 152-153. Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 78-87.
 - 3 PEC '40-'45, deel 5a, 458-459. De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 233. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 127.
 - 4 Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 511, 524, 533, 537 en 545. B. Paans, *Arie Kleywegt*, "Wat mij nu weer is overkomen ..." (Hilversum 1983), 20. De Jong, *Herinneringen I*, 157. Vos, *Televisie en bezetting*, 45.
 - 5 Van den Broek, *Hier Radio-Oranje*, 343. Knippenberg en Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 366.
 - 6 NIOD, 700, '1945-1947, Corr. Secr. De Jong A/L, map 4, brief De Jong aan majoor H.J. van den Broek, hoofd sub-sectie Radio, MG, Herrijzend Nederland, 5 november 1945. De Jong, *Herinneringen II*, 162.
 - 7 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 33. De Jong, *Herinneringen II*, 158.
 - 8 Van Vree, 'Massacultuur en media', in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 14-39, aldaar 28. Mulder, *Léés die krant!*, 495.
 - 9 Gerard Mulder, *Wim van Norden, portret van een courantier* (Amsterdam 1997), 54. Gesprek Wim van Norden, 1 april 2008.
 - 10 Mulder, *Léés die krant!*, 14, 86-88 en 498. Madelon de Keizer, *Frans Goedhart, Journalist en Politicus 1904-1990. Een biografie* (Amsterdam 2012), 127-128.
 - 11 VARA-archief, Hilversum, Notulen hoofdbestuur 7 februari 1948. Lebon merkte op dat De Jong bij de oprichting van de PvdA direct lid was geworden.
 - 12 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 19.
 - 13 IISG, Collectie Sam de Wolff, nr. 3, map 'Correspondentie 1945-1948 II', stencil gedateerd 6 maart 1946. IISG, Collectie PvdA, nr. 1606, Correspondentie betreffende het Sociaal-Democratisch Centrum (SDC). *Het Vrije Volk* van 26 maart 1946

berichte over de oprichtingsvergadering en vermeldde de naam van De Jong erbij. Jan Romein en Annie Romein-Verschoor ondertekenden ook.

- 14 Privéarchief Joost de Jong, Inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 45-46, verslag 21 maart 1956. Tity de Vries, *Amerikaanse en Nederlandse intellectuelen in debat over politiek en cultuur, 1945-1960* (Hilversum 1996), 243. Het SDC nam in haar beginselprogramma geen principieel nee op tegen de koloniale band met Indonesië, zoals De Jong wel nastreefde. Dit eerste SDC stierf in 1950 een stille dood. De Jong was niet betrokken bij het tweede SDC dat halverwege de jaren vijftig opbloede in de PvdA.
- 15 IISG, Collectie Sam de Wolff, nr. 3, map 'Correspondentie 1945-1948 I', brief van De Wolff aan ir. W. Schermerhorn, 28 maart 1946. De Wolff noemde zich 'een bewegende en prattende mummie', de 'laatste orthodox marxist in Nederland op de uiterste linkerzijde' van de PvdA.
- 16 IISG, Collectie Sam de Wolff, nr. 3, map Correspondentie 1945-1948 II, Groene brochure 'Vereeniging Polen 1946'. Collectie PvdA, nr. 430, in een brief van 7 maart 1946 worden een aantal prominenten genoemd, maar komt de naam van De Jong nog niet voor.
- 17 Loe de Jong, 'Herinnering', *Koemi Orie*, landelijk orgaan van de Poalé Zion Beholland, bijzonder nummer ter gelegenheid van de 65-jarige verjaardag van Sam de Wolff, 13 augustus 1953, 34.
- 18 NIOD, 823, 45, brief De Jong aan K. Balke, 6 juli 1993.
- 19 Mulder, *H.M. van Randwijk*, 526.
- 20 De Jong, 'Praag', *De Groene Amsterdammer*, 28 februari 1948.
- 21 NIOD, PER.II34, uitzending 1 juni 1945. De Jong, *Je maintiendrai I*, 364. De Jong had zich in het eerste deel van *Je maintiendrai* kritischer uitgedrukt over het koloniaal beleid. Na de oorlog dienden de laatste sporen van de 'wingewest-politiek ten aanzien van de overzeesche gebiedsdeelen uitgewischt te worden'. Terugkeer van de kolonie in een hersteld rijksverband achtte De Jong vanzelfsprekend, 'maar geenszins in ongewijzigden vorm'.
- 22 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 23.

- 23 Shirley Haasnoot en Johan Houwink ten Cate, 'Loe de Jong: "De oorlog begrijpelijk maken', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 15. Mulder, *Léés die krant!*, 147. De Jong maakte geen deel uit van de kritische Nova Zembla-groep, die zich in 1947 en 1948 binnen de PvdA tegen de koloniale oorlog keerde. *Parool*-journalisten als Frans Goedhart, Sal Tas en Jacques de Kadt en *Vrij Nederland*-contribuanten Joop den Uyl en Jan Barents waren hier wel bij aangesloten.
- 24 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 45.
- 25 Cees Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig in een vormeloze jas* (Amsterdam 2001), 377.
- 26 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 815 en 976. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer, *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 128-129.
- 27 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 854-855, noot 2. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 737, noot 11 (hier staat onjuist vermeld dat De Jong de PvdA in december 1948 verliet uit protest tegen de Tweede Politie Actie.). De Jong, *Herinneringen II*, 158. 'L. de Jong', in Remco Meijer (red.), *Oostindisch doof. Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Nederland* (Amsterdam 1995), 71-77, aldaar 71. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 85. Hans Daalder, *Vier jaar nachtmerrie. Willem Drees (1886-1988). De Indonesische kwestie* (Amsterdam 2004), 129-130. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, noot 78.
- 28 De Jong, *Herinneringen II*, 159.
- 29 IISG, PvdA archief. Het SDAP-archief is in de oorlog grotendeels verloren gegaan en daarmee waarschijnlijk ook de lidmaatschapsgegevens van De Jong.
- 30 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 oktober 1947.
- 31 Met dank aan Huub Wijfjes en Bas de Jong (geen familie) voor het materiaal waar ze op wezen om deze VARA-radiovete te traceren. De tekst van vrijwel alle VARA-buitenlandoverzichten die De Jong uitsprak, is verloren gegaan. Bij de VARA zijn slechts de uitzendingen van 1 augustus 1947 en van 2, 9 en 16 januari 1948 gearchiveerd. De teksten van Brandt die het vanaf 23 januari 1948 overnam van De Jong zijn wel be-

- waard gebleven. Het privéarchief van De Jong (NIOD, 823) bevat geen VARA-materiaal uit de eerste naoorlogse jaren.
- 32 VARA-archief, Hilversum, Notulen Hoofdbestuur, 6 september en 8 oktober 1947. De Jong, *Herinneringen II*, 158. Mirjam Pranger, 'Rode balletjes en cinéma vérité. De VARA, de PvdA en de nieuws- en actualiteitenprogramma's in de jaren vijftig en zestig, in Henk Kleijer e.a., *Tekens en teksten* (Amsterdam 1992), 158-173, aldaar 167.
 - 33 VARA-archief, Hilversum, Communiqué Hoofdbestuur, 8 oktober en 12 november 1947.
 - 34 VARA-archief Hilversum, Verenigingsraad 21 en 22 november 1947.
 - 35 VARA-archief, Hilversum, Notulen Hoofdbestuur, 12 november 1947, Doos: 'Buitenlands weekoverzicht iste uitzending 1 augustus 1947 t/m 1952', typoscript voor het buitenlandoverzicht verzorgd door Brandt, 23 januari 1948.
 - 36 VARA-archief Hilversum, Verenigingsraad 21 en 22 november 1947. De Jong sprak zijn VARA-buitenlandrubriek in 1946 46 keer uit en in 1947 deed hij dat 48 keer (zijn rubriek viel enkele keren uit wegens aangepaste programmering bij bijzondere gelegenheden). In het eerste kwartaal van 1946 was De Jong te beluisteren van 19.15 tot 19.30 uur. Zijn zendtijd verhuisde in april van Hilversum II naar I om 22.00 uur. Per oktober begon zijn rubriek om 21.30 uur. Zijn radiopraatje ging een jaar later om 22.00 uur een vast onderdeel uitmaken van het avondvullende radioprogramma *Schakel in*.
 - 37 VARA-archief, Hilversum, Hoofdbestuur, 8 januari 1948. V.A.R.A. Communiqué Hoofdbestuur, 8 januari 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 158. Beunders, 'Van "Dr. L. de Jong" tot "zeg maar Loe"', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 145-174, aldaar 150: noten 22, 23 en 24.
 - 38 VARA-archief, Doos: 'Buitenlands weekoverzicht iste uitzending 1 augustus 1947 t/m 1952', typoscript voor het buitenlandoverzicht verzorgd door Brandt, 24 december 1948. Mulder, *Wim van Norden*, 55.
 - 39 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 9, 'Buitenlands weekoverzicht', *De VARA-radiogids*, zaterdag 31 januari 1948 (verslag Inlichtingendienst 14 april 1948).

- 40 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 2, 'Drs. De Jong ontslagen', *De Waarheid*, 24 januari 1948.
- 41 VARA-archief, Hilversum, Doos: 'Buitenlands weekoverzicht iste uitzending 1 augustus 1947 t/m 1952', typoscript voor het buitenlandoverzicht verzorgd door L. de Jong, 16 januari 1948. Op 19 juni 1948 schreef De Jong in *Vrij Nederland*: 'West-Europa zou zonder Amerikaanse dollarcredieten diep in het moeras wegzinken'.
- 42 Mulder, *Wim van Norden*, 67. De VARA ageerde fel tegen *Het Parool* dat nog lang een onverzuilde, nationale zender naar BBC-model bleef bepleiten.
- 43 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 9. *Het Parool*, 31 januari 1948. Verslag Inlichtingendienst 14 april 1948.
- 44 Privéarchief Joost de Jong, Inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 4. *Vrije Katheder*, 30 januari 1948. [Henk van Randwijk], 'Verschraling van het politieke leven', *Vrij Nederland*, 7 februari 1948.
- 45 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 10-11, Verslag Inlichtingendienst 14 april 1948. [redactie] 'De Jong', *Het Parool*, 5 februari 1948.
- 46 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 11, Verslag Inlichtingendienst 14 april 1948. [Broeks], 'Buitenlands weekoverzicht', *De VARA-radiogids*, 14 februari 1948. De zinnen die werkelijk door de VARA censuur zijn geschrapt, zijn in het archief niet te traceren. VARA-archief Hilversum, Doos: 'Buitenlands weekoverzicht iste uitzending 1 augustus 1947 t/m 1952', typoscript voor het buitenlandoverzicht verzorgd door L. de Jong, 1 augustus 1947. De Jong zegt in deze radiorede dat Amerika het militaire beleid van het moederland in Indië niet toejuichte.
- 47 Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 145-174, aldaar 150.
- 48 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 3. De Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten bepaalt dat eerstelijns familie bij de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst kan opvragen of er ooit

- informatie is verzameld over een overleden familielid. Een vrijgegeven inzagedossier is volgens de Wet Inlichtingen en Veiligheids Diensten (wivd) openbare informatie waar onbelemmerd uit geciteerd mag worden (telefonisch vertelde juridische informatie AIVD, 16 april 2008).
- 49 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 8. Politierapport 14 april 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 160.
- 50 Gruythuysen, *In de tussenruimte*, 26-27, noot 34: NA, Koloniën/dossierarchief, 2.10.54, inv.nr. 10463.
- 51 Bank, 'L. de Jong over de oorlog in en de dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer, *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 128. Behalve De Jong behoorden Victor van Vriesland, prof. Willem F. Wertheim en de historica Annie Romein-Verschoor tot de sympathisanten.
- 52 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 975.
- 53 Meijer, *Oostindisch doof*, 72. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 630. Ety, *Roland Holst*, 601.
- 54 H.W. van den Doel, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2001), 318.
- 55 De Jong, 'Nederland voor de Veiligheidsraad – Den Haag speculeert op Washingtons inschikkelijkheid – Veiligheidsstrijd in Indonesië gaat door', *Vrij Nederland*, 24 december 1948. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 129.
- 56 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD 24 september 2007, 45.
- 57 Mulder, *H.M. Van Randwijk*, 1988, 634.
- 58 Stef Scagliola, *Last van de oorlog* (Amsterdam 2002), 222. Volgens Scagliola stuitte De Jong bij dit voorval op het probleem van het 'gesloten circuit'.
- 59 *Nota betreffende het archievenonderzoek naar gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, HTK 1968-1969, 2 juni 1969, Kamerstuk 10008. Aangehaald in Bank, 'L. de Jong over de oorlog in en de dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 129-130.
- 60 Havenaar, *Jacques de Kadt*, 157, 167-169.

- 61 De Jong, 'Nederland voor de Veiligheidsraad, *Vrij Nederland*, 24 december 1948. Meijer, *Oostindisch doof*, 72.
- 62 Privéarchief Joost de Jong, BVD inzagedossier L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 20-22. Donderdagavond 10 maart 1949, openbare bijeenkomst van ongeveer 225 man in de Tuinzaal van het concertgebouw te Haarlem.
- 63 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 855. De Jong, *Herinneringen II*, 158. Meijer, *Oostindisch doof*, 71.
- 64 Gruythuysen, *In de tussenruimte*, 44.
- 65 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 juni 1949 en 18 juni 1949.
- 66 Privéarchief Joost de Jong, BVD inzagedossier L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 45-46, BVD-verslag, 21 maart 1956.
- 67 Privéarchief Joost de Jong, BVD inzagedossier L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 48, Rapport 26 juli 1957. Mark Traa, *De Russen komen! Nederland in de Koude Oorlog* (Amsterdam 2009), 211-213.
- 68 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 32 en 45.
- 69 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 40, brief J.B. Crabbendam, Hoofd van een Dienst van het ministerie van Binnenlandse Zaken aan de Korpschef van Gemeentepolitie in Nieuwer Amstel, 4 oktober 1951.
- 70 Pam, *De onderzoekers van de oorlog*, 101. 'L. de Jong', in Remco Meijer, *Oostindisch doof*, 71-77, aldaar 71-72. De Jong zegt in dit interview dat hij in '1950 toen de Indonesische kwestie achter de rug was', weer PvdA-lid werd.
- 71 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 22 en 24.
- 72 Privéarchief Joost de Jong, BVD inzagedossier L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 36. 'L. de Jong – trouw aan Wall Street', *De Waarheid*, 14 augustus 1950.
- 73 Privéarchief Joost de Jong, BVD inzagedossier L. de Jong AIVD, 24 september 2007, 44, Notitie Archiefonderzoek NIOD, 21 maart 1956. *Jaarverslag RvO 1956*, 3. Verondersteld mag worden dat het RvO tijdelijk archiefdossiers in bewaring kreeg van de Bijzondere Rechtspleging (BRA) van het ministerie van Justitie voor zijn vooronderzoek van *Het Koninkrijk*.

- 74 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 mei 1970.
- 75 De Jong, *Herinneringen II*, 158. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 525-526 en 738, noot 19.
- 76 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 33. Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium*, 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 253. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 611.
- 77 B.W. Schaper, 'Mislukte oogst', *Vrij Nederland*, 30 augustus 1947 en 'De C.P.N. zet de klok terug', *Vrij Nederland*, 24 januari 1948.
- 78 De Jong, 'Indrukken uit Londen', *Vrij Nederland*, 13 maart 1948, 5.
- 79 Mulder, *H.M. van Randwijk*, 511. Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 26. Mulder, *Léés die krant!*, 273 en 498.
- 80 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 21, 23 en 26. Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 3, nr. 6 (juni 1993): 7-9, aldaar 7.
- 81 *Vrij Nederland*, 23 februari 1946, 1 en 3. M. van Blankenstein, 'In de pols van dit *Vrij Nederland* klopt nog Londens vn-bloed', *Vrij Nederland*, 27 augustus 1960.
- 82 Mulder, *Wim van Norden*, 49.
- 83 Kuiper, *Wijze ging voorbij*, 345-347. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 621 en 641. Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 28.
- 84 NA, Collectie Van Blankenstein, 2.21.025, inv.nr. 446, brief M. van Blankenstein aan Winkler, 27 augustus 1948.
- 85 NA, Collectie Van Blankenstein, 2.21.025, inv.nr. 205, brief M. van Blankenstein aan zijn vriend J.C. Kolling in Batavia van *Soerabaiasch Handelsblad en Drukkerijen*, 11 september 1948. Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 298-303.
- 86 Van Blankenstein, *Van Blankenstein*, 291-293.
- 87 NA, Collectie Van Blankenstein, 2.21.025, inv.nr. 446, brief J. Winkler aan M. van Blankenstein, 4 september 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 320.
- 88 Marcel Broersma, 'Elisabeth van Blankenstein', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 3, nr. 1 (2000), 214-215. Mulder, *Léés die krant!*, 77.

- 89 NA, Collectie Van Blankenstein, 2.21.025, inv.nr. 446, brief M. van Blankenstein aan J. Winkler, 4 september 1948. Mulder, *H.M. van Randwijk*, 625. Incidenteel zou Van Blankenstein nog wel bijdragen aan het vernieuwde *Vrij Nederland*. Op 25 juli 1953 stonden beide auteurs op pagina 2 met ieder hun artikel. Drs. L. de Jong, 'Moskou verzoenend als ... het voordeel biedt', en Dr. M. van Blankenstein, 'Washington, het politieke dorp'.
- 90 Mulder, *H.M. van Randwijk*, 625. Hartmans, *De Groene van 1877*, 200.
- 91 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland', *De Volkskrant*, 1 mei 1965.
- 92 NIOD, 823, 45, brief De Jong aan K. Balke, 6 juli 1993. Bleich, *Den Uyl*, 458.
- 93 Igor Cornelissen, *Van Zwolle tot Brest-Litowsk, onstuimige herinneringen* (Amsterdam: 1983), 270. Igor Cornelissen, *Mathieu Smedts, de katholiek die Vrij Nederland redde* (Amsterdam 2006), 133. Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 71.
- 94 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 33.
- 95 VARA-archief, Hilversum, Radio Buitenlandweekeverzicht, 1 augustus 1947, 3. PEC '40-'45, 2C, 410. De Jong, 'Terugblik op de Berlijnse crisis', VARA-televisieprogramma, 5 november 1961. Ook in 1961 beschouwde hij *The Times* als 'een van de meest betrouwbare bladen ter wereld'.
- 96 NIOD, 304, Doos 12, Jaaroverzichten.
- 97 In deze portefeuille zaten *The Daily Telegraph* (hij nam er vaak landkaartjes van over), *The Guardian* en *The Manchester Guardian*. Tot de Amerikaanse kranten behoorden *The New York Times*, *The Economist*, *The New Statesman and Nation*, *The Tribune* en *The Encounter*. Voor de Franse politiek las De Jong *Le Monde*. De Duitse politiek volgde hij in *Die Zeit*, soms aangevuld met *Der Monat* en *Die Welt*. *Foreign Affairs* was het enige wetenschappelijke tijdschrift in deze portefeuille.
- 98 Chris van der Heijden, 'Het verhaal van een zoon. Een ander portret van Loe de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 9 maart

2011. Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005.
- 99 NIOD, 304, Collectie *Vrij Nederland*. Van 1955 tot 1969 bewaarde De Jong zijn uitgeknipte artikelen in chronologische volgorde in een cahiermap. Dit uitgebreide archief van 14 archiefdozen is onderverdeeld in 83 landen. De grote mogendheden Amerika en Rusland kennen een subindeling op thema. Deze omvangrijke collectie bevat tevens de typoscripten van alle 'Buitenlandrubriek'-artikelen.
- 100 B. Kokke, *De Gelderlander* 24 december 1987, in *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 949
- 101 NA, Collectie Staatsdrukkerij- en uitgeversbedrijf (SDUB), toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, eerste map 'Correspondentie *Het Koninkrijk*', De Jong, 'Pen en schrijfmachine', *Boekenkeur* [januari 1969].
- 102 Cornelissen, *Van Zwolle tot Brest-Litowsk*, 270. De Jong, *Herinneringen II*, 161.
- 103 NIOD, 3667E. Igor Cornelissen, 'De wereld van Loe', *Het Parool*, 20 november 1996. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 104 NIOD, 823, 45, brief De Jong aan K. Balke, 6 juli 1993. Gesprek Rinus Ferdinandusse, 12 november 2007.
- 105 Beunders, 'Media en sociaal-culturele verandering: televisie als voorbeeld', in Kleijer e.a. (red.), *Tekens en teksten*, 223-234, aldaar 224 en 228. Bank, 'Televisie verenigt en verdeelt Nederland', in Wijffjes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 79 en 82. De Goede, *Omroepbeleid*, 61. P. de Goede, *Omroepbeleid met en tegen de tijd. Interacties en instituties in het Nederlandse omroepbestel 1919-1999* (Amsterdam 1999), 61.
- 106 De Leeuw, *Erik de Vries*, 37, 55 en 58. De PET heeft nooit meer dan enkele honderden toestellen bediend. Ontwikkeling en samenstelling van de programma's lag in handen van regisseur Erik de Vries die een breed scala aan bekende namen uit de Nederlandse kunst en cultuur liet optreden voor de buis.
- 107 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Toespraak Televisieprijs', 8 mei 1962.
- 108 [De Jong], 'Televisie thans werkelijkheid. Nederland maakt kennis met vér-zien', *De Groene Amsterdammer*, 5 maart 1938.
- 109 De Jong, *Herinneringen II*, 168-169. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 367, noot 38: *Philips Koerier* 16 oktober 1948.

- NIOD, 823, 72, Naast zijn drie televisieprestaties, 'De oorlog in Korea' op donderdag 12 oktober, 'Het jaar 1950' op donderdag 28 december 1950 en 'De meidagen van 1940' op donderdag 10 mei 1951, becommentarieerde De Jong in 1948 ook een film over concentratiekamp Auschwitz.
- II O De Leeuw, *de Vries*, 62. Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 56. Bank, 'Televisie verenigt en verdeelt Nederland', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 83.
- III De Goede, *Omroepbeleid*, 61.

HOOFDSTUK 8

- 1 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 september en 14 oktober 1947.
- 2 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 september 1948, bijlage: 'conceptnota Chef voor de Minister van OK&W inzake de toekomst van het RvO', 9 augustus 1948, 16.
- 3 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 juli 1947. De Jong, 'Verslag van de dienstreis naar Berlijn van drs. L. de Jong van het NIOD van 6 tot 9 juli 1947'. Directoriumvergadering, 16 maart 1948. De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Londen van 1 tot 6 maart', 16 maart 1948, 12. (Ook in *Jaarverslag RvO 1948*, bijlage IIIa, 93-103).
- 4 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 24 augustus 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, 22-23.
- 5 NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2 in the West', De Jong, 'Verslag van de Internationale historische conferentie 'De Tweede Wereldoorlog in het Westen'', Amsterdam 5-9 september 1950', 18 oktober 1950, 1.
- 6 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 november 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, 22 en bijlage IV, 110-111. De Jong, 'An international conference on the history of World-War II', October 1948. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 18.
- 7 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 16 maart 1948, Bijlage: De Jong, 'Londen reis 1-6 maart 1948 door De Jong', 10 maart 1948, 9. Directoriumvergadering, 12 oktober 1948.

- 8 *Jaarverslag RvO 1949*, bijlage 1: De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Engeland van 31 januari-4 februari 1949', 48-54.
- 9 K.D. Erdmann, *Die Ökomenen der Historiker* (Göttingen 1987), 273. Dorsman en Jonker, *Nederlands Historisch Genootschap*, 92.
- 10 NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2 in the West'. De Jong, 'Verslag van de Internationale historische conferentie "De Tweede Wereldoorlog in het Westen"', Amsterdam 5-9 september 1950', 18 oktober 1950, 2.
- 11 VARA-televisieprogramma, *Verenigde Naties 1945-1960, De Wereld van Vandaag*, 1 september 1960. De Jong, 'Amerikaanse impressies', *Vrij Nederland*, 23 december 1967. De Jong, *Herinneringen II*, 42.
- 12 *Jaarverslag RvO 1949*, 18-19, bijlage IV: De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar de VS van 22 september-12 november 1949', 70-99.
- 13 NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2 in the West', De Jong, 'Verslag van de Internationale historische conferentie', Amsterdam 5-9 september 1950', 18 oktober 1950, 2-3. De Jong, *Herinneringen II*, 43-44. Cohen, *oorlogsdocumentatie*, 13-15.
- 14 NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2 in the West', 'Minutes of the international meeting for the preparation of a historical conference on World War II', January the 30st 1950, 2-4.
- 15 Cohen, 'Problemen der geschiedschrijving', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 77-110, aldaar 101.
- 16 *Jaarverslag RvO 1949*, bijlage III: De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Frankrijk van 4-10 mei 1949', 13 mei 1949, 65-69, aldaar 69.
- 17 UB UU, collectie Geyl, XIII, brief De Jong aan Geyl, 20 februari 1950.
- 18 NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2', De Jong, 'Verslag van de internationale historische conferentie "De Tweede Wereldoorlog in het Westen"', 18 oktober 1950, 4.
- 19 De programmacommissie voor de conferentie 'World War II in the West' kwam slechts twee keer bijeen, op 27 februari en 1 juni 1950. In de expertise over leger, vloot en luchtmacht werd voorzien door vice-Admiraal G.W. Stöve, Hoofd van de

- Historische Afdeling van de Marine in Den Haag – de enige die zowel in het organiserend als het werkcomité zat – majoor-generaal D.A. van Hilten, Directeur van de Historische afdeling van het Nederlandse leger, en de marine historicus prof. dr. T.H. Milo van de RUL.
- 20 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II'. Brief De Jong aan Th. Steenkamp, 24 september 1960.
 - 21 Berkelaar, 'Zooveel aandacht en lof', in *Hollands Maandblad* 47, nr. II (2005): 3-II.
 - 22 I. Schöffer, 'Pieter Geyl. De vreemde wegen van de roem', in *Veelvormig verleden. Zeventien studies in de vaderlandse geschiedenis*, Schöffer, 237-241, aldaar 237 en 240. Dorsman en Jonker, *Nederlands Historisch Genootschap*, 95.
 - 23 Cohen, 'Problemen der geschiedschrijving', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 77-110 en 404.
 - 24 NIOD, 566, Doos I: 'Int. Conf. WW2', De Jong, 'Verslag van de internationale historische conferentie', 18 oktober 1950, 15. UB UU, collectie Geyl, XIII, brief De Jong aan Geyl als lid van de Organisatie-Commissie, 7 juli 1950.
 - 25 *The Times* kondigde het congres op 6 september 1950 aan en wijdde er op 9 september 1950 een hoofdartikel aan. De *Manchester Guardian* schreef op 25 september 1950 lovend over de conferentie.
 - 26 De Jong, 'Verslag conferentie "The Western World in the Second World War"', *Nederland in oorlogstijd*, nr. 3 (1950): 11-14.
 - 27 NIOD, 700, Doos I: 1950-1951: 'Internationale conferentie september 1950', map Uitnodigingen Engeland. Brief Z.W. Sneller aan W.S. Churchill, 14 maart 1950, brief Sneller aan W.S. Churchill, 21 april 1950 en brief E.A.H. Oddy, Honorary Secretary aan Sneller. Churchill sloeg het verzoek na 'serious consideration' wegens 'pressure of future commitments' af.
 - 28 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-189, aldaar 180. Voordracht gehouden op de jaarvergadering van het NHG, 21 oktober 1988.
 - 29 A.J. Toynbee, *Contemporary history as a scientific problem*, Rede openingszitting van de conferentie 'De Tweede Wereld-

- oorlog in het Westen' op 5 september 1950, Amsterdam.
- 30 NIOD, 452, doos 9: 'Conferentie 1950: diverse documenten; uittreksel conferentie eind september 1950.
- 31 Website van de officiële Engelse geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog: <http://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/UK/index.html> (geraadpleegd op 5 juli 2010).
- 32 NIOD, 707. De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Londen van 1 tot 6 maart 1948', 16 maart 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, bijlage IIIa, 93-103.
- 33 W.K. Hancock, *The history of our times, Webb Memorial Lecture*, 21 november 1950, University of London, The Athlone Press 1951, 1-22, aldaar 4.
- 34 NIOD, 707, De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Londen van 1 tot 6 maart 1948', 16 maart 1948. *Jaarverslag RvO 1948*, bijlage IIIa, 93-103.
- 35 NIOD, Bibliotheek: Ned 12.2Jon6: L. de Jong, directeur de l'Institut National Néerlandais pour la Documentation de la Guerre, 'La résistance aux Pays-Bas, documentation, recherches, Littérature', Sommaire in *La IIe Guerre Mondiale à l'Occident*, 5-9 september 1950, 1-9, vooral 1-5. NIOD, 566, Paper De Jong: sub-section IV (a): 'History of the Resistance movement', Friday September 8th, 1950: 11.30 am.
- 36 NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2'. De Jong, 'Verslag van de internationale historische conferentie', 18 oktober 1950, bijlage III, 1-4.
- 37 NIOD, 700, Doos 1: '1950-1951: Internationale conferentie september 1950', map Uitnodigingen Engeland.
- 38 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 15, 19, 60 en 78.
- 39 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 september en 14 oktober 1947. NIOD, 566, Doos 1: 'Int. Conf. WW2', De Jong, 'Verslag van de internationale historische conferentie', 18 oktober 1950, 11-13. Duizend gulden in 1950 is circa € 7500.- in 2007.
- 40 NIOD, 566, Doos 1: 'Internationale Conferenties WW2', bijlage bij: De Jong, 'Verslag van de internationale historische conferentie', 18 oktober 1950.
- 41 De Jong, 'Verslag conferentie "The Western World in the Second World War"', *Nederland in oorlogstijd*, nr. 3 (1950): 11-14.

- 42 Presser, *Historia Hodierna*, 1950, 15, 16 en 27.
- 43 F. Gosses, *De beoefening der moderne politieke geschiedenis in de moderne tijd*, openbare les 23 januari 1951 (Leiden 1951).
- 44 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 77-110 en 404. Oorspronkelijk verschenen in *TvG*, 65 (1952), 'Bijgewerkte tekst van een lezing, gehouden ter algemene vergadering van het Zevende Congres van Nederlandse Historici op 12 mei 1951', 52-80.
- 45 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 77-110, aldaar 82, 83, 85, 97, 103, 104, 106 en 107.
- 46 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 103-104.
- 47 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 107.
- 48 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 269.
- 49 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 110.
- 50 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 87-89.
- 51 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 107, noot 70 en 71. De Jong heeft geen formeel commentaar geleverd op deze rede van Cohen.
- 52 NIOD, bibliotheek, Nedl.21JonI, De Jong, 'Problemen van Oorlogsdocumentatie', in *Verslag van het 19de Nederlandse Bibliotheekcongres*, Utrecht, 3 en 4 mei 1948, 36-40, aldaar 39.
- 53 Cohen, 'Problemen', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 85, noot 16 en 107, noot 70 en 71.
- 54 G.B. Henderson, 'A plea for the study of contemporary history', Part of an address to the West of Scotland Branch of the Historical Association (Scotland) reprinted from *History*, June 1941, in G.B. Henderson, M.A., Ph.D, *Crimean war diplomacy and other historical essays* (Glasgow 1947), 242-248, aldaar 246.
- 55 De Jong, *Herinneringen II*, 57-58 en 59.
- 56 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 25.
- 57 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.

- 58 De Jong, *Herinneringen II*, 58.
- 59 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 60 Brinkgreve, *Vestigingsstrijd*, 197. A. Stufkens e.a. (red.), *Andere kamers in het huis van Freud. Vijftig jaar Nederlands Psychoanalytisch Genootschap* (Amsterdam 1997), 81.
- 61 Bram de Swaan, 'Over de sociogenese van de psychoanalytische setting', *De Gids*, 140, nr. 4/5 (1997): 297-321, aldaar 298.
- 62 Brinkgreve, *Vestigingsstrijd*, 188-190.
- 63 NIOD, 823, 8, brief Lideke Heuwekemeijer-de Lange aan Loe de Jong, 11 november 1995.
- 64 De Jong, *Herinneringen II*, 57-59. Gesprek Eduard en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007. Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 28 februari 2007. Gesprek Riek Meijer-Sinteldam, 27 februari 2008.
- 65 NIOD, KBII 467H (1990-1997), Harry van Wijnen, 'Oorlogsinstituut zet de vensters open', *NRC Handelsblad*, 13 oktober 1997.
- 66 Gerard Mulder, 'De waarde van het interview', in Fortuin en Linders, *Bespottelijk maar aangenaam. De biografie in Nederland* (Amsterdam 2007), 179-187, aldaar 184. Hinke Piersma, *Op oorlogspad. Jaap le Poole, verzetsman voor het leven* (Amsterdam 2006), 26.
- 67 Mulder en Koedijk, *H.M. van Randwijk*, onder meer 471.
- 68 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 25. De Jong, *Herinneringen II*, 49, 58 en 71.
- 69 Brinkgreve, *vestigingsstrijd*, 213. Stufkens e.a. (red.), *Andere kamers*, 84.
- 70 Christien Brinkgreve, 'Lampl-de Groot', *Vrij Nederland*, 31 mei 1986, 3-13, aldaar 9. Brinkgreve, *vestigingsstrijd*, 209. H. Stroeken, *Freud in Nederland. Een eeuw psychoanalyse* (Amsterdam 2000), 115.
- 71 Brinkgreve, 'Het goud van de analyse', *Intermediair*, 34, 24 augustus 1979. Brinkgreve, *vestigingsstrijd*, 205-206. Stroeken, *Freud in Nederland*, 51, 85. 113-114 en 157. De oom van Ina Stärke, August Stärke, en Jeanne Lampl-de Groot behoorden tot de intieme kring van getrouwen die op oudere leeftijd

- een van de zeven Freud-ringen droegen. Freud had dit ritueel na zijn breuk met Jung in 1913 in het leven geroepen in zijn streven om zijn oorspronkelijke gedachtegoed na zijn dood in stand te houden.
- 72 Van der Waals, 'Algemene neurosenleer', in J.J.G. Prick en H.G. van der Waals (red.), *Nederlands handboek der psychiatrie*, deel II: *De Neurosen* (Arnhem 1963), 21-153, aldaar 21, 24, 139, 143 en 144.
- 73 Telefoongesprek Louis Tas, 7 november 2007.
- 74 Van der Waals, 'Algemene neurosenleer', in Prick e.a. (red.), *handboek der psychiatrie*, 22-23.
- 75 De Jong, *Herinneringen II*, 63, 67, 69 en 71.
- 76 Van der Waals, 'Algemene neurosenleer', in Prick e.a. (red.), *Handboek der psychiatrie*, 51.
- 77 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 78 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 5.
- 79 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 68.
- 80 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976, 7.
- 81 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 68.
- 82 De Jong, *Herinneringen II*, 54.
- 83 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 84 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 85 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 86 De Jong, *Herinneringen I*, 220.
- 87 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973.
- 88 De Jong, *Herinneringen II*, 58.
- 89 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 90 De Jong, *Herinneringen II*, 58, 59 en 60-61.

- 91 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 26.
- 92 De Jong, *Herinneringen II*, 60.
- 93 De Jong, *Tussentijds*, 9-10.
- 94 De Jong, *Herinneringen II*, 69.
- 95 De Jong, *Herinneringen II*, 65.
- 96 De Jong, *Herinneringen I*, 150.
- 97 De Jong, *Herinneringen II*, 70-71.
- 98 NIOD, 823, 30. Jan van Friesland, 'Dr L. de Jong. "Ik hou mijn hart vast voor de volgende 100 jaar', *TV-Magazine*, maart 1993.
- 99 De Jong, *Herinneringen II*, 71. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 100 De Jong, *Herinneringen II*, 71.
- 101 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 26.
- 102 De Jong, *Herinneringen II*, 71.
- 103 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 104 Gesprek Isaac Lipschits, 14 februari 2008.
- 105 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. De Jong, *Herinneringen II*, 50 en 58. Roegholt, *Ben Sijes*, 152.
- 106 De Jong, *Herinneringen II*, 70.
- 107 NIOD, KB11467H (1990-1997), Harry van Wijnen, 'Oorlogsinstituut zet de vensters open', *NRC Handelsblad*, 13 oktober 1997. De Jong, *Herinneringen II*, 161.
- 108 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland', *de Volkskrant*, 1 mei 1965.
- 109 De Jong, *Herinneringen II*, 58 en 61. Gesprek Thijs de Jong 8 oktober 2005.
- 110 Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Gesprek Toos Lommerse, Antoinette Nieuwendijk en Ranghild Pompe, 15 februari 2006.
- 111 NIOD 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 112 De Jong, *Herinneringen II*, 35 en 61.

- 113 Gesprek Abel de Jong, 8 juli 2005. Gesprek Daan de Jong, 28 september 2005. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 114 De Jong, *Herinneringen II*, 68.
- 115 Stroeken, *Freud in Nederland*, 42.
- 116 Brinkgeve, 'Lampl-de Groot', *Vrij Nederland*, 31 mei 1986, 3-13, aldaar 9 en 13. Stufkens e.a. (red.), *Andere kamers*, 42.
- 117 Brinkgeve, 'Lampl-de Groot', *Vrij Nederland*, 31 mei 1986, 3-13, aldaar 5.
- 118 Stroeken, *Freud in Nederland*, 117-118 en 162.
- 119 De Jong, *Herinneringen I*, 137. Stroeken, *Freud in Nederland*, 85. Stufkens e.a. (red.), *Andere kamers*, 103.
- 120 De Jong, *Herinneringen II*, 68-69 en 72.
- 121 Stroeken, *Freud in Nederland*, 87. Brinkgreve, *Vestigingsstrijd*, 204.
- 122 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 27. De Jong, *Herinneringen II*, 61, 69 en 72. Van der Waals overleed niet in 1978 of '79, zoals De Jong veronderstelde, maar in 1974. Stroeken, *Freud in Nederland*, 150, noot 12. Stufkens e.a. (red.), *Andere kamers*, 83.
- 123 Ongewenste overdracht is de projectie van almacht door de analysant op de psychoanalyticus buiten de behandeling om, waarbij de analyticus deze verwachting van zijn patiënt door systematische afwijzing teniet dient te doen.

HOOFDSTUK 9

- 1 IISG, Collectie Romein, 95, brief De Jong aan Romein, 13 september 1939.
- 2 De Jong, *Herinneringen I*, 51. De Jong, *Herinneringen II*, 60. Bank, 'dekolonisatie in Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 124.
- 3 NIOD, 700, '1945-1947: Corr. Secr. De Jong A/L', map 4, brief L. de Jong aan H.W.F. Aukes, Radio Nederland in de overgangstijd, 9 januari 1946.
- 4 De Jong, *Herinneringen I*, 140-141 en 213. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 1989, 94-95.
- 5 NIOD, 700, '1945-1947: De Jong A/L', brief L. de Jong aan

- thr. H.E. Berghuis in Bedum, 10 juli 1946. Brief L. de Jong aan F.A. Frijlink in Zaandam, 15 april 1947. De Jong, *Herinneringen I*, 140.
- 6 Letterkundig Museum Den Haag, collectie Contact, inv.nr. 4/12, brief De Jong aan Blom en De Neve, directeurs Uitgeverij Contact, Prinsengracht, Amsterdam, 3 juni 1948.
- 7 NIOD, 707, Directievergadering, 18 januari 1949.
- 8 Letterkundig Museum Den Haag, collectie Contact, inv.nr. 4/12, brief De Jong aan Blom en De Neve, directeurs Uitgeverij Contact, Prinsengracht, Amsterdam, 3 juni 1948.
- 9 NIOD, 823, 67, De Jong, 'Postwar Netherlands and the Holocaust', paper prepared for the meeting of the Wiensenthal Center Advisory Board, New York, 4-6 April 1984, 1-8, aldaar 4. Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering*, deel I, 109 e.v. Paape e.a., *Dagboeken van Anne Frank*, 75-78 en 83. Vos, *Televisie en bezetting*, 62.
- 10 De Jong, *Herinneringen II*, 29.
- 11 NIOD, 707, Directievergadering, 18 januari en 15 februari 1949.
- 12 *Jaarverslag RvO 1949*, 21.
- 13 NIOD, 700, Doos '1950-'51: Vakantieregeling "Vijfde Colonne", map 'Vijfde Colonne', brief L. de Jong aan prof. dr. C.F.A. van Dam, 29 juli 1952. De Jong, *Vijfde Colonne*, 3, noot 1. De Jong slaagde er niet in de exacte datum en precieze tekst te achterhalen van de radiotoespraak waarin generaal Emilio Mola dreigde dat een Vijfde Colonne vanuit het centrum de aanval op de Madrilenen zou inzetten.
- 14 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 26.
- 15 De Jong, 'De strijd om Zuid-Amerika. De VS en Engeland betwisten elkaar een door Duitsland verlaten jachtterrein', *De Groene Amsterdammer*, 23 maart 1940. Een artikel van 13 april 1940 heet 'De Balkan – volgend slagveld?'. De Jong, 'De "Vijfde Colonne" marcheert...', Een beeld van de nazi organisaties in den vreemde, en van de methoden om m.b.v. ontevreden de democratieën te ondergraven', *De Groene Amsterdammer*, 4 mei 1940. [De Jong] 'Waar woont de 5de colonne?', *De Groene Amsterdammer*, 11 mei 1940.

- 16 De Jong, *Vijfde Colonne*, 20 en 448-449. De Jong twijfelt ook in zijn proefschrift niet aan de authenticiteit van het *Schwarz-Rotbuch, Dokumente über den Hitler-Imperialismus*, maar vindt wel dat er te veel de nadruk ligt op het conspiratieve werk van de Auslands-Organisation van de NSDAP.
- 17 De Jong, *Vijfde Colonne*, ix, noot 2: De Jong verwijst naar *Holland fights the Nazis*, 16-17 (zie ook 6-7).
- 18 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 19 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 263.
- 20 De Jong, *Je maintiendrai I*, 379. Radio Oranje toespraak koningin Wilhelmina 'Na een jaar, 10 mei 1941'. De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 112. Koningin Wilhelmina verwees in haar rede voor Radio Oranje van mei 1941 naar 'het stelsel van verraad en verraders, zoowel door den vijand als door een geringe groep laaghartige Nederlanders' die een jaar eerder in samenwerking de Duitse Wehrmacht het vaderland had bezet. De Jong, *Vijfde Colonne*, 122. Herman Amersfoort en Piet Kamphuis, *Mei 1940: de strijd op Nederlands grondgebied* (Amsterdam 2012), 16 en 405, noot 3.
- 21 De Jong, *Vijfde Colonne*, 5. De Jong, *Herinneringen II*, 77.
- 22 NIOD, 700, doos '1952-1953: Vijfde Colonne', brief De Jong aan J.W. Wheeler-Bennett, 17 oktober 1952.
- 23 NIOD, 700, Doos 'Div. Stukken 5e Colonne'. L. de Jong, Executive director of the Netherlands State Institute for War Documentation, 'The German fifth Column, Myth or Reality? A preliminary study on World War II History', Amsterdam, October 1950. Dit document is alleen gepubliceerd in een intern UNESCO-rapport.
- 24 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.
- 25 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 17 juli 1952, 8 en 9. NIOD, 700, brief De Jong aan Alfred Wiener in Londen, 19 april 1951.
- 26 De Jong, *Herinneringen II*, 70 en 76. Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 109. Van der Zee, *Jacques Presser*, 209 en 217. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 94.
- 27 Van der Zee, *Jacques Presser*, 246. Van der Zee stelt dat Loe de

- Jong 'niet tot de latere intimi van Presser [behoorde, omdat] hun visie op de "condition humaine" [...] te uiteenlopend was'. Zij deelden echter veel overeenkomsten en onderhielden ondanks hun uiteenlopende levensvisie een levenslange vriendschapsband.
- 28 De Jong, *Vijfde Colonne*, ii (dissertatie-uitgave van Van Loghum Slaterus, Arnhem). De Jong, *Tussentijds*, 6.
- 29 Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 77.
- 30 NIOD, 261, Doos 6 (van de 8) 'Ondergang. 6a. Voortgangsrapportage, correspondentie totstandkoming begin 1950, persberichten, knipsels ed.' UvA, Collectie Presser, Register, nieuw nr. 97 (oud nr. 29), brief Presser aan Sneller, 4 januari 1950. De Jong, *Herinneringen II*, 78.
- 31 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. De Jong, *Herinneringen II*, 76.
- 32 NIOD, 700, Doos 1950-'51: 'Vakantieregeling 'Vijfde Colonne', vijfde map, brief L. De Jong aan Morton Grodzins, Editor University of Chicago, 31 mei 1952.
- 33 De Jong, *Herinneringen I*, 94. De Jong, *Herinneringen II*, 77.
- 34 UvA, Collectie Presser, Register, nieuw nr. 97 (oud nr. 29), brief Loe de Jong aan Jacques Presser, april 1952.
- 35 NIOD, 823, 797, Directoriumvergadering, 17 juli 1952, 8 en 9. De Jong, *Herinneringen II*, 77.
- 36 UvA, Collectie Presser, Register, nieuw nr. 97 (oud nr. 29), brief Loe de Jong aan Jacques Presser, april 1952.
- 37 De Jong, *Vijfde Colonne*, 419. De Jong, *Herinneringen II*, 70 en 76.
- 38 NIOD, 700, Doos 1950-'51: 'Vakantieregeling 'vijfde colonne', vijfde map, brief L. De Jong aan Morton Grodzins, Editor University of Chicago, 24 september 1952. NIOD, 700, Doos 'Div. Stukken 5e Colonne'. De Jong, 'De Duitse Vijfde Colonne 1933-1945', Samenvatting, augustus-september 1952. Doos '1950-'51: 'Vakantieregeling 'Vijfde Colonne', map 'Vijfde Colonne', brief De Jong aan H. Butterworth Publishers, Ludgate Hill, London, 14 juni 1951.
- 39 NIOD, 700, Doos '1950-'51: 'Vakantieregeling 'Vijfde Colonne', vijfde map, brief L. De Jong aan Morton Grodzins, Editor University of Chicago (UOC), 31 mei 1952.

- 40 NIOD, 700, doos '1952-1953: 'Vijfde Colonne', brief De Jong aan J.W. Wheeler-Bennett, 17 oktober 1952.
- 41 De Jong, 'The organisation and efficiency of the German Fifth Column', in J.J. Schokking e.a. (red.), *The Third Reich* (Londen, 1955), 864-900.
- 42 De Jong, *Vijfde Colonne*, 447-448. De Jong, *Herinneringen II*, 78.
- 43 IISG, Collectie Romein, 95, brief De Jong aan Romein, 8 november 1952. Brief Romein aan De Jong, 23 januari 1953. Brief De Jong aan Romein, 24 januari 1953.
- 44 De Jong, *Vijfde Colonne*, 454 en 456. De Jong, *Herinneringen II*, 78.
- 45 Ischa Meijer, 'Een poging, L. de Jong III', *Vrij Nederland*, 22 september 1984.
- 46 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 47 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 januari 1955. De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror* (1985), 216-228, aldaar 221. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 18.
- 48 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 20.
- 49 De Jong, *Vijfde Colonne*, 447.
- 50 De Jong, *Vijfde Colonne*, 409.
- 51 De Jong, *Vijfde Colonne*, 305, 309, 390, 408 en 411.
- 52 De Jong, *Vijfde Colonne*, 309 en 393. Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 60.
- 53 De Jong, *Vijfde Colonne*, 325.
- 54 De Jong, *Vijfde Colonne*, 15. De Jong, *Herinneringen II*, 76.
- 55 De Jong, *Herinneringen II*, 78. De Jong noemt als promotie-datum donderdag 5 november 1953, maar de juiste datum is dinsdag 10 november 1953, 16.00 uur.
- 56 Sluysen, *Wereld is rond*, 5.
- 57 Jan Romein, 'Misbruik van wetenschap', *De Nieuwe Stem* 7, nr. 12 (december 1953): 725-729, aldaar 725.
- 58 NIOD, 823, 23, toespraak Lideke Heuweekemeijer, 10 november 1953 en [Ben Sijes], 'Toespraak promotie', 10 november 1953.
- 59 UvA, Maagdenhuisgebouw, kluis op kamer pedel, Promotieboek UvA. De Jong is kandidaat nr. 3792 (nummering bij-

gehouden sinds de gemeente-universiteit het promotierecht in 1877 kreeg toegekend). Opposanten uit aanverwante disciplines waren ook aanwezig, zoals de neerlandicus N.A. Donkersloot, de Germanist J.H. Scholte, de Slavist B.O. Becker en de socioloog J.J. Fahrenfort bij wie De Jong nog college had gelopen.

- 60 NIOD, 823, 23, E.W.[Evert Werkman], 'Nederland viel niet door verraad. Dr. L. de Jong scheidt waarheid van legende', *Het Parool*, 11 november 1953. De Jong, *Herinneringen II*, 79.
- 61 NIOD 823, 23, Jan Romein, 'Misbruik van wetenschap', *De Nieuwe Stem* 7, nr. 12 (december 1953): 725-729, aldaar 727.
- 62 NIOD, 823, 23, De Jong, 'De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog', *De Nieuwe Stem* 8, nr. 1 (januari 1954): 55-58, aldaar 57-58. Informatie Joop Ellemers (die de promotie destijds als student bijwoonde), 25 november 2008.
- 63 NIOD 823, 23, Jan Romein, 'Misbruik van wetenschap', *De Nieuwe Stem* 7, nr. 12 (december 1954): 725-729, aldaar 727.
- 64 NIOD 823, 23, De Jong, 'De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog', *De Nieuwe Stem* 8, nr. 1 (januari 1954): 55-58, aldaar 57. De Jong, *Vijfde Colonne*, 450, ook 455 (dissertatie-uitgave van Van Loghum Slaterus, Arnhem).
- 65 De Jong, *Vijfde Colonne*, 201-213, aldaar 212 (ook 20-21). Deze paragraaf over de overrompelende Duitse invasie van Denemarken op Wesertag (het Deense offensief van de Wehrmacht had de code-aanduiding operatie Weserübung) op 9 april 1940 telt 74 noten, waarvan 33 (45%) verwijzen naar de 'Deense Enq. Comm.'
- 66 Romein, 'Misbruik van wetenschap', *De Nieuwe Stem*, 7, nr. 12 (december 1953): 725-729, aldaar 725. De Jong, *Herinneringen II*, 79 en 81. UvA, Maagdenhuisgebouw, kluis op kamer pedel, Promotieboek UvA, Kandidaat nr.: 3792. Louis de Jong promoveerde op 10 november 1953 bij de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte op het proefschrift *De Duitse Vijfde Colonne* en leverde 12 stellingen. Vermelding: 'cum laude toegekend met algemene stemmen'.
- 67 De Jong, *Tussentijds*, 249.
- 68 UB UvA, Collectie Presser, Register, Plaatsingslijst, nieuw nr. 97 (oud nr. 29): Dissertatie Loe de Jong.

- 69 NIOD, 823, 23, Jacques Presser, 'Laudatio cum laude promotie Loe de Jong', 10 november 1953, 1-5, aldaar 4. De Jong, *Herinneringen II*, 64 en 79.
- 70 Thijs de Jong, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong', 19 maart 2005. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Gesprek Joop Ellemers, 16 november 2005 en informatie 25 november 2008. Gesprek Johan de Vries, 14 november 2007. Gesprek Ivo Schöffer, 2 april 2009.
- 71 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 185-193, aldaar 188.
- 72 Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 125.
- 73 De Jong, *Herinneringen II*, 79-80. Gesprek Joost de Jong, 29 juni 2005. Gesprek Ivo Schöffer, 2 april 2009.
- 74 De Jong, *Vijfde Colonne*, dankwoord achterkant schutblad (alleen op de dissertatie-uitgave van Van Loghum Slaterus, Arnhem en niet op de handelseditie van Meulenhoff, Amsterdam).
- 75 De Jong, *Tussentijds*, 253.
- 76 De Jong, *Herinneringen II*, 80.
- 77 Simonka de Jong, 'Het zwijgen van Loe de Jong', vPRO-televisieprogramma *Het Uur van de Wolf*, dinsdag 11 januari 2011. De Jong, *Herinneringen II*, 1996, 64.
- 78 De Jong, *Herinneringen I*, 46-47.
- 79 UvA, Maagdenhuisgebouw, kluis op kamer pedel, Promotieboek UvA, Kandidaat nr.: 3113. Sally de Jong promoveerde op 3 oktober 1940 bij de Faculteit der Geneeskunde. Er is geen vermelding van een cum laude.
- 80 De Jong, *Vijfde Colonne*, 372. J. Meulenbelt, 'Leken onder mekaar', *Critisch Bulletin* (mei 1955), 224-231, aldaar 231.
- 81 Dick van Galen Last, 'Het recensie-artikel. Vijftig jaar geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog', *Zesde Jaarboek Oorlogsdocumentatie* (Amsterdam 1995), 176-194 e.v., aldaar 187 en 189.
- 82 Hirschfeld, *Bezetting en collaboratie*, 43.
- 83 Willem Melching en M. Stuivenga, *Joseph Goebbels, Hitlers spindoctor: een selectie uit de dagboeken 1933-1945* (Amsterdam 2011), 23. Willem Melching, *Hitler, opkomst en ondergang van een Duits politicus* (Amsterdam 2013), 97.

- 84 J. Houwink ten Cate, 'Generaal Winkelman, secretaris-generaal Hirschfeld en de Duitse bezettingspolitiek in mei-juni 1940', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 186-230, aldaar 224-225.
- 85 De Jong, *Vijfde Colonne*, 411 en 414.
- 86 NIOD, 823, 23, Anoniem [Ben Sijes], 'Toespraak promotie', 10 november 1953.
- 87 De Jong, *Herinneringen II*, 80. In die tijd promoveerden hoogstens tien historici per jaar.
- 88 Evert Werkman, 'L. de Jong met lof gepromoveerd' en 'Nederland viel niet door verraad', *Het Parool*, 11 november 1953.
- 89 'Werkelijkheid en angst-psychose (I)' en 'Politieke en militaire colonne (II)', *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 11 en 12 november 1953.
- 90 De Jong, *Herinneringen II*, 80.
- 91 P. Geyl, 'De vijfde colonne. Waan en werkelijkheid', *Vrij Nederland*, 14 november 1953.
- 92 NIOD, 823, 23, Anoniem [Ben Sijes], 'Toespraak promotie', 10 november 1953.
- 93 Berkelaar, 'Zooveel aandacht en lof', in *Hollands Maandblad*, 47, nr. 11 (2005): 3-11, aldaar 6.
- 94 uu, Collectie Geyl, map 13.15, brief De Jong aan Geyl, 11 november 1953. De Jong, *Vijfde Colonne*, 350. Hier citaat Hitler als 'product van een historische ontwikkeling van eeuwen'.
- 95 A.G., 'Was Duitse Vijfde Colonne fabel of werkelijkheid', *De Telegraaf*, 14 december 1953. De Jong, *Herinneringen II*, 80.
- 96 Dr. A. Alberts, 'De Vijfde Colonne en het zesde zintuig', *De Groene Amsterdammer*, 21 november 1953. *De Linie*, 28 november 1953.
- 97 Mooij, *Februaristaking*, 33.
- 98 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 99 B., 'Geen Duitse Vijfde Colonne?', *Voormalig verzet Nederland*, 12 december 1953; Dr. L. de Jong, ingezonden stuk 14 december 1953, *Voormalig verzet Nederland*, 9 januari 1954; 'Nico' [pseudoniem Ph.B. Harkam], 'Reacties van onze lezers over de 5de colonne. Fabeltjes of waarheid?', *Voormalig verzet Nederland*, 16 januari 1954.
- 100 [Anoniem], 'Geen vijfde colonne', *Wieringer Weekblad*, 23 november 1953.

- 101 De Jong, *Herinneringen II*, 77. Dr. B.H.M. Vlekke, 'Een merkwaardig proefschrift', *De Nieuwe Gids*, juni 1954, 346-354, aldaar 348-349.
- 102 Ad. W. Faber, 'De Nieuwe Stem, ... hartekind en zorgenkind van Jan Romein', in Bart Hageraats (red.), *Honderd jaar Jan Romein 1839-1993* (Amsterdam 1995), 69-86.
- 103 NIOD 823, 23, Jan Romein, 'Misbruik van wetenschap', *De Nieuwe Stem* 7, nr. 12 (december 1953): 725-729, aldaar 725-726 en 728. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 77. De Jong, 'De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog', *De Nieuwe Stem* 8, nr. 1 (januari 1954): 55-58, aldaar 56. De Jong vond dat Romein dit gewraakte artikel uit het *Haags Dagblad* van 14 november 1953 onjuist weergaf. NIOD, 823, 23, 'Onnodig harde hand', *Nieuw Utrechts Dagblad*, 14 november 1953.
- 104 NIOD, 823, 23, Jan Romein, 'Misbruik van wetenschap', *De Nieuwe Stem* 7, nr. 12 (december 1953): 725-729, aldaar 729. Geyl had De Jong in *Vrij Nederland* van 21 november 1953 geprezen als de 'nieuwe Thucydides'.
- 105 UvA UB, Collectie Presser, Register, Plaatsingslijst, nieuw nr. 97 (oud nr. 29): Dissertatie Loe de Jong, brief Loe de Jong aan Jacques Presser, 7 september 1953.
- 106 NIOD, 823, 23, brief De Jong aan Romein, 28 december 1953.
- 107 De Jong, 'De Duitse Vijfde Colonne in de Tweede Wereldoorlog', *De Nieuwe Stem* 8, nr. 1 (januari 1954): 55-58, aldaar 58.
- 108 HSG, Collectie Romein, 95, brief De Jong aan Romein, 11 januari 1954.
- 109 UU, Collectie Geyl, map 13.15, brief De Jong aan Geyl, [geen dag] december 1953.
- 110 Berkelaar, 'Zooveel aandacht en lof', *Hollands Maandblad* 47, nr. 11 (2005): 3-11, aldaar 5-6.
- 111 Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering*, deel 2, 222.
- 112 UB UU, collectie Geyl, XIII, brief Geyl aan De Jong, 15 januari 1954.
- 113 De Jong, *Herinneringen II*, 81. Verondersteld wordt dat Romein de eerste keer voor de KNAW was afgewezen wegens zijn links politieke mening.

- 114 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 95. Informatie (em.) prof. dr. Joop Ellemers, 16 november 2005. Gesprek Ivo Schöffer, 2 april 2009.
- 115 T. de Vries, *Complexe consensus. Amerikaanse en Nederlandse intellectuelen in debat over politiek en cultuur, 1945-1960* (Hilversum 1996), 245.
- 116 Dr. B.H.M. Vlekke, 'Een merkwaardig proefschrift', *De Nieuwe Gids*, nr. 6 (1954): 346-354. 'Merkwaardig' hier in de gangbare betekenis van de jaren '50 als 'opvallend'.
- 117 J. Meulenbelt, 'Leken onder mekaar', *Critisch Bulletin*, nr. 5 (1955): 224-231, aldaar 225.
- 118 J.A. van Arkel, 'De Duitse Vijfde Colonne', *TvG* (1954), 427-429. De Jong, *Herinneringen II*, 80. J. Rogier, *De geschiedschrijver des Rijks en andere socialisten* (Nijmegen 1979), 108 en 140, noot 12. Twintig jaar later rakelde Jan Rogier de allang vergeten polemieken nog eens op om zich alsnog achter Romein te scharen.
- 119 De Jong, *Herinneringen II*, 139. Petra Links, 'Geschiedschrijving in naoorlogs Nederland. Drie geschiedwerken centraal' (doctoraalscriptie UvA juni 2005), 43.
- 120 De Jong, 'Nederland in de Tweede Wereldoorlog', *AGN*, Deel XII (1914-1945), 1958, 376-406. Blom, 'Nederland onder Duitse bezetting', *AGN* (1982), in J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel. Tien studies over Nederland, 1930-1950*, 57-101.
- 121 NIOD, 700, 1966. Doos: 'De Bezetting, algemeen, 1', brief van De Jong aan Romein, 12 mei 1960.
- 122 NIOD, 700, 1966. Doos: 'De Bezetting xiv', brief Romein-Verschoor aan De Jong, 6 oktober 1963. Brief De Jong aan Romein-Verschoor, 9 oktober 1963. De Jong, *De Bezetting*, 567.
- 123 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 944 (B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987).
- 124 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 125 Brandenburg, *Annie Romein-Verschoor*, deel 1, 455, noot 35 in *Noten en Commentaren II* op 177: brief Annie Romein-Verschoor aan Bibeb, 23 december 1976.
- 126 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 95.

- 127 De Jong, *Vijfde Colonne*, 335 en 330.
- 128 De Jong, *Vijfde Colonne* (proefschrifteditie Van Loghum Slaterus), 447.
- 129 De Jong, *Vijfde Colonne*, 326 en 327.
- 130 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 januari 1955. De Jong, 'The Nazi Fifth Column in fact and faction', address given in Oslo on February 5, 1955 for the Norwegian Students Association, 28. De Jong, *Herinneringen I*, 82.
- 131 De Jong, *Vijfde Colonne*, 447. De Jong, *Herinneringen II*, 72.
- 132 De Jong, *Vijfde Colonne*, 328, noot 1 verwijst naar Marie Bonaparte, *Myths of War* (Londen 1947), 84-87. In de Franse editie: *Mythes de guerre* (1945), 90-94, aldaar 93.
- 133 De Jong, *Herinneringen II*, 82-83.
- 134 Dr. B.H.M. Vlekke, 'Een merkwaardig proefschrift', *De Nieuwe Gids*, juni 1954, 346-354, aldaar 349.
- 135 Morton Grodzins, *Americans betrayed, Politics and the Japanese Evacuation* (University of Chicago Press, Chicago 1949).
- 136 NIOD, 823, 83, brief B.H.D. Hermesdorf aan Morton Grodzins, Editor of Chicago University Press (CUP), 29 december 1952. Hermesdorf bevestigde Grodzins dat de rechten van *The German Fifth Column* geheel bij de auteur berusten en niet bij het IvO.
- 137 NIOD, 700, Doos '1950-'51: 'Vakantieregeling Vijfde Colonne'. Brief Morton Grodzins aan De Jong, 20 mei 1952.
- 138 De wetenschappelijke editie van *De Duitse Vijfde Colonne* werd uitgegeven door Van Loghum Slaterus in Arnhem en de handelseditie (verkoopprijs f14,50) door J.M. Meulenhoff (Prinsengracht 468) in Amsterdam. De handelseditie is digitaal beschikbaar op www.dbnl.org. De wetenschappelijke editie heeft exact dezelfde inhoud en daarnaast een schutblad met promotiegegevens en dankwoord, en achterin een bijlage met verantwoording van de opzet, de bronnen en de 12 stellingen (445-483).
- 139 In 1973 verscheen een ongewijzigde herdruk van de Amerikaanse editie bij Howard Fertig in New York die de rechten had over gekocht van de University of Chicago Press (UCP).
- 140 De Jong, *Herinneringen II*, 81-82. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58,

- aldaar 32. Berkelaar, 'Zooveel aandacht en lof', in *Hollands Maandblad* 47, nr. II (2005): 3-II, 6 en II, noot 6. De vertaling was van C.M. (Toos) Geyl, de dochter van Pieter Geyl, die Engels studeerde.
- 141 NIOD, 700, Doos 1952-'53: 'Uitg. Proces Rauter / 'Vijfde Colonne A-P', brief De Jong aan dr. A. Hoch in München, 5 februari 1953. Brief De Jong aan Alfred Wiener, 2 en II oktober 1952.
- 142 De Jong ontving voor *De Duitse Vijfde Colonne* bij Meulenhoff (1953) 10 procent over de eerste verkochte exemplaren, 15 procent over de volgende 5000 en 15 procent over de verdere verkochte exemplaren. Bij de Amerikaanse *The German Fifth Column in the Second World War*, University of Chicago Press, 1955, bedroeg het honorarium 10 procent. Voor de Engelse uitgave *The German Fifth Column in the Second World War* bij Routledge & Kegan Paul, (Londen 1956) ontving De Jong 10 procent over de eerste 5000 en daarboven 15 procent. 10 procent van dit honorarium ging echter weer naar de CUP, ongetwijfeld ter dekking van de zetkosten. De Duitse uitgever van *Die Deutsche Fünfte Kolonne im Zweiten Weltkrieg*, Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart (1959) keerde 8 procent honorarium uit over de eerste 5000 exemplaren en 10 procent daarboven.
- 143 Privéarchief Joost de Jong, BVD inzagedossier L. de Jong AIVD, 24 september 2007, PD5823. 'Dr. De Jong's "De Duitse vijfde colonne". Russen vertaalden boek – auteur wist van niets. Voorwoord vol verwijten', *Trouw*, 18 juni 1958.
- 144 Karel van het Reve schatte dat van de Russische editie van *De Duitse Vijfde Colonne* mogelijk 5000 tot 30.000 exemplaren waren gedrukt tegen een verkoopprijs van circa f 2,50 in Nederlandse tegenwaarde. Royalty's werden voor deze clandestiene Russische editie niet uitbetaald.
- 145 NIOD, 712, Doos: 'diverse stukken over de 5de Colonne', brief De Jong aan Directorium, 17 juni 1958.
- 146 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD 24 september 2007, 50. 'Nederlands boek over Duitse Vijfde Colonne in Moskou uitgegeven', *De Waarheid*, woensdag 18 juni 1958.
- 147 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 augustus 1976. De

- Jong, *Vijfde Colonne*, viii. De Jong, *Herinneringen II*, 82-83.
- 148 Privécollectie Gerrold van der Stroom, werkexemplaar van *De Duitse Vijfde Colonne* met aantekeningen van Loe de Jong.
- 149 De Jong, *Vijfde Colonne*, 1977, xi. De Jong, *Herinneringen II*, 82.
- 150 'Lou de Jong', *Het Vrije Volk*, 8 oktober 1977. J.A.C. Bartels, 'Duitse Vijfde Colonne', *Spiegel Historiae*, BoekenSpiegel, juni 1978.
- 151 NIOD, 823, 83, Royaltyberekeningen van Meulenhoff BV over 1977 (1000 verkocht) en 1978 (enkele tientallen exemplaren verkocht). De verkoopprijs van de tweede en derde ongewijzigde druk van *De Duitse Vijfde Colonne* (1977) was f32,50.
- 152 Amersfoort en Kamphuis, *Mei 1940*, 13, 15 en 30 (vooral hoofdstuk I en II zijn relevant).
- 153 'Vijfde Colonne in mei '40 actief in Rotterdam', *NRC Handelsblad*, 29 maart 1990.
- 154 J.L. van der Pauw, *Rotterdam in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2006), 52.
- 155 Bart van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), 10. Friso Roest en Jos Scheren, *Oorlog in de stad. Amsterdam 1939-1941* (Amsterdam 1998), 75.

HOOFDSTUK 10

- 1 De Jong, *Herinnering II*, 35.
- 2 Zie over de ontstaansgeschiedenis van *Het Koninkrijk*: Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 30-40. De Jong, *Herinneringen II*, 92-95. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in J.C.H. Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 42-46. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 90-108 (hoofdstuk 3, § 'Het Hoofdwerk').
- 3 NIOD 700, Doos 1945-'47 'RvO voorgeschiedenis', Nota voor een 'Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie' [september 1943], 10 blz. folioformaat. Dit is het eerste door Posthumus opgestelde plan uit september 1943 voor een naoorlogs In-

- stituut voor Oorlogsdokumentatie. Het document werd uit veiligheidsoverwegingen niet gedateerd en ondertekend. De tekst is korter en de begroting lager dan in de 'Memorie betreffende de organisatie van het oorlogsdokumentatiewerk, in 1943 opgesteld door professor Mr. N.W. Posthumus', opgenomen in *Jaarverslag RvO 1945-'46*, bijlage 1, 32-35.
- 4 *Jaarverslag RvO 1945-'46*, 6. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 10 juni en 15 juli 1947. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 12.
 - 5 IISG, Collectie Romein, 22, 1-38: 'Dagboeken, bevattende tevens ontwerp teksten voor een autobiografie en geschiedkundige aantekeningen', 50.
 - 6 NIOD 700, Doos: '1945-'47: RvO Voorgesch./ Service Voorber. Publicaties', elfde map: Memorandum J.M. Romein, 'RvO voorgeschiedenis', 23 blz. (1 ¼ blz. folio formaat), [ongedateerd, vermoedelijk najaar 1944]. NIOD, 707, Raad van Bijstand, 23 september 1947, Memorandum Romein als bijlage [ongedateerd, vermoedelijk najaar 1944].
 - 7 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 91-92. Van der Leeuw, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 32. De Jong, *Tussentijds*, 25.
 - 8 NIOD, 700, doos: '1945-'47 correspondentie NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 december 1945, De Jong M-Z', brief Posthumus aan Minister van Justitie, 13 oktober 1945.
 - 9 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 5 september 1946 en 10 juni 1947
 - 10 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 25 februari 1946 en 5 september 1946.
 - 11 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 juli 1947 en 23 augustus 1947, Bijlage De Jong, Nota 6 juli 1949. Integraal afgedrukt in De Jong, *Tussentijds*, 9-29, aldaar 25-26.
 - 12 NIOD, 707, Raad van Bijstand, 23 september 1947. Memorandum Romein als bijlage [vermoedelijk najaar 1944]. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 95.
 - 13 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 augustus 1949. Bijlage De Jong, Nota 6 juli 1949. De Jong, *Tussentijds*, 9-29, aldaar 25-26.
 - 14 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en*

- zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 32. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 17.
- 15 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 10 juni 1947.
- 16 IISG, Collectie Romein, 20, 1-38: 'Dagboeken, bevattende tevens ontwerp teksten voor een autobiografie en geschiedkundige aantekeningen', 19-20.
- 17 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 juli 1947. De Jong, *Herinneringen II*, 39-40.
- 18 IISG, Collectie Romein, 20, 1-38: 'Dagboeken, bevattende tevens ontwerp teksten voor een autobiografie en geschiedkundige aantekeningen', 9 en 24.
- 19 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 september 1947, brief Romein aan Posthumus, 6 augustus 1947.
- 20 Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering*, deel 2, 172. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 95.
- 21 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 24 mei 1948.
- 22 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 december 1948. De Jong, *Tussentijds*, 10 en 13.
- 23 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 19 april 1948.
- 24 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83, aldaar 62-63. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 90 en 92.
- 25 De Jong, *Tussentijds*, 15-16 en 19-21. De Jong, *Herinneringen II*, 40.
- 26 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 6-11.
- 27 De Jong, *Tussentijds*, 11 en 25.
- 28 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 19. *Het Koninkrijk* beschrijft de bezettingsperiode chronologisch, maar De Jong voegde er in aparte delen vier thema's: 'Voorspel' (1), 'Neutraal' (2), 'Gevangenen en gedeporteerden' (8) en 'Londen' (9). De kleinere koloniën Suriname en de Nederlandse Antillen werden uiteindelijk niet behandeld in een apart deel, maar in enkele aparte paragrafen.
- 29 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 26, noot *.
- 30 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 23 augustus 1949, 'Voorlopig schema Sneller voor het Hoofdwerk, z.j. [augustus 1949]'. De Jong, *Herinneringen II*, 92.
- 31 IISG, Collectie Rüter, inv.nr. 115, getypt memorandum van

- Rüter van het gesprek met De Jong betreffende een eventueel auteurschap van een geschiedenis over de periode 1940-1945, z.j. [zomer/najaar 1949].
- 32 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 10 januari 1950. De Jong, *Herinneringen II*, 41.
- 33 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 16 januari 1950.
- 34 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 februari 1950. De Jong, 'Nota aan het Directorium betreffende de in het Hoofdwerk te behandelen punten', 8 februari 1950.
- 35 De Jong, *Tussentijds*, 13.
- 36 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 maart 1950.
- 37 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 april en 9 mei 1950.
- 38 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 19 oktober 1948. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 29 september 1950.
- 39 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 2 maart 1950 en 13 februari 1951.
- 40 NIOD, 706, Directoriumvergadering, 28 september 1950.
- 41 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 25 juli 1950. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 13 februari 1951. De Jong, *Herinneringen II*, 92.
- 42 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 29 september 1950.
- 43 NIOD, 700, Doos 1950-'51: 'Vakantieregeling 'Vijfde Colonne' en 'Voorbereiding Hoofdwerk', brief De Jong aan Hans van der Leeuw, 26 oktober 1950. Brief Hans van der Leeuw aan Van Winter, 7 augustus 1950.
- 44 NIOD, 700, Doos 1950-'51: 'Vakantieregeling 'Vijfde Colonne' en 'Voorbereiding Hoofdwerk'. De wetenschappelijke staf van het RvO in 1950 bestond uit 6 medewerkers: drs. L. de Jong, dr. A.E. Cohen, mej. dra. E. Verkade, drs. J.R. van der Leeuw, A.J. van der Leeuw, B.A. Sijes, mevr. dra. R.S. Zimmermann-Wolf. Brief De Jong aan deze wetenschappelijke staf, 2 januari 1951, ter voorbereiding van bijeenkomst op maandagavond 8 januari 1951.
- 45 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 januari 1951, Vergadering ter bespreking van de plannen voor het wetenschappelijk Hoofdwerk, 8 januari 1951.
- 46 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 13 februari 1951. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 27 februari 1951, brief Hermes-

- dorf aan Cals, 13 januari 1951. Blom, 'volkopvoeder', De Keizer, *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83, aldaar 60. De Jong, *Herinneringen II*, 93.
- 47 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1 maart 1951.
- 48 NIOD, 700, Doos 1950-'51: 'Vakantieregeling 'Vijfde Colonne', vierde map: '1950 / '51 Voorbereiding Hoofdwerk', brief (waarnemend voorzitter) Hermesdorf aan Brandt, Brugmans, Rogier en De Pater, 26 april 1951. Staatssecretaris Cals had zijn officiële goedkeuring voor de aanstelling van de auteurs aan het Directorium verleend per brief van 19 april 1951.
- 49 *Jaarverslag RvO 1948*, 'Nota van het Directorium van het RIOD aan de Minister van OK&W, inzake de toekomstige werkzaamheden van het Instituut, mei 1948', 62-82. De Jong, *Tussentijds*, 25.
- 50 NIOD, 707, Directoriumvergadering 24/25 september 1951, Bijlage brief Directorium aan de auteurs van het Hoofdwerk.
- 51 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 13 februari 1951. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 december 1951. De Jong, *Herinneringen II*, 93.
- 52 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 27. De Jong, *Herinneringen II*, 94.
- 53 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 20 oktober 1953. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 juli 1954, brief De Jong aan Directorium, 10 juli 1954. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 20 oktober 1953. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 35.
- 54 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 12. *Jaarverslag RvO 1952*, 19-20.
- 55 NIOD, 785, Notities Geschiedwerk Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, later NIOD, Publicaties, recensies etc.: *Cahiers over Ned. en de Tweede wereldoorlog*. Ook in KB II 1456 B. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 41. Vanaf 1981 publiceerde directeur Paape, die De Jong in 1979 als directeur was opgevolgd, de beste notities in een nieuwe serie *Cahiers over Nederland en de Tweede Wereldoorlog*. Oorlogsdocumentatie kwam ermee tegemoet aan de groeiende druk om te publiceren.
- 56 *Jaarverslag RvO 1952*. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 99. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 35.

- 57 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1 november 1952. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 april 1953, Notulen speciale vergadering met de auteurs. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 100.
- 58 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 20 oktober 1953 en 29 oktober 1951.
- 59 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 21. De Jong, *Herinneringen II*, 93-94.
- 60 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 36.
- 61 Rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 27-28. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 38. De Jong, *Herinneringen II*, 94.
- 62 *Jaarverslag RvO 1953*, 43-44.
- 63 *Jaarverslag RvO 1954*, 4-5. *Jaarverslag RvO 1948*, 71, Publicatie-schema mei 1948. De Jong, *Tussentijds*, 21. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 79.
- 64 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 januari 1954, De Jong, 'Terugblik en perspectief', Nota van het Directorium van het RvO aan de minister van Onderwijs, januari 1954.
- 65 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 8 september 1953, brief De Jong aan Directorium, 2 september 1953.
- 66 NIOD, 707, Speciale bestuursvergadering met de vier auteurs, 23 november 1953.
- 67 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 januari 1954, Programma van publicaties, overzicht van werkzaamheden 1949-1953.
- 68 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 16 december 1947.
- 69 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 oktober 1954, De Jong, 'Interne notitie gesprek met Cohen op 28 januari 1954'.
- 70 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954.
- 71 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954.
- 72 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 38. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, vooral 90-108, aldaar 101. Van der Leeuw schrijft dat 'wij dit als de laatste aarzeling mogen interpreteren'. Jaap

- Cohen is van mening dat De Jong 'vrijwel zeker [doelde] op een eenhoofdig auteurschap van hemzelf'.
- 73 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954.
- 74 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 november 1950.
- 75 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954.
- 76 Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 43. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 102.
- 77 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954 en 21 juli 1954, brief De Jong aan Directorium, 10 juli 1954.
- 78 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 april 1954.
- 79 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954, brief Cals aan Directorium, 15 februari 1954.
- 80 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 juni 1954, brief De Jong aan Directorium, 2 juni 1954.
- 81 NIOD, 707, Directorium, 15 juni 1954. De Jong, *Herinneringen II*, 94. Cohen, *bewaren van de oorlog*, 103-104. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 36.
- 82 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 juli 1954, brief De Jong aan Directorium, 10 juli 1954, 6.
- 83 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 juni en 4 augustus 1954, brief De Jong aan Directorium, 13 juli 1954. De Jong, *Herinneringen II*, 94. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 104.
- 84 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 juli 1954, brief De Jong aan Directorium, 13 juli 1954. De Jong, *Herinnering II*, 94-95.
- 85 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 juli 1954, brief De Jong aan Directorium, 10 juli 1954.
- 86 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 oktober 1954, De Jong, 'Gespreksnotitie met Cohen op 14 juli 1954'. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 105, noot 236.
- 87 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 juli en 12 oktober 1954, De Jong, 'Gespreksnotitie met Cohen op 14 juli 1954'. Cohen, *bewaren van de oorlog*, 105, noot 236.
- 88 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 39, noot 22. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als ge-*

- schiedschrijver*, 21-56, aldaar 46, noot 52: NIOD, brief Cohen aan De Jong, 23 mei 1957. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 105.
- 89 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium (B.H.D. Hermesdorf, T.P. van de Kooy en P.J. van Winter) aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955 (voorstel van 12 bladzijde met de nieuwe opzet van Het Geschiedwerk met De Jong als auteur), 1-12, aldaar 6, punt 6.
- 90 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 augustus 1954, brief De Jong aan Brandt en Rogier, 22 juli 1954.
- 91 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, aldaar 5, punt 6b en 7, punt 7b.
- 92 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 augustus 1954. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 37, noot 20 en 38-39. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 106-107.
- 93 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 augustus, brief Rogier aan Brandt en De Pater, 9 augustus 1954. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 juni 1955, brief Brugmans aan Bestuur, 18 juni 1955. Brugmans verwelkomde het auteurschap van De Jong en zijn adviseurschap 'con amore'.
- 94 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 4 augustus 1954, brief De Jong aan Brugmans, 17 augustus 1954.
- 95 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 oktober 1954, brief auteurs Rogier, De Pater en Brandt aan Directorium, 25 oktober 1954.
- 96 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1954 (2de ronde). Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 107, noot 247.
- 97 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1954 (1ste, 2de en 3de ronde).
- 98 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1954, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, aldaar 8, punt 8. Brief B.H.D. Hermesdorf aan Leden Commissie van Bijstand, 20 januari 1955.

- 99 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 6 december 1954 en 7 januari 1955. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 39. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 107.
- 100 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955 (voorstel van 12 bladzijde met de nieuwe opzet van Het Geschiedwerk met De Jong als auteur).
- 101 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, punten 1, 2 en 7c.
- 102 De Jong, *Tussentijds*, 5 en 10. De Jong, *Herinneringen II*, 40.
- 103 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 62-63 en 79.
- 104 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 12.
- 105 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 37, noot 21.
- 106 De Jong, *Herinneringen II*, 94-95.
- 107 De Jong, *Herinneringen II*, 71.
- 108 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, aldaar 2, punt 2.
- 109 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering, 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, punten 7a, b brief en c, 9 (Benoeming van De Jong als wetenschappelijk hoofdamtenaar A (schaal 148) van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren (BBRA) 1948) en 12c.
- 110 NIOD 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering, 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955 1-12, punten 6, 7e (had eigenlijk als punt 7d doorgenummerd moeten zijn), 9 en punt 10.
- 111 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering

- 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, punt 12.d. Alleen voor deze serie 'Mededelingen' stemde minister Cals in zijn brief van 20 april 1955 in dat zijn machtiging 'voor ieder geval afzonderlijk' was vereist.
- 112 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 maart 1955, brief Van der Kieft, minister van Financiën, aan Cals, minister van Onderwijs, 1 maart 1955. *Jaarverslag RvO 1955*, 4-5.
- 113 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, punt 13. Financiën voor de periode 1958-1961 vroeg De Jong aan in zijn nota 'De afwikkeling van het RvO', 13 april 1954.
- 114 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering, 29 november 1955, brief J. Cals (nr. O.K.N. 479.086; ondertekend door ambtenaar C.A.J. Brands) aan Directorium, woensdag 20 april 1955. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 39-40 en 44. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 13. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 267.
- 115 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 13.
- 116 Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 45.
- 117 NIOD, 707, Directoriumvergadering 10 mei 1955.
- 118 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 40. NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, vergadering 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, punt 2.
- 119 UvA, UB-Archief, Collectie Presser, Doos: Correspondentie Presser oktober 1954-september 1957, map 1, 154, brief De Jong aan Presser, vrijdag 22 april 1955.
- 120 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 10 mei 1955. *Jaarverslag RvO 1955*, 3.
- 121 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 april 1954, Nota De Jong, 'De afwikkeling van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie', Amsterdam, 13 april 1954, 12.
- 122 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, viii (voorwoord). Madelon de

Keizer koos deze uitspraak van De Jong als titel voor de onder haar redactie verschenen bundel *Een dure verplichting en een kostelijk voorrecht*. Dr. L. de Jong en zijn *Geschiedwerk*, 17.

HOOFDSTUK II

- 1 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 931-944, aldaar 935. De Jong, *Herinneringen II*, 45. Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', coverstory *Elseviers Magazine*, 23 april 1988.
- 2 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 30: De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 179, 1 december 1954, nr. 107, 28 december 1950. Berkelaar, W.J. en J.T.E.M. Palm, *Ik wil wekken en waarschuwen*. *Gesprekken over Nederlandse historici en hun eeuw* (Amsterdam 2008), 98-99.
- 3 Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007. Gesprek Hans de Vries, 1 december 2008.
- 4 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 10 mei 1955. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 45.
- 5 Roegholt, *Ben Sijes*, 91. Gesprek Riek Meijer-Sinteldam, woensdag 27 februari 2008. NIOD 707, Bestuursstukken 6 december 1976. Paape en De Jong, Memorandum voor de Werkgroep Taken / Taakbeëindiging NIOD, 15 november 1976, 12.
- 6 Gesprek Ed. en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007.
- 7 Fred Lammers en Anneke Visser, 'De macht achter de troon van Loe de Jong. Lideke Heuwekemeijer na 35 jaar weg bij Instituut voor Oorlogsdocumentatie', *Trouw*, 6 december 1982. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 22.
- 8 'Leven met de Bezetting', *Het Vaderland*, 3 februari 1967. NIOD, KBI 3667, 'Geschiedschrijver dr. L. de Jong: "Ik ben een halve monnik"', *Elseviers Magazine*, 28 oktober 1972.
- 9 Gesprek Gerrold van der Stroom, 19 juli 2007.
- 10 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.

- 11 PEC '40-'45, 2c, 415. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 12 oktober 1954 en 15 februari 1955.
- 12 *Jaarverslag RvO 1956*, 8. Gesprek Isaac Lipschits, 14 februari 2008.
- 13 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 26 mei 1978, Stuldreher, 'Toespraak bij verschijning *Koninkrijk* deel 8', 20 maart 1978, 1-3.
- 14 Princen, 'Registreren en analyseren', 85. Gesprek Gerrold van der Stroom, 19 juli 2007.
- 15 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988: De Jong, *Algemeen rondschrijven*, nr. 248, 27 oktober 1958, 36. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 20 maart 1979. De Jong, 'Toespraak bij afscheid', 27 april 1979, 7-8.
- 16 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 830. Gruythuysen, *In de tussenruimte*, 29, 51, 54-55, noot 120 (*Vrij Nederland*, 4 februari 1961) en 65. De Jong, 'Voortreffelijk werk', in *Van Harte*, een jubileumuitgave waaraan 60 auteurs meewerken, bij het 60-jarig bestaan van T. Wever bv (Franeker 1987), 59-60. Gesprek Rolf Utermolen, 20 maart 2006.
- 17 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1964, De Jong, 'Concept afwikkelingsnota', oktober 1964. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 32-33.
- 18 Erik Somers, 'Het archief. Archieven en collecties van het RIOD', *Derde Jaarboek Oorlogsdocumentatie* (Amsterdam 1993), 154-159, aldaar 156.
- 19 NIOD *Jaarverslag 1956*, 18. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 42.
- 20 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 21.
- 21 NIOD *Jaarverslag 1956*, 19. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 35.
- 22 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 35-43 is een waslijst van alle NIOD-collecties die De Jong doorwerkte. Op 43-46 staat de lijst van de archieven en collecties die elders zijn ondergebracht.
- 23 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 34-35. Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 24 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 15-20 en 35. NIOD, KBII 467H (1990-1997), Paul Arnoldussen, 'Verdwijnen RIOD staat niet meer op de agenda. Dat gevoel tijdens het werk in het mid-

- denrif', *Het Parool*, 5 mei 1990.
- 25 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patri-
monium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 257. De Jong,
Herinneringen II, 99.
- 26 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 16 en 18.
- 27 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 33 en 35.
- 28 *Jaarverslag RvO 1955*, 21. De Jong, *Herinneringen II*, 141. De
Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 47.
- 29 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je
verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974. De Jong,
Koninkrijk, deel 13, 21, 35, 47 en 79. Na 1970 verschenen er in
Nederland jaarlijks circa 200 boeken over de Tweede Wereld-
oorlog die De Jong grotendeels ongelezen liet.
- 30 NIOD, 307, map 'Verslagen Geschiedwerk' (1955-1965) voor
de Kwartaalverslagen van 28 juni 1955 t/m 30 december 1965.
NIOD, 701, Kwartaalverslagen vanaf 2de kwartaal 1955 t/m
2de kwartaal 1983 (de laatste 5 jaar ontbreken). NIOD, 823, 67,
Kwartaalverslagen vanaf 29 maart 1974 t/m de laatste van 4
juli 1988 (de periode 1955 t/m 1ste kwartaal 1974 ontbreekt).
- 31 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 13-15. NIOD 707, Directorium-
vergadering 10 mei 1955. De Jongs voortgangsrapportage be-
sloeg in de eerste acht jaar 528 bladzijden.
- 32 NIOD *Jaarverslag 1956*, 19. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 35.
- 33 NIOD *Jaarverslag 1956*, 19. NIOD, 707, Directoriumvergade-
ring, 15 januari 1973.
- 34 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en
zijn Geschiedwerk*, 44.
- 35 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 14.
- 36 De Jong, *Herinneringen II*, 99-100. De Jong, *Koninkrijk*, deel
13, 15.
- 37 *Jaarverslag RvO 1955*, 5. *Jaarverslag RvO 1956*, 21.
- 38 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma
e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 21. De Jong, *Ko-
ninkrijk*, deel 14, 1991, 934; Mulder, *Elseviers Magazine*, 23
april 1988.
- 39 De Jong, *Tussentijds*, 18. Klaas Peereboom, 'Deze taak is een
positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23
maart 1974.

- 40 NIOD, 707, Directoriumvergadering 14 juni 1955. De Jong, 'Regeringsbeleid 1940-1945', *Tussentijds*, 64, 69-70 en 74.
- 41 De Jong, *Tussentijds*, 64. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 18.
- 42 De Jong, 'Woord vooraf', in Posthumus Meyes, *De Enquête-commissie is van oordeel* (Amsterdam 1958), 7-8. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 49.
- 43 NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1957, 1 juli 1957, 14-23 ('Terugblik op de verslagen van de PEC'). De Jong, 'De verslagen van de parlementaire enquête commissie "Regeringsbeleid 1940-1945" en hun waarde als historische bron'. *Verslag van de Algemene Vergadering van het Historisch Genootschap*, 1959, 26-57. Herdrukt in De Jong, *Tussentijds*, 63-90, aldaar 67, 70, 74, 75, 83 en 88. De Jong, *Herinneringen II*, 139-140.
- 44 De Jong, *Tussentijds*, 70, 74 en 75. De Jong, *Herinneringen II*, 80. A.G., 'Was Duitse Vijfde Colonne fabel of werkelijkheid', *De Telegraaf*, 14 december 1953. De journalist die over de PEC '40-'45 schreef was ervan overtuigd 'dat velen daar verklaringen hebben afgelegd en gegevens hebben achtergehouden, naar gelang het in hun kraam te pas kwam'.
- 45 De Jong, *Tussentijds*, 77 en 78-79. Medio jaren tachtig wees De Jong tot tweemaal toe nog eens op zijn vaststelling uit 1958 dat de getuigen dan misschien geen 'positieve onwaarheid hebben gesproken, maar toch ook niemand de volle waarheid aan de Commissie heeft gegeven'. De Jong, 'Ontstaan en achtergronden van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 22. De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror*, 216-228, aldaar 220, noot 7 en 8.
- 46 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 966-969, aldaar 968: H.A. van Wijnen, 'De historicus als geschiedbron', *NRC Handelsblad*, 30 april 1988.
- 47 Den Doolaard, *Leven van een landloper*, 219-220.
- 48 De Jong, *Tussentijds*, 74-75, noot 1 op 261 (PEC '40-'45, 666), 76 en 90.
- 49 Lambert Giebels, *De Greet Hofmans-affaire. Hoe de Nederlandse monarchie bijna ten onder ging* (Amsterdam 2007), 110 en 117. De Jong, *Herinneringen II*, 100-139. De Jong sprak met Wilhelmina op 20 februari, 3 en 17 maart 1956.

- 50 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 966-969, aldaar 968: H.A. van Wijnen, 'De historicus als geschiedbron', *NRC Handelsblad*, 30 april 1988.
- 51 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83, aldaar 79. Blom spreekt over 'oral history avant la lettre' als het gaat om de pioniersjaren van Oorlogsdocumentatie waarin het genre nog geen erkend vakgebied was. De Jongs lezing uit 1970 over dit onderwerp is niet meer dan een inventarisatie van praktische ervaringen en geen theoretische verhandeling. De Jong, 'The historian and the interview', XIII International Congress of Historical Sciences, 16-23 augustus 1970 ('Nauka' Publishing House, Moskou), 1-7, aldaar 1.
- 52 *Jaarverslag RvO 1947*, 7. De Jong, *Herinneringen II*, 22. De Jong sprak in 1947 tien keer met Rauter, meestal samen met Posthumus en een keer met Presser erbij.
- 53 *Jaarverslag RvO 1949*, 'Gesprekken op reis door Duitsland van 4.250 km.' Nieuwe gegevens verzameld over het "England-spiel", *Het Parool*, 26 april 1949.
- 54 *Jaarverslag RvO 1948*, 11-12.
- 55 Barbara Henkes, 'Liefde, leugens en egodocumenten.', *Bio-grafie Bulletin* (voorjaar 2009), 7-12. Selma Leydesdorff, *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen* (Amsterdam 2004), 75.
- 56 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 februari 1949.
- 57 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 21. De publicatie van Gerbrandy uit 1946 heet *Eenige hoofdpunten van het regeeringsbeleid in Londen gedurende de oorlogsjaren 1940-'45*.
- 58 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 26 april 1949.
- 59 Kirkels, *Gerrit Bolkestein*, 237 noot 3: NIOD, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 233b, inv.nr. 56, G. Bolkestein, typoscript 'Herinneringen en beschouwingen' [ongedateerd], 31 blz.
- 60 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 juni 1949.
- 61 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 21 juli 1954. NIOD, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 233b, inv.nr. 101, Correspondentie E.N. van Kleffens en De Jong.
- 62 E.N. van Kleffens (1894-1983), *Belevenissen 1 1894-1940* (Al-

- phen aan den Rijn 1980), 313 en *Belevenissen II* 1940-1958 (Alphen aan den Rijn 1983), 9 en 118.
- 63 In de archiefwet van 1962 werd deze termijn van publieke toegang tot overheidsdocumenten teruggebracht van 50 tot 30 jaar.
- 64 De Jong, *Herinneringen II*, 142. De Jong, *Tussentijds*, 76-77.
- 65 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 december 1965, Geheim schrijven van de minister van Onderwijs, Cals aan het Directorium, 9 juni 1958. De Jong, *Herinneringen II*, 142.
- 66 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 21. De notulen van de minister-raad in Londen waren bij tijd en wijle summier, maar soms ook uitvoerig.
- 67 Eerste Kwartaalverslag 1956, 3 april 1956, 1. *Jaarverslag RvO 1956*, 21-22. De meeste oud-ministers stonden belangrijke stukken af ter kopiëring, of stonden ze als collectie af aan het RvO.
- 68 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 49.
- 69 De Jong, *Herinneringen II*, 100. De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 48. NIOD, 701, 1ste Kwartaalverslag 1956, 3 april 1956, 3. 2de Kwartaalverslag 1956, 3 juli 1956, 5. De eerste twee gesprekken met Gerbrandy, die van de middag tot de avond duurde, waren op 2 en 12 januari; het zesde en laatste gesprek was op de avond van 22 juni 1956.
- 70 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 48. Op 49-51 staan de namen van de geïnterviewden gegroepeerd naar soort. De data waarop De Jong met hen sprak, zijn alleen te herleiden uit de noten van *Het Koninkrijk* en de betreffende fiches in de archiefkast. De Jong, 'Zelfkritiek', in *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185, aldaar 182.
- 71 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 47.
- 72 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 maart 1955.
- 73 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 5 april 1955.
- 74 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 14 juni 1955, Vertrouwe-lijk verslag Hans van der Leeuw.
- 75 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 48. Deel 14, 373. De Jong, *Herinneringen II*, 101.

- 76 H.M. Hirschfeld, *Herinneringen uit de bezettingstijd* (Amsterdam 1960), 5.
- 77 IISG BG GC7/937, radioprogramma KRO *Echo*, Radio 1, 19 april 1988, *Twan Huys interviewt De Jong*.
- 78 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, Nota aan het Directorium, 1 juli 1959, 8.
- 79 De Jong, *Herinneringen II*, 101.
- 80 IISG BG GC7/937, radioprogramma KRO *Echo*, Radio 1, Interview Twan Huys met De Jong², 19 april 1988.
- 81 NIOD, 701, 1ste Kwartaalverslag 1956, 3 april 1956, 5. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 47-48.
- 82 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 33. De Jong, *Herinneringen II*, 101. De geïnteresseerde onderzoeker kan deze uitspraken terugvinden in de kaartenbakken van *Het Koninkrijk* op het NIOD-archief waarin De Jongs fiches worden bewaard.
- 83 NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1955.
- 84 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 april 1961. In dit geval ging het om Drees en Hirschfeld.
- 85 De Jong, *Herinneringen II*, 100-101.
- 86 De Jong, 'Twee gesprekken met Gertrud Seyss-Inquart, Salzburg, 30 september 1952', in *Jaarboek van Oorlogsdocumentatie '40-'45* (Amsterdam 1989), 127-147, aldaar 129.
- 87 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 31, 52 en 55.
- 88 NIOD, 823, 60, Typoscript verslag drie gesprekken met prinses Wilhelmina. De Jong, *Herinneringen II*, 100-139, aldaar 101. De Jong sprak met Wilhelmina op zaterdagochtend 18 februari 1956 in het Paleis op de Dam in Amsterdam, voor de tweede keer twee weken later op zaterdagochtend 3 maart en ten slotte opnieuw twee weken later op zaterdagochtend 17 maart 1956 in Huize Ruygenhoek in Scheveningen. Begin februari 1956 had hij via mejuffrouw Tellegen de eerste afspraak gemaakt met Wilhelmina. Via haar kreeg hij eind 1957 toegang tot het archief van de Londense afdeling van het Kabinet der Koningin.
- 89 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 22.
- 90 NIOD, 701, 4de Kwartaalverslag 1957, 4 januari 1958, 6. De Jong had een tweede gesprek met Bernhard op Soestdijk op 12 oktober 1958.

- 91 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 5 juli 1966, bijlage: 'Enkele uitspraken uit de *HTK*, 8 juni 1966'. De Jong, *Koningin Wilhelmina in Londen 1940-1945*, in *Tussentijds*, 91-114, aldaar 91. De Jong, *Herinneringen II*, 102.
- 92 De Jong, 'Gesprekken met Wilhelmina', in Tamse (red.), *Koningin Wilhelmina*, 120-123. De Jong, *Herinneringen II*, 104.
- 93 NIOD, 701. 4de Kwartaalverslag 1957, 4 januari 1958, 1-2. De Jong, *Herinneringen II*, 138.
- 94 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1019.
- 95 Het eerste zendexperiment voor de NTS duurde twee jaar lang van oktober 1951 tot 1 oktober 1953. Daarna werd de zendmachtiging steeds per halfjaar verlengd tot aan het Televisiebesluit van 1956.
- 96 Vos, 'Van propagandist naar makelaar', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur in Nederland*, 271. De Leeuw, *Erik de Vries*, 61, 64, 70, 78-79, 82.
- 97 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 7. G.B.J. Hiltermann begon zijn buitenlandrubriek *De toestand in de wereld* op televisie in oktober 1956 en hield de laatste op 22 november 1999.
- 98 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Toespraak Televisieprijz', 8 mei 1962. Prenger, 'Rode balletjes en cinéma vérité.', in *Tekens en teksten*, Kleijer e.a., 158-173, aldaar 159.
- 99 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 7.
- 100 De Jong, *Herinneringen II*, 169.
- 101 De Leeuw, *Eric de Vries*, 64.
- 102 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 103 Telefoongesprek Koos Postema, 6 en 9 februari 1969.
- 104 Beunders, 'Media en sociaal-culturele verandering', in *Tekens en teksten*, Kleijer e.a., 223-234, aldaar 229. De Jong, *Herinneringen II*, 169-170.
- 105 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 7 en 9. De woordkeus geruststeller is van Hiltermann. J. Tollebeek, 'De zuigkracht van het medium', in F. van Lunteren, B. Theunissen

- en R. Vermij (red.), *De opmars van deskundigen. Souffleurs van de samenleving* (Amsterdam 2002), 177-191, aldaar 179-180.
- 106 NIOD, 823, 72, De Jong, *Verenigde Naties 1945-1960*, rubriek 'De wereld van vandaag', VARA-televisieprogramma, 1 september 1960. De Jong, *Moskou contra Peking*, rubriek 'De wereld van vandaag', VARA-televisieprogramma, 4 december 1960.
- 107 NIOD, 823, 72, De Jong, *Cuba*, rubriek 'De wereld van vandaag', VARA-televisieprogramma, 19 april 1961.
- 108 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 7.
- 109 Tollebeek, 'zuigkracht', in Lunteren e.a. (red.), *De opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 180. Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 274.
- 110 Jaap Velt, 'De Jong en Neumann commentaar', *Illustratie*, 3 augustus 1968.
- 111 Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2008.
- 112 Ger Klein, *Over de rooie. Relas van een manisch-depressief politicus* (Amsterdam 1994), 40.
- 113 Oudgedienden van *Het Parool* als Frans Goedhart, Jacques de Kadt, P.J. Koets en Evert Vermeer waren meestal aan het woord, net als de oud-ministers Connie Patijn en Jaap Burger. Ook J. Meyer, oud-verzetsman en specialist bij Buitenlandse Zaken frequenteerde de vergadering.
- 114 IISG, Collectie PvdA, 1316, Commissie Buitenland 1950-1958 en 1959-1961. De eerste vergadering die De Jong bezocht was op 10 september 1958.
- 115 IISG, Collectie PvdA, 1318, Commissie Buitenland 1961-1964, brief M. van der Stoel aan De Jong, 7 juni 1963.
- 116 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. Shirley Haasnoot en Johannes Houwink ten Cate, 'Loe de Jong: de oorlog begrijpelijk maken', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 15 en 18.
- 117 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (1993): 6-9, aldaar 7 en 8.
- 118 Carol Lee, *Het verborgen leven van Otto Frank, de biografie*

- (Amsterdam 2002), 340. Paape e.a., *dagboeken van Anne Frank*, 87. NPS/VPRO Televisieserie *De oorlog*, deel 9: *De oorlog na de oorlog*, 20 december 2009. Begin eenentwintigste eeuw stond de teller van de wereldwijde bestseller van Anne Frank op 35 miljoen verkochte exemplaren in meer dan 50 talen.
- 119 Paape e.a., *Dagboeken van Anne Frank*, 92 noot 10, brief De Hackets aan De Jong, 27 mei 1957. De Jong, *Herinneringen II*, 86.
- 120 De Jong, *Herinneringen II*, 74, 87 en 166-167.
- 121 Dr. L. de Jong, Directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, 'Korter maar beter' (achterflap), *Het beste uit Reader's Digest* september 1958.
- 122 De Jong, 'Anne Frank en haar dagboek', in *Het beste uit Reader's Digest* september 1957, 17-23.
- 123 Lee, *Otto Frank*, 292.
- 124 Paape (red.), *Dagboeken van Anne Frank*, vii. Lee, *Otto Frank*, 338. 'Dagboeken Anne Frank voortaan getoond in Anne Frank Huis', 11 juni 2009. <http://www.niod.nl/actueel/default.asp?ID=524> (geraadpleegd op 24 maart 2012).
- 125 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Diaries as a feature of the past. Toespraak bij de opening van het gebouw der Anne Frank Stichting, 1 mei 1961', 1-7, aldaar 5.
- 126 IISG, Collectie Sijes, 31, 'Dienstbetoon van het instituut en zijn betekenis', Amsterdam, januari 1958.
- 127 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 18 juni 1949.
- 128 Princen, 'Registreren en analyseren', 22-23.
- 129 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 december 1963.
- 130 NIOD, 823, 83, brief Peschar, voorzitter Rekenkamer aan de Minister van Binnenlandse Zaken, 27 oktober 1969. Bij KB van 27 juli 1950 (*Staatsblad* K 320) was bepaald dat een jaarlijkse suppletie voor rijksambtenaren van het RvO bij gemeenschappelijke beschikking van de minister van Onderwijs en van Binnenlandse Zaken toegekend behoorde te worden.
- 131 NIOD, 712, Doos: 'De Jong 60 jaar; De Jong – afscheid', Toespraak van Dr. L. de Jong tgv zijn afscheid als directeur van het NIOD, 27 april 1979, 5-6.
- 132 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 42.

- 133 *Jaarverslag RvO 1956*, 8.
- 134 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 17 mei 1979. De Jong 'Toespraak bij het 25-jarig bestaan van het RvO', 8 mei 1945-8 mei 1970', 1-4, aldaar 2.
- 135 Gesprek Nanno in 't Veld, 19 juli 2007.
- 136 NIOD, 707, Bestuursvergadering, juli 1979, A.J. van de Leeuw, 'Toespraak bij pensionering De Jong op 27 april 1979', 1-4, aldaar 3.
- 137 Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 45.
- 138 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 januari 1955.
- 139 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 75-78, aldaar 77, noot 100. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 11 februari 1952, brief Cohen aan Directorium, 8 februari 1952. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 40, noot 30.
- 140 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 februari 1954.
- 141 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 30 oktober 1956.
- 142 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror*, 216-228, aldaar 222. De stroom bronnenpublicaties van het RvO namen in de tweede helft van de jaren vijftig af, hoewel het genre beoefend bleef worden. In 1985 vroeg De Jong zich retorisch af of de jarenlange voorbereiding die bronnenpublicaties hadden gekost, wel de moeite waard waren geweest.
- 143 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 9 november 1959. De Jong, *Herinneringen II*, 149. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 47-48.
- 144 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 oktober 1959, conceptbrief Van Winter aan Cohen, 10 november 1959. Directoriumvergadering, 9 november 1959, waarin aparte bespreking tussen Cohen en Directorium.
- 145 Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 49-50. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 109.
- 146 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 17 november 1959.
- 147 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 48.

- 148 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 december 1959.
- 149 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 januari 1961. Bart Middeburg, 'Dolf Cohen 1913-2004', *Het Parool*, 1 juli 2004.
- 150 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 48.
- 151 Jaap Cohen, 'Er was geen controverse tussen Cohen en De Jong', *NRC Handelsblad*, 16 mei 2009.
- 152 Cohen, 'Otto van Freising als geschiedschrijver van zijn tijd', inaugurale rede, Leiden, 23 september 1960, in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 121-136, aldaar 124, noot 8 en 132. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 112.
- 153 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 39, noot 22. Blom, 'De jaren bij oorlogsdokumentatie', in Blom e.a. (red.) *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 46, noot 52: NIOD, brief Cohen aan De Jong, 23 mei 1957. Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 105.
- 154 Blom, 'De jaren bij oorlogsdokumentatie', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 21-56, aldaar 46, noot 53 en 54. Zie ook dankwoord Cohen aan het slot van zijn inaugurale rede van 23 september 1960, 121-136, aldaar 135.
- 155 De Jong, *Herinneringen II*, 149. Gesprek I. Schöffner, 2 april 2009. D.E.H. de Boer, 'Zijn Ithaka hervonden', in Blom e.a. (red.), *Cohen als geschiedschrijver*, 57-68, aldaar 66.
- 156 Gesprek Nanno in 't Veld, 19 juli 2007. Gesprek Ivo Schöffner, 2 april 2009.
- 157 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 158 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 13. De Jong, *Herinneringen II*, 143 en 175. NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 september 1959. Artikel 2 van het KB van 5 september 1947 werd per KB van 16 december 1959 gewijzigd om de splitsing mogelijk te maken in 'algemene' leiding die door de directeur wordt uitgeoefend en de 'dagelijkse' leiding, die dus kan worden gedelegeerd aan een adjunct- of plaatsvervangend directeur. Het Directorium heette voortaan Bestuur. De Jongs benoeming tot directeur was een de jure interne promotie voor een positie die hij intern en extern de facto allang had verworven.
- 159 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 oktober 1959. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 22.

- 160 Princen, 'Registreren en analyseren', 79.
- 161 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 42. Gesprek Ed. en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007.
- 162 De Jong, *Tussentijds*, 23. Gesprek Lideke Heuwekemijer, 28 februari 2007.
- 163 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 34 en 40.
- 164 De leerstoelen van De Jong bij de EUR (sinds 1967) en van Sijes (1970) bij de RUL fungeerden als 'strategische allianties' van Oorlogsdocumentatie met de academische instituties. Dat gold uiteraard ook voor de affiliaties van de Directoriumleden en de auteurs die gelieerd waren aan de VU (Sneller, Van der Kooy), de KUN (Hermesdorf en Rogier) en de RUG (Bouwman, Van Winter), de UU (Brandt en Geyl) en de UvA (Presser, Brugmans).
- 165 Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 108-109.
- 166 A.H. Paape, 'Het NIOD in de jaren tachtig', in *Jaarboek NIOD 1989*, 231-274, aldaar 236. Gesprek Hans de Vries, 1 december 2008.
- 167 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 13 oktober 1959. De Jongs plan om de Erelijst aan te bieden in de Ridderzaal werd goedgekeurd in de ministerraad van 26 oktober 1959. *Jaarverslag RvO 1965*, 39. De Jong, *Herinneringen II*, 152-154.
- 168 Maud van de Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte. Hoe wij steeds meer doden gingen herdenken* (Amsterdam 2010), 28. Bij de herdenking van 4 mei 2010, vijftig jaar na de onthulling van de 'Erelijst van Gevallenen' en zeventig jaar na de bevrijding, kwam dit nationaal monument digitaal ter beschikking: www.erelijst.nl
- 169 De Jong, *Herinneringen II*, 150, 152 en 155.
- 170 Lydia Winkel, *Toen... 1940-1945* (Den Haag 1960), voorwoord. De Jong, *Herinneringen II*, 152. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 365.
- 171 Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 272.

H O O F D S T U K 1 2

- 1 Vos, *Televisie en bezetting*, 58-59 en 65-68. De documentaire *Verzet* van regisseur Willy van Hemert werd uitgezonden op 24 april 1953.
- 2 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, bijlage: 'Toespraak Rengeling op 5 mei 1965 op de NTS receptie ter gelegenheid van de voltooiing van *De Bezetting*, I. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 153.
- 3 Vos, *Televisie en bezetting*, 76.
- 4 Tollebeek, 'televisiedeskundigen', in Van Lunteren (red.), *De opmars van deskundigen*, 179.
- 5 NIOD, Knipsel De Bezetting xx-xxi, 'Laatste "Bezetting" 4 mei', *Trouw*, 27 april 1965. 'Geen dag zonder *De Bezetting*', *Algemeen Dagblad*, 4 mei 1965. De Jong, *De Bezetting*, 5.
- 6 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, tv: uitz. Algemeen tv. Die Besatzung': De Jong, 'Twintig jaar geleden. Een reeks televisieprogramma's over Nederland in oorlogstijd', 18 september 1959.
- 7 De Jong, *Herinneringen II*, 174.
- 8 NIOD, 700, 1966, 'Die Besatzung': 'De programmaserie "De Bezetting"', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 9 Vos, *Televisie en bezetting*, 84.
- 10 NOS, Centraal Archief Hilversum, brief De Jong aan J.A. van Nieuwenhuijzen, 3 september 1962. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', Vooraankondiging De Jong aflevering 12. De Jong, *Herinneringen II*, 174.
- 11 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, Algemeen, aflevering 1', brief De Jong aan Ds. J.A. van Nieuwenhuijzen, predikant-directeur tv VPRO, 18 maart 1960.
- 12 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 23.
- 13 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 september 1959. De Jong, *De Bezetting*, 5. De Jong, *Herinneringen II*, 155.
- 14 Bank, 'Televisie verenigt', in Wijffjes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 84.
- 15 Vos, *Televisie en bezetting*, 74-75. Van Vree, *Auschwitz*, 78 en 80, noot 67.

- 16 De Goede, *Omroepbeleid*, 63-64.
- 17 De Jong, *Herinneringen II*, 155. Vos, *Televisie en bezetting*, 61, 63 en 46.
- 18 Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 57. Bank, 'Televisie verenigt en verdeelt Nederland', in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 95.
- 19 Richard H.G. Schoonhoven, 'Jan Willem Rengelink, bouwmeester bestel', *Spreekbuis* april 1999. De Leeuw, *Erik de Vries*, 65.
- 20 NIOD, 707, Directorium 15 september 1959, 'J.W. Rengelink (1912-1999), Realistische tv-man', *NRC Handelsblad*, 15 april 1999.
- 21 Vos, *Televisie en bezetting*, 76, NOS Centraal Archief Hilversum, programmavoorstel van Rengelink aan Bureau Programmazaken van de NTS, 12 oktober 1959.
- 22 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 december 1959. Vos, *Televisie en bezetting*, 77.
- 23 Vos, *Televisie en bezetting*, 76.
- 24 NIOD, 707, Directoriumvergadering, 15 december 1959. Vos, *Televisie en bezetting*, 61. *VPRO-gids*, 3-9 juni 1989. De Jong, *Herinneringen II*, 174.
- 25 Sinke, *Radio Oranje*, 150.
- 26 De Jong, *De Bezetting*, 5. De Jong, *Herinneringen II*, 155.
- 27 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 februari 1960, brief De Jong aan RvO-bestuur, 5 maart 1960. *VPRO-gids* 3-9 juni 1989. George Sluizer werd later in Amerika een bekend cineast.
- 28 De Jong, *Herinneringen II*, 156.
- 29 De Jong, *De Bezetting*, 5. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 23.
- 30 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 maart 1960, brief De Jong aan het RvO-bestuur, 5 maart 1960. NIOD, 701, Kwartaalverslagen, iste kwartaal 1960, 5 april 1960, 3.
- 31 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, De Jong, Nota aan Directori-um, 1 juli 1959, 6. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 24.
- 32 Hondius, *Oorlogslessen*, 125-126.
- 33 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 februari 1960, brief De Jong aan RvO-bestuur, 5 maart 1960. Vos, *Televisie en bezet-ting*, 77. *VPRO-gids* 3-9 juni 1989.
- 34 De Jong, *Herinneringen II*, 170 en 175 en 179.

- 35 Vos, *Televisie en bezetting*, 88 en III. Vos, 'onverschillige geschiedenis?', 236.
- 36 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 mei, 14 juni en 12 juli 1960.
- 37 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 2de kwartaal 1960, 5 juli 1960, 4-5.
- 38 De Jong, *De Bezetting*, 1985, 5-6 ('Woord vooraf'). De Jong, *Herinneringen II*, 156 en 174.
- 39 *De Bezetting* is in de secundaire literatuur grondig geanalyseerd in drie studies. (1) Chris Vos, *Televisie en bezetting. Een onderzoek naar de documentaire verbeelding van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Hilversum 1995), 76-113 (hoofdstuk 3: 'Helden en martelaren' is vrijwel geheel gewijd aan *De Bezetting*). (2) Frank van Vree, *In de schaduw van Auschwitz* (Groningen 1995), 57-88 (hoofdstuk 3: 'Geschiedenis als monument. *De Bezetting* (1960-1965) en de nationalisering van de herinnering' is geheel gewijd aan *De Bezetting*). (3) Henri Beunders, 'Van "Dr. L. de Jong" tot "Zeg maar Loe", de macht van de moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 145-174 (15 van deze 25 bladzijden gaan over *De Bezetting*).

Daarnaast komt *De Bezetting* – soms zijdelings – aan bod in vier artikelen: (1) Jo Tollebeek, 'De zuigkracht van het medium, historici als televisiedeskundigen', in Frans van Lunteren, Bert Theunissen en Rienk Vermij (red.), *De opmars van deskundigen, souffleurs van de samenleving*. De Keizer (red.) (Amsterdam 2002), 177-191. (2) Chris Vos, 'Breaking the mirror: Dutch television and the history of the Second World War' (gebaseerd op zijn promotie *Televisie en bezetting* van 1995), in Gary R. Edgerton en Peter C. Collins (red.), *Television Histories, shaping collective memory in het Media Age* (Kentucky 2001), 123-142. (3) Chris Vos, 'Een onverschillige geschiedenis? De betekenis van de vPRO-documentaire *Vastberaden, soepel en met mate* voor de Nederlandse audiovisuele geschiedschrijving', in *Jaarboek Mediageschiedenis 5* (Amsterdam 1993), 227-260. (4) Heather Cameron en Anna Vermeiden, "'De Bezetting' heeft haar glans verloren', *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43.

- 40 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, tv: uitz. Algemeen tv. Die Besatzung': De Jong, 'Twintig jaar geleden. Een reeks televisieprogramma's over Nederland in oorlogstijd', 18 september 1959.
- 41 De Jong, *Herinneringen II*, 175.
- 42 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen 1', brief De Jong aan J.A. van Nieuwenhuijzen, 18 maart 1960.
- 43 Vos, *Televisie en bezetting*, 79.
- 44 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief De Jong aan Van Nieuwenhuijzen, 7 september 1960. Brief Van Nieuwenhuijzen aan De Jong, 8 september 1960.
- 45 NIOD, 700, 'Die Besatzung, 'De programmaserie "De Bezetting"', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 46 Vos, *Televisie en bezetting*, 102.
- 47 *Jaarverslag RvO 1965*, Bijlage v, 99-103. NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, bijlage II: Rengeling, 'Toespraak op de NTS receptie ter gelegenheid van de voltooiing van *De Bezetting*' 5 mei 1965, 1-4, aldaar 3.
- 48 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', De Jong, 'Toespraak bij eerste druk gebonden uitgave Querido', 15 september 1966. De Jong, *De Bezetting*, 6. De Jong, *Herinneringen II*, 156.
- 49 NOS, Publieke Omroep Archief, 4.529.2, Hilversum. 'Geschiedenis De Bezetting': Persbericht NTS over *De Bezetting*, 21 maart 1960.
- 50 De Jong, *Herinneringen II*, 174-175. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 368-373, aldaar 368-369 (kort overzicht programmaopzet *De Bezetting* in 21 afleveringen). Vos, *Televisie en Bezetting*, 284-289 (overzicht van alle uitzenddata van de 21 aflevering).
- 51 NIOD, 700, 'De Bezetting', Tekst voor de eerste aflevering voor de programmabladen door L. de Jong.
- 52 NIOD, 700, 'De Bezetting', Aankondigingstekst van aflevering 1 voor de programmagidsen door L. de Jong.
- 53 Cameron en Vermeiden, "'De Bezetting' heeft haar glans verloren', *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43, aldaar 39. Hon dius, *Oorlogslessen*, 95.
- 54 NIOD, 700, 'De Bezetting', aankondigingstekst eerste televisie

- aflevering *De Bezetting* op Nederland I op 6 mei 1960 voor de programmagidsen door L. de Jong. Ad van Liempt, *De oorlog* (Amsterdam 2009), 434, noot 16: NTS-persbulletin, april 1960, archief NOS.
- 55 *De Vliegende Hollander* (22 mei 1943-10 mei 1945), nr. 117, 17 maart 1945.
- 56 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen 1', brief De Jong aan mejuffrouw J. Gelders, particulier secretaresse van H.K.H. Prinses Wilhelmina, 13 april 1960. Brief De Jong aan Dr. F.A. de Graaf, particulier secretaris van Z.K.H. de Prins der Nederlanden, 13 mei 1960.
- 57 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting 1'. J.W. Rengelink, 'Inleiding televisieserie', 6 mei 1960. Vos, *Televisie en bezetting*, 85.
- 58 NIOD, 301, Typoscripten: 'Deel 1 t/m 9, 26 april 1960 t/m 3 mei '62', Eerste typoscript.
- 59 Vos, *Televisie en bezetting*, 81 en 85. De Jong, *De Bezetting*, 11.
- 60 Van Vree, *Auschwitz*, 61 en 74. De Jong, *De bezetting*, 804.
- 61 De Jong, *De Bezetting*, 55.
- 62 De Jong, *De bezetting*, 56. Vos, *Televisie en bezetting*, 86.
- 63 Jan Meulenbelt, *De Duitse tijd, vijf jaar Nederlandse geschiedenis* (Amsterdam 1955), 12-13.
- 64 De Jong, *Herinneringen II*, 196-197.
- 65 Vos, *Televisie en bezetting*, 84-85.
- 66 *Haagse Post*, 14 mei 1960. Van Vree, *Auschwitz*, 79. Vos, *Televisie en bezetting*, 39-40.
- 67 Vos, *Televisie en bezetting*, 87.
- 68 NIOD, 707, Directievergadering 16 januari 1962, brief staatssecretaris Scholten van OK&W aan bestuur RvO, 7 februari 1962. De Jong, *Herinneringen II*, 175.
- 69 De Jong, *De Bezetting*, 71-72. Wicher ten Have, *De Nederlandse Unie. Aanpassing, vernieuwing en confrontatie in bezettingstijd 1940-1941* (Amsterdam 1999), 321, 436.
- 70 De Jong, *Herinneringen I*, 112.
- 71 Van Vree, 'Massacultuur en media', in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 4-39, aldaar 27, 29 en 36. Van Vree, *Auschwitz*, 66.
- 72 De Jong, *Holland fights the Nazis*, 75-80.
- 73 De Jong, *Je maintiendrai I*, 235, 236, 241 en 243.

- 74 De Jong, 'Nederland in de Tweede Wereldoorlog', in *AGN*, deel XII, 376-406, aldaar 382. De Jong, 'Anti-Nazi resistance', 140.
- 75 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief De Jong aan Drees, 20 juni 1960.
- 76 W. Drees, 'Uit de voorgeschiedenis van de Nederlandse Unie', in Bolhuis e.a. (red.), *Onderdrukking en verzet*, deel 2, 76-97. Blom, 'De Nederlandse Unie. Een bespreking', in Blom (red.), *Crisis, bezetting en herstel*, 121-133, aldaar 121, noot 2.
- 77 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief Drees aan De Jong, 27 juni 1960. Brief De Jong aan Drees, 5 juli 1960.
- 78 De Jong, *De Bezetting*, 69. De Jong, *Herinneringen II*, 180.
- 79 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief De Jong aan J. Linthorst Homan, 18 juni 1960. Brief De Jong aan J.G. Suurhoff, 21 juni 1960. Brief Linthorst Homan aan De Jong, 4 juli 1960. Brief De Jong aan Drees, 8 juli 1960. Brief Linthorst Homan aan De Jong, 9 juli 1960.
- 80 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', Verslag gesprek met De Quay, 13 juli 1960. De Jong, *Herinneringen II*, 180. Vos, *Televisie en bezetting*, 88-89. De Jong benaderde niet eerst De Quay en toen pas Linthorst Homan, maar andersom.
- 81 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief De Quay aan De Jong, 10 augustus 1960. De Jong, *Herinneringen II*, 181.
- 82 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief Drees aan De Jong, 8 augustus 1960.
- 83 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief De Jong aan De Quay, 16 augustus 1960. Conceptgetuigenis van Linthorst Homan geschreven door De Jong.
- 84 NIOD, 700, 'De Bezetting II', brief De Quay aan De Jong, 1 september 1960.
- 85 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 september 1960.
- 86 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting 1966 III', brief Y. Scholten aan De Jong, 29 november 1960. Brief De Jong aan Scholten, 5 oktober 1960. De Jong, *De Bezetting*, 117.
- 87 *Jaarverslag RvO 1960*, 16. De Jong, *De Bezetting*, 116-118.
- 88 NIOD 700, 1966, 'De Bezetting 1966, aflevering III', brief De Jong aan Scholten, 5 oktober 1960. Brief De Jong aan Schol-

- ten, 21 oktober 1960. Brief De Jong aan Scholten, 29 november 1960.
- 89 UB UU, Archief Geyl, *XXIII*, brief De Jong aan Geyl, vrijdag 14 oktober 1960.
- 90 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 49. De Jong, *Herinneringen II*, 181.
- 91 Van Vree, *Auschwitz*, 66. J.G. Suurhoff, 'De Nederlandse Unie en haar betekenis voor de bevrijdingstijd', in Bolhuis e.a. (red.), *Onderdrukking en verzet*, deel 2, 1951, 98-108.
- 92 NIOD, 700, 'De Bezetting II', brief De Jong aan J.G. Suurhoff, 21 juni 1960.
- 93 De Jong, *De Bezetting*, 72-74. Vos, *Televisie en bezetting*, 90. De Jong, *Herinneringen II*, 181.
- 94 Berkelaar, 'Zoveel aandacht en lof'. *Hollands Maandblad* 47 (november 2005), 3-11, aldaar 8-10. Beyen, *Oorlog & verleden*, 279.
- 95 Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 73. Tollebeek, 'televisiedeskundigen', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 178.
- 96 Jan Rogier, *Een zondagskind in de politiek* (Nijmegen 1980), 188.
- 97 *Het Vrije Volk*, 30 mei 1959.
- 98 *De Linie*, 6 juni 1959.
- 99 *Vrij Nederland*, 18 juli 1959.
- 100 Geyl, 'De Quay in 1940 en De Quay in 1959', in Geyl (red.), *Nederlandse figuren 2* (Amsterdam 1960), 105-120, aldaar 105-106 en III-III2.
- 101 NIOD, 700, 1966 'De Bezetting II', Notitie De Jong aan het Bestuur, 1 september 1960. Vos, *Televisie en bezetting*, 89. De Jong, *Herinneringen II*, 181.
- 102 De Jong, *De Bezetting*, 71-72. De Jong, *Herinneringen II*, 182. Van Vree, *Auschwitz*, 66. Van Vree noemt deze getuigenis 'de meest omstreden passage van de hele serie'.
- 103 De Jong, *Herinneringen II*, 182.
- 104 De Jong, *De Bezetting*, 71. Vos, *Televisie en bezetting*, 89.
- 105 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 september 1960.
- 106 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 september 1960. De Keizer, *Goedhart*, 517-518.

- 107 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 september 1960 en 14 maart 1961.
- 108 *Jaarverslag RvO 1960*, 9 en 20.
- 109 Vos, *Televisie en bezetting*, III en II2. De Jong, *Herinneringen II*, 181.
- 110 Vos, *Televisie en bezetting*, 1995, 88-89 en 105.
- 111 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland', *de Volkskrant*, 1 mei 1965.
- 112 Van Vree, *Auschwitz*, 66. Vos, *Televisie en bezetting*, 91.
- 113 NIOD, Knipselmap, 1966, 'De Bezetting algemeen': 'Aangrijpend tweede deel van "De Bezetting", *Trouw*, 17 september 1960. 'Felle critiek op Nederlandse Unie', *De Waarheid*, 17 september 1960. 'Valkuil', *Propria Cures*, 24 september 1960.
- 114 *Elseviers Weekblad*, 23 september 1960. Vos, *Televisie en bezetting*, 92.
- 115 NIOD, Knipselmap, 1966, 'De Bezetting algemeen'. 'Dr. L. de Jong en de objectiviteit', *De Linie* 23 september 1960. Vos, *Televisie en bezetting*, 91.
- 116 NIOD, Knipselmap, 1966, 'De Bezetting II', brief De Jong aan de Hoofdredactie van *De Linie*, 27 september 1960.
- 117 NIOD, Knipselmap, 1966, 'De Bezetting algemeen', 'Valstrik', *De Telegraaf*, 19 september 1960. Geyl was overigens geen PvdA-lid, hoogstens sympathisant. De Jong, *Herinneringen II*, 182. VPRO-radioprogramma *OVT*, zondag 1 mei 2005.
- 118 Jacques Gans, 'Een vergeten oorlogsdocument', *De Telegraaf*, 27 juni 1960. Vos, *Televisie en bezetting*, 87.
- 119 Jacques Gans, 'Nog een vergeten oorlogsdocument', *De Telegraaf*, 20 september 1960. Cameron en Vermeiden, "De Bezetting' heeft haar glans verloren', *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43, aldaar 38. Van Vree, *Auschwitz*, 75. Vos, *Televisie en bezetting*, 91.
- 120 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 1420-1467: hoofdstuk 18: 'De regering en de bestuursvoorziening'. De Jong, *Herinneringen I*, 147-148 en 211. Maas, *Jacques Gans*, 151-159. De Beginselverklaring van het comité tegen het neo-fascisme en de Resolutie, gedateerd mei-juni 1944, zijn integraal afgedrukt in Wiesing, *Bewegend portret*, 472-477. De zeven ondertekenaars in Londen waren Jacques Gans, Henri Wiessing, Loe Tas, A.

- den Doolaard, Hans Gomperts, Loe de Jong en Jean Victor de Sturler.
- 121 Vos, *Televisie en bezetting*, 91. De Jong, *Herinneringen II*, 67 en 183.
- 122 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 september 1960, brief De Jong aan RvO-bestuur, 21 september 1960.
- 123 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting II', brief De Jong aan Geyl, 21 september 1960. Brief Geyl aan De Jong, 26 september 1960. Brief De Jong aan Th. Steenkamp, 24 september 1960.
- 124 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen': Mathieu Smedts, 'Uit het zakboek van een twijfelaar, de Unie' en 'Televisie-prestatie van grote allure', *Vrij Nederland*, 24 september 1960.
- 125 Van Vree, *Auschwitz*, 76.
- 126 'De Bezetting onder de loupe', *Het Parool*, 10 oktober 1960. 'Mr. E. Schüttenhelm (NTS): "Geen censuur op De Bezetting"', *Het Parool*, 11 oktober 1960. 'Commissie bezag De Bezetting', *Algemeen Handelsblad*, 11 oktober 1960.
- 127 UB UU, Archief Geyl, xxiii, brief De Jong aan Geyl, vrijdag 14 oktober 1960. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 155-156.
- 128 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 41: De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 269, 13 oktober 1960. Van Liempt, *De oorlog*, 435. Bank, *Oorlogsverleden*, 19.
- 129 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 november 1960.
- 130 *Het Parool*, 15 oktober 1961.
- 131 Vos, *Televisie en bezetting*, 93. De Jong, *Herinneringen II*, 179-183. De Jong noemt deze nieuwe afspraak met het NTS-Bestuur niet.
- 132 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, aflevering XIII', brief De Jong aan Rengelink, 3 oktober 1963.
- 133 Van Vree, *Auschwitz*, 75-76, noot 53. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 157.
- 134 Mathieu Smedts, 'Uit het zakboek van een twijfelaar', *Vrij Nederland*, 4 december 1972. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 332. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 148-149.
- 135 NIOD, Knipselmap, *De Bezetting* algemeen. 'Televisieprijs

- voor Milo Anstadt: voor al zijn verdienstelijk werk', *de Volkskrant*, 7 oktober 1960. 'Veel televisie uren hadden beter achterwege gelaten kunnen worden', *Het Vaderland* 7 oktober 1960. 'T.V.-prijs 1960 voor Milo Anstadt', *De Nieuwe Dag* 7 oktober 1960. *Jaarverslag RvO 1960*, 18. Van Vree, *Auschwitz*, 76.
- 136 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10-11 oktober 1960. Vos, *Televisie en bezetting*, 92, noot 64, Gesprek Chris Vos met Milo Anstadt, 22 maart 1995. De Jong, *Herinneringen II*, 182.
- 137 Harco Gijsbers, *Tussen zwart en wit. Beeldvorming en polarisatie in Nederlandse oorlogsfilms* (Eindscriptie UvA 2003), 18-19, noot 4 en 7, brief De Jong aan Bert Haanstra, 28 januari 1959. Brief Haanstra aan De Jong, 10 april. Brief De Jong aan Haanstra, 15 april 1959.
- 138 De Jong, *Herinneringen II*, 199-204, aldaar 200. *Bevrijding, acht december MCMXLIV*, z.p. [Leeuwarden], z.j. [1946].
- 139 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 668-670.
- 140 Citaat uit 1962 in *De overval. Een film die geschiedenis*, de begeleidende tekst bij de tentoonstelling 'Van kraak tot overval' (van 8 december 2002 tot 3 maart 2003) in het Verzetsmuseum Friesland Leeuwarden. www.verzetsmuseum.nl (geraadpleegd op 24 maart 2012).
- 141 NIOD, Knipselmap BII 1582: 'De overval', H. de By, 'Formidabele film eerst een formidabele daad', *Vrij Nederland*, 22 december 1962. 'De Overval', *Televizier* 12 april 1975.
- 142 Gijsbers, *Tussen zwart en wit*, 18-25.
- 143 Rudolf Meyer (27 december 1901-16 september 1969). Zie <http://www.filminnederland.nl/persoon/rudolf-meyer> (geraadpleegd op 24 maart 2012).
- 144 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 april 1961.
- 145 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juni en 24 augustus 1961.
- 146 De Jong, *De overval*, 1962, 9. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 373-374, aldaar 373, noot 50.
- 147 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 april 1962. NIOD, Knipselmap BII 1582, 'De overval'. *Het Parool*, 15 september 1962. De Jong, *Herinneringen II*, 201.
- 148 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 november 1962. Gijsbers, *Nederlandse oorlogsfilms*, 20.

- 149 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 17 juli en 20 december 1962.
- 150 Toelichting weduwe Janny Oberman in voorfilm van de Omroep Fryslân (2003) van de tentoonstelling 'Van kraak tot overval' (8 december 2002 tot 3 maart 2003) in het verzetsmuseum Friesland in Leeuwarden, www.verzetsmuseum.nl (geraadpleegd op 24 maart 2012). Loe de Jong en Piet Oberman in VARA's *Achter het Nieuws* van 18 december 1962.
- 151 NIOD, Knipselmap BII 1582: 'De overval', *De Tijd*, 21 december 1962. Van Vree, *Auschwitz*, 57-88, aldaar 57-60.
- 152 NIOD, Knipselmap BII 1582: 'De overval', 'KP-ers zien film van hun overval', *Het Parool*, 21 december 1962. 'De overval met groot enthousiasme ontvangen'. *De Tijd & Maasbode*, 21 december 1962
- 153 NIOD, Knipselmap BIII582: 'De overval'. 'Overval reeds 800.000 bezoekers', *De Telegraaf*, 8 februari 1963.
- 154 Gijsbers, *Nederlandse oorlogsfilms*, 14 en 16. René van Dam, 'Beknopt overzicht van het Nederlandse filmklimaat', <http://www.geocities.com/Hollywood/Theater/2180/nfove.html>, tabel 4 (geraadpleegd op 6 maart 2009). In 2009 stonden voor *De overval* 1.474.306 bezoekers geregistreerd.
- 155 De Jong, *Herinneringen II*, 202. NIOD, 823, 7, brief L. de Jong aan Thijs de Jong, [ongedateerd] medio augustus 1963, Amsterdam.
- 156 In 2002 maakte het Filmmuseum uit vier zwaar aangetaste kopieën van de speelfilm één gaaf exemplaar in een vier jaar durende restauratieklus. In december 2003 brachten het Filmmuseum, het Verzetsmuseum Friesland en Omroep fryslân *De overval* uit op dvd.
- 157 Vos, *Televisie en bezetting*, 41-42, aldaar 58-59. Gijsbers, *Nederlandse oorlogsfilms*, 14.
- 158 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 juli en 10 september 1963. NIOD, 823, 7, brief L. de Jong aan Thijs de Jong, [ongedateerd] medio augustus 1963, Amsterdam.
- 159 NIOD, Knipselmap BII 1582B. 'De overval'. 'De overname naar Engeland en België', *Tijd & Maasbode* 2 mei 1963. 'De Overval succes buitenland', *Trouw*, 30 oktober 1963.
- 160 Gijsbers, *Nederlandse oorlogsfilms*, 24. Van Vree, *Auschwitz*, 57. *De overval* werd gedistribueerd in Denemarken, Noor-

- wegen, Zweden, Indonesië, China, Nieuw-Zeeland, Israël, Oost-Duitsland en Rusland. De Russische versie bleef onaangetast, maar de Oost-Duitsers knipten de gebedsscène zonder toestemming uit de film.
- 161 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 september 1963.
- 162 Erik Hazelhoff Roelfzema, *Het hol van de ratelslang* (Amsterdam 1970); een jaar later herdrukt onder de titel *Soldaat van Oranje*. De Jong, *Herinneringen II*, 203-204. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 159.
- 163 NIOD, Knipselmap BII 1582A, 'De overval' / 'Overval en belastinggids', *Het Parool*, 21 februari 1963. 'De Overval door dr. L. de Jong', *Trouw*, 4 januari 1966.
- 164 Barnouw, 'The image of occupation', in *Dutch film, Occupation, Collaboration and Resistance*, 17-29, aldaar 23.
- 165 NIOD, Knipselmap BII1582: 'De overval', *Trouw*, 21 december 1962. *De overval* kostte als pocket f2,95.
- 166 De Jong, *De overval*, 13 en 14.
- 167 NIOD, Knipselmap BII 1582: 'De overval', Jan Blokker, 'Vakman en persoonlijkheid', *Algemeen Handelsblad*, 22 december 1962. Van Vree, *Auschwitz*, 60.
- 168 Gijsbers, *Nederlandse oorlogsfilms*, vooral 18-25, aldaar 18. Gijsbers interviewde De Jong op 8 april 2004 over zijn film *De overval*. Van Vree, 'De Overval', in Madelon de Keizer en Marije Plomp (red.), *Een open zenuw, hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam 2010), 445-454.
- 169 NIOD, Knipselmap BII 1582B, 'De overval'. 'De Overval revisited', *NRC Handelsblad*, 1 mei 1970. 'De Overval, waarheid minstens zo bloedstollend als fictie', *VPRO-gids*, 3 december 1994.
- 170 NIOD, 307, Doos 7: 'Rijksdagbrand', map 'Geheim agent', De Jong, 'Geheim agent [Lodewijk van Hamel, verzetsnaam Willem van Dalen], een filmverhaal door Dr. L. de Jong, mei 1969 (derde versie; eerste versie was uit de zomer 1966), 91 blz., 206 scenes. De Jong, *Herinneringen II*, 202-203.
- 171 NIOD, 823, 45, brief Arthur [zonder achternaam] aan De Jong, 25 maart 1985.

HOOFDSTUK 13

- 1 NIOD, 700, 'Die Besatzung', 'De programmaserie *De Bezetting*', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 2 NOS, Centraal Archief, Hilversum, brief De Jong aan J.A. van Nieuwenhuijzen, 3 september 1962. Van Vree, *Auschwitz*, 64, noot 27. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 161.
- 3 H.W. von der Dunk, *Mensen, machten, mogelijkheden; historische beschouwingen* (Amsterdam 2002), 62-84, aldaar 73. Vos, *Televisie en bezetting*, 80, noot 2; Gesprek Chris Vos met Milo Anstadt, 22 maart 1995.
- 4 EO-televisieprogramma *Netwerk*, Nederland 1, 15 maart 2005.
- 5 NIOD, 301. Deze collectie van twee dozen bevat de typoscripten van de 21 afleveringen van *De Bezetting*.
- 6 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 oktober 1961. De Jong, *De Bezetting*, 6. De Jong, *Herinneringen II*, 175 en 196.
- 7 NIOD, 700, 1966, 'Die Besatzung': 'De programmaserie "De Bezetting"', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 8 NIOD, 702, Kwartaalverslagen, 3de kwartaal 1960, 3 oktober 1960, 3.
- 9 Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 66. Pranger, 'Rode balletjes en cinéma vérité', in Kleijer e.a. (red.), *Tekens en teksten*, 158-173, aldaar 160-161 en 166.
- 10 Vos, *Televisie en bezetting*, 81, noot 33, Gesprek Chris Vos met Milo Anstadt, 22 maart 1995.
- 11 Vos, *Televisie en bezetting*, 113. Van Vree, *Auschwitz*, 63. Tollebeek, 'televisiedeskundigen', in Van Lunteren e.a. (red.), *De opmars van deskundigen*, 179.
- 12 NIOD, 700, 1966, 'Die Besatzung': 'De programmaserie "De Bezetting"', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962]. De Jong, *De Bezetting*, 6.
- 13 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xii', brief De Jong aan H.C. Kohlbrugge, 11 oktober 1962. 'De Bezetting xiv', brief De Jong aan Th. Ph. Van Raalte, 4 juli 1963. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xv', brief De Jong aan Anne Berendsen, 27 november 1963. De Jong, *Herinneringen II*, 175 en 178. Zo nodig kon De Jong getuigen f150,- betalen voor hun medewerking.

- Hij betaalde niet aan gesalarieerde autoriteiten. In 1964 was in een enkel geval f250,- beschikbaar.
- 14 Van Vree, *Auschwitz*, 76-77. De Jong, *Herinneringen II*, 178.
 - 15 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xv', brief De Jong aan Anne Berendsen, 27 november 1963.
 - 16 De Jong, *De Bezetting*, 93-95. De Keizer, *Goedhart*, 517-518 en 602.
 - 17 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 21. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', 'Overzicht van de 21 televisieprogramma's, 1960-1965'. Vos, *Televisie en bezetting*, 82. Van Vree, *Auschwitz*, 64, noot 28. De Jong, *Herinneringen II*, 178. Vos telt 197 getuigen, maar bedoelt interviews. Er zijn zo'n dertig interviews meer dan getuigen, omdat een twintigtal mensen twee tot zelfs vijf keer getuigden. Van Vree telt 169 geïnterviewden, 'van wie er zo'n twintig meer dan eenmaal optreden'. De officiële telling volgens het draaiboek zijn 167 personen. De 16 anonieme getuigen in de twaalfde aflevering worden hierin niet meegerekend. In de boekuitgave (1985) worden zij overigens wel met naam genoemd.
 - 18 Van Vree, *Auschwitz*, 62. Vos, *Televisie en bezetting*, 82.
 - 19 NIOD, Knipsel De Bezetting I. 'Milo Anstadt monteerde beelden uit herfst 1940', *Algemeen Dagblad*, 25 november 1960. De Jong, *Herinneringen II*, 172.
 - 20 NIOD, 700, 'Die Besatzung'. 'De programmaserie *De Bezetting*', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962]. De Jong, *De Bezetting*, 6. Van Vree, *Auschwitz*, 62.
 - 21 NIOD, Knipsel *De Bezetting* xx-xxi, 'Vanavond wordt de serie *De Bezetting* afgesloten', *Algemeen Dagblad*, 4 mei 1964. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 369, noot 42: KRO-gids mei 1965, NIOD, KB II 1591.
 - 22 *Jaarverslag RvO 1960*, 16. De Jong, *Herinneringen II*, 175. Vos, *Televisie en bezetting*, 79.
 - 23 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', brief Kleywegt aan De Jong, 8 april 1964. Reis-, verblijf en aankoopkosten vergoed door de NTS. *Jaarverslag RvO 1964*, 38. De Jong, *De Bezetting*, 6. De Jong, *Herinneringen II*, 171.
 - 24 De Jong, *De Bezetting*, 6-7. Vos, *Televisie en bezetting*, 80. De

- Jong, *Herinneringen II*, 171, 172 en 173.
- 25 De Jong, *De Bezetting*, 7. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 157. De Jong, *Herinneringen II*, 172.
- 26 De Jong, *De Bezetting*, 7. De Jong, *Herinneringen II*, 173. De Jong somt de drie incidenten op die misliepen. Vos, *Televisie en bezetting*, 80-81. Van Liempt, *De oorlog*, 434.
- 27 De Jong, *Herinneringen II*, 172 en 178. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 154 en 158.
- 28 Vos, *Televisie en bezetting*, 16, 68 en 80. De Leeuw, *Eric de Vries*, 148 en 155. NIOD, Knipsel, *De Bezetting* xx-xxi, 'Vijf jaar lang dacht ik aan *De Bezetting*', *NRC*, 28 april 1965. Het was sinds enkele jaren gebruikelijk om live-uitzendingen met een camera op te nemen van het televisiescherm. Dit werd 'tele-recording' genoemd en kostte destijds zo'n f 400,- per uur. Vanwege de historische waarde werden de 21 afleveringen van *De Bezetting* in duplo bewaard. Een exemplaar berust in het NTS-archief in Hilversum en een in het Nederlands Filmmuseum in Amsterdam.
- 29 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* gepresenteerd door Peter van Ingen, 4 juni 1989. NOS/NPS/VARA-televisieprogramma *Noval Den Haag Vandaag*, Nederland 3, 15 maart 2005.
- 30 *Jaarverslag RvO 1960*, 17. *de Volkskrant*, september 1960 (tweede aflevering).
- 31 NIOD, 700, 1966, '*De Bezetting* vi en vii', brief De Jong aan Ben van Kaam, 15 december 1961. De Jong, *Herinneringen II*, 196.
- 32 NIOD, 700, 1966, '*De Bezetting xvt*', brief De Jong aan Meijer Ranneft, 16 maart 1962
- 33 NIOD, 700, 1966, '*De Bezetting II*', brief Geyl aan De Jong, 6 oktober 1960.
- 34 NIOD, 700, 1966, '*De Bezetting*, aflevering v', brief De Jong aan Van Nieuwenhuijzen, 21 juli 1961. De Jong leek een vooravond (vóór acht uur) of de zondagmiddag het meest geschikt voor de herhaling
- 35 Van Vree, *Auschwitz*, 76. Van Vree schrijft dat er 'onmiddellijk tot een herhaling van iedere aflevering op zondagmiddag

- gen' werd besloten. Dat is onjuist. Vos, *Televisie en bezetting*, 284-293 (overzicht van de programmering van de 21 afleveringen), aldaar 284-285. De tweede tot en met de zesde aflevering werd niet herhaald.
- 36 Vos, *Televisie en bezetting*, 80.
- 37 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting VII', brief Van Nieuwenhuijzen aan De Jong, 20 maart 1963.
- 38 NIOD, Knipsel 'De Bezetting xx-xxi', 'Geen dag zonder *De Bezetting*', *Algemeen Dagblad*, 4 mei 1965.
- 39 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting VII', brief De Jong aan Van Nieuwenhuijzen, 21 maart 1963.
- 40 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting XVI', brief Arie Kleywegt, waarnemend supervisor Documentaire programma's, aan De Jong, 5 maart 1964.
- 41 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xv', brief De Jong aan Van Nieuwenhuijzen, 18 december 1963.
- 42 NIOD, 700, 1966, 'Die Besatzung', brief De Jong aan Anstadt/Klokman/Gaarkeuken, 10 maart 1964. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting XVI', brief De Jong aan Arie Kleywegt, 10 maart 1964. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 157.
- 43 De Jong, 'Nederland in de Tweede Wereldoorlog', in *AGN*, deel XII, 1958, 376-406, aldaar 382.
- 44 Van Vree, *Auschwitz*, 64-65. Het manicheïstische wereldbeeld waarvan De Jong zich bediende vloeit voort uit een retorische of semiotische strategie die aan elke historische voorstelling ten grondslag ligt. De kerngedachte waarop deze retorische stijl over de bezettingsjaren is gebaseerd, vat Van Vree samen in een tiental karakteristieken van 'de idee van een aangerande, maar ongedeelde en ongebroken natie: [1] de verheerlijking van de rol van de koningin; [2] de waarde van de Nederlandse tradities en de innerlijke gesteldheid van 'ons volk'; [3] het negeren van de vraag naar de mogelijke [oorzaken en] gevolgen van passiviteit en aanpassing; [4] de buitenproportionele aandacht voor zowel de kleine uitingen van ongenoe-gen als het daadwerkelijk verzet; [5] de anonimisering van de collaborateurs; [6] de marginalisering van de rol van Nederlanders en de Nederlandse instanties bij de vervolging van de

joden; [7] de geringe en met verontschuldigingen omgeven aandacht voor de Endlösung en het individuele lot van de joodse slachtoffers; [8] de behandeling van de bezettingsperiode als een op zichzelf staande, geïsoleerde periode en de minimale aandacht voor de internationale context; [9] de bevestiging van bestaande patronen van politiek en geestelijk leiderschap en [10] het terugdringen van sociale, religieuze en politieke verschillen, zowel ‘bovengronds’ als in de illegaliteit’.

- 45 De Jong, *De Bezetting*, 6. ‘Milo Anstadt herinnerde zich De Jongs ‘neiging tot romantisering’, een ‘verheerlijking van het Nederlandse volk [...] alsof het een volk van helden was’.
- 46 Van Vree, *Auschwitz*, 77-78. Rob van Ginkel, *Rondom de stilte, Herdenkingscultuur in Nederland* (Amsterdam 2011), 23, 38 en 391.
- 47 Von der Dunk, *Mensen, machten*, 62-84, aldaar 79-80.
- 48 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 250-252, onder meer noot 22 en 25. Hondius, *Oorlogslessen*, 65, 79-80 en 122-123. Hondius herkent in de oorlogsverhalen van de eerste naoorlogs generatie historici een patroon in 16 clusters van feiten die zijn gebaseerd op een zingevend perspectief van 4 moreel-emotionele pijlers: Van der Heijden noemt dit in een maatschappelijk snel veranderend klimaat qua toon en inhoud een ‘politiek correct maar achterhaald discours’. De 16 feitenclusters: [1] vooroorlogse rust; [2] onverwachte overval; [3] rectie van verzet; [4] collaboratie van vooral NSB; [5] Duitse repressie; [6] de drie grote stakingen; [7] voortgaande roof en vernietiging; [8] de jodenvervolging; [9] het internationale strijdperk; [10] Nederlands-Indië; [11] gewapend verzet; [12] de onderduik; [13] regering in Londen; [14] invasies juni en september 1944; [15] de hongerwinter en [16] de bevrijding. De vier morele pijlers: [1] misdadigheid en terreur; [2] woede en weerzin; [3] angst en verdriet en [4] optimisme en heldhaftigheid.
- 49 Vos, *Televisie en bezetting*, 90 en 106. Van Vree, *Auschwitz*, 61.
- 50 De Jong, *De Bezetting*, 6. Cameron en Vermeiden, ‘glans verloren’, *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43, aldaar 42. Vos, *Televisie en bezetting*, 81. Van Vree, *Auschwitz*, 62.
- 51 NIOD, 700, 1966, ‘Die Besatzung’, ‘De programmaserie “De

- Bezetting”, z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 52 De Jong, *De bezetting*, 1966, 1ste druk, 6.
- 53 Van Vree, *Auschwitz*, 62. Beunders, *Opstellen*, 22.
- 54 Cameron en Vermeiden, ‘glans verloren’, *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43, aldaar 42. Von der Dunk, *Mensen, machten*, 62-84, aldaar 74. Eind jaren zestig was de televisiecultuur ingrijpend veranderd en De Jongs geroutineerde presentatietechniek verouderd. Velen beluisterden in het gedis-tingeerd taalgebruik van de gezaghebbende wetenschapper een bevoogdende en pedante predikantentoon.
- 55 EO-televisieprogramma *Netwerk*, Nederland 1, 15 maart 2005.
- 56 Telefoongesprek Koos Postema, 26 februari 2009.
- 57 Bank, ‘Televisie in de jaren zestig’, *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 67. Vos, *Televisie en bezetting*, 84. Van Vree, *Auschwitz*, 61.
- 58 Vos, *Televisie en bezetting*, 81. De Jong, *Herinneringen II*, 193.
- 59 Van Vree, *Auschwitz*, 62 en 78. Van Liempt, *De oorlog*, 436.
- 60 Vos, *Televisie en bezetting*, 97 en 102.
- 61 Gesprek Joost de Jong, 4 mei 2006. Chris van der Heijden, ‘Het verhaal van een zoon. Een ander portret van Loe de Jong’, *De Groene Amsterdammer*, 9 maart 2011.
- 62 De Jong, *De Bezetting*, 7. Beunders, ‘moderne media’, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 154 en 158.
- 63 NIOD, 823, 67, De Jong, ‘Postwar Netherlands and the Holocaust’, paper prepared for the meeting of the Wiesenthal Center Advisory Board, New York, 4-6 April 1984, 1-8, aldaar 5.
- 64 NIOD, 700, 1966, ‘De Bezetting XV’, brief De Jong aan Van Winter, 30 december 1963. Van Liempt, *De oorlog*, 435.
- 65 Kleijer en Tillekens, ‘De spiegel van de moderne romantiek.’, in Kleijer e.a. (red.), *Tekens en teksten*, 144-157, aldaar 145. In de jaren zestig steeg het aantal huishoudens dat een televisie bezat explosief van een achtste (12 procent) tot twee derde (68 procent). Bank, ‘Televisie verenigt en verdeelt’, in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 85. Van Vree, *Auschwitz*, 76.
- 66 NIOD, Knipsel ‘De Bezetting xx-xxi’, ‘Vanavond wordt de serie “De Bezetting” afgesloten’, *Algemeen Dagblad*, 4 mei

1965. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 160. Vos, *Televisie en bezetting*, 74. De Jong, *Herinnering II*, 178. Wim Knulst, 'Omroep en publiek', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 305-337, aldaar 310-311. Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 272.
- 67 Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 154. De Leeuw, *Erik de Vries*, 66.
- 68 Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986): 52-75, aldaar 57.
- 69 Van Vree, *Auschwitz*, 76. De Jong, *Herinneringen II*, 172.
- 70 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966. Bijlage: 'Afdeling Studie en Onderzoek NRU/NTS'. Van Vree, *Auschwitz*, 76. Bank, 'Televisie verenigt en verdeelt', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 94-95.
- 71 NOS/NPS/VARA-televisieprogramma *NovalDen Haag*, Nederland 3, 15 maart 2005, 22:22 tot 23:04. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 156. NTS/VPRO Televisiedocumentaire *De oorlog*, aflevering 9: 'De oorlog na de oorlog', Nederland 2, 20 december 2009. Van Liempt, *De oorlog*, 435.
- 72 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, aflevering III', brief De Jong aan Scholten, 21 oktober 1960.
- 73 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xv', brief De Jong aan Van Nieuwenhuizen, 9 september 1963.
- 74 NIOD, 702, Kwartaalverslagen, 4de kwartaal 1960, 17 april 1961, 13. NOS, Centraal Archief, Hilversum, Brief De Jong aan J.A. van Nieuwenhuijzen, 3 september 1962. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xv', brief De Jong aan J.A. van Nieuwenhuizen, 9 september 1963.
- 75 De Jong, *De Bezetting*, 7.
- 76 NIOD, 700, 'De Bezetting 1966 III', brief De Jong aan J.A. van Nieuwenhuijzen, 14 november 1960.
- 77 Righart, *generatieconflict*, 101.
- 78 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting v-ix en x-xv', *De Linie* 16 september 1961 en *Algemeen Handelsblad*, 8 september 1962. NIOD, Knipsel, 'De Bezetting vx-ixx', *Trouw*, 18 december 1963.

- 79 *Jaarverslag RvO 1962*, 37.
- 80 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting xx-xxi', 'De bevrijding zonnig slot van *De Bezetting*', *Dagblad voor Oost-Brabant*, 24 april 1965. *Jaarverslag RvO 1962*, 37.
- 81 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting x-xv'. 'Geestelijk verzet', *Vrij Nederland*, 15 september 1962.
- 82 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting vii', brief De Jong aan Van Nieuwenhuijzen, 18 maart 1963. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 156-157.
- 83 Henri Beunders, *De verbeelding van de wereld. De wereld van de verbeelding. Opstellen* (Amsterdam 1998), 61.
- 84 NIOD, 701, Kwartaalverslagen. 3de en 4de kwartaal 1963, 3 januari 1964, 16.
- 85 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 november en 10 december 1963, brief Van Winter aan De Jong, 23 december 1963. De Jong, *De Bezetting*, 617. Vos, *Televisie en bezetting*, 81.
- 86 De Jong, *Herinneringen II*, 193. Van Vree, *Auschwitz*, 73. Vos, *Televisie en bezetting*, 99-100.
- 87 NIOD, 702, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1961, 9 juli 1961, 12. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xv', brief De Jong aan P.J. van Winter, 30 december 1963.
- 88 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting vx-ixx'. [Anoniem], *Algemeen Handelsblad*, 18 december 1963.
- 89 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 7.
- 90 Ben Cohen is geen samentrekking van de voor- en achternaam van Ben Sijes en Dolf Cohen. Benjamin Cohen was een Auschwitz-overlevende die kort na de oorlog op het RvO was geïnterviewd over zijn kampervaringen. De Jong verwerkte deze oral history niet alleen in de 15de aflevering van *De Bezetting* op 17 december 1963 (indirect op *De Bezetting*, 633; De Jong anonimiseert de ervaringen van kampoverlevenden), maar gebruikte aangrijpende citaten van Ben Cohen die op 26-jarige leeftijd van juli 1942 tot januari 1945 (30 maanden) Auschwitz-Birkenau overleefde in *Auswitz* (1967, 9, noot 8) en *Het Koninkrijk*, deel 8 (786, noot 1, 836 en 844-845).
- 91 'Kronkel', *Het Parool*, 18 december 1963. Simon Carmiggelt, 'Gezellig'. Opgenomen in de bundels: *Later is te laat* (Am-

- sterdam 1964), 19-21 en later ook in *Mag't ietsie meer zijn?* (Amsterdam 1983), 235-236. Eveneens in *Toen...*, *Bulkboek nr. 40, Allemaal mensen, Je leeft maar eens*. Deze Kronkel werd ook uitgebracht op de lp's: *Amsterdammers* en *Simon Carmiggelt vertelt...* In het NOS-radioprogramma *Met het oog op morgen* van 13 december 1989 interviewt Berend Boudewijn Ad van Liempt die zich deze 'Kronkel' 26 jaar na dato nog levendig herinnerde. Met dank aan Frans de Jong, Antiquariaatje 'De Terechte Kronkel' (<http://www.deterechtekronkel.nl>) die deze Kronkel traceerde, e-mail 21 november 2010
- 92 Righart, *Generatieconflict*, 211. Televisieprogramma *Andere tijden*, 'De verloving van Beatrix en Claus', 15 februari 2001.
- 93 Paul van der Steen, *Cals. Koopman in verwachtingen 1914-1971* (Amsterdam 2004), 340-348, aldaar 345. Giebels, *Greet Hofmans-affaire*, 91.
- 94 Ed van Westerloo, *Prins Claus, 1926-2002. Omstreden, verguisd, geliefd, betreurd* (Den Haag 2002), 43-44.
- 95 G. van den Boomen en H. Lammers, *Beatrix Claus. Een journalistieke documentaire* (Den Haag 1965), 89-92, aldaar 90. Righart, *generatieconflict*, 213. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 266, noot 124. Withuis, *Boellaard*, 260.
- 96 Mulisch, *Rattenkoning*, 69, 79-80. Wolf, *Het geheim*, 400, noot 419.
- 97 Petra van Alten (red.), *Prins Claus, een talent voor vriendschap* (Amsterdam 2003), 9, 15 en 18. De Jong, *Herinneringen II*, 210.
- 98 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maart 1964, De Jong, 'Verslag bespreking Milaan, vrijdag 13 tot zondag 15 maart 1964', maart 1964.
- 99 NIOD, Knipsel KBII 1595A, Jan Blokker, 'Herhaling', *de Volkskrant*, 19 januari 1978.
- 100 NIOD, 823, 73, NTS-televisie-uitzending 28 november 1962.
- 101 NIOD, 307, Doos: 'Claus van Amsberg, Nederlands-Indië', L. de Jong en H. van der Leeuw, 'Verslag van een onderzoek in Noord-Italië in verband met het verblijf van de heer Claus von Amsberg in militaire dienst aldaar', maandag 28 juni 1965, bijlage 11: Verslag van de mededelingen op de persconferentie, gedaan door dr. L. de Jong op zaterdag 26 juni 1965,

2. Cals had instemming gevraagd aan de PvdA-minister van CRM, Maarten Vrolijk (het RvO viel dat jaar viel onder dit ministerie).
- 102 NIOD, 307, Doos: 'Claus van Amsberg, Nederlands-Indië': L. de Jong en H. van der Leeuw. Bijlage II: 'Verslag van een onderzoek in Noord-Italië ...', maandag 28 juni 1965, 3, 4 en 6. De Jong, *Herinneringen II*, 212. Righart, *generatieconflict*, 211 en 213.
- 103 NIOD, 307, Doos: 'Claus van Amsberg, Nederlands-Indië', L. de Jong en H. van der Leeuw, bijlage II: Persconferentie L. de Jong op zaterdag 26 juni 1965, 7. Gesprek Nanno in 't Veld, 19 juli 2007.
- 104 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 juni 1965, brief Cals aan De Jong, 30 juni 1965.
- 105 Van Westerloo, *Prins Claus*, 45-46. Mariëtte Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (Amsterdam 2009), 397-400, aldaar 400.
- 106 Van Alten (red.), *Talent voor vriendschap*, 17. Van der Steen, *Cals*, 348.
- 107 De Jong, *Herinneringen II*, 209-216, aldaar 216.
- 108 Gesprek Nanno in 't Veld, 19 juli 2007.
- 109 Van Alten (red.), *Talent voor vriendschap*, 17.
- 110 Rimko van der Maar, *Welterusten mijnheer de president. Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Amsterdam 2007), 51. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 391-398, aldaar 394.
- 111 Harry Mulisch, Harry, *Bericht aan de rattenkoning* (Amsterdam 1967), 91 en 109-110.
- 112 Kennedy en Prenger, 'De jaren zestig in Nederland', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 4 (april 1993): 28-30. Van der Steen, *Cals*, 354.
- 113 De Keizer, *Goedhart*, 520. *HTK* 10 november 1965, 477-514, aldaar 514. De Toestemmingswet tot het koninklijk huwelijk van Beatrix met Claus werd met 132 stemmen voor en 9 tegen aangenomen. Tot de tegenstemmers behoorden Frans Goedhart en vier van zijn mede PvdA-partijenoten.
- 114 De Jong, *Herinneringen II*, 216.
- 115 Van Westerloo, *Prins Claus*, 33.
- 116 Willem Oltmans, *Prins Claus (1965-1985), een reportage* (Baarn 1984), 26. Van Kuppenveld, *Prins der Nederlanden*, 22-23.

- 117 Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 276.
- 118 Van Alten (red.), *Talent voor vriendschap*, 19.
- 119 Telefoongesprek Hans van der Voet, 1 juni 2007.
- 120 Van Westerloo, *Prins Claus*, 59-60.
- 121 Joost (1940); Thijs (1943); Roel (1946) en Annette (1948).
- 122 Gesprek Toos Lommerse, Antoinette Nieuwendijk en Ranghild Pompe, 15 februari 2006.
- 123 Gesprek Hans de Vries, 1 december 2008. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 124 De Jong, *Herinneringen I*, 79.
- 125 NIOD, 823, 12, brief Joost de Jong aan Abel de Jong, 9 april 1996. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 126 De Jong, *Herinneringen II*, 165.
- 127 Thijs de Jong, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong', 19 maart 2005. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 128 NIOD, 712, Doos: 'De Jong 60 jaar, de Jong afscheid', 'Toespraak van Dr. L. de Jong ter gelegenheid van zijn afscheid als directeur van het NIOD', 27 april 1979, 2.
- 129 Gesprek Joost de Jong, 28 juni 2005. Gesprek Fien(tje) Stuldreher, 13 november 2007.
- 130 NIOD, 823, 12, brief Thijs de Jong aan Loe de Jong, 19 november 1995. De Jong, *Herinneringen II*, 167-168. Maria Shiakowsky, 'Loe de Jong, ons levende oorlogsmonument', *Het Parool*, 23 april 1988. Thijs de Jong, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong', 19 maart 2005. Rede prof. dr. A. de Swaan 22 december 1988, 1-13, aldaar 13. *Het Parool*, 15 maart 2005. Mischa Cohen, 'Profiel Abraham de Swaan, meester van de afstand', *Vrij Nederland*, 17 mei 2008.
- 131 Thijs de Jong, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong', 19 maart 2005. Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Chris van der Heijden, 'Een ander portret van Loe de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 9 maart 2011.
- 132 Roegholt, *Ben Sijes*, 13.
- 133 NIBG, televisieprogramma *TROS TV-show* (presentatie Ivo Niehe), 16 januari 1990.
- 134 Thijs de Jong, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de

- Jong², 19 maart 2005. Gesprek Joost de Jong, 19 april en 28 juni 2005 en 4 mei 2006. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Gesprek Roel de Jong, 27 september 2005. Chris van der Heijden, 'Een ander portret van Loe de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 9 maart 2011. Gesprek Judith van Raalte, 29 september 2005. Gesprek Eduard Groeneveld en Emmy Groeneveld-Otto, 8 januari 2007. Gesprek Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Gesprek Philip van Tijn, 20 maart 2008.
- 135 De Jong, *Herinneringen II*, 87 en 165-167. Righart, *Generatieconflict*, 93.
- 136 NIOD, 823, 7, brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam, 1 juli 1963. Brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam, 5 juli 1963. De Jong, *Opkrabbelen*, 71.
- 137 NIOD, 823, 7, brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam, 5 juli 1963. Brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam, 6 augustus 1963.
- 138 Gesprek Corry Cost Budde-Rochat, 31 maart 2005.
- 139 Gesprek Dries Nagelhout, 26 september 2006. Gesprek Roland en Evelien van den Berg, 30 augustus 2006.
- 140 Gesprek H.J. van Dieren, 31 augustus 2006. Persoonlijk archief Van Dieren.
- 141 Gesprek Joost de Jong, 4 mei 2006.
- 142 NIOD, 823, 7, brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam 1 juli 1963. Brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam ongedateerd [woensdag 10 november 1965].
- 143 Gesprek Roland en Evelien van den Berg, 30 augustus 2006 (bewoners Hommelbrink 6).
- 144 NIOD, 826, 7, brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, 5 juli en 16 augustus 1963, Amsterdam. Brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam [medio augustus 1963].
- 145 Persoonlijk archief Dries Nagelhout. Verbouwingaanvraag De Jong aan B&W Oldebroek, 29 juli 1963. Vergunning verbouwing, B&W Oldebroek aan De Jong, 22 augustus 1963. De verbouwing kostte opdrachtgever De Jong f10.100,-. De tuinaanleg werd apart betaald.
- 146 Gesprek Lideke Heuweekemeijer, 28 februari 2007.
- 147 Gesprek Roland en Evelien van den Berg, 30 augustus 2006. Gesprek H.J. van Dieren, 31 augustus 2006.

HOOFDSTUK 14

- 1 *Jaarverslag RvO 1965*, 39.
- 2 Van Vree, *Auschwitz*, 75 en 79.
- 3 NIOD, Knipselmap, 'De Bezetting I-IV en V-IX', 'Jodenvervolg-ing', *De Linie* 3 december 1960 en 5 mei 1961.
- 4 NIOD, Knipselmap, 'De Bezetting', 'Uit de verte gezien', *de Volkskrant*, 26 november 1960.
- 5 *Jaarverslag RvO 1960*, 18.
- 6 *Elseviers Weekblad*, 3 december 1960. Van Vree, *Auschwitz*, 75.
- 7 *Jaarverslag RvO 1962*, 36-37.
- 8 NIOD, Knipselmap, 1966, 'De Bezetting I', "'Radio Oranje"-man vervalst geschiedenis van Staking '41', *De Waarheid*, 27 februari 1961. Vos, *Televisie en bezetting*, 94-97. Van Gin-
kel, *Rondom de stilte*, 267, noot 96.
- 9 NIOD, Knipselmap, 'De Bezetting x-vx', 'Fred Kaps', *De Tele-
graaf*, 24 november 1962 (recensie over de elfde aflevering van
de 'zeer gewaardeerde serie'). Vos, *Televisie en bezetting*, 92.
Van Vree, *Auschwitz*, 75. Van Liempt, *De oorlog*, 436.
- 10 Vos, *Televisie en bezetting*, III.
- 11 NIOD, Knipselmap, 'De Bezetting xv-ixx', 'Waardevolle uit-
zending', *de Volkskrant*, 4 maart 1964.
- 12 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland', *de Volks-
krant*, 1 mei 1965.
- 13 *Jaarverslag RvO 1965*, Bijlage v, 99-103. NIOD, 701, Kwartaal-
verslagen, Bijlage II bij verslag 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli
1965. Rengelink, 'Toespraak op NTS receptie ter gelegenheid
van de voltooiing van *De Bezetting*', 5 mei 1965, 1-4.
- 14 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', brief De Jong aan
Hoofd NTS, 21 januari 1965.
- 15 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23
april 1988.
- 16 Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars
van deskundigen*, 177-191, aldaar 183. Kromhout, *Brieven
aan Loe de Jong*, 75. De Jong ontmoette A.J.P. Taylor enkele
malen, maar heeft zich nooit met hem vergeleken.
- 17 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 april 1962, Van Winter
was aanwezig namens het RvO-bestuur bij de uitreiking van

- de zilveren Nipkowschijf op 8 mei 1962 in het 'Wapen van Amsterdam' in 's Graveland. Van Vree, *Auschwitz*, 76. Beun-
 ders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn
 Geschiedwerk*, 157. Vos, *Televisie en bezetting*, 102.
- 18 NIOD, Knipsel, KBI 3667A, 'Zilveren Nipkow-schijven uitge-
 reikt', *Het Parool*, 9 mei 1962. De Nipkowitz was in 1961
 ingesteld door televisiecritici ter gelegenheid van het tienjarig
 bestaan van de Nederlandse televisie.
- 19 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Toespraak Televisieprijz', 8 mei 1962.
- 20 Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebleed.
 Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april
 1988. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 63. Righart, *Generatie-
 conflict*, 213.
- 21 *De Volkskrant*, 9 maart 1964. *Het Vaderland*, 7 maart 1964. De
 Jong, *Herinneringen II*, 195.
- 22 NIOD, Knipsel, KBI3667A, 'Kunstenaarsverzet reikt pennin-
 gen uit', *de Volkskrant*, 7 maart 1964.
- 23 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 juli en 7 november 1960.
 NIOD, 700, 'De Bezetting II', T. van Buul, directrice Querido
 aan De Jong, 23 augustus 1960. A.L. Sötemann, *Querido van
 1915 tot 1990. Een uitgeverij* (Amsterdam 1990), 147, 162, 196
 en 212. De Jong, *Herinneringen II*, 195.
- 24 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 december 1960.
- 25 *Jaarverslag RvO 1960*, 15-16.
- 26 De Jong, *Herinneringen II*, 175. Voor de heruitzendingen van
 1966 tot 1968 ontving De Jong evenmin een vergoeding.
- 27 De Jong, *De Bezetting. Een weergave in boekvorm van de uit-
 zendingen der Nederlandse Televisie-Stichting voer Nederland
 in de Tweede Wereldoorlog*, 5 delen (Amsterdam 1961-1965).
- 28 Advertentie Querido, *Het Parool*, 18 december 1963. De prijs
 van de deeltjes *De Bezetting*, die 'in honderdduizenden zijn
 verspreid', varieerden van f2,95 in april 1960 tot even over de
 f5,- voor het vijfde deel dat in april 1965 verscheen.
- 29 Sötemann, *Querido*, 147.
- 30 NIOD, KBII 1595A, *Vrij Nederland*, 24 september 1966. De ex-
 clusieve *Parool*-boekenenquête was gebaseerd op de gegevens
 van 60 boekhandelaren in bijna 50 steden.
- 31 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 april 1961.

- 32 NIOD, KBII 1595A, *Het Parool*, 15 juni 1963. *Jaarverslag RvO 1961*, 34.
- 33 NIOD, KBII 1595A, 'Exclusieve Parool-boekenquête', *Het Parool*, 18 juni 1964.
- 34 UB UU, Collectie Geyl, XIII, brief De Jong aan Geyl, 8 oktober 1960. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 november en 13 december 1960.
- 35 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de en 4de kwartaal 1964, 29 december 1964, 18. 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 20-21. Philips gaf in samenwerking met Wolters-Noordhoff, die was gespecialiseerd in de schoolboekenmarkt van lager en middelbaar onderwijs, drie grammofoonplaten met een totale speelduur van 2,5 uur uit. Deze set, kortweg getiteld *De Bezetting*, kostte f 49,50, inclusief een begeleidende tekst voor docenten. Op de 6 zijden staan getuigenisfragmenten gerubriceerd naar vijf aansprekende hoofdthema's. Kant 1: De meidagen van 1940, Kant 2: De Jodenvervolging, Kant 3: Onderdrukking en verzet I, Kant 4: Onderdrukking en verzet II, Kant 5: Nederlands-Indië 1940-1945 en Kant 6: De bevrijding.
- 36 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 februari 1966 en 14 april 1966. De Jong, *Herinneringen II*, 195 en 228. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 159.
- 37 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 4de kwartaal 1965, 30 december 1965, 3.
- 38 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 februari 1966.
- 39 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', brief De Jong aan Bernhard, 19 augustus 1966.
- 40 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', De Jong, 'Toespraak bij eerste druk gebonden uitgave van Querido', 15 september 1966.
- 41 De Jong, *De Bezetting*, 8.
- 42 De Jong, *De Bezetting. Tekst en beeldmateriaal van de uitzendingen der Nederlandse Televisie-Stichting voer Nederland in de Tweede Wereldoorlog, 1940-1945* (Amsterdam 1966), 8 en 816 (lijst van Correcties).
- 43 Sötemann, *Querido*, 162.

- 44 NIOD, KBII, 1595A. *Vrij Nederland*, 12 september 1992.
- 45 NIOD, Knipselmap, *De Bezetting xv-ixx*, 'Niet in vorm', *Algemeen Handelsblad*, 18 november 1964.
- 46 NIOD, Knipselmap, *De Bezetting x-vx*, B, Julia van Schaik, 'Afleveringen *De Bezetting* zijn meestal te lang', *De Typhoon*, Zaandam 2 oktober 1963.
- 47 NIOD, Knipselmap, 'De Bezetting x-vx', 'Wijdlopig', *Algemeen Dagblad*, 17 september 1964. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1964.
- 48 *Jaarverslag RvO 1962*, 37.
- 49 Renate Rubinstein, 'Deugd, ondeugd, deugd', *Opinie* 19 maart 1965. Herdrukt in *Voormalig verzet Nederland*, 1 april 1965.
- 50 Vos, *Televisie en bezetting*, III-II2, noot 127.
- 51 Van Vree, *Auschwitz*, 81. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 814, noot 35.
- 52 Bank, *Oorlogsverleden*, 20. Regina Grüter, *Een fantast schrijft geschiedenis. De affaires rond Friedrich Weinreb* (Amsterdam 1997), 274, noot 27. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 424, noot 35. Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 389-391, aldaar 391.
- 53 Beunders, *De verbeelding*, 61.
- 54 Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 23 en 38-39.
- 55 Van Vree, *Auschwitz*, 80-82.
- 56 Vos, *Televisie en bezetting*, 106. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 813, noot 31.
- 57 *De Gids* 128 (april/mei 1965): 179.
- 58 Han Lammers, 'Tot in het zoveelste geslacht', *De Gids* 128 (april/mei 1965): 183-188, aldaar 179.
- 59 Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 159. Van Vree, *Auschwitz*, 82. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 421.
- 60 W.L. Brugsma, 'Furunkels op het kruis', *De Gids* 128 (april/mei 1965): 188-191, aldaar 189-190.
- 61 Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 73.
- 62 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xx en xxi', brief Rubinstein aan De Jong, 11 mei 1965.
- 63 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting xx en xxi', brief De Jong aan

- Rubinstein, 25 mei 1965. De Jong, *Herinneringen II*, 196.
- 64 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland. Dr. L. de Jong schepper van *De Bezetting*', *de Volkskrant*, 1 mei 1965.
- 65 Jos Palm, 'Jan Rogier: een portret. Een verkennende studie over leven en werk van journalist en libertair socialist' (doctoraalscriptie UU augustus 1992), 21. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 155.
- 66 Vos, *Televisie en bezetting*, 108. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 160.
- 67 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 21. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', De Jong, 'Toespraak bij eerste druk gebonden uitgave *De Bezetting*, Querido', 15 september 1966.
- 68 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 2de kwartaal 1966, 27 juni 1966, 12.
- 69 Vos, *Televisie en bezetting*, 109. Bank, 'Televisie verenigt en verdeelt', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 77-103, aldaar 94.
- 70 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief Rengelink aan De Jong, 14 april 1966 met als bijlage de notulen van de NTS-Programmaraad van 31 maart 1966. Vos, *Televisie en bezetting*, 76 en 80. De Jong, *Herinneringen II*, 195.
- 71 Van Vree, *Auschwitz*, 87. Vos, *Televisie en bezetting*, 109.
- 72 Bank, 'Televisie in de jaren zestig', *BMGN* 101 (1986), 52-75, aldaar 64 en 73.
- 73 Ellemers, 'Ontwikkelingen van de samenleving', in G.A. Kooy e.a. (red.), *Nederland na 1945. Beschouwingen over ontwikkelingen en beleid* (Deventer 1980), 20-22.
- 74 Beunders, *De verbeelding*, 66. Vooral de groep die tot de generatie van 1927 hoort, figuren als Willem Hermans, Gerard Reve, Jan Vrijman, Jan Blokker en Henk Hofland, wordt tot die opstandige generatie gerekend. Zij waren 18 jaar toen Nederland werd bevrijd. In de jaren vijftig vormden zij een culturele tegenelite die zich door autoriteiten onderdrukt voelden. Voor hen golden niet de oorlogsjaren, maar de jaren vijftig als de jaren van bezetting.
- 75 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 269, noot 137. Hinke Piersma, *Bevochten recht. Politieke besluitvorming rond de*

- wetten voor oorlogsslachtoffers* (Amsterdam 2010), 13-14. Siep Stuurman, James Kennedy en Ido de Haan verdedigen het inzicht dat de gevestigde oudere elite de culturele revolutie absorbeerde en de nieuwe inzichten dus niet bestreden, maar veeleer toepasten.
- 76 Vos, *Televisie en bezetting*, III.
- 77 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief Rengelink aan De Jong, 14 april 1966 met als bijlage de notulen van de NTS-Programmaraad van 31 maart 1966.
- 78 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief De Jong aan Rengelink, 18 april 1966. De Jong overlegde op 26 mei 1966 met de NTS over de opzet van de serie van twee maal drie discussieprogramma's bij de herhaling van *De Bezetting ter discussie* in het winterseizoen van 1966 en 1967.
- 79 Van der Maar, *Welterusten*, 54. Mulder, *Léés die krant!*, 485 en 503. Peter van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!* De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek 1965-1975 (Amsterdam 1986), 59. Pieter Bak, *Een 'meneer' van een krant, Trouw en Bruins Slot 1943-1968* (Kampen 1999), 329-330 en 336.
- 80 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de kwartaal 1966, 30 september 1966, 3. *Jaarverslag RvO 1966*, 32. Vos, *Televisie en bezetting*, 80. De originele versie (1960-1965) berust bij het Filmmuseum in Amsterdam. Bij de inkorting tot 60 minuten werden de originele telerecordingopnamen verknipt en het restant weggegooid. De afleveringen die langer dan een uur duurden (1, 2, 3, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21) zijn dus niet meer compleet.
- 81 NIOD, KBII 1593, *Het Parool*, 16 september 1966.
- 82 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen'. De Jong, 'Toespraak bij eerste druk gebonden uitgave *De Bezetting*, Querido', 15 april 1966. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 159.
- 83 De eerste 10 afleveringen en 3 discussieprogramma's van *De Bezetting (ter discussie)* werden uitgezonden van 11 oktober 1966 tot februari 1967 met een tussenpoos van 14 dagen. De tweede helft van 11 afleveringen en 3 discussieprogramma's volgde in de wintermaanden van oktober 1967 tot maart 1968.

- 84 NIOD, 700, 1966. 'De Bezetting algemeen', De Jong, Toespraak bij eerste druk gebonden uitgave *De Bezetting* Querido, 15 september 1966.
- 85 NIOD, KBII 1593, *De Telegraaf*, 12 oktober 1966.
- 86 NIOD, KBII 1593, *Vrij Nederland*, 14 oktober 1967.
- 87 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966. Bijlage: Afdeling Studie en Onderzoek NRU/NTS. Beunders, 'moderne media', in De Keizer, *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 160-161.
- 88 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966, Nico Scheepmaker, *De Gooi-en Eemlander* 28 november 1966.
- 89 NIOD, 700, 'Die Besatzung'. 'De programmaserie *De Bezetting*', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 90 Righart, *Generatieconflict*, 78-79 en 74, noot 1. H.A. Becker, Generaties en hun kansen (Amsterdam 1992), 35-52.
- 91 NIOD, 700, 'Die Besatzung'. 'De programmaserie *De Bezetting*', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 92 Vos, *Televisie en bezetting*, 65 en 105. Van Vree, *Auschwitz*, 76. Hondius, *Oorlogslessen*, 103-104. Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 387-388.
- 93 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting xv-ixx', 'De Bezetting III', 'Jongeren onder indruk van *De Bezetting*. Lof voor nuchtere aanpak dr. L. de Jong', *Het Parool*, 18 december 1963.
- 94 Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 95 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting xv-ixx', 'De Bezetting III', Rubriek 'Maar meneer ...', *Het Parool*, 27 december 1963. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 159-160.
- 96 Beunders, *De verbeelding*, 61.
- 97 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966, Hans Wieringa, *Trouw*, 28 november 1966.
- 98 Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 60-161, noot 81.
- 99 NIOD, KBII 1593, *Vrij Nederland*, 21 januari 1967.
- 100 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966, H. Hovinga, *Algemeen Dagblad*, 28 november 1966. NIOD, KBII 1593, *Vrij Nederland*, 10 december 1966. Bak, *Een 'meneer'*, 315.
- 101 NIOD, KBII 1595, 'Nog te weinig tijd voor discussie over bezetting', *De Tijd*, 9 januari 1967. 'Jodenvervolging', *NRC Handelsblad*, 9 januari 1967.

- 102 NIOD, KBII 1593, 'Jodenvervolging in discussie', *Algemeen Handelsblad*, 9 januari 1967.
- 103 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 764-765. Deel 6, 657. IISG, VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* gepresenteerd door Peter van Ingen, 4 juni 1989.
- 104 De BRT zond in totaal vier afleveringen uit in 1964 en 1965. Deel 18 (in Nederland uitgezonden op 6 september 1964) over de bevrijding van Zuid-Nederland op vrijdag 18 september 1964. Deel 9 (in Nederland uitgezonden op 3 mei 1962) over de Jodenvervolging op vrijdag 8 januari 1965. Deel 5 (in Nederland uitgezonden op 28 april 1961) over Mussert in oktober 1965, ergens in februari-april 1965. Deel 21 (in Nederland uitgezonden op 4 mei 1965) over de Bevrijding, kort na de uitzending in Nederland.
- 105 *Jaarverslag RvO 1964*, 38. NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de en 4de kwartaal 1964, 29 december 1964, 18. 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 4. 4de kwartaal 1965, 30 december 1965, 3.
- 106 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting xv-ixx', 'Dolle Dinsdag', *De Gazet van Antwerpen* 21 september 1964.
- 107 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting xx-xxi', 'Laatste Bezetting 4 mei', *Trouw*, 27 april 1965. 'De bevrijding zonnig slot van De Bezetting', *Dagblad voor Oost-Brabant*, 24 april 1965. De bevrijding zonnig slot van De Bezetting', *Dagblad voor Oost-Brabant*, 24 april 1965.
- 108 NIOD, 700, 'Algemeen 1: Die Besatzung en Querido'. Brief De Jong aan Gerd Ruge, 15 augustus 1961.
- 109 NIOD, Knipsel, 'De Bezetting xx-xxi', 'De bevrijding zonnig slot van De Bezetting', *Dagblad voor Oost-Brabant*, 24 april 1965. 'Vanavond wordt de serie De Bezetting afgesloten', *Algemeen Dagblad*, 4 mei 1964. 'Slot serie De Jong', *de Volkskrant*, mei 1965. NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 4de kwartaal 1965, 30 december 1965, 3.
- 110 De Jong bezocht de WDR in Keulen op 9 februari 1966 samen met NTS-voorzitter Emille Schüttelnhelm en het plaatsvervangend hoofd van de VARA-televisiedienst, Otto Montagne, die Rengelink verving.
- III NIOD, KBII, 1592D, 'Duitse tv overweegt uitzending De Bezetting', *Trouw*, 15 januari 1966.

- 112 NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), ...', brief 16: 'Het Engelsche volk en de Duitschers' [11 april 1945]. NIOD, 823, 73, De Jong, *Het dispuut om Berlijn*, VARA-televisieprogramma, 10 mei 1962.
- 113 De Jong, 'Berlijn en Duitsland', VARA-televisieprogramma, 28 augustus 1961.
- 114 NIOD, KBII 1592D, 'Denkramen, (massa)communicatie en *De Bezetting* op z'n Duits', *NRC Handelsblad*, 12 november 1966.
- 115 Knut Hicketier en Peter Hoff, *Geschichte des deutschen Fernsehens* (Stuttgart/Weimar 1998), 225-227.
- 116 Wulf Kansteiner, *In pursuit of German memory: history, television and politics after Auschwitz* (Athens 2006), 139.
- 117 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', brief De Jong aan Anstadt, 28 januari 1966. *Jaarverslag RvO 1966*, 33-34.
- 118 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 5 juli 1966.
- 119 NIOD, 700, Algemeen 1: 'Die Besatzung en Querido-uitgave', Script *Die Besatzung* 3: Judenverfolgung, 17.
- 120 *Die Besatzung – Die Niederlande 1940-1945* telt 5 afleveringen: 'Der Angriff' (6 oktober 1966), 'Kollaboration und Widerstand' (13 oktober 1966), 'Judenverfolgung' (20 oktober 1966), 'Die Befreiung' (27 oktober 1966) en de forumdiscussie 'Rückblick' (3 november 1966). De WDR programmeerde de documentaire als *Drittes Programm* op donderdagavond van 20.15 tot 20.45 uur. Het slotprogramma duurde een kwartier langer tot 21.00 uur. De opnamen waren op vrijdag 26 augustus, dinsdag 6 en woensdag 7 september 1966.
- 121 James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw, Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995), 67. Van Ginkel, *Rondom*, 389.
- 122 NIOD, KBII 1592D, 'Duitsers zagen *Bezetting*', *de Volkskrant*, 5 november 1966.
- 123 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 2de kwartaal 1966, 27 juni 1966, 12. 3de kwartaal 1966, 30 september 1966, 3.
- 124 Vos, *Televisie en bezetting*, 156. Bram Enning, *De oorlog van Bastiaans. De LSD-behandeling van het kampsyndroom* (Amsterdam 2009), 116.
- 125 NIOD, 700, Algemeen 1: 'Die Besatzung en Querido-uitgave', De Jong aan Rengelink, 12 september 1966.

- 126 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966, 'Wie denken Nederlanders über uns? Ein kleines, grosses Volk – Interessante und nützliche Dokumentationsendung, *Rheinische Post* 8 november 1966. *Land an Rhein und Maas* 29 oktober 1966. *Jaarverslag RvO 1966*, 34.
- 127 NIOD, 700, Algemeen 1: 'Die Besatzung en Querido-uitgave', brief Liechtenstein aan De Jong, 14 december 1966.
- 128 NIOD, 823, 7, brief L. de Jong aan Thijs de Jong, z.j. [eind 1966], Amsterdam.
- 129 NIOD, KBII 1592D, [H. Schaafsma], 'Denkramen, (massa) communicatie en *De Bezetting* op z'n Duits', *NRC Handelsblad*, 12 november 1966.
- 130 NIOD, 700, Algemeen 1: 'Die Besatzung en Querido-uitgave', brief De Jong aan Skodvin, 17 juni 1966. brief Skodvin aan De Jong, 21 juni 1966.
- 131 NIOD, 700, Algemeen 1: 'Die Besatzung en Querido-uitgave', brief De Jong aan Daniel L. Schorr van het Amerikaanse CBS, 2 september 1966. Daniel Schorr, *Clearing the air* (Boston 1977), 2.
- 132 Vos, *Televisie en bezetting*, 112. Lagrou, *Legacy of Nazi occupation*, 73 en 303.
- 133 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, xvii', brief De Jong aan Bernard, 20 maart 1964. NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting, xx en xxi', brief De Jong aan Z.K.H. Bernard der Nederlanden, 9 februari 1965. NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 5. De Jong, *De Bezetting*, 42-45 (aflevering 1), 665-667 (aflevering 17) en 796-797 (aflevering 21) (3 getuigenissen van Prins Bernhard). De Jong nam op 26 februari 1965 de getuigenis op voor de laatste aflevering.
- 134 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting 1'. brief De Jong aan Z.K.H. Bernard der Nederlanden, 13 april 1960.
- 135 NIOD, Knipselmap BIII582: 'De overval', 'De Overval vertoond op Soestijk', *Het Vaderland* 26 januari 1963.
- 136 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting aflevering III', brief De Jong aan J. Drion, 26 november 1960. Brief Y. Scholten aan De Jong, 29 november 1960. De Jong nodigde bij een 'hervertoning in besloten kring' ook vaak potentiële kandidaten uit om hen vertrouwd te maken met de televisiedocumentaire

- waarvoor hij van plan was hun medewerking te vragen bij een volgende aflevering.
- 137 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen, TV Algemeen', brief De Jong aan Bernhard, 11 februari 1963.
- 138 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', brief De Jong aan Van Nieuwenhuizen, 1 februari 1963.
- 139 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 oktober 1967, VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* gepresenteerd door Peter van Ingen, 4 juni 1989.
- 140 NIOD, 823, 35, doos kantooragenda's. Loe de Jong en Ben Sijes vertoonden steeds twee afleveringen van *De Bezetting* op Soestdijk met aansluitend discussie met speciaal genodigde gasten. Maandag 13 november 1967 (afleveringen 1 en 2), maandag 20 november 1967 (afleveringen 3 en 4), maandag 27 november 1967 (afleveringen 5 en 6), vrijdag 11 december 1967 (afleveringen 7 en 8), maandag 18 december (afleveringen 9 en 10), maandag 8 januari 1968 (afleveringen 11 en 12), woensdag 17 januari 1968 (afleveringen 13 en 14), maandag 24 januari 1968 (aflevering 15), maandag 29 januari 1968 (afleveringen 16 en 17), maandag 5 februari 1968 (afleveringen 18 en 19) en maandag 12 februari 1968 (afleveringen 20 en 21). Maandagavond 19 februari 1968 nodigden Beatrix en Claus Loe de Jong en Ben Sijes uit op Drakensteyn om uitgebreid na te praten.
- 141 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting algemeen', brief De Jong aan Van Nieuwenhuizen, 1 februari 1963.
- 142 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 november 1967 en 9 januari 1968.
- 143 NIOD, 823, 3, brief Claus aan De Jong, 1 maart 1968.
- 144 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 november 1967.
- 145 Wim Kan, *De dagboeken 1968-1983*, deel 'De televisietijd' (Amsterdam 1989), 3-4. De Jong, *De bezetting*, 644 (zestiende aflevering op 3 maart 1964 over 'Nederlands-Indië onder Japanse bezetting'). NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting VIII', brief Kan aan De Jong, 4 mei 1963.
- 146 De Jong, *Herinneringen II*, 216-217.
- 147 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan mw. L. de Jong, 2 december 1968.

- 148 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1962, 9 juli 1962, 12.
- 149 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 februari 1964.
- 150 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de en 4de kwartaal 1964, 29 december 1964, 18.
- 151 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 2de kwartaal 1960, 5 juli 1960, 3.
- 152 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 23 en 32.
- 153 De Jong, *Herinneringen II*, 197. Aflevering 5 op 28 april 1961 over Mussert. De afleveringen 6 (8 december 1961), 7 (9 maart 1962) en 16 (3 maart 1964) gaan over Nederlands-Indië.
- 154 Ruwe schatting van 3 jaar en 3 maanden tijd aan *De Bezetting*: 1 jaar en 3 maanden (3 weken maal 21 afleveringen) directe voorbereiding (schrijven script; bespreken en bijstellen tekst; regievergaderingen; opnamen interviews en studio-opnamen) voor de afleveringen; 1 jaar (4 kwartalen) voor de afleveringen 5 (NSB), 7 (N-1), 8 (N-1) en 16 (N-1); 9 maanden (2 weken maal 17 afleveringen) bronnen en literatuur voor de resterende 17 afleveringen waarvan De Jong al met de inhoud bekend was. 2 weken voor 6 afleveringen van *De Bezetting ter discussie*; 10 weken voor de 5 afleveringen van *Die Besatzung*.
- 155 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 21-23.
- 156 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de en 4de kwartaal 1964, 29 december 1964, 18-19. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1964.
- 157 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 22-23.
- 158 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 159 De Jong, *De Bezetting*, 6. Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 160 De Jong, *Herinneringen II*, 197.
- 161 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 2de kwartaal 1960, 5 juli 1960, 5.
- 162 Werner Warmbrunn, *De Nederlanders onder Duitse bezetting 1940-1945* (Amsterdam 1964), v.

- 163 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 253. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 471, noten 6 en 7.
- 164 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 165 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 368-369. Tabel met de overlap van thema's in *De Bezetting* en *Het Koninkrijk*.
- 166 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 369, noot 2. Deel 6, 829, noot 1. Alleen in deel 6, 651, noot 3, verwijst De Jong naar het tweede deel van *Je maintiendrai* waarin artikelen uit de illegale pers zijn opgenomen die hij niet kon traceren in het NIOD-archief.
- 167 De Jong, *De Bezetting*, 8.
- 168 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 19-20.

HOOFDSTUK 15

- 1 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar *Vrij Nederland*', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 59.
- 2 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 1, map 6, William Rothuizen, 'Memories van een twijfelaar', *NRC Handelsblad*, zaterdag 28 mei 1983.
- 3 IISG, Collectie *Het Parool*, inv.nr. 877, Winkler, rapport 'Nieuwe redactie-formule', [1954].
- 4 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 1, map 6. William Rothuizen, 'Memories van een twijfelaar', *NRC Handelsblad*, zaterdag 28 mei 1983.
- 5 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 108, noot 177: IISG, Collectie *Het Parool*, inv.nr. 877, brief De Jong aan Hein Vos, 17 november 1954.
- 6 Mulder, *Léés die krant!*, 273 en 498.
- 7 De Keizer, *Goedhart*, 475. Vanaf 1965 diende De Jong, zoals veelal gebruikelijk was, voor een tweede en laatste termijn van vijf jaar in het Curatorium van de Stichting Het Parool.
- 8 IISG, Collectie *Het Parool*, inv.nr. 70, Correspondentie van het Curatorium, 1961-1974, brief De Jong aan Van Norden, 17 mei 1963.

- 9 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 33. Mulder, *Léés die krant!*, 499. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 51, 56, 172 en 175.
- 10 NIOD, 823, 73, De Jong, 'Het dispuut om Berlijn', televisieprogramma, 10 mei 1962. Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 59. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 158.
- 11 Mulder, *Léés die krant!*, 499.
- 12 UB UU, Collectie Geyl, XIII, brief van De Jong aan Geyl, 15 oktober 1962. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 168.
- 13 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 9.
- 14 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83, aldaar 77, noot 59: De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 74-89, aldaar 80: G. Harmsen, 'De Jong als geschiedschrijver van Nederland in oorlogstijd', *De Groene Amsterdammer*, 27 december 1969. In deel 14 staat niet dat de kop van *De Groene Amsterdammer*, luidde: 'Een verblindende Koude-Oorlogsideoloog'. Dit staat wel in de overdruk Harmsen, 'De Jong als geschiedschrijver van Nederland in oorlogstijd', in Harmsen (red.), *Nederlands communisme. Gebundelde opstellen*, 368.
- 15 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 8.
- 16 Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 273. Arend Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, derde, geheel herziene druk (Amsterdam 1979), 116-130.
- 17 NIOD, 823, 73, De Jong, 'De Verenigde Staten en Europa', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 17 juni 1962.
- 18 Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 181.
- 19 Privéarchief Joost de Jong, inzagedossier BVD L. de Jong AIVD 24 september 2007, 36. Onder meer: 'L. de Jong – trouw aan Wall Street', *De Waarheid*, 14 augustus 1950.
- 20 NIOD, Knipsel, KBI 3667A, 'Artikelen De Jong', HGL, 'Dr. L. de Jong: Elf maanden van 1962' *Trouw*, 29 december 1962. Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en*

- zijn Geschiedwerk*, 49 en 159. De pocket *De wereld van ...* werd ieder jaar overhaast uitgebracht, waardoor De Jongs inleiding bij de jaren 1962, 1964 en 1966 ontbrak.
- 21 Vos, *Televisie en bezetting*, 80.
 - 22 Schaap, *Recht om te waarschuwen*, 33. Denis McQuail, *McQuail's mass communication theory* (Londen 2010).
 - 23 De Jong, *Herinneringen II*, 162. Van Dixhoorn, *Stem des volks*, 33.
 - 24 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 8. Beunders, 'moderne media', in De Keizer, *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 149.
 - 25 Arjan van Dixhoorn, *De stem des volks, publieke opinie, opinieonderzoek, democratie* (Den Haag 2006), 12 en 84. Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 284.
 - 26 NIOD, 823,73, De Jong, 'De Verenigde Staten en Europa', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 17 juni 1962.
 - 27 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 6-9, aldaar 8-9.
 - 28 J.I.H. Janssen: *Publieke steun voor de EU* (Maastricht 2001), 45-46 en 96.
 - 29 De Jong, *Herinneringen II*, 163.
 - 30 NIOD, 823, 73, De Jong, 'De Russisch-Chinesche tegenstellingen', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 28 januari 1962.
 - 31 NIOD, 823, 72, De Jong, 'Berlijn en Duitsland', VARA-televisieprogramma, 28 augustus 1961.
 - 32 NIOD, 823, 72, De Jong, 'Terugblik op Horosjijma', televisieprogramma, 11 juli 1960.
 - 33 De Jong, 'Een week wereld', *Vrij Nederland*, 27 december 1949.
 - 34 NIOD, 823, 73, De Jong, 'De Verenigde Staten en Europa', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 17 juni 1962.
 - 35 De Jong, 'Een week wereld', *Vrij Nederland*, 31 december 1948.
 - 36 NIOD, 823, 72, De Jong, 'Nixon en Kennedy', televisieprogramma, 29 september 1960.
 - 37 NIOD, 823, 72, De Jong, 'Aan de vooravond van de Ameri-

- kaanse verkiezingen', televisieprogramma, 6 november 1960.
- 38 NIOD, 823, 72, De Jong, 'Kennedy aan de slag', televisieprogramma, 26 maart 1961.
- 39 NIOD, 823, 72, De Jong, 'Cuba', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 19 april 1961.
- 40 De Jong, Jaaroverzicht: 'Kennedy's eerste jaar', *Vrij Nederland*, 27 december 1961. NIOD, 823, 73, De Jong, 'Kennedy's boodschap', VARA-televisieprogramma *Espresso*, 12 januari 1962.
- 41 NIOD, 823, 73, De Jong, 'De Russisch-Chinesche tegenstellingen', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 28 januari 1962.
- 42 NIOD, 823, 74, De Jong, 'China', televisieprogramma, 17 januari 1967.
- 43 NIOD, 823, 73, De Jong, 'De wereld in 1962', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 30 december 1962.
- 44 NIOD, 823, 72, De Jong, '1957 in de wereldpolitiek', VARA-televisieprogramma, donderdag 19 december 1957.
- 45 NIOD, 823, 72, De Jong, 'De Europese eenheid', VARA-televisieprogramma, 3 december 1961.
- 46 Jos Palm, 'Vrij Nederland in de jaren zeventig', *Historisch Nieuwsblad* 4, nr. 9 (september 1995): 18-23, aldaar 20 en 23.
- 47 Privéarchief Rinus Ferdinandusse, Amsterdam, brief Ferdinandusse aan De Jong, ongedateerd [korte tijd na woensdag 26 februari 1969]. H. Daudt, H. en B.A. Sijes, *Beeldreligie. Een kritische beschouwing naar aanleiding van reacties op de derde uitzending van "Zo is het" ..* (Amsterdam 1966), 12.
- 48 Palm, 'Vrij Nederland in de jaren zeventig', *Historisch Nieuwsblad* 4, nr. 9 (september 1995): 18-23, aldaar 20.
- 49 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 165.
- 50 Mulder, *Léés die krant!*, 479.
- 51 Mulisch, *Rattenkoning*, 39 en 131.
- 52 Righart, *Generatieconflict*, 48-49.
- 53 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 59, 65, 73 en 84. Eind 1963 was de oplage met enkele duizenden exemplaren gestegen tot 23.500. In december 1965 bedroeg de oplaag 50.000 met wettelijk een gemiddelde verkoop van 6836 losse exemplaren.

- 54 Mulder, *Léés die krant!*, 499. *Vrij Nederland*, 25 december 1965, 14 (mededeling in kader).
- 55 Mulder, *Léés die krant!*, 487-488 en 498. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 159.
- 56 Van Vree, 'Massacultuur en media', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 14-39, aldaar 35. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 159.
- 57 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 82-83.
- 58 Bodje en Cohen, 'Profiel Joop van Tijn', *Vrij Nederland*, 1 september 2007.
- 59 Mulder, *Léés die krant!*, 499. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 60 Palm, 'Vrij Nederland in de jaren zeventig', *Historisch Nieuwsblad* 4, nr. 9 (september 1995): 18-23, aldaar 20-21.
- 61 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 154 en 163.
- 62 Righart, *Generatieconflict*, 210. Gesprek Rinus Ferdinandusse, 12 november 2007.
- 63 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 83.
- 64 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966, Theo Stibbe, *De Groene Amsterdammer*, 26 november 1966.
- 65 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 1, map 6, William Rothuizen, 'Memories van een twijfelaar', *NRC Handelsblad*, zaterdag 28 mei 1983. Van der Maar, *Welterusten*, 60.
- 66 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 80, noot 69, Interview met Sytze van der Zee, *NRC Handelsblad*, 15 februari 1969.
- 67 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 83.
- 68 Gesprek Rinus Ferdinandusse, 12 november 2007.
- 69 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 130-131 en 168. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 70 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 47-48. Mulder, *Léés die krant!*, 499. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 35-70 (hoofdstukken 2 en 3 over de Tweede Wereldoorlog).
- 71 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 156, noot 299, IISG, Collectie Smedts, brief De Jong aan Smedts, 8 oktober 1965.
- 72 Piersma, *drie van Breda*, 79.

- 73 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 91.
- 74 Mesters en Pranger, 'De grote geruststellers, *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 7-9, aldaar 8.
- 75 De Jong, 'Nederland voor de Veiligheidsraad – Den Haag speculeert op Washingtons inschikkelijkheid – Veiligheidsstrijd in Indonesië gaat door', *Vrij Nederland*, 24 december 1948.
- 76 Van der Maar, *Welterusten*, 57-58. Bijvoorbeeld Roel Benthem van den Bergh. Fenna van den Burg, 'Het Amerikaanse optreden in Vietnam. Hoe bereiken we de Vietcong?', *Vrij Nederland*, 15 mei 1965. Vertaalde artikelen van Amerikaanse critici waren eveneens contra de Vietnamoorlog.
- 77 Mulder, *Léés die krant!*, 499. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 158.
- 78 Van Dixhoorn, *Stem des volks*, 38 en 45-46.
- 79 Mulder, *Léés die krant!*, 492, noot 76, Interview H.B. Sandberg. Sandberg gaf later toe het nationalistische, antikoloniale aspect van de strijd in Vietnam te hebben onderschat.
- 80 De Jong, 'Paleisrevolutie in Zuid-Vietnam', *Vrij Nederland*, 8 februari 1964.
- 81 Van der Maar, *Welterusten*, 21.
- 82 De Jong, 'Verwarring in Zuid-Vietnam', *Vrij Nederland*, 26 of augustus 1964.
- 83 De Jong, 'De crisis in Zuid-Vietnam', *Vrij Nederland*, 6 februari 1965.
- 84 De Jong, 'Gemenebest en Vietnam', *Vrij Nederland*, 26 juni 1965. Mulder, *Léés die krant!*, 486.
- 85 De Jong, 'Johnson en hulpverlening', *Vrij Nederland*, 4 april 1964. De Jong, 'Een bewogen zomer tegemoet' en 'Johnsons aanbod', *Vrij Nederland*, 17 april 1965.
- 86 De Jong, 'Vietnam: het beleid van Johnson', *Vrij Nederland*, 13 maart 1965.
- 87 De Jong, 'Scherper crisis in Vietnam', *Vrij Nederland*, 3 april 1965.
- 88 De Jong, 'Vietnam: een balans', *Vrij Nederland*, 6 november 1965.
- 89 De Jong, 'Johnson en Zuid-Vietnam', *Vrij Nederland*, 27

- maart 1965. Mulder, *Léés die krant!*, 481.
- 90 De Jong, 'Offensief in Vietnam', *Vrij Nederland*, 5 juni 1965.
- 91 De Jong, 'Vietnam: een nieuwe crisis', *Vrij Nederland*, 13 februari 1965.
- 92 De Jong, 'Johnson en Zuid-Vietnam', *Vrij Nederland*, 27 maart 1965.
- 93 De Jong, 'Een bewogen zomer tegemoet' en 'Johnsons aanbod', *Vrij Nederland*, 17 april 1965.
- 94 Van der Maar, *Welterusten*, 73.
- 95 NIOD, 823, 74, De Jong 'Vietnam', televisieprogramma 20 juni 1965.
- 96 Mulisch, *Rattenkoning*, 108-110.
- 97 Mulder en Ferdinandusse, bijlage '40 jaar Vrij Nederland', *Vrij Nederland*, 6 september 1980, 83. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 155.
- 98 NIOD, 823, 59, tekst De Jong Teach-in Beurs van Berlage in Amsterdam, 29 oktober 1965.
- 99 Van der Maar, *Welterusten*, 51-52. Hondius, *Oorlogslessen*, 113. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 399.
- 100 NIOD, 826, 7, brief L. de Jong aan Thijs de Jong, Amsterdam 2 november 1965.
- 101 De Jong, 'Vietnam: Het tij keert', *Vrij Nederland*, 2 oktober 1965.
- 102 De Jong, 'Vietnam; verhoging' of stabilisatie', *Vrij Nederland*, 18 december 1965.
- 103 De Jong, 'Een bewogen zomer tegemoet' en 'Johnsons aanbod', *Vrij Nederland*, 17 april 1965. De Jong, 'Offensief in Vietnam', *Vrij Nederland*, 5 juni 1965.
- 104 Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 74. Duco Hellema, *Neutraliteit en vrijhandel, De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Utrecht 2001), 252-253.
- 105 Van der Maar, *Welterusten*, 53. Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 69.
- 106 IISG, Collectie PvdA, 1319, Commissie Buitenland 1965-1981. W.L. Brugsma, redacteur *Haagse Courant*, gastspreker over Vietnam, 18 mei 1965. Maarten C. Bolle, gastspreker over Vietnam, 28 november 1967. Beide keren was De Jong niet aanwezig. De laatste Commissievergadering die hij bezocht was op 19 oktober 1965.

- 107 IISG, Collectie PvdA, 1319, Commissie Buitenland 1965-1981, brief Piet Dankert aan Han Lammers, 3 januari 1967.
- 108 Kennedy, *Nieuw Babylon*, 160.
- 109 De Jong, 'Vietnam; verhoging' of stabilisatie', *Vrij Nederland*, 18 december 1965.
- 110 De Jong, 'Pauze in Vietnam', *Vrij Nederland*, 8 januari 1966.
- 111 Gesprek Rinus Ferdinandusse, 12 november 2007. Gesprek Harry van Wijnen, 24 april 2008.
- 112 Smedts, 'Uit het zakboek van een twijfelaar', *Vrij Nederland*, 29 januari 1966. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 158.
- 113 De Jong, 'Vietnam in de veiligheidsraad', *Vrij Nederland*, 5 februari 1966.
- 114 De Jong, 'Crisis in Zuid-Vietnam', *Vrij Nederland*, 9 april 1966.
- 115 De Jong, 'Vietnam - meer of minder oorlog?', *Vrij Nederland*, 26 februari 1966.
- 116 Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 73-77. Mulder, *Léés die krant!*, 486. Van der Maar, *Welterusten*, 60-61.
- 117 De Jong, 'Balans van Vietnam', *Vrij Nederland*, 7 mei 1966.
- 118 De Jong, 'Krachtproef in Vietnam', *Vrij Nederland*, 10 september 1966.
- 119 Van der Maar, *Welterusten*, 62, 72 en 92.
- 120 Van der Maar, *Welterusten*, 78-79.
- 121 De Jong, 'Vietnam', televisieprogramma, 11 september 1966.
- 122 De Jong, 'Na de krachtproef in Vietnam', *Vrij Nederland*, 17 september 1966.
- 123 Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 13 en 61.
- 124 De Jong, 'Vietnam bij de jaarwisseling', *Vrij Nederland*, 31 december 1966.
- 125 De Jong, 'Balans van Vietnam', *Vrij Nederland*, 28 januari 1967.
- 126 Anoniem [interview met De Jong], 'Het is wel fijn zo nu en dan voor jonge mensen te staan', *De Havenloods*, 2 maart 1967.
- 127 Van der Maar, *Welterusten*, 80 en 100.
- 128 Mulder, *Léés die krant!*, 484, 491 en 497. Tot dit rijtje van getrouwen van hoofdredacteur Herman Sandberg van *Het Parool* behoorden Frans Goedhart, Sal Tas en Sjoerd van der

- Schaaf, evenals de chef buitenland Leo Pam en politiek re-
dacteur Jan de Graaf.
- 129 Mulder, *Léés die krant!*, 498.
- 130 Mulder, *Léés die krant!*, 485. Van der Maar, *Welterusten*, 57-58.
- 131 Mulder, *Léés die krant!*, 483, noot 28, Notulen bestuur Stichting Het Parool, 10 september 1966.
- 132 Mulder, *Léés die krant!*, 483, noot 30, Notulen curatorium Stichting Het Parool, 29 mei 1967.
- 133 Mulder, *Léés die krant!*, 483, noot 29, Notulen bestuur Stichting Het Parool, 11 maart 1967.
- 134 Mulder, *Léés die krant!*, 483; noot 31, Notulen bestuur en curatorium Stichting Het Parool, 15 december 1967.
- 135 Mulder, *Léés die krant!*, 486-487.
- 136 Mulder, *Léés die krant!*, 491.
- 137 Mulder, *Léés die krant!*, 486.
- 138 In het kalenderjaar 1967 waarin De Jong zijn mening over de Vietnamoorlog bijstelde, schreef hij vijfmaal over Vietnam in zijn *Vrij Nederland*-rubriek 'Een week wereld': (1) De Jong, 'Balans van Vietnam', *Vrij Nederland*, 28 januari 1967; (2) De Jong, 'Hanoi's weigering' en 'De situatie in het Zuiden', *Vrij Nederland*, 1 april 1967; (3) De Jong, 'Balans van Vietnam', *Vrij Nederland*, 26 augustus 1967; (4) De Jong, 'Johnson en Vietnam', *Vrij Nederland*, 7 oktober 1967; (5) De Jong, 'Vietnam '67-'68' en 'De hulp uit Noord-Vietnam', *Vrij Nederland*, 30 december 1967.
- 139 De Jong, 'Hanoi's weigering' en 'De situatie in het Zuiden', *Vrij Nederland*, 1 april 1967.
- 140 De Jong, 'Een bewogen zomer tegemoet' en 'Johnsons aanbod' en 'De Chinese politiek', *Vrij Nederland*, 17 april 1965.
- 141 De Jong, 'Balans van Vietnam', *Vrij Nederland*, 26 augustus 1967.
- 142 De Jong, 'Johnson en Vietnam', *Vrij Nederland*, 7 oktober 1967. Van der Maar, *Welterusten*, 78 en 91.
- 143 De Jong, 'Johnson en Vietnam', *Vrij Nederland*, 7 oktober 1967.
- 144 Van der Maar, *Welterusten*, 91-92.
- 145 NIBG, VARA-televisieprogramma *Achter het Nieuws*, 4 december 1967 (televisiedragernummer V42604, VHS).

- 146 De Jong, 'Vietnam '67-'68' en 'De hulp uit Noord-Vietnam', *Vrij Nederland*, 30 december 1967.
- 147 Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 32 en 93. Van der Maar, *Welterusten*, 91.
- 148 'Tet' is het woord voor het Vietnamese Nieuwjaar.
- 149 Mulder, *Léés die krant!*, 487-488. Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 73-79.
- 150 NIBG, VARA-televisieprogramma *Achter het Nieuws*, 4 december 1967 (televisiedragernummer V42604, VHS). De Jong, 'Vietnam', VARA-televisieprogramma *Achter het Nieuws* 2 februari 1968.
- 151 De Jong, 'Vietnam na het bestand' en 'De situatie in het Zuiden', *Vrij Nederland*, 18 februari 1967.
- 152 De Jong, 'Vietnam, van crisis tot chaos' en 'Politiek aspect', *Vrij Nederland*, 10 februari 1968.
- 153 De Jong, 'Opnieuw: Vietnam', *Vrij Nederland*, 24 februari 1968.
- 154 De Jong, 'Vietnam na New Hampshire' en 'Johnsons dilemma', *Vrij Nederland*, 16 maart 1968.
- 155 De Jong, 'Vietnam na het bestand' en 'De situatie in het Zuiden', *Vrij Nederland*, 18 februari 1967.
- 156 Mulder, *Léés die krant!*, 487-488 en 491. Van der Maar, *Welterusten*, 122.
- 157 IISG, Collectie *Het Parool*, map 12, vergaderstukken van het curatorium, 1950-1968. Notulen gemeenschappelijke vergadering van Curatorium en Bestuur van de Stichting Het Parool, 10 juni 1968. De Jong betuigde in deze curatorenvergadering zijn instemming met de bijgestelde politieke visie op de Vietnamoorlog in *Het Parool*.
- 158 De Jong, 'Johnsons onherroepelijk besluit', *Vrij Nederland*, 6 april 1968. Van der Maar, *Welterusten*, 91.
- 159 De Jong, 'Johnsons onherroepelijk besluit', *Vrij Nederland*, 6 april 1968.
- 160 Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 11.
- 161 VARA's actualiteitenrubriek *Achter het Nieuws*, 16 april 1968. Van der Maar, *Welterusten*, 121-122 en 124. Van Eekert e.a., *Johnson moordenaar!*, 83.
- 162 De Jong, 'Hanoi komt dichterbij zijn doel', *Vrij Nederland*, 11 mei 1968.

- 163 Jaap Velt, 'De Jong en Neuman commentaar', *Illustratie*, 3 augustus 1968.
- 164 NIOD, 823, 62, De Jong, 'Tekst van Teach-in Rotterdam', 2 oktober 1968.
- 165 Van der Maar, *Welterusten*, 129. Behalve Henk Gortzak (PSP), spraken nog twee PvdA'ers: Jacques de Kadt en Benthem van den Bergh.
- 166 De laatste twee artikelen waar Vietnam nog in voorkwam: De Jong, 'Taken voor de president' en 'Het staken der bombardementen', *Vrij Nederland*, 12 november 1968 en De Jong, 'President Nixon', *Vrij Nederland*, 16 november 1968.
- 167 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 64-70, aldaar 64. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.

HOOFDSTUK 16

- 1 NIOD, 700, Correspondentie Secretariaat, Doos: 1950-1951: 'Internationale conferentie september 1950', eerste omslag, briefwisseling tussen B.H.D. Hermesdorf aan Mr. Ivison S. Macadam, Director of the Institute of International Affairs, Chatham House, Londen, lopend van 15 maart 1951 tot en met 6 mei 1951. Alle brieven vanuit het RvO werden voorbereid door De Jong. Brief De Jong aan het Institute of International Affairs, Chatham House in Londen, 26 januari 1951.
- 2 NIOD, 700, Correspondentie Secretariaat, Doos: 1950-1951, 'Internationale conferentie september 1950', map Uitnodigingen Nederland, brief De Jong, 21 juni 1950.
- 3 *Jaarverslag RvO 1951*, 29-30.
- 4 *Jaarverslag RvO 1952*, 35-36.
- 5 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 17.
- 6 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 21 februari 1972, De Jong, Dienstbezoek aan het *Institut für Zeitgeschichte* in München bij de opening van het nieuwe gebouw op vrijdag 10 maart, 14 maart 1972.
- 7 De Jong, 'Les Pays-Bas dans la seconde guerre mondiale' en 'Documentation et recherches concernant l'histoire de Pays-

Bas pendant la seconde guerre mondiale', *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 13, nr. 50 (april 1963) : 1-26 en 37-42. De Jong, *Herinneringen II*, 218.

- 8 Overzicht van 9 congressen in het internationaal conferentiecircuit waar De Jong van 1950 tot 1975 aan deelnam met 6 papers (lijst dus uitgezonderd het joodse conferentiecircuit dat in de volgende paragraaf wordt besproken):

1. 'World War II in the West', Amsterdam, 5-9 september 1950. Paper (1): De Jong, 'La résistance aux Pays-Bas, documentation, recherches, Littérature', 8 september 1950.

2. Institut für Zeitgeschichte, Tutzing bij München, 24 mei 1956. Paper (2): De Jong, 'Zwischen Kollaboration und Résistance', mei 1956 (Engelse titel: 'Some problems of Europe's anti-Nazi resistance').

3. European resistance movements 1939-1945. First international conference on the history of the resistance movement, Liège-Bruxelles-Breendonk, 14-17 September. Paper (3): De Jong, 'Anti-Nazi resistance in the Netherlands', 1958.

4. European resistance movements 1939-1945. Second international conference on the history of the resistance movements, Milan, 26-29 March 1961. Paper (4): De Jong, 'The Dutch resistance movements and the allies 1940-1945', maart 1961.

5. Conference on Britain and European resistance 1939-1945, St. Anthony's College, Oxford, 10-16 December 1962. Paper (5): De Jong, 'Britain and Dutch resistance 1940-1945', December 1962.

6. Third international conference on the history of the resistance movements, Praag, 1963. De Jong was niet aanwezig.

7. Fourth international conference on the history of the resistance movements, Wenen, 1965. De Jong aanwezig, maar leverde geen paper.

8. Fifth international conference on the history of the resistance movements, Parijs, mei 1967.

9. XIII International Congress of Historical Sciences (ICHS), Sectie voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 16-23 augustus 1970, Moskou. Paper (6): De Jong, 'The historian and the interview', augustus 1970.

10. xiv International Congress of Historical Sciences (ICHs), Sectie voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, San Francisco, augustus 1975. De Jong aanwezig, maar leverde geen paper.
- 9 De Jong, *Herinneringen II*, 217. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 126.
- 10 NIOD, 823, 46, brief De Jong aan prof. dr. Carolina H. MacGillivray, secretaris KNAW, 30 augustus 1965 en brief 10 september 1965.
- 11 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1970, De Jong, 'Rapport dienstreis naar Moskou, 15-24 augustus 1970', 9.
- 12 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 april 1961.
- 13 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland', *de Volkskrant*, 1 mei 1965.
- 14 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maart 1964. De Jong, verslag bespreking Milaan, 13-15 maart 1964.
- 15 *Jaarverslag RvO 1949*, bijlage III, De Jong, 'Rapport van de dienstreis naar Frankrijk van 4-10 mei 1949', 13 mei 1949, 65-69, aldaar 69.
- 16 NIOD, 707 Bestuursvergadering, 15 september 1970, De Jong, 'Rapport dienstreis naar Moskou, 15-24 augustus 1970', 1-13, aldaar 2. De Jong, *Herinneringen II*, 217-218. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 30. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 126.
- 17 Archief HG, 429, brief Brugmans aan Woltjer, 24 november 1966. Brief Woltjer aan Bestuur NCGW, 30 november 1966. Dorsman en Jonker, *Nederlands Historisch Genootschap*, 92-93.
- 18 Willem C.M. Meyers, 'Het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog te Brussel', in *Oorlogsdocumentatie '40-'45. Jaarboek van het NIOD 6* (Amsterdam 1995), 260-271. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 17-18.
- 19 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1970, De Jong, 'The historian and the interview', *XIII International Congress of Historical Sciences*, 16-23 augustus 1970 ("Nauka" Publishing House, Moskou), 1-7, aldaar 7.
- 20 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1970, De Jong,

- 'Rapport dienstreis naar Moskou, 15-24 augustus 1970', 25 augustus 1970, 1-13, aldaar 10. Gesprek Lideke Heuweke-meijer, 28 februari 2007. Hans van der Leeuw vertelde deze anekdote bij een diner op de Weteringdwarsstraat.
- 21 Dorsman en Jonker, *Historisch Genootschap*, 107. A.H. Paape, 'Veertig jaar NIOD', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 16. NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 24 februari 1975, Verslag De Jong, Paape en De Rochemont naar 14de International Congress of Historical Sciences op 22-29 augustus 1975.
- 22 A.F. Manning, 'A.H. Paape en Oorlogsdocumentatie', *Jaarboek RvO 2* (Amsterdam 1992), 211-214, aldaar 213.
- 23 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 oktober 1975.
- 24 De Jong, 'Problemen van Oorlogsdocumentatie. Voordracht op 4 oktober 1964', *Bijdragen en Mededelingen van het Genootschap voor de Joodse Wetenschap in Nederland, gevestigd te Amsterdam IX* (1965), 90-93.
- 25 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81, noot 75, *Bijdragen en Mededelingen van het Genootschap voor de Joodse Wetenschap in Nederland, gevestigd te Amsterdam IX* (1965), 9. Gans, *kleine verschillen*, 842.
- 26 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 24 augustus 1961, Ben Sijes, 'Verslag dienstreis naar Israel, 1-13 juni 1961', 24 juni 1961, 1-20, aldaar 2-3.
- 27 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 november 1964, brief De Jong aan Bestuur, 11 november 1994. Het RvO was het enige buitenlandse zusterinstituut dat door Yad Vashem werd uitgenodigd. De reiskosten kwamen voor rekening van het RvO en Yad Vashem betaalde de verblijfskosten.
- 28 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 januari 1965. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81-82, noot 80. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 406. De Jong, *Herinneringen II*, 219.
- 29 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juli 1965. NIOD, 701, Doos Kwartaalverslagen 1955-1965, De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israel 23 juli-2 augustus 1965', 1-14, aldaar 1.
- 30 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 78 en 260. Gans, *kleine verschillen*, 842. Het Israëliësch parlement had het wetsvoorstel tot oprichting van Yad Vashem (Eeuwig gedenkte-

ken) op 19 augustus 1953 unaniem aangenomen.

- 31 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 24 augustus 1961, Ben Sijes, 'Verslag dienstreis naar Israel, 1-13 juni 1961', 24 juni 1961, 1-20, aldaar 10.
- 32 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juli 1965. NIOD 701, Doos Kwartaalverslagen 1955-1965. De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israel 23 juli-2 augustus 1965', 1-14, aldaar 2 en 4. Vos, *Televisie en bezetting*, 100. De Jong, *De Bezetting*, 406.
- 33 Ad van Liempt, 'Het meisje uit de goederenwagon', *De Tijd*, 2 februari 1990 (kort artikel over de geschiedenis van dit shot). Vos, *Televisie en bezetting*, 100. Aad Wagenaar, *Settela. Het meisje heeft haar naam terug* (Amsterdam 1995). Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 624, noot 41. Cherry Duyns maakte in 1994 de door de VPRO uitgezonden documentaire *Gezicht van het verleden* waarin hij de speurtocht reconstrueert van de Haagse journalist Aad Wagenaar die ontrafelde dat het geen Joods meisje was, maar een zigeunerkind.
- 34 Louis de Jong, 'The Netherlands and Auschwitz', *Yad Vashem Studies VII* (1968), 39-55, aldaar 53.
- 35 De Jong, 'The destruction of the Dutch jewry', in *Fourth world congress of Jewish studies*, 25 July-1 August 1965, Jerusalem 1967-'68, 21-26, passim. Ook verschenen als nr. 110 van 'Notities voor het Geschiedwerk'.
- 36 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juli 1965. NIOD, 701, Doos Kwartaalverslagen 1955-1965. De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israël 23 juli-2 augustus 1965', 1-14, aldaar 1 en 5-6. *Imposed Jewish governing bodies under Nazi rule*, YIVO Colloquium December 2-5 1967, New York 1972, 113.
- 37 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 12-13.
- 38 NIOD, 707, Bestuursvergadering 24 augustus 1961. Ben Sijes, 'Verslag dienstreis naar Israel, 1-13 juni 1961', 24 juni 1961, 1-20, aldaar 10-11. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juli 1965. NIOD, 701, Doos Kwartaalverslagen 1955-1965. De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israel 23 juli-2 augustus 1965', 1-14, aldaar 8.
- 39 NIOD, 700, correspondentie 1967 v, 'monografie Joden', brief dr. Jacob Robinson aan De Jong, 3 maart 1967.
- 40 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 november 1967, De Jong,

- 'Verslag van de dienstreis naar Engeland en de Verenigde Staten, 29 november-12 december 1967', 19 december 1967, 1-9, aldaar 5-8.
- 41 Jacob Presser, 'The Judenrat in the Netherlands', *Imposed Jewish governing bodies under Nazi rule*, YIVO Colloquium December 2-5 1967 (New York 1972), 56-63. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 264, noot 119. Van der Zee, *Jacques Presser*, 280.
- 42 *Imposed Jewish governing bodies under Nazi rule*, YIVO Colloquium December 2-5 1967, 64, 68, 91-92 en vooral 108-109 en 119. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 170-171.
- 43 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 november 1967, De Jong, 'Verslag van de dienstreis naar Engeland en de Verenigde Staten, 29 november-12 december 1967', 19 december 1967, 1-9, aldaar 8.
- 44 *Imposed Jewish governing bodies under Nazi rule*, YIVO Colloquium December 2-5 1967, 69, 91, 93-94 en 108-109.
- 45 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 126 en 260.
- 46 NIOD, 701, Kwartaalverslagen 1967-1975, 2de kwartaal 1968, bijlage: De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israël, 5-19 april 1968', 1-II, aldaar 10.
- 47 NIOD, 701, Kwartaalverslagen 1967-1975. 2de kwartaal 1968. Bijlage: De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israël, 5-19 april 1968', 1-II, aldaar 3, 5 en 9. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 17, 302 en 305.
- 48 De Jong sprak dus in Jeruzalem op de opening van de vijfde (juli 1965), zesde (april 1968) en achtste (april 1977) conferentie van het Jewish World Congress namens de delegatie van buitenlandse deelnemers. Sijes deed dat op de zevende (april 1974) conferentie. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 431. Op het congres van april 1977 vaardigde het RvO tevens Van der Leeuw af die over het Weinreb-rapport sprak.
- 49 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1977 en 6 juni 1977. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 78, noot 65. De in 1974 aangetreden directeur van Yad Vashem, dr. Arad Arad, vroeg De Jong in april 1977 samen met vooraanstaande historici als Yehuda Bauer en Saul Friedländer zitting te nemen in de redactieraad van een dertiendelig overzichtswerk over de

vervolging en vernietiging van joden met als werktitel *History of the Holocaust*. Er werd overwogen de relevante delen uit *Het Koninkrijk* te vertalen in het Ivieth. De delen zouden gelijktijdig in zowel Hebreeuws als Engels verschijnen. Het plan strandde. Twee decennia later waren slechts twee delen van het beoogde overzichtswerk in het Hebreeuws verschenen.

- 50 NIOD, 701, Kwartaalverslagen 1967-1975, 2de kwartaal 1968, bijlage: De Jong, 'Verslag dienstreis naar Israël, 5-19 april 1968', I-II, aldaar 9.
- 51 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 juni 1977, De Jong, 'Verslag van de derde internationale conferentie van het Yad Vashem Instituut, 4-7 april 1977', 12 april 1977, I-10, aldaar I, 5 en 10. De Nederlandse ambassadeur was C.B. (Krik) Arriëns.
- 52 De Jong, *Herinneringen II*, 219. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81, noot 74.
- 53 Gans, *Kleine verschillen*, 842, noot 37, vraaggesprek Evelien Gans met Loe de Jong, 1991.
- 54 Kristel, 'massamoord', in Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 96, noot 47, vraaggesprek Conny Kristel met Loe de Jong, 21 december 1992.
- 55 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 83 en 298. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 95.
- 56 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 1998, 270.
- 57 De Jong, 'Verkiezingen in Israël', *Vrij Nederland*, 13 november 1965. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 83, noot 86, vraaggesprek Conny Kristel met Loe de Jong, 21 december 1992. Dat gold ook voor Presser: Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 72.
- 58 Gans, *Kleine verschillen*, 842, noot 37.
- 59 Dorsman en Jonker, *Historisch Genootschap*, 87 en 133. Lidmaatschap voor het HG verliep via ballotage.
- 60 KNAW-archief, Amsterdam, map 54, 2588, 'RIOD, 1969-1998'. De voordracht van een nieuwe kandidaat diende te worden ondertekend door 5 KNAW-leden. Bij de kandidatuur van De

Jong waren dit behalve initiatiefnemer P. Geyl, P.J. van Winter (RvO-bestuurslid), L.J. Rogier (RvO-adviseur), B.H. Slicher van Bath (landbouwhistoricus in Wageningen) en R.R. Post.

- 61 NIOD, 823, 46, brief benoeming KNAW-secretaris prof. mr. H. Dooyewaard aan De Jong, 28 mei 1963. De KNAW koos De Jong als lid in haar vergadering van 8 april 1963.
- 62 De Jong, *Herinneringen II*, 225. Klaas van Berkel, *De stem van de wetenschap: geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen*, deel 2: 1914-2008 (Amsterdam 2011), 250 en 414 en 416. Sem Dresden was van 1963-1968 ondervoorzitter van de Afdeling Letteren en van 1978-1981 de tweede President van de KNAW.
- 63 NIOD, 823, 46, Rondzendbrief De Jong aan medeleden, 20 februari 1964. Rondzendbrief De Jong aan medeleden, 29 maart 1966.
- 64 NIOD, 823, 46, brief De Jong aan prof. dr. C.H. (Carolina) MacGilliarvy, Algemeen secretaris van het Dagelijks Bestuur (DB) van de KNAW, 10 december 1963. Van Berkel, *Stem van de wetenschap*, deel 2, 348.
- 65 NIOD, 823, 46, brief Geyl aan De Jong, 23 februari 1964: 'Amice, ik kan je niet steunen: [KNAW-bestuur is] volslagen incompetent. Hartelijke groet, P.G.'
- 66 Van Berkel, *Stem van de wetenschap*, deel 2, 349, noot 47 op 621. Ton van Helvoort, *De KNAW tussen wetenschap en politiek. De positie van scheikunde in de Akademie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2005), 101, noot 16, brief van L. de Jong aan de Afdeling Letterkunde, 17 februari 1969, KNAW-dossier 758-1.
- 67 Van Berkel, *Stem van de wetenschap*, deel 2, 550-551.
- 68 Bregstein, *Gesprekken met Jacques Presser*, 113. Van der Zee, *Jacques Presser*, 213. De Jong, *Herinneringen II*, 81.
- 69 NIOD, 823, 46, brief De Jong aan L.J. Rogier, 4 januari 1966. Conceptvoordracht Presser, 25 januari 1966.
- 70 *KNAW Jaarboek 1965-1966*, 45. *KNAW Jaarboek 1968-'69*, 44. Van der Zee, *Jacques Presser*, 263.
- 71 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 45.

- 72 De Jong, *De Bezetting*, 663-686, aldaar 683-684 (17de aflevering: 'Nederlanders in de vrije wereld', 8 mei 1964).
- 73 De Jong, *De Bezetting*, 45-46 (getuigenis Gerbrandy).
- 74 De Jong, *De Bezetting*, 683 (17de aflevering: 'Nederlanders in de vrije wereld', 8 mei 1964). NIOD 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), ...' Brief 15: 'Nederlands naam in de wereld' [5 april 1945]. Ook op Radio Herrijzend Nederland had De Jong Wilhelmina en Gerbrandy in april 1945 geroemd als de twee grote figuren aan wie het te danken was dat Nederland na het verlies van Nederlands-Indië in maart 1942 weer prestige verwierf als trouw en dapper geallieerde bondgenoot.
- 75 NIOD, 700, 1966, 'De Bezetting aflevering xvii', brief De Jong aan de staatssecretaris OK&W, 21 april 1964. De Jong had Scholten vooraf zijn door het RvO-bestuur goedgekeurde scenario gestuurd.
- 76 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1964, 18 augustus 1964, 18. De Jong, *Tussentijds*, 63-90.
- 77 NIOD, Knipselmap, 'De Bezetting xv-ixx', 'Televisievoor-dracht roept vragen op. Verhouding van Koningin en ministerraad in oorlogstijd', *Het Vaderland* 1 mei 1964.
- 78 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1964, 18 augustus 1964, 18.
- 79 De Jong, 'The Dutch government in exile', in *Holland at war against Hitler*, ed. Foot, 5-13, aldaar 9.
- 80 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 december 1965, brief De Jong aan de minister van CRM, Mr. M. Vrolijk, 13 januari 1966.
- 81 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief drs. mr. F.J. Duparc, Chef afdeling Oudheidkunde en Natuurbe-scherming aan De Jong, 17 februari 1966.
- 82 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 december 1965 en 15 fe-bruari 1966, Notitie De Jong over telefoongesprek met Hin-richs van 19 januari 1966.
- 83 'Koningin Wilhelmina in Londen 1940-1945', *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, af-deling Letterkunde, Nieuwe reeks*, deel 28, nr. 2, uitgesproken

- in de vergadering van 14 februari 1966, in *Tussentijds*, 91-114.
- 84 De Jong, *Tussentijds*, 97.
- 85 De Jong, *Tussentijds*, 108, noot 2. Dit niet geannoteerde citaat ontleende De Jong ongetwijfeld aan het Kabinet der Koningin.
- 86 De Jong, *Tussentijds*, III.
- 87 De Jong, *Tussentijds*, 113-114. Gesprek Ivo Schöffers, 2 april 2009.
- 88 De Jong portretteerde Wilhelmina vooral in de delen 2 (verscheen 3,5 jaar later op 4 november 1969), 3 en 9 van *Het Koninkrijk*. Deze KNAW-lezing van 14 februari 1966 was uitgangspunt bij De Jongs lezing: 'Koningin Wilhelmina's "schoonste uur"', uitgesproken in Harvard Hall op 8 december 1988, tevens De Jong, *Voordrachten Harvard*, 55-77.
- 89 De Jong, *Tussentijds*, 114.
- 90 De Jong, *Herinneringen II*, 225-226.
- 91 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief P. Geyl aan De Jong, 16 februari 1966.
- 92 I. Schöffers, 'Bespreeking van: L. de Jong, *Koningin Wilhelmina in Londen 1940-1945* (Amsterdam, 1966)', *TvG* 82 (1969), 132.
- 93 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief Bernhard aan De Jong, 21 februari 1966.
- 94 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief particulier secretaris van Koningin Juliana aan De Jong, 18 februari 1966.
- 95 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief Max Kohnstamm aan De Jong, 23 februari 1961.
- 96 NIOD 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966, brief mejufvrouw A.M. Tellegen aan De Jong, z.d. [februari 1966]. Gesprek Cees Fasseur, 13 februari 2009. In de jaren tachtig was Manning de beoogd biograaf van Wilhelmina. De Jong was bezet vanwege *Het Koninkrijk*, anders had hij die taak graag vervuld.
- 97 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 4 april 1966, brief E.N. van Kleffens aan De Jong, 23 februari 1966. Brief De Jong aan van Kleffens, 14 maart 1966. Brief Van Kleffens aan De Jong, 23 maart 1966.
- 98 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 5 juli 1966, bijlage: 'Enkele

- uitspraken uit de *HTK*, 8 juni 1966'.
- 99 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 mei en 5 juli 1966, bijlage: 'Enkele uitspraken uit de *HTK*, 8 juni 1966'.
- 100 De Jong, *Tussentijds*, 68 en 75.
- 101 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief Adjunct Directeur SDU aan het Bureau voor de Collectieve Propaganda van het boek, 20 november 1968. Brief Hoofd Uitgeverij aan de Grote Provinciale Dagbladen, 4 februari 1969.
- 102 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 1466-1467.
- 103 A. Roland Holst, *Uitersten* (Den Haag 1967).
- 104 De Jong, *Herinneringen II*, 226. Van der Zee, *Jacques Presser*, 278. Presser verhuisde in juni 1968 naar Bergen en woonde in dezelfde flat als Roland Holst. Af en toe gingen ze bij elkaar op bezoek.
- 105 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 juni 1967, brief A. Roland Holst aan De Jong, 25 juni 1967. Brief De Jong aan A. Roland Holst, 28 juni 1967.
- 106 Schöffers, *Je moet ook een beetje durven* (Leiden 2202), 53.
- 107 UB UU, Collectie Geyl, XIII, brief van Geyl aan Jansma, 14 en 19 december 1959. Berkelaar, 'Zoveel aandacht en lof', *Hollands Maandblad* 47 (november 2005), 3-II, aldaar 6.
- 108 UB UU, Collectie Geyl, XIII, brief Geyl aan Kossmann, 1 april 1959. Geyl was niet gecharmeerd van de 'systeembevangingen onhistorische geest' van Presser, die een 'cultuurmens' wordt genoemd, omdat 'hij wat van literatuur afweet'.
- 109 UB UU, Collectie Geyl, XIII, brief van Geyl aan Kossmann, 1 april 1959. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 58.
- 110 UB UU, Collectie Geyl, XIII, brief van Geyl aan Jansma, 23 januari 1959.
- 111 H. Daudt, 'Jan Barents, grondlegger van de Nederlandse politicologie, in *De zevende faculteit*, 19.
- 112 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 130.
- 113 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, Vergadering, 29 november 1955, brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955, 1-12, punt 9.
- 114 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 27 november en 12 december 1961, brief De Jong aan M. Rooij, 28 november 1961.

- Brief M. Rooij aan De Jong, 28 november 1961.
- 115 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 27 november en 12 december 1961, brief Van Winter aan Rooij, 30 november 1963. Brief M. Rooij aan Van Winter, 6 december 1961.
- 116 De Jong, *De bezetting*, 595-596 (14de aflevering over de hulp aan onderduikers, 1 oktober 1963).
- 117 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 september 1963, brief De Jong aan het Bestuur, 3 oktober 1963.
- 118 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 november 1963, Verslag gesprek De Jong met Rohling, 27 november 1963. Brief De Jong aan Van Hall, 19 november 1963.
- 119 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 februari 1964.
- 120 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maart 1964.
- 121 Stadsarchief Amsterdam, Collectie College van Curatoren der Universiteit van Amsterdam, 1960-1972, Archiefnummer 279.A, Registrummer 1512, 2.2.5.5. (voorheen: II.B. 5.e.) 'Weigeringen', 'Stukken betreffende de weigering van de Faculteit der Letteren tot de instelling van een buitengewoon leerstoel in de 'geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog' ten behoeve van prof.dr. L. de Jong, 1963, 1 omslag.' Brief T.S. Jansma aan het College van Curatoren, 25 november 1963. Brief T.S. Jansma aan G. van Hall, 27 november 1963. Verslag vergadering van Curatoren, 9 december 1963. Besproken op de vergadering van de Faculteit Letteren van 19 november 1963.
- 122 De Jong, *Herinneringen II*, 226-227. Volgens De Jong had hij vier keer een leerstoel geweigerd: (1) die van Jacques Presser (werd Frits de Jong Edz.) in 1959 aan de psf, UvA, (2) die van Jan Barents (werd Hans Daudt) in 1961 aan de psf, UvA; (3) die van P.J. van Winter (werd Ernst H. Kossmann) in 1966 aan de rug en (4) die van Brandt (werd H.W. von der Dunk) in 1966 in Utrecht.
- 123 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 januari 1967.
- 124 De Jong, *Auswitz*, 29.
- 125 EUR, Intern archief, Personeelsdossier prof. dr. L. de Jong, tab: benoemings-en bevorderings- en ontslagbesluiten.
- 126 'Professor', *Vrij Nederland*, 2 februari 1967.
- 127 De Jong, 'The Netherlands and Auschwitz', in *Yad Vashem*

Studies on the European Jewish Catastrophe and Resistance, volume VII (Jerusalem 1968), 39-55. Idem als: De Jong, 'The Netherlands and Auschwitz: why were the Reports of mass killing so widely disbelieved?' *Imposed Jewish governing bodies under Nazi rule*, YIVO Colloquium December 2-5 1967, New York 1972, 12-29. Deze toespraak is ook in het Duits en Deens vertaald, zie: De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 175-185, aldaar 180. In deze Amerikaanse tekst is de spelfout 'Auswitz' die in de Joodse raad werd gemaakt en in de titel van De Jongs inaugurale rede is weggelaten. NIOD, 707 Bestuursvergadering, 6 juni 1977. De Jong, 'Verslag van de derde Internationale Conferentie van het Yad Vashem Instituut, Jeruzalem 4-7 april 1977'. De Jong hoorde pas in 1977 dat zijn rede 'The Netherlands and Auschwitz' van 1967 was afgedrukt in *Yad Vashem Studies*. Het speet hem dat hij deze tekst niet meer had kunnen bijstellen overeenkomstig hoofdstuk 2 van deel 7 van *Het Koninkrijk*, 375-393.

- 128 NIOD, 823, 64, 'Naamlijst voor de voorste rijen' en 'Lijst van uit te nodigen personen'. Esther de Jong was de dochter van oom Sam de Jong, de oudste broer van vader Godfried die als enige van deze generatie De Jong de oorlog had overleefd. Zij was getrouwd met Karel Wunnink, die van 1952 tot 1974 directeur van Carré was.
- 129 De Jong, *Auswitz*, 8.
- 130 Telefoongesprek Peter Klein, 12 januari 2007. Gesprek Peter Klein, 26 januari 2008.
- 131 De Jong, *Auswitz*, 9, noot 7.
- 132 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 868, noot 2: 'Verslag van mededelingen van Emmanuel Halverstadt' (getuigenis 25 februari 1947), 12 (GC = Collectie Gevangenen en Concentratiekampen). De Jong citeert Auschwitz-overlevende Halverstadt in deel 8, 836.
- 133 De Jong, *Auswitz*, 9, noot 8. De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 835, 836 en 845, noot 3. Auschwitz-overlevende Benjamin Cohen werd geïnterviewd voor het CG (Collectie Gevangenen en Concentratiekampen), z.j. [1947].
- 134 De Jong, *Auswitz*, 9, noot 6. De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 786, noot 1, 836 en 844-845 (getuigenis 1 september 1947). Aus-

chwitz-overlevende Samson Bieken is de derde getuige die in Auschwitz was ingedeeld bij het Kanada-Kommando, de sorteer- en verpakingsbarakken waar de bagage van de gedeporteerden terecht kwam.

- 135 De Jong, *Auswitz*, 6.
- 136 De Jong, *Auswitz*, 7 en 9. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 224.
- 137 De Jong, *Auswitz*, 5-7.
- 138 De Jong, *Auswitz*, 9-10.
- 139 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste Kwartaalverslag 1956, 3 april 1956, 15-16. Lida Winkel heeft deze inventarisatie verwerkt in *Notitie Geschiedwerk*, nr. 81.
- 140 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 84.
- 141 De Jong, *Auswitz*, 12.
- 142 De Jong, *Auswitz*, 13.
- 143 NIOD, 700, 1966: 'De Bezetting xv', brief J.H. Ubbink aan het Justizministerium in München, 14 september 1949. De Jong, *Auswitz*, 13, noot 15.
- 144 NIOD, 823, 57, Henk Biersteker, 'De boodschap van den Endlösung is nooit gehoord', *Trouw*, 22 juli 1995. Schelvis, *Sobibor*, 126.
- 145 Schelvis, *Sobibor*, 129.
- 146 De Jong, *De Bezetting*, 470 (11de aflevering over de geheime verbindingen met Londen op 23 november 1962). Alleen in deze aflevering wordt J.B. Ubbink als verzetsman genoemd; niet in de 15de aflevering over de concentratiekampen van 17 december 1963.
- 147 De Jong, *Auswitz*, 14, noot 16, brief J.H. Ubbink aan L. de Jong, 7 november 1963. NIOD, 700, Doos 'De Bezetting xv', brief De Jong aan Ir. J.H. Ubbink, Ontario, Canada, 31 oktober 1963. Brief Ubbink aan De Jong, 4 december 1966.
- 148 De Jong, *Auswitz*, 14, noot 17, brief J.S. [Jo Satter] aan De Jong, 13 december 1966.
- 149 Bak, *Een 'meneer'*, 81-83.
- 150 De Jong, *Auswitz*, 15.
- 151 Bak, *Een 'meneer'*, 80-83, aldaar 82, noot 31, Ben van Kaam, 'De waarheid bleef liggen onder een dakpan', *Trouw*, 22 juli 1995.

- 152 De Jong, *Auswitz*, 15-16, noten 19 en 20.
- 153 De Jong, *Auswitz*, 16-18.
- 154 De Jong, *Auswitz*, 18, 21 en 24.
- 155 De Jong, *Vijfde Colonne*, 327.
- 156 De Jong, *Auswitz*, 23, noot 26, Presser, *Ondergang*, deel II, 121.
- 157 NIOD, 231, inv.nr. 22g, [anoniem], 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom', [april-mei 1943], 22. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005.
- 158 De Jong, *Auswitz*, 23. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 114, noot 113.
- 159 De Jong, *Auswitz*, 25. De existentiële menselijke eigenschappen van 'gehechtheid aan het leven, liefde voor de zijnen en angst voor de dood' verwijzen naar Atman, de levensadem, Eros en Thanatos.
- 160 De Jong, *Auswitz*, 24, noot 28. De Jong, *De Bezetting*, 634 (aflevering 15 over de gevangenen en concentratiekampen).
- 161 De Jong, *Auswitz*, 24 en 26.
- 162 De Jong, *Auswitz*, 27.
- 163 Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988. *De Zaanlander*, 28 april 1988. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 385, noot 97, *Vrij Nederland*, 30 september 1967 (waarin staat vermeld dat De Jong zijn inaugurale rede voordroeg op televisie). Beunders, 'moderne media', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 145-174, aldaar 152, noot 30, *Vrij Nederland*, 30 september 1967 en *Trouw*, 26 september 1967.
- 164 I. Schöffner, 'Aankondiging van: L. de Jong, *Een sterfgeval te Auswitz* (Amsterdam, 1967)', *TvG* 81 (1968), 552-553.
- 165 Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 115-116.
- 166 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 351, noot 1, brief Schöffner aan De Jong, 30 september 1967.

HOOFDSTUK 17

- 1 NIOD, 823, 72, 73 en 74 bevatten 192 typoscripten van televisie-uitzendingen. De Jong specificeerde meestal niet welke voor de VARA (de meeste) waren en welke voor de NTS (enkele). Het VARA-archief Hilversum, gele map: 'Wereld van Vandaag, 29 december 1958 t/m 14 maart 1967' bevat ongeveer 60 procent van de typoscripten van de uitzendingen die compleet zijn gedocumenteerd in NIOD, 823.
- 2 NIOD, 700, 1999, 'Die Besatzung', 'De programmaserie *De Bezetting*', z.n. [De Jong], z.j. [eind 1962].
- 3 Vos, *Televisie en bezetting*, 71. De Jong, *Herinneringen II*, 178. Kansteiner, *In pursuit of German memory*, 155.
- 4 Van Liempt, 'De stille revolutie', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 289-302, aldaar 290.
- 5 Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 269-286, aldaar 272 en 274.
- 6 Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 180.
- 7 Telefoongesprek Koos Postema, 6 en 9 februari 2009.
- 8 Jaap Velt, 'De Jong en Neuman commentaar', *Illustratie*, 3 augustus 1968. Beunders, 'Nieuws, actualiteiten', in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 139-175, aldaar 147 en 161.
- 9 De Jong, *Herinneringen II*, 162.
- 10 NIOD, 823, 72, De Jong, 'De crisis in Berlijn', VARA-televisieprogramma, 13 augustus 1961. De Jong, 'Berlijn en Duitsland', VARA-televisieprogramma, 28 augustus 1961. De Jong, 'Terugblik op de Berlijnse crisis', VARA-televisieprogramma, 5 november 1961.
- 11 Arie Kleywegt, 'Dr Loe de Jong gaat in de fout', *Het Parool*, 13 maart 1993.
- 12 Prenger, 'Rode balletjes en cinéma vérité', in *Tekens en teksten*, ed. Kleijer e.a., 158-173, aldaar 159. Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 269-286, aldaar 274 en 277.
- 13 Beunders, 'Nieuws, actualiteiten', in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 139-175, aldaar 156-157.
- 14 VARA-archief, Hilversum, Notulen VARA-televisiedienst, 4 en 5 maart 1963.

- 15 NIOD, 823, 73, De Jong, 'Meer hulp voor de ontwikkelingslanden', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 6 oktober 1963.
- 16 NIOD, 823, 74, De Jong, 'De dreigende overbevolking', VARA-televisieprogramma, 2 januari 1966.
- 17 NIOD, 823, 73, De Jong, 'Meer hulp voor de ontwikkelingslanden', VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 6 oktober 1963.
- 18 VARA-archief Hilversum, Notulen VARA-televisiedienst, 15 oktober 1963.
- 19 De Jong presenteerde in totaal 6 keer een jaaroverzicht op televisie: op 28 december 1950 bij de NTS en 5 keer bij de VARA: op 30 december 1957, 29 december 1958, 30 december 1959, 30 december 1962, 29 december 1963. In 1960 en 1961 niet. Hij verzorgde twee keer als alternatief begin januari een speciale thema-uitzending: op 1 januari 1961 over 'De rijke en arme landen' en op 2 januari 1966 over 'de dreigende overbevolking'.
- 20 NIOD, 823, 73, De Jong, 'Terugblik op 1963, VARA-televisieprogramma *De wereld van vandaag*, 29 december 1963.
- 21 Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 181.
- 22 In 1967 verzorgde De Jong nog maar twee aflevering van *De wereld van vandaag*, op 17 januari en op 14 maart.
- 23 Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 275. Telefoongesprek Koos Postema, 26 februari 2009.
- 24 VARA-archief Hilversum, Notulen VARA-televisiedienst, 23 mei 1967.
- 25 Vos, 'Van propagandist', in Bardoel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur*, 279. In 1970 beschikte 95 procent van de Nederlandse huishoudens over een televisietoestel en was er zeventig uur zendtijd per week beschikbaar.
- 26 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 27 *Vrij Nederland*, 22 mei 1948.
- 28 *Vrij Nederland*, 13 november 1948.
- 29 De Jong, 'Israël en zijn naburen. Hernieuwde spanning in

- het Nabije Oosten. Engeland kijkt met lede ogen', *Vrij Nederland*, 19 maart 1949. R.B., Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëlich conflict 1947-1977* (Amsterdam 1982), 53-55. F. Peeters, *Gezwooren vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël* (Amsterdam 1997), 39.
- 30 *Vrij Nederland*, 15 januari 1949.
- 31 *Vrij Nederland*, 1 mei en 19 juni 1948.
- 32 *Vrij Nederland*, 14 augustus 1948.
- 33 *Vrij Nederland*, 22 mei 1948.
- 34 *Vrij Nederland*, 1 mei 1948. De Jong, *Herinneringen II*, 53. Gans, *Kleine verschillen*, 847, noot 33. Peeters, *Gezwooren vrienden*, 147.
- 35 Van 1950 tot en met 1954 besteedde De Jong in *Vrij Nederland* geen aandacht aan Israël. Vanwege de oplopende internationale spanning weer wel in 1955 (3 keer), 1956 (14 keer) en 1957 (6 keer).
- 36 Verhey, VN Dossier *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 45.
- 37 De Jong, 'Suezknoop niet door te hakken met zwaard', *Vrij Nederland*, 8 september 1956. De Jong, 'Arabische wereld: de Balkan van onze tijd', *Vrij Nederland*, 19 oktober 1957.
- 38 Zie onder meer: De Jong, 'Omsingeld Israël zoekt wanhopig steun', *Vrij Nederland*, 5 november 1955. De Jong, 'Bezorgd Israël wordt koppiger', *Vrij Nederland*, 23 juni 1956. De Jong, 'Israël eist veiligheid', *Vrij Nederland*, 26 januari 1957. De Jong, 'Israël acht zich bedrogen', *Vrij Nederland*, 23 maart 1957. De Jong, 'Israël; recht op veiligheid', *Vrij Nederland*, 6 februari 1960.
- 39 Soetendorp, *Arabisch-Israëlich conflict*, 83.
- 40 Van 1959 tot en met 1964 sneed De Jong in *Vrij Nederland* slechts om het jaar het thema van Israëls veiligheid aan. Vanaf 1965 (drie keer) en 1966 (vier keer) neemt de aandacht weer toe tot Israël in de tweede helft van 1967 (9 keer) zijn meest besproken onderwerp wordt.
- 41 De Jong, 'Bedreigd Israël', *Vrij Nederland*, 3 juni 1967.
- 42 NIOD, 823, 74, 'De crisis in het Midden-Oosten', NTS-televisieprogramma, 24 mei 1967. De Jong, 'Nassers offensief', 'Eerste veldtocht' en 'Syrië' en 'Sovjet-rol', *Vrij Nederland*, 27 mei 1967.

- 43 De Jong, *Vrij Nederland*, 27 mei 1967. Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 251-267, aldaar 267. Gans, *Kleine verschillen*, 847, noot 59, interview met Loe de Jong.
- 44 Elma Verhey, 'Goed en fout na de oorlog, het gevecht om de joodse pleegkinderen' VN Dossier *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-8, aldaar 45. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 300 en 82, noot 81, gesprek Conny Kristel met Loe de Jong, 19 april 1995.
- 45 Verhey, VN Dossier *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 45.
- 46 Peeters, *Gezwoven vrienden*, 147-148.
- 47 De Jong, *Praag en de wereld in 1968*, 7 en 9. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 94, noot 41. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 405-407. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81.
- 48 Hellema, *Buitenlandse betrekkingen*, 151-152.
- 49 Soetendorp, *Arabisch-Israëlsch conflict*, 99 en 151. Uit NIPO-cijfers blijkt dat tijdens de Zesdaagse oorlog in juni 1967 twee derde (67 procent) van de Nederlandse bevolking partij koos voor Israël, terwijl vrijwel niemand (minder dan een half procent) voor de Arabische landen was.
- 50 NIOD, 823, 74, De Jong, 'Oorlog om Israël: eerste dag', NTS-televisieprogramma, maandag 5 juni 1967.
- 51 Soetendorp, *Arabisch-Israëlsch conflict*, 98.
- 52 NIOD, 823,74, brief Minnie Bar Nes (de ex-vrouw van Daaf Bar Nes die De Jong en Sijes in april 1968 zouden bezoeken) aan De Jong, Tel Aviv, 1 juni 1967.
- 53 NIOD, 823,74, De Jong, 'Oorlog om Israël: tweede dag', VARA-televisieprogramma, dinsdag 6 juni 1967.
- 54 De Jong, *Praag en de wereld in 1968*, 9.
- 55 NIOD, 823, 74, De Jong, 'Oorlog in het Midden-Oosten III', VARA-televisieprogramma, 8 juni 1967.
- 56 Hellema, *Buitenlandse betrekkingen*, 251-252.
- 57 De Jong, 'Israëls overwinning', *Vrij Nederland*, 10 juni 1967.
- 58 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81, noot 79, De Jong, *Israël en de wereld in 1967*, 9.
- 59 De Jong, 'Verkiezingen in Israël', *Vrij Nederland*, 13 november 1967, 12. De Jong, *Auswitz*, 28. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81, noot 78.

- 60 De Jong, 'Nassers offensief', 'Eerste veldtocht', 'Syrië' en 'Sovjet-rol', *Vrij Nederland*, 27 mei 1967.
- 61 De Jong, *Auswitz*, 27-29. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 81. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 94, noot 44.
- 62 De Jong, 'De Sowjet-Unie en Israël', *Vrij Nederland*, 24 juni 1967 en 'En Israël', *Vrij Nederland*, 12 augustus 1967.
- 63 De Jong, 'Israël van nabij', *Vrij Nederland*, 27 april 1968 (De Jong, *Praag en de wereld in 1968*, 92). Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 82.
- 64 De Jong, 'Israëls overwinning', *Vrij Nederland*, 10 juni 1967.
- 65 De Jong, 'Israëls veiligheid' en 'Definitieve regeling?', *Vrij Nederland*, 17 juni 1967.
- 66 De Jong, 'Spanning rond Israël', *Vrij Nederland*, 17 februari 1968.
- 67 De Jong, 'Israëls veiligheid' en 'Definitieve regeling?', *Vrij Nederland*, 17 juni 1967. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 85-107, aldaar 95, noot 46.
- 68 Mulder, *Léés die krant!*, 501-502. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 185-162 en 163.
- 69 NA, Persoonlijk archief 2.21.205.48, Mr. J. le Poole (1943-1995), inv.nr. 105. IISG, Collectie Smedts, brief negenhoofdige *Vrij Nederland*-redactie (Martin van Amerongen, Joris van den Berg, Jan Blokker, Igor Cornelissen, Rinus Ferdinandusse, Johan Phaff, Dick van de Pol, Jan Rogier en Joop van Tijn) aan eindredacteur P.M. Smedts, 26 september 1968. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 167-168, noot 329.
- 70 *NRC Handelsblad*, 26 september 1968. *Vrij Nederland*, 5 oktober 1968. H. Vingeling, H. en CH. C. Schouten, *Democratisch Socialisten '70. Nevenstroom in sociaal-democratie* (Rotterdam 2003), 102, noot 18. Op 13 september 1968 keurde *Het Parool* deze 'greep naar de macht' van Nieuw Links af.
- 71 *Het Parool*, 26 september 1968.
- 72 *Het Parool* en *Het Vrije Volk*, 16 november 1968.
- 73 Vingeling en Schouten, *Democratisch Socialisten '70*, 104-105.
- 74 Mulder, *Léés die krant!*, 500. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 157.

- 75 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 15, *Dagblad van Noord-Oost Brabant*, 27 februari 1969.
- 76 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 170. Privéarchief Rinus Ferdinandusse, Amsterdam. Brief Ferdinandusse aan De Jong, ongedateerd [korte tijd na woensdag 26 februari 1969]. Gesprek Rinus Ferdinandusse, 12 november 2007.
- 77 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 15, *Dagblad van Noord-Oost Brabant*, 27 februari 1969.
- 78 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 168 en 170-171. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2008.
- 79 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 15, 'Slepend conflict leidt tot breuk', *Rijn en Gouwe Dagblad*, 27 februari 1969.
- 80 Rob Hartmans: 'Loe de Jong en *De Groene Amsterdammer*', *De Groene Amsterdammer*, 25 maart 2005. Uitspraak geciteerd uit het *Algemeen Handelsblad* van februari 1969.
- 81 Mulder, *H.M. van Randwijk*, 619-620. Droste, *100 jaar PC*, 20. Gesprek Thijs de Jong, 12 september 2005.
- 82 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 83 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 7-9, aldaar 8.
- 84 Gesprek Wim van Norden, 1 april 2008.
- 85 Mulder, *Lés die krant!*, 498. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 170.
- 86 *Vrij Nederland*, 1 maart 1969. Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 164. Gesprek met Ferdinandusse, 12 november 2007.
- 87 NIOD, 823, 74, De Jong, 'Wilsons tegenoffensief', *Vrij Nederland*, 1 maart 1969.
- 88 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 171, noot 339, *Trouw*, 27 februari 1969.
- 89 IISG, Collectie Smedts, inv.nr. 15, *Tielse Courant*, 27 februari 1969.
- 90 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 171, noot 340, *Algemeen Dagblad*, 27 februari 1969.
- 91 NIOD, 823, 83, brief H.W. Sandberg aan De Jong, 18 maart 1969.
- 92 IISG, Collectie *Het Parool*, inv.nr. 11-14, Notulen van het Curatorium 1950-1968, Curatoriumvergadering Stichting Het

- Parool, 10 juni 1968. NIOD, 304. Deze collectie bevat de 6 typoscripten die De Jong van maart tot begin mei 1969 schreef nadat hij *Vrij Nederland* op 25 februari 1969 had verlaten en die echter niet – de reden is onbekend – in *Het Parool* zijn verschenen.
- 93 Gesprek Harry van Wijnen, 24 april 2008.
- 94 Vingeling en Schouten, *Democratisch Socialisten '70*, 131.
- 95 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 96 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 15.
- 97 Kennedy en Prenger, 'De jaren zestig in Nederland', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 4 (april 1993): 28-31, aldaar 31.
- 98 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 159.
- 99 Bank, *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 100 rvu-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 35.
- 101 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, Vergadering, 29 november 1955, brief J. Cals (nr. O.K.N. 479.086; ondertekend door ambtenaar C.A.J. Brands) aan Directorium, woensdag 20 april 1955.
- 102 De Jong, *Herinneringen II*, 86.
- 103 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 45-46. Zie diverse *Jaarverslagen RvO*.
- 104 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 6.
- 105 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 44. De Jong, *Herinneringen II*, 143-144.
- 106 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 26-27. De Jong, *Herinneringen II*, 141. Blom, 'De jaren bij oorlogsdocumentatie', in *Cohen als geschiedschrijver*, Blom e.a. (red.), 21-56, aldaar 45.
- 107 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 oktober 1961.
- 108 De Jong, *Herinneringen II*, 144 en 207.
- 109 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 mei 1961, Gespreksverslag De Jong met Rohling, 25 mei 1961. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 januari 1962, Gespreksverslag De Jong over overleg op het ministerie van OK&W met Blits, Jongejan,

- Rohling en Hinrichs, 26 januari 1962. Bestuursvergadering, 13 februari 1962. Knippenberg Van der Ham, *Aanhoudende zorg*, 375.
- 110 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 januari en 12 maart 1963, brief L. Brummel aan Van Winter, 16 februari 1963. Brief Van Winter aan Brummel, 18 februari 1963. Brief Van Winter aan Brummel, 19 april 1963. A.F. Manning, 'A.H. Paape en Oorlogsdocumentatie', *Jaarboek RvO* 2 (Amsterdam 1992), 211-214, aldaar 211.
- 111 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 17 mei 1979. De Jong, 'Toespraak bij het 25 jarig bestaan van het RvO, 8 mei 1945-8 mei 1970', 1-4, aldaar 1.
- 112 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 april 1963, Kopie van Verslag Rekenkamer, zitting 1963, 7218, geleide brief, nr. 1.
- 113 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 mei 1964, brief Staatssecretaris O&GW, drs. L.J.M. van de Laar aan De Jong, 25 juni 1964.
- 114 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 september 1966.
- 115 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 1 september 1983. Telefoon gesprek de heer J.A. Marsman (oud-Rijksambtenaar), 17 mei 2006.
- 116 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1964.
- 117 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 maart 1955.
- 118 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 31.
- 119 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1964, De Jong, 'verslag adviseurs', 10 februari 1964. De Jong, *Herinneringen II*, 228-229.
- 120 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 32.
- 121 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1964.
- 122 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 1ste en 2de kwartaal 1965, 5 juli 1965, 22-23. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 25.
- 123 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de en 4de kwartaal 1964, 29 december 1964, 19. Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 124 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in *Tussen goed en fout*. ed. Abma, 19-29, aldaar 23.
- 125 De Jong, *Herinneringen II*, 197.

- 126 NIOD, 701, Kwartaalverslagen, 3de en 4de kwartaal 1964, 2. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 27. De sociaaleconomische geschiedenis werd het langste hoofdstuk in *Het Koninkrijk*, getiteld 'Verarmend Nederland' in deel 7, eerste helft. Het beslaat 280 blz., dit is 40 procent van dit boekdeel. Het thema Gevangenen en kampen werd deel 8, Londen deel 9 en Nederlands-Indië deel 11.
- 127 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 september 1964, Concept afwikkelingsnota, oktober 1964. De Jong, *Herinneringen II*, 228.
- 128 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 23. Uiteindelijk bleek dat na deze anderhalf jaar nog viereenhalf jaar aanvullend onderzoek nodig was om in staat te zijn alle delen te schrijven.
- 129 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 januari 1967.
- 130 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 november 1967.
- 131 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 1 september 1983. In 1970 werd het personeelsbestand bevroren op 24 formatieplaatsen.
- 132 'Leven met de bezetting', *Het Vaderland* 3 februari 1967. 'Het is wel fijn zo nu en dan voor jonge mensen te staan', *De Havenloods* 2 maart 1967.
- 133 NIOD, 823, 7, brief Loe de Jong aan Thijs de Jong, ongedateerd [woensdag 10 november 1965], Amsterdam.
- 134 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 januari 1967, De Jong, Nota *Koninkrijk*, deel 1, 'De Duitse aanval', februari 1967.
- 135 NIOD, 701, 1ste Kwartaalverslag 1967, 15 en 17. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 28.

HOOFDSTUK 18

- 1 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 45; De Jong, Algemeen rondschrijven, nr. 313, 30 december 1966.
- 2 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, eerste map 'Correspondentie *Het Koninkrijk*', De Jong, 'Pen en schrijfmachine', *Boekenkeur* [januari 1969]. De Jong, *Herinneringen II*, 230.
- 3 UvA, UB-Archief, Collectie Presser, Doos: 'Correspondentie

- Presser 15 september 1966-10 september 1967', map 1, 52, brief Presser aan M.C. Brands in New Haven, Connecticut in de USA, 14 april 1967.
- 4 NIOD, 823, 7, brief L. de Jong aan Thijs de Jong, [woensdag 10 november 1965], Amsterdam.
 - 5 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1968, brief De Jong aan Bestuur 3 september 1968.
 - 6 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 januari 1967. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
 - 7 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 8 augustus 1967. Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 255. De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 23.
 - 8 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1968.
 - 9 NIOD, 707 Bestuursvergadering, 9 januari 1968, brief Bruggmans aan De Jong, 11 januari 1968.
 - 10 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 21.
 - 11 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
 - 12 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 66, noot 21, De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 913-944, aldaar 936.
 - 13 NIOD, Bestuursvergadering, 10 oktober 1967.
 - 14 UvA, UB-Archief, Collectie Presser, Doos: 'Correspondentie Presser 10 november 1968-31 mei 1969', map 1, 1, 136, brief Presser aan De Jong, 25 april 1969.
 - 15 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief De Jong aan F.G. Verhoef, SDU, 15 mei 1972.
 - 16 De Jong, *Opkrabbelen*, 50-51.
 - 17 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 235.
 - 18 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 29 en 32.
 - 19 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, v. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 28-29.
 - 20 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1968, brief De Jong aan Bestuur, 3 september 1968. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.

- 21 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 29. NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1969, 14-15. NIOD 707, Bestuursvergadering, 19 augustus 1969.
- 22 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 juli 1969.
- 23 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 44.
- 24 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 25 De Jong, *Opkrabbelen*, 51.
- 26 EUR personeelsdossier, Rotterdam, brief De Jong aan College van Curatoren NEH, 27 augustus 1969.
- 27 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 augustus 1969.
- 28 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 29 TK Bijzondere Commissie, interview De Jong, 462.
- 30 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 november 1969. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 32. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.
- 31 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 44, noot 28.
- 32 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 29, noot 2. Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 255.
- 33 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 december 1969, Verslag vergadering Commissie van Bijstand, 14 oktober 1969.
- 34 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 augustus 1969. Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 79.
- 35 Ten Have, 'De geschiedschrijving over crisis en verzuiling', in *Kantelend geschiedbeeld*, ed. Mijnhardt, 256-361, aldaar 257 en 275.
- 36 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 195-203 (portret Colijn). Langeveld, 'De canonisering van het Colijn-beeld, 1930-1990', *Tiende Jaarboek van het NIOD* (Amsterdam 1999), 200-217, aldaar 209-212.
- 37 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1969, bijlage: 'Uittreksels van brieven, gericht aan het Bestuur of aan de auteur over deel 1'.

- 38 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1968. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 90-93.
- 39 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 69, 71, 95-100 en 106-107.
- 40 De Jong, *Tussentijds*, 120 en 129-130.
- 41 NA, Collectie dr. E. van Raalte 2.21.134, inv.nr. III, brief Van Kleffens aan Van Raalte, Portugal, 21 oktober 1969. Brief Van Raalte aan Van Kleffens in Portugal, 24 oktober 1969.
- 42 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 95-100.
- 43 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 66. Deel 3, 126, noot 4 en 531-532.
- 44 De Jong, *Vijfde Colonne*, ix. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 265. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 328b (foto). De Jong had grote bewondering voor het minutieuze bronnenonderzoek van Nierstrasz. De eerste delen had hij al voor bestudeerd voor zijn promotie in 1953. Uit piëteit naar deze onderzoeker overhandigde hij het eerste exemplaar van zijn derde deel van *Het Koninkrijk* aan diens weduwe, mevrouw M. C. Nierstrasz-Sonnenberg.
- 45 De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 354 en 512.
- 46 Amersfoort, 'In de ban van de nederlaag. De geschiedschrijving van de meidagen', in Amersfoort en Kamphuis, *Mei 1940*, 13-38, aldaar 25-30, noot 18, De Jong, *Koninkrijk*, deel 2, 352-356; deel 3, 2 en 512.
- 47 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968, brief De Jong aan dr. E. Haas, 10 juli 1968.
- 48 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 17 mei 1970, De Jong, 'Toespraak bij het 25 jarig bestaan van het RvO', 8 mei 1970, 1-4, aldaar 4.
- 49 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 21.
- 50 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1971.
- 51 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 april 1972, Gespreksverslag De Jong met Haas, 19 april 1972.
- 52 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 februari 1973, brief De Jong aan het SDUB, 19 februari 1973.
- 53 Wim Kan oudejaarsconferentie 1973: 'Zuinig over de drempel'. E. van Thijn, Toespraak bij uitreiking D.A. Thiemeprijs, 27 juni 1988, Concertgebouw Amsterdam, 1-9, aldaar 2.
- 54 NIOD KBI 36671. André Horlings, 'Ik zet mijn verdriet om in energie', *Winschoter Courant*, 24 december 1976. De Jong,

- Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 945: B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987.
- 55 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen. Bestuursvergadering, donderdag 1 augustus 1968.
- 56 NIOD, 701, 1ste en 2de Kwartaalverslag 1965, 5 juli 1965, 3. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 oktober 1965. De tweedelige gebonden editie van de staatsdrukkerij kostte f29,50; de tweedelige paperback f12,50.
- 57 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 25 november 1966.
- 58 NA, Collectie SDUB, toegangsnummert 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, Gespreksverslag Th.H. Oltheten met minister Geertsema op 16 februari 1972, opgemaakt door Kloosterman, 22 februari 1972.
- 59 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 januari 1968.
- 60 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief De Jong aan F.G. Verhoef, Hoofd Afdeling Uitgeverij SDUB, 19 december 1967.
- 61 NIOD 707, Bestuursvergadering, 23 april 1968, Gespreksverslag 25 april 1968 van De Jong met Oltheten, algemeen directeur SDU, dhr. Verhoef, Hoofd afdeling Uitgeverij en dhr. Blom, Technisch coördinator, 29 april 1968.
- 62 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 28-29. NIOD, 701, 3de Kwartaalverslag 1967, 8.
- 63 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 22. De serie bevat in totaal 1740 foto's en 208 geografische kaarten.
- 64 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 februari 1968. NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief De Jong aan F.G. Verhoef, 15 mei 1972. toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, Bestuursvergadering, donderdag 28 januari 1969.
- 65 De 26 boekbanden tot en met het slotdeel 12 beslaan in de populaire editie van de staatsdrukkerij 14.534 pagina's en in de wetenschappelijke uitvoering van Martinus Nijhoff bevat 16.604 pagina's. De 27 boekbanden tot en met deel 13 tellen in de populaire editie van de staatsdrukkerij 14.863 pagina's en in de wetenschappelijke serie van Martinus Nijhoff 16.805 pagina's.

- 66 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974. De registers van *Het Koninkrijk* werden aanvankelijk samengesteld door Coen Stuldreher en vanaf deel 9 door L.F. de Jong (geen familie).
- 67 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 38.
- 68 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 79-80.
- 69 Een nadeel van deze licht herziene herdrukken van de populaire editie was dat de inhoud verbeterde in vergelijking met de wetenschappelijke editie die nooit meer dan één druk heeft gekend. Dit verschil werd gecompenseerd met het overzicht van wijzigingen in deel 13, 79-180 ('Overzicht van wijzigingen'). Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 74.
- 70 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 181.
- 71 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 november 1969. De minister van Onderwijs, G.H. Veringa, had erin toegestemd dat de resterende zetkosten door zijn ministerie werden betaald in het geval dat Martinus Nijhoff zijn voorraad niet uitverkocht. Gezien de beperkte verkoop van de wetenschappelijke editie is dat bij alle delen gebeurt.
- 72 *De Gelderlander* 6 april 1995.
- 73 NA, Collectie SDUB, toegangsnummert 2.04.43, Doos 297, brief Top aan Paape, 16 juli 1982 (ook in NIOD 707, Bestuursvergadering, 21 juli 1982).
- 74 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen. Bestuursvergadering, donderdag 28 januari 1969.
- 75 UvA, UB, Collectie Presser, Doos: 'Correspondentie Presser 10 november 1968-31 mei 1969', map 1, 18 en 19, brief Presser aan Minni Barnes, 5 maart 1969. In deze bron noemt Presser dat er in vier jaar (eind april 1965 tot februari 1969) in totaal 130.000 exemplaren waren verkocht.
- 76 Van der Zee, *Jacques Presser*, 261-262. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 259. De Jong, *Herinneringen II*, 223. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 117, noot 23 en 24 en 275, noot 29. De Haan, *Na de ondergang*, 37. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*,

78. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 387-388. Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 384. Van der Zee voert op dat er in acht maanden 140.000 exemplaren van *Ondergang* waren verkocht. De Haan, Van Doorn en Van Ginkel noemen dat zelfde aantal van 140.000 exemplaren meer dan in het eerste jaar van publicatie (april 1965 tot april 1966 of mogelijk toch van april tot december 1965?). Van der Heijden beweert zonder bronvermelding dat er in ruim een halfjaar een oplage van 150.000 exemplaren was gedrukt. Grüter en Kristel leveren de meest betrouwbare cijfers.
- 77 UvA, UB, Collectie Presser, Doos: 'Correspondentie Presser 10 november 1968-31 mei 1969', map 1, 117, brief Presser aan Lideke Heuwekemeijer, 25 april 1969.
- 78 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 117, noot 24, circa 220.00 (8 drukgangen) exemplaren in 30 jaar (1965 tot 1995) volgens opgave van uitgeverij SDU.
- 79 D. Koger, Directeur SDU, Toespraak gehouden op 28 april 1988 in de Ridderzaal ter gelegenheid van de voltooiing van *Het Koninkrijk*, 20. NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, overzicht oplagen van deel 1 van *Het Koninkrijk* ontleend uit de *Jaarverslagen* van het SDUB (deze bron is ook gebruikt voor de in deze paragraaf vermelde cijfers van de vervolgdelen): 50.000 (verschenen 11 februari 1969) + 50.000 (2de druk; diezelfde maand voor dezelfde aankoopprijs van f 17,50) = 100.000; 35.000 (3de herdruk; november 1969); daarna 10.000 (4de herdruk; 14 maart 1970); 10.000 (5de herdruk; maart 1973); 10.000 (6de; oktober 1975 voor f 34,-) = in totaal 165.000. Uiteindelijk zijn er net over de 200.000 exemplaren in 9 drukken geproduceerd.
- 80 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, vergadering 13 oktober 1978. Aanwezig: Van Veen, Vondeling, Hogers en Van Donk; namens de SDU: Oltheten, Schreuders en Van Haaren. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 258-269, aldaar 259: Paul van 't Veer, *Hollands Maandblad* 318/319 (mei/juni 1974).
- 81 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen. Bestuursvergadering, 1 augustus 1968.

- 82 NA, Collectie SDUB, toegangsnummert 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen. Bestuursvergadering, 28 januari 1969.
- 83 Gesprek Geert van der Meulen, 2 november 2005.
- 84 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, 22, *Jaarverslag* SDU 1976.
- 85 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 6 december 1976.
- 86 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief directeur SDUB aan De Jong, 2 december 1976. Brief H. van Haaren, SDUB aan De Jong, 7 juli 1977. Brief H. van Haaren aan De Jong, 16 september 1977.
- 87 De Jong, Reeks Budgetboeken, Serie 'een selectie', Deel 1: De Duitse invasie (De Vijfde Colonne paniek, De val van de Grebbelinie, Rotterdam gebombardeerd, vluchtelingen); Deel 2: Het illegale werk (Het 'Spiel' tegen Koos Vorrink, De aanslag op het Amsterdamse bevolkingsregister, De laatste overval van Johannes Post, Spanningen in het illegale werk); Deel 3: De Jodenvervolgning (Het begin der Jodendeportaties, 'Het Apeldoornse Bos', De Joodse onderduik, Naar de mas-samoord, Sobibor); Deel 4: Nederlands-Indië (Capitulatie, Krijgsgevangenkampan – algemeen, De Japanse kampstaven, Ontvluchting en executies, De Birma-spoorweg, Haroekoe, In Japan, Druk op de Nederlandse samenleving, Geïnterneerden); Deel 5: Auteur en werk (Een interview uit *De Vaderlander*, 3 februari 1967, Een interview uit *Vrij Nederland*, 1987, Het werk). Budgetboeken BVioAmsterdam 1988.
- 88 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, 23, *Jaarverslag* SDU 1979.
- 89 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief H. van Haaren, SDUB aan De Jong, 13 april 1978.
- 90 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief SCU aan Centraal Boekhuis, 23 augustus 1976.
- 91 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, vergadering 16 april 1982.
- 92 NA Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, 22, *Jaarverslag* SDU 1980.
- 93 NA Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, 22, vergadering 10 augustus 1982 en *Jaarverslag* SDU 1981.

- 94 NIOD, 823, 56, Barend Gruttrink, "'Loe de Jong" in een handzame doos', *Haagse Courant*, 6 april 1995.
- 95 Kossmann, 'Continuïteit en discontinuïteit', *Ons Erfdeel* 28, nr. 5 (1985): 659-668, aldaar 660.
- 96 Koger, Directeur SDU, Toespraak gehouden op 28 april 1988 in de Ridderzaal ter gelegenheid van de voltooiing van het Koninkrijk, 20.
- 97 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 9. De Keizer, 'Inleiding', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 9. Beide auteurs noemen zonder bronvermelding ca. 74.000 aangeschafte exemplaren van de complete serie. Rond de 80.000 exemplaren kan worden aangehouden; oplagen zijn immers nooit lager dan 80.000 geweest. Van de ivoorwitte wetenschappelijke editie die als complete serie met overkoepelend register zijn waarde op de antiquarische markt behield, zijn nooit meer dan 6000 exemplaren per deel gedrukt. Nederland telde halverwege de jaren tachtig zes en half miljoen huishoudens.
- 98 NIOD, 823, 71, Rede prof. dr. A. de Swaan op donderdag 22 december 1988, Eerste Kamer der Staten-Generaal, Den Haag, 1-13, aldaar 5.
- 99 Berkelaar en Palm, *'Ik wil wekken en waarschuwen'*, 101.
- 100 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 243. Het eerste hoofdstuk 'Trouwe fans' (8-35) gaat over deze groep van zeer trouwe lezers. Kromhout waagt zich niet aan een schatting van het aantal lezers.
- 101 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 102 Frans Smits, 'De meest productieve historicus van Nederland. De *HN* top 20', *Historisch Nieuwsblad* 6 (1992), 26-27.
- 103 J.S. Calf en J.J. de Weger, *Bibliografie voor moderne Europese geschiedenis (ca. 1500 heden) Publicaties verschenen in de periode 1984-1990*, 2 delen (Amsterdam 1992). De Jongs internationale wetenschappelijke status is niet vast te stellen. De geschiedwetenschap kent geen internationaal geaccepteerde citatie-index. Het Nederlandstalig *Koninkrijk* zou in een internationale meting vanwege de taalbarrière ook maar een beperkt aantal citaties opleveren.

- 104 Wilbert Scheurs, *Geschiedenis van de reclame in Nederland. Een overzicht van de reclame in Nederland van 1870 tot nu* (Utrecht 2001), hoofdstukken 6 en 7.
- 105 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 133: Schöffer, *TvG* 84 (1971), 536-551.
- 106 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 331: Jan Blokker, *de Volkskrant*, 28 oktober 1972.
- 107 Von der Dunk, *Mensen, machten*, 75.
- 108 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, vergadering 31 augustus 1973.
- 109 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 110 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 mei 1976, Overzicht distributielijst presentexemplaren van *Het Koninkrijk*, 23 juni 1976.
- 111 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 151, noot 58. Robinson las Nederlands.
- 112 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief Oltheten aan Minister Binnenlandse Zaken, Mr. W.J. Geertsema, 25 oktober 1972.
- 113 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief Oltheten aan Minister Binnenlandse Zaken, Mr. W.J. Geertsema, 25 oktober 1972.
- 114 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1976, brief Manning aan de staatssecretaris van OK&W, 9 juni 1976.
- 115 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 25, 31 en 40.
- 116 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 4 maart 1974, brief De Jong met klacht embargo, 25 maart 1974. Het weekblad *Accent* had op 20 maart 1974 een recensie afgedrukt van J.H. Scheps van deel 5 van *Het Koninkrijk*, terwijl de redactie zich had gecommitteerd aan het embargo dat pas een dag later afliep.
- 117 NIOD, 707, Bestuursvergadering, dinsdag 14 januari 1975, Beslissing Raad voor de Journalistiek, 6 november 1974. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 67-68.
- 118 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief, 24 maart 1975.

- 119 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief directeur SDU aan V&D Centrale Inkoop Boeken, Spui 3, Den Haag, 16 maart 1978.
- 120 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief hoofd Uitgeverij SDU aan Perscentrum 'Nieuwspoor', 10 september 1969.
- 121 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xvii. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 489.
- 122 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, brief directeur SDUB aan de minister van O&W, Directie Geestes- en Sociale Wetenschappen, t.a.v. drs. W.A.M. de Vroomen, 17 augustus 1976.
- 123 Gesprek Gerrold van der Stroom, 19 juli 2007.
- 124 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xvii.
- 125 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xvii-xviii. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 490.
- 126 Berkelaar en Palm, *'Ik wil wekken en waarschuwen'*, 100-101.
- 127 EO-televisieprogramma *Netwerk*, Nederland 1, 15 maart 2005 (oud-NIOD medewerker over De Jong).
- 128 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 234. Gesprek Gerrold van der Stroom, 19 juli 2007. NIOD 823, 30. Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 129 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xviii.
- 130 Gesprek Harry van Wijnen, 27 mei 2008. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 497.
- 131 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 132 Berkelaar en Palm, *'Ik wil wekken en waarschuwen'*, 100.
- 133 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xviii.
- 134 NIOD, 823, 71, Rede prof. dr. J.Th.M. Bank op donderdag 22 december 1988, Eerste Kamer der Staten-Generaal, Den Haag.
- 135 Gesprek Lideke Heuweekemeijer, 22 maart 2005.
- 136 NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 49: De Jong, *Algemeen rondschrijven*, nr. 358, 18 maart 1975.
- 137 Gesprek Lideke Heuweekemeijer, 28 februari 2007.

H O O F D S T U K 19

- 1 NA, 2.04.69, Collectie SDUB, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, Gespreksverslag Oltheten met minister Geertsema op 16 februari 1972, opgemaakt door Kloosterman, 22 februari 1972.
- 2 NA, 2.04.43, Collectie SDUB, Doos 297, brief Oltheten aan Staatssecretaris Binnenlandse Zaken, tav Chef van de Hoofdafdeling F.A.Z., Rijswijk, 26 augustus 1971. De Jong, *Herinneringen II*, 223.
- 3 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972, brief De Jong aan RvO-bestuur over het percentagehonorarium met het SDUB, 20 januari 1970.
- 4 NA, 2.04.69, Collectie SDUB, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, brief Oltheten (3471/HD/VD) aan De Jong (privé Van Eeghenstraat), 19 juli 1968. NA, 2.04.43, Doos 297, brief De Jong (op privépostpapier vanaf de Van Eeghenstraat) aan Oltheten, 9 augustus 1968.
- 5 NIOD, 823, 83, brief Peschar, voorzitter Rekenkamer aan de minister van Binnenlandse Zaken, 27 oktober 1969. Het KB van 27 juli 1950 (*Staatsblad* K 320) bepaalt dat rijksambtenaren van het RvO een jaarlijkse suppletie bij gemeenschappelijke beschikking van de minister van Onderwijs en van Binnenlandse Zaken toegekend behoren te krijgen.
- 6 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 januari 1964.
- 7 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 februari 1967.
- 8 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 augustus 1969.
- 9 NIOD, 823, 83, Overzicht afrekening SDUB, honorarium over 1969, [z.j.]
- 10 Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 11 Archief Kadaster Amsterdam, Koopakte Lijnbaansgracht 294, Amsterdam, 27 januari 1969.
- 12 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1969.
- 13 Gesprek Joost de Jong 4 mei 2006. Gesprek Lideke Heuwelkemeijer, 28 februari 2007. Gesprek Wim van Norden, 1 april 2008.
- 14 NA, 2.04.43, Collectie SDUB, Doos 297, brief F.G. Verhoef aan Oltheten, 23 januari 1970.

- 15 NIOD, 823, 83, brief De Jong aan Min OK&W, Dr. G.H. Veringa, 21 januari 1970.
- 16 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972, brief De Jong aan het Bestuur over het percentagehonorarium met het SDUB, 20 januari 1970.
- 17 NIOD, 823, 83, brief Van Winter aan Veringa, 21 januari 1970.
- 18 NIOD, 823, 83, Nota De Jong aan Bestuur, 23 januari 1970. Brief Min OK&W, Veringa, aan Bestuur NIOD, Van Winter, 26 januari 1970.
- 19 NA, 2.04.43, Collectie SDUB, Doos 297, brief F.G. Verhoef aan Oltheten, 23 januari 1970.
- 20 Privéarchief Joost de Jong, Inzagedossier BVD L. de Jong AIVD 24 september 2007, 57.
- 21 NIOD, KBI 3667. 'Geschiedschrijver dr. L. de Jong: "ik ben een halve monnik"', *Elseviers Magazine*, 28 oktober 1972, 101-109, aldaar 109.
- 22 NA, 2.04.43, Collectie SDUB, Doos 297, brief Hoofd Uitgeverij aan De Jong, 3 augustus 1970. NIOD, 823, 83. Kort na 23 januari 1970 ontving De Jong het resterende royaltybedrag van ruim 25.000 gulden over de verkoop van de eerste twee delen van *Het Koninkrijk* in het afgelopen kalenderjaar 1969. De Jongs honorariumbetaling voor het derde deel dat uitkwam op 24 maart 1970, ontving hij in het tweede kwartaal van 1970 als spoedbetaling in drie tranches ter waarde van in totaal f100.000,-. Van *Mei '40* werden binnen een week na verschijning meer dan 100.000 exemplaren verkocht. Op 5 augustus 1970 volgde een nabetaaling van f14.420,16. Het totale auteurshonorarium over het kalenderjaar 1970 bedroeg f128.795,37. Begin 1971 kreeg De Jong het restant uitgekeerd.
- 23 IISG, Collectie *Het Parool*, 31, Correspondentie met bestuursleden, 1965-juni 1976, brief De Jong aan Van Norden, 24 januari 1969.
- 24 NA, 2.04.43, Collectie SDUB, Doos 297, brief De Jong aan Oltheten, 17 maart 1970.
- 25 NA, 2.04.69, Collectie SDUB, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, vergadering 16 februari 1970.
- 26 NA, Collectie SDUB, 2.04.43, Doos 297, brief Oltheten aan Staatssecretaris Binnenlandse Zaken, tav Chef van de Hoofd-

- afdeling F.A.Z., Rijswijk, 26 augustus 1971.
- 27 VARA-radioprogramma *Dingen van de dag*, zaterdagochtend 22 januari 1972, 8.00 uur. Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 164, noot 100: *NRC Handelsblad*, 24 januari 1970.
- 28 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972, [Frits Groeneveld], 'Dr. De Jong: extra inkomstencompensatie', *NRC Handelsblad*, 24 januari 1972.
- 29 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1970, brief De Jong aan het Bestuur, maandag 24 januari 1972.
- 30 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972.[anoniem], 'L. de Jong verweert zich na vraag over extra-inkomen', *Algemeen Dagblad*, 25 januari 1972.
- 31 Hermans, *Onder professoren*, 78-85 en 305. 'Wie is wie?', *Vrij Nederland*, 25 oktober 1975.
- 32 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972, brief De Jong aan Haas, maandag 24 januari 1972.
- 33 NIOD, 707, Extra Bestuursvergadering, maandag 31 januari 1972. Aanwezig de 5 bestuursleden Van Winter, Hermesedorf, Van der Kooy, Manning, Klein, adjunct-directeur Paape en de twee senior onderzoekers Sijes en Van der Leeuw. Conceptbrief De Jong aan Kloos, 2 februari 1972. De honorariumkwestie bleek in een artikel in het Utrechts studentenblad *Trophonios* van 28 februari 1969 al eerder te zijn genoemd.
- 34 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 februari 1972, brief De Jong aan Oltheten, 17 februari 1972.
- 35 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972, brief De Jong aan Bestuur, vrijdag 28 januari 1972.
- 36 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 31 januari 1972, brief De Jong aan Haas, maandag 24 januari 1972.
- 37 NIOD, 707, Extra Bestuursvergadering, 31 januari 1972. Niet verstuurd conceptbrief (geschreven door De Jong) RvO-bestuur aan Van Veen, 31 januari 1972.
- 38 NIOD, 707, Extra Bestuursvergadering, maandag 31 januari 1972. Aanwezig de 5 bestuursleden Van Winter, Hermesedorf, Van der Kooy, Manning, Klein, adjunct-directeur Paape en de twee senior onderzoekers Sijes en Van der Leeuw. Brief RvO-bestuur (geschreven door voorzitter Van Winter)

- aan minister Van Veen, 31 januari 1972.
- 39 NIOD, 707, Extra Bestuursvergadering, 31 januari 1972, brief Van Winter aan Kloos, 9 februari 1972.
- 40 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1972, brief Kloos aan Van Winter, 29 maart 1972.
- 41 NA, 2.04.69, Collectie SDUB, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, Gespreksverslag door Kloosterman, 22 februari 1972, van gesprek op 16 februari 1972. Brief Oltheten aan Kloosterman, 29 februari 1972.
- 42 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1972, Verslag gesprek De Jong met Geertsema en De Brauw, 12 juni 1972.
- 43 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1972.
- 44 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 29 mei 1972.
- 45 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1972, Algemeen Verslag Rekenkamer 1972, 115-117, punt 93: 'Het door het SDUB toekennen van een schrijvershonorarium'.
- 46 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 oktober 1972, brief De Jong aan minister OK&W, C. Van Veen, [eind 1972].
- 47 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 januari 1973.
- 48 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 7 mei 1973, Algemeen verslag Rekenkamer over 1973, 77. De schadeloosstelling van De Jong was gebaseerd op het Gratificatiebeleid dat per KB van 27 juni 1950 in het *Staatsblad* K 320 was gepubliceerd.
- 49 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1972, verslag gesprek De Jong met Geertsema en De Brauw, 12 juni 1972. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 51.
- 50 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 1 maart 1976, Ministerieel besluit van staatssecretaris van Onderwijs, dr. G. Klein, en minister van Binnenlandse Zaken, mr. W.F. de Gaay Fortman, 24 december 1975.
- 51 NA, Collectie SDUB, 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map 21, 1957-1970. *Jaarverslag RvO 1969*, 17.
- 52 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, eerste map 'Correspondentie *Het Koninkrijk*', De Jong, 'Pen en schrijfmachine', *Boekenkeur* [januari 1969].
- 53 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.

- 54 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 55 De Jong, 'Hollands dagboek (van do. 6 september t/m wo. 12 september 1984), *NRC Handelsblad*, 15 september 1984.
- 56 De paragraaf 'Excessen' uit hoofdstuk 7 van het slotdeel 12, tweede helft (1011-1061), is de enige tekst die De Jong – na heftige kritiek van de begeleidingscommissie – geheel heeft herschreven.
- 57 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.43, Doos 297, eerste map 'Correspondentie Het Koninkrijk', De Jong, 'Pen en schrijfmachine', *Boekenkeur* [januari 1969].
- 58 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 19. De Jong, *Herinneringen II*, 230. NIOD, 306, bevat (29 dozen) alle blocnotes waarop Loe de Jong *Het Koninkrijk* schreef. In NIOD, 302, 'Geschiedwerk L. de Jong' worden (40 dozen) de door Lideke Heuwekemijer vervaardigde typoscripten van *Het Koninkrijk* bewaard.
- 59 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 257.
- 60 NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1957, 1 juli 1957, 5.
- 61 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 23.
- 62 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 257 en 259. De Jong, *Herinneringen II*, 230.
- 63 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 1988, 19 en 32.
- 64 NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1957, 1 juli 1957, 5 en 6.
- 65 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 16 en 34. De Jong, *Herinneringen II*, 230.
- 66 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 935: Gerard Mulder, *Elseviers Magazine*, 23 april 1988.
- 67 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974. Gesprek Lideke Heuwekemijer, 28 februari 2007.
- 68 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 69 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland', *de Volkskrant*, 1 mei 1965.
- 70 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 22.

- 71 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 72 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 947: B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987.
- 73 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 255.
- 74 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 66.
- 75 Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 76 Renate van der Zee, 'Het verhaal van Ebbe Rost van Tonningen', *NRC Handelsblad*, 2 juni 2007. Gesprek Ebbe Rost van Tonningen, 22 december 2008.
- 77 Niet gepubliceerde concepttekst Johannes Houwink ten Cate, m.m.v. Shirley Haasnoot, "'Ik heb me nooit zo'n bijzonder historicus gevoeld", *Historisch Nieuwsblad*, 2001.
- 78 F. de Jong Edz. e.a., *Repertorium van de sociale wetenschappen, Moderne geschiedenis (1815-heden)* (Elsevier 1960).
- 79 NIOD, 823, 47, Colleges studenten EUR. De vier titels van het NIOD die op de literatuurlijst stonden waren Sijes, *De razzia van Rotterdam, 10-11 november 1944* (1951), De Jongs proefschrift *De Duitse Vijfde Colonne* (1953), Warmbrunn, *De Nederlanders onder Duitse bezetting 1940-1945* (1964) en Presser, *Ondergang* (1965).
- 80 IISG BG GC7/937, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, Twan Huys interviewt De Jong, 19 april 1988.
- 81 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 82 NIOD, 707, Bestuursvergadering, juli 1979, De Jong, 'toespraak bij zijn afscheid als directeur', 27 april 1979, 1-9, aldaar 3.
- 83 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 188.
- 84 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 85 De Jong, 'Hollands dagboek (van donderdag 6 september t/m woensdag 12 september 1984)', *NRC Handelsblad*, 15 september 1984. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 65.

- 86 Ed van Thijn, toespraak D.A. Thiemeprijs aan L. de Jong, 27 juni 1988, 19-25, aldaar 21.
- 87 Klaas Peereboom. 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken.', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 88 Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005.
- 89 Fred Lammers en Anneke Visser, 'De macht achter de troon van Loe de Jong. Lideke Heuwekemeijer na 35 jaar web bij Instituut voor Oorlogsdocumentatie', *Trouw*, 6 december 1982.
- 90 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten*, 4 juni 1989.
- 91 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 766: G. de Kok, *Haagsche Courant*, 30 oktober 1985.
- 92 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 74.
- 93 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 74-89, aldaar 78, 80 en 81-82. Ger Harmsen, 'De Jong als geschiedschrijver van Nederland in oorlogstijd', *De Groene Amsterdammer*, 27 december 1969. Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 94 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1973, K. van het Reve, 'Wat de mensen graag willen horen', *NRC Handelsblad*, 10 augustus 1973.
- 95 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 258. H.W. von der Dunk, *NRC Handelsblad*, 13 december 1974. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 117-119.
- 96 De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 16, noot 37.
- 97 Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 98 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 258-269, aldaar 262: Paul van 't Veer, *Hollands Maandblad*, 318/319 (mei/juni 1974).
- 99 Ewoud Sanders, 'Agressie', *NRC Handelsblad*, 21 maart 2005. Ewoud Sanders, 'Kroonjuwelen', *NRC Handelsblad*, 4 april 2005. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 500.
- 100 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 6, 36-37 en 246.
- 101 NIOD PER.1134, uitzending 23 februari 1942. De Jong typte bij Radio Oranje in Londen het woord 'agressie' ook al met een dubbele g.

- 102 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 37.
- 103 Mailbericht Geert van der Meulen, vrijdag 29 mei 2009.
- 104 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 8 augustus 1977.
- 105 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 mei 1969, 15 september 1970 en 1 november 1975.
- 106 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 januari 1971. *TvG* 84 (1971), 536-551, aldaar 544. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 132-151 en 229.
- 107 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror*, 216-228, aldaar 225.
- 108 Blom, 'In de ban van goed of fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland', in Blom (red.), *Crisis, bezetting en herstel*, 102-120, aldaar 109. Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 185. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 118.
- 109 IISG, BG GC7/937, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, Twan Huys interviewt De Jong, 19 april 1988. NIOD, 707, bestuursvergadering, 13 augustus 1974. De Jong correspondeerde bij uitzondering met de journalisten Paul van 't Veer en Ernst van Raalte.
- 110 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990. Shirley Haasnoot en Johannes Houwink ten Cate, 'Loe de Jong: "De oorlog begrijpelijk maken voor iedereen"', *Historisch Nieuwsblad* (februari 2001), 12-19, aldaar 18.
- 111 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror*, 216-228, aldaar 220.
- 112 IISG, BG GC7/937, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, Twan Huys interviewt De Jong, 19 april 1988.
- 113 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.
- 114 Bas Blokker, 'Verschoten kleuren van een verre oorlog', *NRC Handelsblad*, 16 maart 2001.
- 115 Gesprek Nanno in 't Veld, 19 juli 2007.
- 116 Bibib, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 117 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 30 januari 1979, Noorde-

- wier, *Hollands Maandblad*, november 1978.
- 118 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 november 1978, De Jong, Notitie betreffende Wouter Noordewier van *Hollands Maandblad*, 15 februari 1977, 28-29.
- 119 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 429-432 (paragraaf over Jan Rogier).
- 120 Collectie Jan Rogier, UB UvA, doos 35, map 7, brief L. de Jong aan Jan Rogier, 7 oktober 1952.
- 121 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 154.
- 122 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 17-22, aldaar 19-20. De Jong, 'Ontstaan en achtergronden van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19.
- 123 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, viii.
- 124 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 17-22, aldaar 18-19.
- 125 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 12, 20, 21 en 22.
- 126 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xxi.
- 127 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 17-22, aldaar 20 en 22.
- 128 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 154.
- 129 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 23-30, aldaar 24. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 431, noot 59.
- 130 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 153-154.
- 131 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 77 (*Vrij Nederland*, 5 juli 1975; recensie zesde deel van *Het Koninkrijk*).
- 132 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 augustus 1975.
- 133 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1977, brief directeur van de Centrale Directie Voorlichting, dr. E. Nordlohne, aan Mr. Drs. [onjuiste titulatuur] J. Rogier, 3 september 1975.
- 134 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 97-98 (*Vrij Nederland*, 20 november 1976).
- 135 De spotnaam 'Geschiedschrijver des Rijks' lanceerde Rogier in zijn eerste bespreking van het eerste deel van *Het Koninkrijk* (verschenen op 11 februari 1969), *Vrij Nederland* 1 maart 1969. Zijn twaalfde en laatste recensie naar aanleiding van het achtste deel (verschenen op 21 maart 1978) dateert van *Vrij Nederland* 20 september 1978.
- 136 I. Schöffner, 'Bespreking van Jan Rogier, *De Geschiedschrijver des Rijks en andere socialisten. Politieke portretten 1* (Nijmegen 1979)', *TvG* 93 (1980): 320-321.

- 137 Cornelissen, *Mathieu Smedts*, 154.
- 138 Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 139 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 64 (brief De Jong aan K.W.L. Bezemer, mei 1974).
- 140 Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 261.
- 141 VARA-televisieprogramma *Visie*, interview Hans Jacobs met dr. Lou de Jong, 17 april 1979.
- 142 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 106. Palm, 'Jan Rogier', 44.
- 143 Frans Boenders, 'Vader- en moederfiguren. Jan Rogiers' portretten van socialisten', *Vrij Nederland*, 1980.
- 144 Michiel Baud en Fank van Vree, "'Het grote misverstand". Jan Rogier over de Nederlandse historiografie van de 20ste eeuw', *Groniek* 31, nr. 1 (1978/1979), 8-13, aldaar 9.
- 145 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 12.

HOOFDSTUK 20

- 1 NIOD, KB I 11748, Nel (P.C.), C.F.J. Stuldreher, 'In memoriam Nel Gerritse, Mevrouw Gerritse', *Tweede Jaarboek van het NIOD* (Amsterdam 1992), 215-217.
- 2 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 54.
- 3 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 64. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 54 en 65.
- 4 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 55 en 65.
- 5 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 65 (52-64: volledige lijst van meelezers). Bij de in totaal 227 meelezers zijn dubbelstellingen (lezers die meer dan één manuscript hebben becommentarieerd) weggelaten. Jos Palm, 'P.W. Klein met emeritaat. "Ik vond mezelf een heer"', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (1993): 21-22, aldaar 22.
- 6 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 259. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 102. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 66.
- 7 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1971. De Jong,

- Koninkrijk*, deel 13, 53, 66 en 67. De Jong, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk* 28 april 1988, 23-30, aldaar 29.
- 8 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 mei 1971. Op 2 juni 1971 werd KB, nr. 711168 rechtsgeldig waarin artikel 2 van het KB van het RvO uit 1947 werd vervangen voor: 'De algemene leiding van het instituut berust bij het Bestuur van tenminste 3 en ten hoogste 5 leden die door Ons worden benoemd en ontslagen.'
- 9 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1972, Afscheidsrede Van Winter, 20 december 1972.
- 10 De 5 voorzitters van het RvO-bestuur vanaf de oprichting tot de voltooiing van *Het Koninkrijk* in 1988 waren N.W. Posthumus (1944-'49), Z.W. Sneller (1949-'50), B.H.D. Hermesdoff (aangetreden in 1944; voorzitter 1950-'55), P.J. van Winter (aangetreden in 1950; voorzitter van 1955-'72) en A.F. Manning (aangetreden in 1971; voorzitter van 1973-'91).
- 11 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 november 1973.
- 12 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 december 1981, brief De Vroomen van het Ministerie van OK&W aan Bestuur, 27 oktober 1981. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 53. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 633-634.
- 13 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 68. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xiii-xiv.
- 14 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 15 Meijer, *Oostindisch doof*, 74-75.
- 16 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 259 en 261.
- 17 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xv en 931-944, aldaar 940: Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elseviers Magazine*, 23 april 1988. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 44.
- 18 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 52 en 69.
- 19 Meijer, *Oostindisch doof*, 77.
- 20 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xxi en 597 (interview met L.R.J. ridder van Rappard in *Elseviers Magazine*, 27 oktober 1979).
- 21 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, v.
- 22 Klein, *Over de rooie*, 64.
- 23 NIOD, 706, Commissie van Bijstand, 1946-1960, verga-

- dering, 29 november 1955. Brief J. Cals aan Directorium, woensdag 20 april 1955. Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 39-40. Van der Leeuw heeft vrijwel de gehele tekst van de brief van Cals van 20 april 1955 overgenomen. Het rapport van 15 februari 1955 (verstuurd door Directorium) waarin De Jong alle details van het project van het Hoofdwerk specificceert, is echter van vele groter belang. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 13. Cals vroeg overigens in zijn brief wel om ministeriële machtiging voor publicaties van de overige wetenschappelijke staf, maar noemde dit niet voor de delen van het Geschiedwerk van De Jong. Brief Directorium aan de minister van Wetenschappen, Cals, 15 februari 1955 met als bijlage voorstel nieuwe opzet van Het Geschiedwerk met De Jong als auteur, 1-12.
- 24 De Jong, 1ste kwartaalverslag, 1 april - 30 juni 1955, in De Jong, *Tussentijds*, 33-34.
- 25 De Jong, 'Problemen van oorlogsdocumentatie', in *Groniek* 25 nr. 1 (1973): 80-95, aldaar 82.
- 26 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror* (1985), 216-228, aldaar 223.
- 27 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 70.
- 28 Meijer, *Oostindisch doof*, 75.
- 29 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 478, noot 24. Het is niet zo dat er 'naar aanleiding van de Jongs publicaties over de Unie een wat andere verhouding tussen de minister en de geschiedschrijver' kwam, namelijk dat de minister 'tot dat moment formeel voor het werk verantwoordelijk' was en daarna niet meer. De minister is nooit inhoudelijk verantwoordelijk geweest.
- 30 Klein, *Over de rooie*, 64.
- 31 Meijer, *Oostindisch doof*, 74.
- 32 Cohen, *Bewaren van de oorlog*, 38-40, 87-90, 109-135 (hoofdstuk 4; het conflict over *Rijden en Staken*).
- 33 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 september 1960, 4.
- 34 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, viii.
- 35 De Jong, *Tussentijds*, 30-31.
- 36 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 70. Paape, 'Veertig jaar Oorlogsdocumentatie', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 12.

- 37 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 47.
- 38 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 december 1965, Geheim schrijven van de minister van Onderwijs, Cals aan het Directorium, 9 juni 1958. De Jong, *Herinneringen II*, 142.
- 39 De Jong, *Koninkrijk*, deel I, VII-VIII.
- 40 De minister van Onderwijs kreeg in totaal 17 machtigingsaanvragen voor manuscripten van *Het Koninkrijk* op zijn bureau: 9 keer voor de eerste 9 delen; daarna voor deel 10a, deel 10b, eerste helft, deel 10b, tweede helft, deel 11a, deel 11b, deel 11c, deel 12 en deel 13.
- 41 Er zijn 8 vergeefse pogingen ondernomen de inhoud van De Jongs manuscripten tegen zijn wil te beïnvloeden: (1) J. van der Hoeven bij deel 1 van *Het Koninkrijk* (1969); secretaris-generaal van Algemene Zaken, Van Nispen tot Pannerden bij machtiging deel 1, zomer 1968 - februari 1969 (zie hoofdstuk 20, § 'Loos alarm: Van der Hoeven'). (2) Het stille vertrek van bestuurslid prof. dr. T.P. van der Kooy, vanwege fundamentele kritiek op de Jongs beschrijving van Hirschfeld in deel 4 (1972), februari 1972 (zie hoofdstuk 20, § 'Van der Kooy's stille vertrek'). (3) Tegenwerking van het voormalig driemanschap van de Nederlandse Unie bij de delen 4 (1973) en 5 (1974) (zie hoofdstuk 20, § 'De Nederlandse Unie ontluisterd' en § 'Naar een historisch oordeel over de Nederlandse Unie'). (4) H.W. van der Vaart Smit vecht juridisch een citaat aan in deel 1 (1969) van 1971 tot 1973 (zie hoofdstuk 23, § 'Dubbelspion Weinreb ontmaskerd en staatssecretaris Klein afgetroefd'). (5) Obstructiepogingen PvdA-staatssecretaris Hoger Onderwijs, Ger Klein, mei 1973 tot september 1977 (zie hoofdstuk 23, § 'Weinreb ontmaskerd en staatssecretaris Klein afgetroefd' en § '*Het Koninkrijk* en Oorlogsdocumentatie ontkoppeld'). (6) Onopgehelderde geheimen rond Francois van 't Sant, deel 9 (1979) (zie hoofdstuk 26: § 'Van 't Sant voor' en § 'Van 't Sant na'). (7) De oud-strijders onder leiding van Ralph Boekholt, deel 11 (1987) (zie hoofdstuk 27, § 'Totaalkritiek op deel 11a'). (8) De excessenparagraaf over Nederlands-Indië, deel 12 (1987-'88) (zie hoofdstuk 27, § 'Excessen en oorlogsmisdaden').

- 42 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 47. Van der Leeuw schrijft dat de ministeriële machtiging nooit 'een mogelijke bron van moeilijkheden en competentiestrijd' is geworden. Dat is wel degelijk het geval geweest. Verondersteld mag worden dat hij bedoelde te zeggen dat de ministeriële machtiging staatsrechtelijk altijd juist is gehanteerd en dat steeds voorkomen is dat er politieke complicaties uit voortvloeiden. Zijn bewering klopt wat het resultaat betreft, maar Van der Leeuw schrijft niets over wat er zich achter de schermen afspeelde.
- 43 Bank, *Oorlogsverleden in Nederland*, 1983, 28.
- 44 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968. Brief RvO-bestuur aan Minister van Onderwijs, Veringa, 5 juni 1968.
- 45 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 november 1978, 'Verslag telefoongesprek van De Jong met H. de Ru (directeur RVD) inzake de paragraaf over van 't Sant'.
- 46 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1968.
- 47 Bart Funnekotter en Merel Thie, 'Een koningin hoort alles te weten', *NRC Handelsblad*, 23 januari 2010.
- 48 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968.
- 49 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 399, noot 1. De Jong, *Koninkrijk*, deel 2, 290, noot 4 en 5.
- 50 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968, Memorandum De Jong telefoongesprek met mej. Mr. F.M. de Graaff, 26 juni 1968.
- 51 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968, brief W.F. Röell, Kabinet der Koningin aan De Jong, 26 juni 1968.
- 52 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968, brief De Jong aan dr. E. Haas, 10 juli 1968.
- 53 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1968.
- 54 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 3-4.
- 55 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 582.
- 56 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968, brief Dr. G.H. Veringa, Minister van Onderwijs aan RvO-bestuur, 17 juli 1968.
- 57 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968.
- 58 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1969.
- 59 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 58.

- 60 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 oktober 1968.
- 61 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 februari 1969.
- 62 Hein Klemann, *Nederland 1938-1948. Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting. De sociaal-economische ontwikkeling* (Amsterdam 2002), 502.
- 63 Meindert Fennema en John Rhijnsburger, *Dr. Hans Max Hirschfeld: man van het grote geld* (Amsterdam 2007), 122. Hirschfeld, *Herinneringen*, 107. De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 844.
- 64 Fennema en Rhijnsburger, *Hirschfeld*, 134 en 141.
- 65 Dick van Galen Last, 'Het recensie-artikel. Vijftig jaar geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog', *Zesde Jaarboek Oorlogsdocumentatie* (Amsterdam 1995), 176-194 e.v., aldaar 182. Mede dankzij secretaris-generaal H.M. Hirschfeld, S.L. Louwes, directeur-generaal van de voedselvoorziening en T.P. van der Kooy (Hoofd van de Economische Voorlichtingsdienst) is bereikt dat de voedselsituatie tot de Hongerwinter beter is geweest dan in andere bezette landen. Zelfs tijdens de Hongerwinter bleef de schade beperkt dankzij een goed georganiseerde distributie.
- 66 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 januari 1961 en 14 maart 1961.
- 67 Hirschfeld, *Herinneringen*, 205. Klemann, *Nederland 1938-1948*, 529.
- 68 EO-televisieprogramma *Netwerk*, Nederland 1, 15 maart 2005, gesprek met Max Pam over de die dag overleden Loe de Jong.
- 69 NIOD, 303, Geschiedwerk L. de Jong – Opmerkingen. Memorie van Punten voor deel 4, opgesteld voor de discussie op 21 februari 1972, 17. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1991, 218.
- 70 NIOD, Kaartenbak *Het Koninkrijk*, deel 4, hoofdstuk 3, 'Onder controle', § Hirschfeld, 163-172, indruk van De Jong bij gesprek met Hirschfeld, 27 juni 1961.
- 71 Robin de Bruin, 'Dr. Hans Max Hirschfeld, man zonder moreel kompas?', *BMGN* 123, nr. 3 (2007): 433-445, aldaar 435, noot 7: De Jong, *Je maintiendrai III*, 317.
- 72 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 april 1966 en 23 april 1968. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 5-6. Klemann, *Nederland 1938-1948*, 69.

- 73 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 218.
- 74 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 386 en 388, noot 2: Hirschfeld, *Herinneringen*, 70. Klemann, *Nederland 1938-1948*, 523
- 75 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 februari 1972, Notitie vooraf van Van Winter aan Klein, Manning, Hermesdorf over aangekondigd vertrek Van der Kooy. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 503, noot 108.
- 76 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 februari 1972. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 72-73.
- 77 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 april 1972.
- 78 Hirschfeld, *Herinneringen*, 204. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 72-73.
- 79 NIOD, Kaartenbak *Het Koninkrijk*, deel 4, 1972, hoofdstuk 3, 'Onder controle', § 'Hirschfeld', 163-172, aantekening van De Jong over gesprek met W. Drees sr., 6 januari 1961.
- 80 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 oktober 1968.
- 81 NIOD, 303, Geschiedwerk L. de Jong – Opmerkingen, Memorie van Punten voor deel 4, opgesteld voor de discussie op 21 februari 1972, 18-19. De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 36 en 142.
- 82 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 168. Klemann, *Nederland 1938-1948*, 502.
- 83 Robin de Bruin, 'Dr. Hans Max Hirschfeld, man zonder moreel kompas?', in *BMGN* 123, nr. 3 (2007): 433-445, aldaar 438.
- 84 NIOD, 303, Geschiedwerk L. de Jong – Opmerkingen, Memorie van Punten voor deel 4, opgesteld voor de discussie op 21 februari 1972, 17, 21 en 22. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 218.
- 85 NIOD, 303, Geschiedwerk L. de Jong – Opmerkingen, Memorie van Punten voor deel 4, opgesteld voor de discussie op 21 februari 1972, 18-19.
- 86 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 214 en 217-220, aldaar 219.
- 87 Klemann, *Nederland 1938-1948*, 498-523.
- 88 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 217. Deel 14, 249-250.
- 89 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 606. Deel 14, 461-462.
- 90 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 163, 177-178 en 276.
- 91 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 465.
- 92 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 606 en 665. Deel 14, 461-462.
- 93 De Jong, 'Verzet en illegaliteit', *Mededelingen der KNAW*, deel

- 39, nr. 6 (13 september 1976): 203-221, aldaar 203 en 213-214. De Jong, *Voordrachten Harvard*, 33-54 (hoofdstuk 'Het Nederlands verzet', rede uitgesproken in Harvard Hall op 2 november 1988) is op dit artikel gebaseerd.
- 94 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 1278-1279, noot 1. De Jong vertaalde het citaat in populaire editie op 1230 als volgt: 'De staatsman kan slechts afwachten en luisteren tot hij Gods schreden door de gebeurtenissen hoort klinken, dan naar voren springen en de slip van de mantel grijpen.'
- 95 NIOD, 303, Geschiedwerk L. de Jong – Opmerkingen. Memorie van Punten voor deel 4, opgesteld voor de discussie op 21 februari 1972, 1.
- 96 Conny Kristel, 'Nut en Nadeel van geschiedschrijving voor het Rijk', *NRC Handelsblad*, 6 juli 1991. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 931-944, aldaar 932 en 941. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 460: Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elseviers Magazine*, 23 april 1988.
- 97 Van Meekren, *Herinneringen en interviews* (Baarn 1998), 61-64, aldaar 64.
- 98 Van Meekren, *Herinneringen en interviews*, 107-110.
- 99 NIOD, 707, Bestuursvergadering, vrijdag 9 augustus 1968. Martin van Amerongen, 'De laatste actie van de Nederlandse Unie', *Vrij Nederland*, 22 oktober 1983, 3-4. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 146. L. Einthoven, *Tegen de stroom in. Levende vissen zwemmen tegen de stroom in, alleen de dooie drijven mee* (Apeldoorn 1974), 100. De Jong had Einthoven op 5 juli 1968 bezocht. Dat gesprek was echter 'teleurstellend' verlopen, want De Jong zou voor communist zijn uitgemaakt. H.J. Linthorst Homan, *Wat zijt ghy voor een vent? Levensherinneringen van Mr. J. Linthorst Homan* (Assen 1974), 298. Linthorst Homan was in 1952 of 1953 door een medewerker van Oorlogsdocumentatie om materiaal over de Nederlandse Unie gevraagd en hij had dit verstrekt.
- 100 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1971, brief De Jong aan De Quay, 3 augustus 1971.
- 101 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 145-146.
- 102 Einthoven, *Stroom*, 100.
- 103 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 291 en 293-298.

- 104 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 498-499 en 556-564.
- 105 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 319. Linthorst Homan, *Mr. J. Linthorst Homan*, 63 en 77.
- 106 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 358.
- 107 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 543 en 553. De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 363 ('De Driemannen waren 'gedreven door wat men zelf als "de beste bedoelingen" ziet, [en waren zo] tot kwalijke daden' gekomen.').
- 108 Ten Have, *Nederlandse Unie*, 12.
- 109 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 543. De Jong, *Je maintiendrai II*, 37.
- 110 De Jong, *Holland fights the Nazis*, 80.
- 111 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 552.
- 112 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 476-480 (§ 'Het debat over de Nederlandse Unie' en § 'Een of twee gelijken').
- 113 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 553, noot 2 en 301. Linthorst Homan, *Mr. J. Linthorst Homan*, 134.
- 114 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 828. Deel 14, 296 en 377.
- 115 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 569. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 296.
- 116 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 834. Deel 12, 359.
- 117 Linthorst Homan, *Mr. J. Linthorst Homan*, 120, 85 en 122. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 301.
- 118 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 296.
- 119 Martin van Amerongen, 'De laatste actie van de Nederlandse Unie', *Vrij Nederland*, 22 oktober 1983. Van Amerongen beweerde dat hij in 1983 kopieën van stukken uit het persoonlijk archief van De Quay toegespeeld had gekregen.
- 120 Eindhoven, *Stroom*, 98 en 249-250 (tekst van de brief Eindhoven aan minister De Brauw van Onderwijs, 10 mei 1972). De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 293-295.
- 121 NA, Ministerraad, 1823-1984, 2.02.05.02, inv.nr. 1161, notulen mei-juli 1972, ministerraadvergadering donderdag 27 juli 1972, agendapunt 2a: 'Machtiging tot publicatie van het 4de deel van de serie over de bezetting, geschreven door prof. L. de Jong'.
- 122 NIOD, 707, Directievergadering 19 juni 1972, verslag De Jong aan Haas over toestemming 4de deel Geschiedwerk, vrijdag 28 juli 1972.

- 123 NA, Ministerraad, 1823-1984, 2.02.05.02, inv.nr. 1149, vergaderstukken augustus 1972, ministerraadvergadering donderdag 3 augustus 1972. Nota machtiging vierde deel van dr. L. de Jong. De minister van Staat, Willem Drees, adviseerde ook positief over publicatie.
- 124 NA, Ministerraad, 1823-1984, 2.02.05.02, inv.nr. 1162, Notulen augustus-december 1972, ministerraadvergadering donderdag 3 augustus 1972, agendapunt 9: 'Publicatie De Jong 4de deel over de bezettingstijd'. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 73-74.
- 125 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 augustus 1972.
- 126 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 28 april 1975. Martin van Amerongen, 'De laatste actie van de Nederlandse Unie', *Vrij Nederland*, 22 oktober 1983, 3-4. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 73-74.
- 127 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen. Vergadering 2 september 1972 en 16 oktober 1972, Verslag bijeenkomst minister Van Veen, Bestuur RvO en de ambtenaren Piekaar, G.J. Leibrandt en E. Haas, 7 september 1972.
- 128 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 325-404, aldaar 325 (reacties en recensies op de Nederlandse Unie in de delen 4 en 5). Ten Have, *Nederlandse Unie*, 12, noot 9. Rogier, *Zondagskind*, 24-54 (hoofdstuk, § 'Leider van de Nederlandse Unie'). Blom, 'De Nederlandse Unie. Een bespreking', in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 121-133, aldaar 128.
- 129 De Jong wijdde III pagina's aan de Nederlandse Unie. De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 437-443, 497-553 en 824-849 (passages over de Nederlandse Unie) en deel 5, 38-50 en 209-221 (passages over de Nederlandse Unie). In deel 12 volgden nog een 27-tal beschouwende bladzijden, waaronder de zuivering (*Koninkrijk*, deel 12, Register, 1185).
- 130 Anneke Visser en Chris van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 131 Michiel Baud en Frank van Vree, 'Van Geschiedschrijver tot Orakel des Rijks. Historikus Jan Rogier over Lou de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 22 november 1978.

- 132 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 331-332: Jan Blokker, *de Volkskrant*, 28 oktober 1972.
- 133 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, map notulen, vergadering 31 augustus 1973.
- 134 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 oktober 1972.
- 135 Biografisch woordenboek: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/quay>, lemma De Quay (geraadpleegd op 12 juni 2009).
- 136 Blom, 'De Nederlandse Unie. Een bespreking', in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 121-133, aldaar 121.
- 137 Rogier, *zondagskind*, 84.
- 138 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 293-294 en 328-329: Eindhoven in *Het Parool*, 27 oktober 1972. Beunders, 'moderne media', De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 148, noot 14.
- 139 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 329. Piet Koenes, 'Prof. Dr. L. de Jong', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 251-267, aldaar 265.
- 140 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 144.
- 141 Eindhoven, *Stroom*, 100.
- 142 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 januari 1973. Cees La-beur, 'Mr. L. Eindhoven in de aanval. Dr. Lou de Jong heeft mij diep beledigd', *Elseviers Magazine*, 27 januari 1973, 14-18.
- 143 Blom, 'De Nederlandse Unie. Een bespreking', in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 121-133, aldaar noot 7. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 298, 339 en 376.
- 144 Jhr. L.J.R. ridder van Rappard, *Hoe was het ook weer?* (Mep-pel 1979).
- 145 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 221-222. Brief Van Rap-pard aan De Jong, 21 februari 1972. Martin van Amerongen, 'De laatste actie van de Nederlandse Unie', *Vrij Nederland*, 22 oktober 1983, 3-4.
- 146 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 maart 1973.
- 147 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 302-307, aldaar 307.
- 148 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 147. Op 8 februari 1973 stelde De Quay de andere procedure voor aan De Jong en zij bereikten hierover overeenstemming op 3 maart.
- 149 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 mei 1973. Linthorst

- Homan, *Mr. J. Linthorst Homan*, 298-299. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 289-404, aldaar 293 en 299 en 373-374.
- 150 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 314. De Jong, *De voltooiing van de delen 1-12 van het geschiedwerk*, 27 april 1988, 16.
- 151 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 314-316.
- 152 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 296, 316 en 319.
- 153 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, brief De Jong aan Paul van 't Veer, 19 juli 1974.
- 154 Gesprek Peter Klein, 26 januari 2007.
- 155 NIOD, 707, Directievergadering 12 maart 1973. Verslag discussie over de Nederlandse Unie van de leescommissie met De Quay, Homan en Einthoven, 28 mei 1973, 17. A.F. Manning, 'Toespraak' in *De voltooiing van de delen 1-12 van het geschiedwerk*, 27 april 1988, 13-18, aldaar 16. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 320.
- 156 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 317 en 321.
- 157 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 oktober 1975. De Jong, Memorandum: 'De auteur van historische werken en de personen wier daden hij beschrijft', 19 augustus 1975, 2.
- 158 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 321.
- 159 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 46 en 48-49. W. Drees, 'Voor geschiedenis van de Nederlandse Unie', *Onderdrukking en Verzet*, deel 1, 76-97, aldaar 97. Drees had geschreven dat dit in april 1941 doorgevoerde verschil tussen 'werkende' en 'gewone' Joodse leden voor veel SDAP'ers aanleiding was geweest hun Unie-lidmaatschap op te zeggen. Ten Have, *Nederlandse Unie*, 463-470.
- 160 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 46.
- 161 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 412.
- 162 Ten Have, *Nederlandse Unie*, 335-338 en 430.
- 163 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 maart 1973. Verslag discussie tussen de begeleidingscommissie en De Quay, Homan en Einthoven over de Nederlandse Unie van het vijfde deel, 28 mei 1973, 12 en 14. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 318. Einthoven, *Stroom*, 143.
- 164 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 216, noot 1.
- 165 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 308 en 319.
- 166 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 maart 1973, Verslag dis-

- cussie tussen de begeleidingscommissie en De Quay, Homan en Eindhoven over de Nederlandse Unie van het vijfde deel, 28 mei 1973, 13.
- 167 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 mei 1973, Verslag van De Jong over de Nederlandse Unie en de joden, 7 juni 1973, 5. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 321-322.
- 168 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 216, noot 1.
- 169 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 215-216.
- 170 De Jong, *Je maintiendrai II*, 38.
- 171 Blom, 'De Nederlandse Unie. Een bespreking', in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 121-133, aldaar 128.
- 172 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 220-221.
- 173 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 maart 1973. Verslag discussie tussen de begeleidingscommissie en De Quay, Homan en Eindhoven over de Nederlandse Unie van het vijfde deel, 28 mei 1973, 14. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 318.
- 174 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 221.
- 175 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 38 november 1973.
- 176 W.J. Deetman, 'Toespraak bij voltooiing van *Het Koninkrijk*', 28 april 1988, 11.
- 177 Conny Kristel, 'Nut en Nadeel van geschiedschrijving voor het Rijk', *NRC Handelsblad*, 6 juli 1991.
- 178 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 320.
- 179 Wiebes en Zeeman, 'Jan Herman van Roijen (1946)', in Hellema e.a. (red.), *Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken*, 211-227, aldaar 153-163 en 161.
- 180 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1973, brief J.H. van Roijen aan De Jong, 19 juni 1973. Brief Manning aan Van Roijen, 24 juni 1973.
- 181 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 309.
- 182 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 322-323.
- 183 Rogier, *zondagskind*, 66. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 371: Jan Rogier, *Vrij Nederland*, 11 mei 1974.
- 184 Eindhoven, *stroom*, 101, 112, 141 en 143-144.
- 185 Linthorst Homan, *Mr. J. Linthorst Homan*, 76. 107 en III, en 141-142.
- 186 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 358-364 (§ 'Het driemanschap van de Nederlandse Unie'), aldaar 364. Deel 14, 355. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 480.

HOOFDSTUK 2 I

- 1 De Jong, *Koninkrijk*, deel 2, 361 en 402.
- 2 Blom, “Durch kamen sie doch”, in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 37-55, aldaar 39 en 51. De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 509.
- 3 Amersfoort en Kamphuis, *Mei 1940*, 30 en 388.
- 4 De Jong, ‘Onze defensie’, 12 juni 1970, 8-10.
- 5 F.A. Zuijdham, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Amsterdam 2002), 225-227.
- 6 NIOD, 304, doos 13, NIPO-onderzoek van juli 1970.
- 7 [Anoniem], ‘Mr. Van Riel: “Premier doet als Colijn”’, *Trouw*, 24 juni 1970.
- 8 [Anoniem], ‘De Jong heeft zich in de luren laten leggen’, *NRC Handelsblad*, 13 juni 1970.
- 9 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 juni 1970, brief luitenant-kolonel G.J. van Oijen, Hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis aan het bestuur en de directie van het RvO, 28 april 1970.
- 10 NIOD, 304, doos 13, Kamervragen van Goedhart (op maandag 15 juni 1970).
- 11 Zuijdham, *Debat over vrede en veiligheid*, 225. Hoffenaar, ‘Defensienota 1974’, in Hoffenaar e.a. (red.), *Confrontatie en ontspanning, maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Haag 2004), 37-58, aldaar 37-39.
- 12 [Anoniem], ‘vvd: defensie-uitgaven moeten omhoog’, *de Volkskrant*, 24 juni 1970.
- 13 Louis Sinner, ‘Tien kritische vragen aan dr. L. de Jong’, *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1970.
- 14 Beunders, ‘Zeg maar Loe’, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 164, noot 97: Louis Sinner, ‘Tien kritische vragen aan dr. L. de Jong’, *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1979.
- 15 Beunders, ‘Zeg maar Loe’, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 164, noot 98: *NRC Handelsblad*, 23 juni 1979. [Anoniem], ‘Van Riel: premier De Jong praat als Colijn’, *Het Vrije Volk*, 24 juni 1970.
- 16 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 78-79.
- 17 NIOD, 304, doos 13, brief De Jong aan Den Doolaard, 3 juli

1970. Brief Den Doolaard aan De Jong, 6 juli 1970.
- 18 NIOD, 304, doos 13, Antwoorden premier De Jong op Kamer-
vragen van Goedhart.
- 19 Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en
zijn Geschiedwerk*, 164, noot 96: *De Telegraaf*, 1 juli 1970.
- 20 NIOD, Knipselkrant De Jong, 3667E, 'Prof. De Jong: VARA gaf
mij geen kans', *Het Vrije Volk*, 1 juli 1970.
- 21 Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en
zijn Geschiedwerk*, 163-164, noot 95: *Het Parool*, 16 juni 1970.
- 22 VARA-archief Hilversum, VARA-Televisiedienst, notulen staf-
vergadering 7 juli 1970.
- 23 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 433-434.
- 24 NIOD, 304, doos 13, uitdraai aflevering AVRO's *Televizier*.
- 25 Hylke Tromp, 'Informatie over leger was vals en onvolledig',
De Gelderlander, 16 juni 1970. Ook: Hylke Tromp en Her-
man de Lange, 'De demagogie van dr. Lou de Jong', *de Volks-
krant*, 20 juni 1970. Tromp spreekt in dit artikel van 'volks-
verlakkerij. Zijn informatie is feitelijk onjuist. Hij vertekent
bovendien de informatie door bepaalde dingen te verzwijgen.
[De Jong] liegt net niet, maar hij bedriegt wel.'
- 26 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 79.
- 27 Hoffenaar, 'Defensienota 1974', in Hoffenaar e.a. (red.), *Con-
frontatie en ontspanning*, 38 en 58.
- 28 NIOD, KBI 3667E. [Anoniem], 'Hylke Tromp en Ivo Postma:
De Jong voor rede contact met Haex', *Trouw*, 17 september
1970.
- 29 [Anoniem], 'Het ja-nee-spelletje van premier De Jong', *Else-
vier*, 11 juli 1970.
- 30 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 77.
- 31 NIOD, 304, doos 13, brief Haex aan De Jong 3 september 1970.
- 32 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 79-80, brief A.J.M. van
Nispen tot Pannerden, secretaris-generaal van Algemene
Zaken, aan De Jong, 8 juli 1970.
- 33 E. van Thijn, toespraak bij uitreiking D.A. Thiemprijs, 27
juni 1988, Concertgebouw Amsterdam, 1-9, aldaar 8.
- 34 Hoffenaar, 'Defensienota 1974', in Hoffenaar e.a. (red.), *Con-
frontatie en ontspanning*, 38 en 58.
- 35 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 288.

- 36 NIOD, KBI 3667E. De Jong, 'Dr. De Jong wil een minister voor milieuhygiëne', *Het Parool*, 12 september 1970. 'L. de Jong wil minister voor milieu', *NRC Handelsblad*, 14 september 1970.
- 37 Jacques Hofman en Paul M. Denekamp (red.), *Ontwapenend, geschiedenis van 25 Jaar PSP (1957-1982)* (Amsterdam 1982), 167-170.
- 38 Maria Shiakowsky, 'Loe de Jong, ons levende oorlogsmonument', *Het Parool*, 23 april 1988.
- 39 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 juni 1970.
- 40 NIOD, 707, 15 september 1970 en 13 oktober 1970.
- 41 Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 163-164.
- 42 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 63. De Japanse keizer Hirohito bracht een privébezoek aan Nederland en lunchte op 8 oktober 1971 bij Juliana op Soestdijk.
- 43 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 878: *NRC Handelsblad*, 24 oktober 1986.
- 44 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, 721, noot 1. De Jong baseerde zijn mening op de historicus Ben Ami Shillony, *Politics and culture in wartime Japan* (Oxford 1981), 40.
- 45 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 195.
- 46 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 80-84. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 47 NIOD, 823, 59, De Jong, 'Herdenkingswoord in de Hollandse Schouwburg', 21 april 1971.
- 48 Gans, *Kleine verschillen*, 842-843.
- 49 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 251-267, aldaar 267.
- 50 NIOD, 823, 48, De Jong, 'Open brief aan van der Stoel, gedaateerd woensdag 7 november 1973', *Het Parool*, 8 november 1973. Bleich, *Den Uyl*, 309.
- 51 Soetendorp, *Conflict 1947-1977*, 135-136 en 141.
- 52 Soetendorp, *Conflict 1947-1977*, 135, 138, 144, 147, 149-150 en 205. Bleich, *Den Uyl*, 309-310.
- 53 Gans, *Kleine verschillen*, 842.
- 54 Soetendorp, *Conflict 1947-1977*, 138 en 144. Bleich, *Den Uyl*, 310 en 312.

- 55 NIOD, 823, 48, De Jong, 'Open brief aan van der Stoel, geda-
teerd woensdag 7 november 1973', *Het Parool*, 8 november
1973.
- 56 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 80, noot 70: Beun-
ders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Ge-
schiedwerk*, 164, noot 102: *Brabants Nieuwsblad*, 10 november
1973.
- 57 Interview De Jong, *Hommoet*, donderdag 2 mei 1974. De
Jong herhaalde hetzelfde standpunt in deze gemeentelijke in-
formatierubriek van de lokale krant in Hattem.
- 58 Soetendorp, *Conflict 1947-1977*, 138 en 144.
- 59 NIOD, 823,48, brief prof. mr. I. Kisch aan De Jong, vrijdag
9 november 1973, brief dr. E.A. Cohen aan De Jong, zon-
dag 11 november 1973. Brief mr. P.S. Gerbrandy aan De Jong,
maandag 12 november 1973. Eli Cohen: 'Er is maar een goede
joodse houding [en] die is zoals de Israëli's zich gedragen.'
- 60 Jan Blokker, *de Volkskrant*, woensdag 14 november 1973, 7.
- 61 Bank, *Oorlogsverleden in Nederland*, 20.
- 62 W.L. Brugsma, 'Het schotschrift van Lou', *Haagse Post*, 17
november 1973.
- 63 Soetendorp, *Conflict 1947-1977*, 99 en 151. In november 1973
spraken zich nog maar vier op de tien (40 procent) Nederlan-
ders uit voor Israël, terwijl de helft (51 procent) van de onder-
vraagden vond dat Nederland in het conflict neutraal moet
blijven. Een jaar later, november 1974, was nog maar net iets
meer dan een derde (37 procent) voor Israël en wilde een be-
scheiden, maar overtuigende meerderheid (56 procent) dat
Nederland zich neutraal opstelde, terwijl voor het eerst een
groeïende kleine minderheid (3 procent) zich uitsprak voor
de Arabische partij.
- 64 Bleich, *Den Uyl*, 310.
- 65 Telefoongesprek mr. Max. van der Stoel, 3 maart 2009. Brief
Van der Stoel aan Smits, 2 maart 2009.
- 66 Frans Timmermans, 'Altijd hoffelijk en diplomatiek, maar
keihard', *NRC Handelsblad*, 26 april 2011.
- 67 Interview Loe de Jong, *NIW*, 13 september 1974.
- 68 NIOD, 823, 49. De eerste versie van de tekst die De Jong aan
de leden van het kleine comité stuurde was gedateerd op 16
november 1974.

- 69 NIOD, 823, 48, brief De Jong aan Willem Drees sr., 25 november 1973. Bleich, *Den Uyl*, 308-309. Op Den Uyls bureau van zijn werkkamer thuis stond een foto van zijn collega premier Golda Meïr.
- 70 NIOD, 823, 70, brief De Jong aan prof. dr. E. H. van der Beugel, Simon Carmiggelt, dr. C.L. Patijn, mgr. A.C. Ramselaar, mr. Y. Scholten en W. Thomassen, 20 november 1974.
- 71 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 72 NIOD, 823, 49, brief De Jong aan Hanan Bar-On, ambassadeur van Israël, 20 november 1974.
- 73 NIOD, 823, 48, brief Renate Rubinstein aan De Jong, 23 november 1973. Ook columniste Renate Rubinstein bedankte. Zij miste een concreet voorstel, zoals bijvoorbeeld 'zoveel minder olie of heel andere olie. Zolang jullie iets willen dat gratis te verkrijgen is, doe ik niet mee!' In een naschrift verzocht ze De Jong haar antwoord ook Carmiggelt te laten lezen, 'want die is de enige van het stel die ik ken (behalve jij) en die vind ik aardig'. Dit was voordat ze haar jarenlange geheimgehouden verhouding met Carmiggelt kreeg (zie haar in 1991 postuum gepubliceerde *Mijn betere ik*).
- 74 NIOD, 823, 48. Tot de ondertekenaars behoorden onder meer Sicco Mansholt (PvdA), Willem Drees sr. (PvdA) en jr., jonkvrouwe C.W.I. Wttewaall van Stoetwegen (CHU), prof. dr. Sem Dresden, Jan Willem Rengeling (VARA), Jan Donner (ARP), Hedy d'Ancona (PvdA), Harm van Riel (VVD), Alexander Pola (Farce Majeure), prof. dr. Huib Drion en E.H. Toxopeus (VVD). Jelle Zijlstra (ARP) tekende niet vanwege zijn banden met het bedrijfsleven. Ook Wim Kok (PvdA), voorzitter van het NVV, zag ervan af. Jan Terlouw (D'66), Willem Aantjes (ARP), Frans Andriessen (KVP) vonden het niet passen om te tekenen in hun hoedanigheid als Kamerlid, maar lieten alle vijf weten zich wel persoonlijk met de tekst te kunnen verenigen.
- 75 NIOD, 823, 48, brief Piet Dankert (PvdA) aan De Jong, 25 november 1973.
- 76 Donderdag 28 november 1974 ging de verklaring uit naar het ANP en diplomatieke vertegenwoordigers.

- 77 NIOD, 823, 49, 'Tekst van de verklaring'.
- 78 Gesprek Joop Ellemers, 28 november 2008.
- 79 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 87.
- 80 NIOD, 823, 74, televisieprogramma *TROS Aktua*, 5 juli 1976.
- 81 NIOD, KBI 3667i, Onno Reitsma, 'Miljoen voor Israël', *Elseviers Weekblad*, 24 juli 1976.
- 82 NIOD, 823, 49, brief De Jong aan Ernst van der Beugel, 25 juli 1975.
- 83 Brief M. van der Stoel aan B. Smits, 2 maart 2009. Het kleine pro-Israëliësch comité was op 22 november 1977 in Den Haag bijeengekomen ten huize van Ernst van den Beugel.
- 84 NIOD, 826, 49, Verslag van onderhoud met de minister van Buitenlandse Zaken door Loe de Jong, Connie Patijn en Ynso Scholten op 23 januari 1978.
- 85 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 83, noot 86: vraaggesprek Conny Kristel met Loe de Jong, 21 december 1992.
- 86 Hondius, *Oorlogslessen*, 139-140.
- 87 Telefoongesprek mevrouw Rosetta C. Musaph-Andriess, erevoorzitter (van 1970 tot 2000 gewoon voorzitter) van de Stichting Vrienden van het Joods Historisch Museum, 11 april 2006.
- 88 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 166, 301 en 302.
- 89 Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 145-174, aldaar 164-165. Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 181.
- 90 NIOD, KBI 3667. Bijvoorbeeld in het wel degelijk informatieve interview: 'Geschiedschrijver dr. L. de Jong: "ik ben een halve monnik"', *Elseviers Magazine*, 28 oktober 1972.
- 91 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 70.
- 92 Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 180-181. Tamarah Benima, 'Ischa Meijer: ongenadig begenadigd', *NIW*, 17 februari 1995.
- 93 Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 119 (Ies Voet jr., 1913-1938).
- 94 De Jong, *Herinneringen I*, 60.
- 95 Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 124, noot III. Daarvoor woonde de familie Voet aan de Pretoriusstraat. NIOD 823, 59, De Jong, 'Voor het jubileumnummer van de A.N.D.B.' [ongedateerd].

- 96 Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 120 (Ies Herman Isodore Voet sr., 1878-1943).
- 97 Ligtenberg en Polak, *Geschiedenis PC*, 127. Privéarchief Daan de Jong, brief Liesje de Jong aan Sally de Jong, Amsterdam 13 juli 1938.
- 98 De Jong, *Herinneringen 1*, 60.
- 99 Gesprek Eduard Groeneveld en Emmy Groeneveld-Otto, 8 januari 2007.
- 100 Auwerda en Palm, 'Vijf historici over Ischa Meijer', *Historisch Nieuwsblad* (mei 1995), 4. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 119-120 en 126-127, noot 123. Ischa Meijer, *Brief aan mijn moeder* (Den Haag 1974), 10.
- 101 Tamarah Benima, 'Ischa Meijer: ongenadig begenadigd', *NIW*, 17 februari 1995.
- 102 Joop Auwerda en Jos Palm, 'Vijf historici over Ischa Meijer', *Historisch Nieuwsblad* (mei 1995), 4-5. De Jong, *Herinneringen 1*, 55.
- 103 Piet Hagen, 'De onthullende gesprekstechniek van Ischa Meijer', *De Journalist* 16, 4 september 1998.
- 104 Gesprek Ed Groeneveld en Emmy Groeneveld-Otto, 8 januari 2007.
- 105 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 106 NIOD, KBI 3667. 'Brugsma-De Jong', *De Tijd*, 20 april 1974.
- 107 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 70-71. Interview Brugsman met De Jong, NOS-televisieprogramma *Bellevue*, zondagavond 14 april 1974.
- 108 Beunders, 'Van Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 145-174, aldaar 165, noot 107 en 108: *Het Vrije Volk*, *NRC Handelsblad* en *de Volkskrant*, alle 16 april 1974.
- 109 'W.L. en dr. L', *De Tijd*, 27 april 1974.
- 110 Gesprek Rinus Ferdinandusse, 12 november 2007.
- 111 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 112 Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 182 en 190.
- 113 NIOD KBI 3667J. 'Loe de Jong in show van Sonja', *Deventer Dagblad*, 13 januari 1977.

- 114 Zie <http://biografie.vara.nl/#/gebeurtenis/163/joop-den-uyl-bij-het-programma-van-sonja-en> (geraadpleegd op 25 juli 2013).
- 115 Telefoongesprek Sonja Barend, 29 april 2008.
- 116 VARA-archief Hilversum, Ischa Meijer, 'Loe de Jong maakt show met Sonja Barend', *VARAgids*, 22 januari 1977.
- 117 VARA-archief Hilversum, dossier De Jong, brief VARA aan De Jong, 24 december 1976.
- 118 Beunders, 'Zeg maar Loe', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 165.
- 119 Mededeling René Kok, 5 februari 2007. Thijs de Jong, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong', 19 maart 2005.
- 120 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 71-72. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 499.
- 121 Telefonische mededeling Johan van Merriënboer, 15 maart 2007.
- 122 Op 31 mei 2007 kreeg Sonja Barend de jaarlijkse Zilveren Nipkowschijf toegekend. vooral voor haar *Sonja*-programma's. De Jong was de televisieprijs op 8 mei 1962 al eens toegekend voor *De Bezetting*.
- 123 Telefoongesprek Sonja Barend, 29 april 2008.
- 124 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 71-72. Mededeling René Kok, 5 februari 2007.
- 125 VARA-archief Hilversum, Ischa Meijer, 'Loe de Jong maakt show met Sonja Barend', *VARAgids*, 22 januari 1977.
- 126 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *Haagse Post*, 15 december 1973, 64-70, aldaar 64 en 68.
- 127 NOS-televisieprogramma *Bellevue*, Brugsma interviewt De Jong, zondagavond 14 april 1974.
- 128 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 129 De Jong, *Herinneringen I*, 219.
- 130 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 131 NIOD, 823, 30, Jan van Friesland, 'Dr L. de Jong. "Ik hou mijn hart vast voor de volgende 100 jaar', *TV-Magazine*, maart 1993. De Jong, *Herinneringen II*, 71.
- 132 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles, *de Volkskrant*, 29 december 1990.

- 133 Rob Soetenhorst en Ite Rümke 'Mijn publiek bestond oorspronkelijk uit één persoon', *NRC Handelsblad*, 14 mei 1983.
- 134 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 135 Soetenhorst en Rümke, 'Mijn publiek bestond eigenlijk uit één persoon', *NRC Handelsblad*, 14 mei 1983.
- 136 De Jong, *Herinneringen II*, 1996, 49-72 (hoofdstuk 2: 'In analyse').
- 137 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 138 Van der Waals, 'Algemene neurosenleer', in Prick e.a. (red.), *Handboek der psychiatrie*, deel 2, 21-152.
- 139 Paul Moyaert, *Ethiek en sublimatie, over de techniek van de psychoanalyse van Jacques Lacan* (Nijmegen 1994), 209-210.
- 140 De Jong, *Herinneringen II*, 71.
- 141 Van der Waals, 'Algemene neurosenleer', in Prick e.a. (red.), *Handboek der psychiatrie*, deel 2, 21-152, aldaar 123-124 en 131-132.
- 142 De Jong, *Toespraken A.D. Thiemeprijs aan L. de Jong*, 27 juni 1988, 31-35, aldaar 31-32.
- 143 Klaas Peereboom, 'Deze taak is een positieve manier om je verdriet te verwerken', *Het Parool*, 23 maart 1974.
- 144 IISG, BG GC7/937. KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, Twan Huys interviewt De Jong, 19 april 1988.
- 145 Stufkens e.a. (red.), *Andere kamers*, 108-109.
- 146 H. Fühner, *Nachspiel. Die niederländische Politik und die Verfolgung von Kollaborateuren und NS-Verbrechen, 1945-1989* (München 2005), 433 en 444.
- 147 René Zwaap, 'De oorlog is nooit voorbij', *De Groene Amsterdammer*, 9 september 1998.
- 148 Te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur', in Aerts e.a. (red.), *Het persoonlijke is politiek, Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum 2002), 9-31, aldaar 16.
- 149 De Jong, 'Ontstaan en achtergronden van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 27.
- 150 J. van Tijn, 'Ischa Meijer. Een ongebreidelde nieuwsgierigheid', *Vrij Nederland*, 18 februari 1995.
- 151 Ischa Meijer, 'Psychische factoren', *Vrij Nederland*, 8 septem-

- ber 1984, 'De optimist', *Vrij Nederland*, 15 september 1984 en 'Een poging', *Vrij Nederland*, 22 september 1984. Opgenomen in Ischa Meijer, *50 interviews uit 25 jaar interviewen* (Amsterdam 1999), 262-268, 269-275 en 276-282.
- 152 VPRO-radioprogramma *OVT*, zondag 6 augustus 2006.
- 153 Hanny Alkema, 'Als je je oren openzet, komt de vorm van-zelf', *Trouw*, 22 december 1995.
- 154 Homme Siebenga, 'René Eljon speelt 10 van de 100', *Haarlems Dagblad*, 7 februari 1996.
- 155 DM, 'Tien mannen en vrouwen', *NIW*, 3 maart 1995.
- 156 Gesprek René Eljon, 5 april 2007.
- 157 Privéarchief René Eljon, Script, '10 van de 100' (1995), 1.
- 158 Privéarchief René Eljon, Script, '10 van de 100' (1995), 26. De Jong, *Herinneringen I*, 23-24.
- 159 N&GB B6, *TROS TV-show* (presentatie Ivo Niehe), 16 januari 1990.
- 160 Privéarchief René Eljon, Script '10 van de 100' (1995), 20-21 en 29-30. De Jong, *Herinneringen II*, 65 en 223.
- 161 Van Meekren, *Herinneringen en interviews*, 66.
- 162 Gesprek Herman van Meekren, 9 november 2007.
- 163 Telefoongesprek Rob Zimmerman, 28 november 2007.
- 164 Beunders, 'Nieuws, actualiteiten', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 158 en 162.
- 165 Van Meekren, *Herinneringen en interviews*, 13-14.
- 166 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 18 april 1982. Kwartaalver-slag, 2de kwartaal 1982, 29 juni 1982. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 58, brief De Jong aan Van Meekren, 21 mei 1982.
- 167 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan mw. L. de Jong, 28 februari 1976.
- 168 Bleich, *Den Uyl*, 338.
- 169 Bleich, *Den Uyl*, 334-342 en 465.
- 170 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan De Jong, 24 september 1976. Brief Beatrix aan De Jong, 30 januari 1980.

H O O F D S T U K 2 2

- 1 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 319.
- 2 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 807-816.
- 3 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1978, Notitie De Jong voor de persconferentie bij de verschijning van deel 8, 17 maart 1978. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 100, noot 68.
- 4 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 88.
- 5 NIBG, Project De Jong, HAC 4403, CD-1, track 7, opnamen van het radioprogramma *De auteur en zijn werk* door Herman d'Angier en Wilfried Hendriks, 1970.
- 6 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 89, noot 16: interview Ischa Meijer, *Vrij Nederland*, 15 september 1984.
- 7 Gesprek Hans de Vries, 1 december 2008.
- 8 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 187-188. C. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 99, noot 65 en 66.
- 9 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 187, noot 52: Memorie van Punten voor de discussie van 6 juni 1977 (deel 8), II.
- 10 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 102, noot 78: NIOD, collectie Geschiedwerk De Jong. Memorie van Punten voor de discussie op 11 oktober 1977 (deel 8), 12-13.
- 11 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 188.
- 12 De Jong, *Auswitz*, 27.
- 13 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 320-322. Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 112.
- 14 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 695 en 885.
- 15 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 630. Kristel, *opdracht*, 74 en 226.
- 16 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 194.
- 17 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 565 (discussie begeleidingscommissie over deel 9 op 25 oktober 1978).
- 18 De Jong, *Herinneringen 1*, 175 en 181.
- 19 De Jong, *Herinneringen 1*, 175-180. De Jong ging systematisch na wanneer hij zich in het nieuwe Radio Oranje vanaf no-

- vember 1942 tot mei 1945 had uitgelaten over de Jodenvervolging.
- 20 De Jong, *Herinneringen I*, 181.
 - 21 De Jong, *Herinneringen I*, 181-184.
 - 22 De Jong, *Je maintiendrai II*, 6.
 - 23 De Jong, *Je maintiendrai II*, 320.
 - 24 De Jong, *Je maintiendrai III*, 159.
 - 25 De Jong, *Je maintiendrai III*, 11.
 - 26 De Jong, *Je maintiendrai III*, 147. Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 47.
 - 27 De Jong, *Herinneringen I*, 181.
 - 28 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 159-160 en 171. De Jong, *Herinneringen I*, 182-183.
 - 29 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 298. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 187.
 - 30 De Jong, *Je maintiendrai III*, 137. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 217 ('Zij wezen de Jodenvervolging in grote meerderheid af') en 218.
 - 31 De Jong, *Je maintiendrai III*, 140. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 199. In de vier maanden juli t/m oktober 1943 pleegden 173 Joden zelfmoord. In het jaar voorgaande jaar waren er 'slechts' 3 suïcides per maand.
 - 32 De Jong, *Je maintiendrai III*, 155.
 - 33 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 179, 186, 252 en 236.
 - 34 De Jong, *Herinneringen I*, 142 en 143.
 - 35 De Jong, *Je maintiendrai III*, 148. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 298.
 - 36 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 169.
 - 37 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 168-169.
 - 38 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 210 en 212.
 - 39 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 172. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 165.
 - 40 De Jong, *Je maintiendrai III*, 148.
 - 41 De Jong, *Je maintiendrai III*, 149.
 - 42 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 115-116, noot 122. De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 7, 389-393 (§ met de lopende kopregel 'Had het anders gekund?').

- 43 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 154 en 155, noot 72.
- 44 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 375-393, aldaar 378.
- 45 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 193. Peter Romijn spreekt in dit verband van de 'strategie van de krimpende competentie'.
- 46 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 375-393, aldaar 377 en 393.
- 47 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 458. Somers, *De herinneringen van David Cohen*, 7 en 41-49.
- 48 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 103. In de index van *Het Koninkrijk* komen de zoektermen 'Holocaust' (151) en 'Shoah' (308) niet voor. De Jong, 'Nederland en de massamoord op de Joden', in De Jong, *Voordrachten Harvard* (1989), 9-32. De Jong, *The Netherlands and Nazi Germany* (1990), 1-26, aldaar 1, 3, 6, 24 en 25. In de Nederlandse tekst spreekt De Jong consequent over 'massamoord op de joden' of kortweg van 'massamoord'. In de Amerikaanse tekst is dit in totaal zes keer vertaald als 'Holocaust'.
- 49 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 16. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 454-455.
- 50 Dick van Galen Last, 'Het recensie-artikel. Vijftig jaar geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog', *Zesde Jaarboek van het RIOD* (Amsterdam 1995), 176-194 e.v., aldaar 186.
- 51 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 183, 335, 516-518.
- 52 Jim van der Hoeven, 'De Nederlandse regering in ballingschap wist al heel vroeg van de Endlösung', *Vrij Nederland*, 2 mei 1992 (bekorte versie van zijn doctoraalscriptie, inclusief notenapparaat).
- 53 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 233.
- 54 De Jong, *Auswitz*, 1967, 18.
- 55 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 345-347, aldaar 346.
- 56 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 866.
- 57 De Jong, *Auswitz*, 16.
- 58 IISG, BG GC7/937, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, interview Twan Huys met De Jong, 19 april 1988.
- 59 NIBG, radioprogramma *Veronica's Nieuwsradio*, Jeroen Wielgaard in gesprek met De Jong, 4 mei 1992. Radiotekst afgedrukt in 'De oudere geschiedschrijver geeft zijn jonge collega

- gelijk', *Vrij Nederland*, 9 mei 1992.
- 60 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 234.
- 61 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 630. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 74.
- 62 NIBG, radioprogramma *Veronica's Nieuwsradio*, Gesprek Jeroen Wielaard met De Jong, 4 mei 1992. De tekst werd afgedrukt in 'De oudere geschiedschrijver geeft zijn jonge collega gelijk', *Vrij Nederland*, 9 mei 1992.
- 63 De Jong, *Herinneringen I*, 175-180.
- 64 Van der Boom, 'We weten niets van hun lot', 17. Van der Boom noemt Van der Hoeven niet.
- 65 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 17 en 98.
- 66 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 697. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 17, 95 en 420.
- 67 Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 112 en 121-122. Vuijsje is grondig te werk gegaan bij de inventarisatie van De Jongs uitspraken over de Jodenvervolging, maar heeft een bron gemist: NIOD, 235c, 2f, doos 2: 'Enige correspondentie van L. de Jong met Van den Broek en H.W.F. Aukes (Radio "Herrijzend Nederland"), alsmede twintig copieën van een, door L. de Jong voor "Herrijzend Nederland" geschreven en gesproken, serie getiteld "Brief uit Londen". Datering 23 november 1944-10 mei 1945.' Brief 16: 'Het Engelse volk en de Duitschers' [11 april 1945].
- 68 Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 127-128.
- 69 Vuijsje, *Tegen beter weten in*, 209. Schaap, *Recht om*, 171 en 178. Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 422.
- 70 Bart Funnekotter, 'Loe de Jong faalde als wetenschapper', *NRC Handelsblad*, 20 april 2006. Bart Jungmann, 'Geschiedschrijving over Jodenvervolging vervalst', *de Volkskrant*, 20 april 2006.
- 71 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 424-427, aldaar 427. C. Fasseur, *Een dame van ijzer. Koningin Wilhelmina en de nationale gedachte* (Amsterdam 2012), 101.
- 72 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 98 en 424.
- 73 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 109-113, aldaar 111. Van de minstens 2000 beschikbare dagboeken uit de oorlogstijd, selecteerde Van der Boom ongeveer 450 relevante

dagboeken om uiteindelijk aan de hand van een corpus van 164 in detail geanalyseerde dagboeken de stemming onder de Nederlandse bevolking jegens de bezetter zo betrouwbaar mogelijk in kaart te brengen.

- 74 Van der Boom, *'We leven nog'*, 135.
- 75 Van der Boom, *'Wij weten niets van hun lot'*, 119-146 (hoofdstuk 5: 'Stemming: de Bezetting' is vooral een samenvatting en herformulering van *'We leven nog'*, 2003), aldaar 119 en 144 en 419.
- 76 Van der Boom, *'Wij weten niets van hun lot'*, 383 en 385 (over het verdringingsmechanisme als verklaringsgrond) en 94 en 98.
- 77 De Jong, *Auswitz*, 27.
- 78 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 175.
- 79 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 884-894 (hoofdstuk 8: 'Terugblik' op deel 8), aldaar 886.
- 80 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *Draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 184.
- 81 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 220, brief De Jong aan Van Kleffens, 1971.
- 82 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 219, brief P.J. Bouman aan De Jong, 1975.
- 83 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 234, brief van een lezer aan De Jong, 1975.
- 84 De Jong, lezing 'Verzet en illegaliteit', *KNAW-lezing*, 13 september 1976, 203-221, aldaar 221. De Jong, *Voordrachten Harvard* (1989), 33-54 (hoofdstuk 'Het Nederlands verzet', rede uitgesproken in Harvard Hall op 2 november 1988) is op dit artikel gebaseerd.
- 85 VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980.
- 86 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong: "De oorlog begrijpelijk maken"', *Historisch Nieuwsblad* (februari 2001), 12-19, aldaar 18.
- 87 De jongiaanse aanduiding 'grote massa van het volk' komt als hoofdpersoon menigmaal aan bod. Onder meer: De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 819 (over de Nederlandse Unie), 845, 863, 900, 906 en 917 (over de Februaristaking).

- 88 Jan Dirk Snel, 'De grijze massa was goed', *Trouw*, 30 april 2011.
- 89 De Jong, 'Verzet en illegaliteit', KNAW-lezing, 13 september 1976, 203-221, aldaar 218. De Jong, *Voordrachten Harvard*, 52.
- 90 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 185-193, aldaar 192 (mei 1985).
- 91 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 546-606 (hoofdstuk 13: 'Twee beslissende maanden'), aldaar 564.
- 92 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 865. Van der Boom, 'We leven nog', 2003, 9.
- 93 Van der Boom, 'We leven nog', 138 en 145.
- 94 Van der Boom, 'Wij weten niets van hun lot', 145.
- 95 Van der Heijden, *Grijs verleden*, 15. Hondius, *Oorlogslessen*, 23.
- 96 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 543 en 546.
- 97 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 568-569 en 606.
- 98 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 543.
- 99 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 553 en 554.
- 100 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 553 en 597.
- 101 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 614-615.
- 102 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 616.
- 103 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 38-43, 240-252 en 337-338. Van der Boom, 'We leven nog', 9.
- 104 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 961. Deel 5, 473-80 ('Terugblik'), aldaar 474-475, noot 1.
- 105 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 43.
- 106 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 243.
- 107 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 339-372.
- 108 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 347.
- 109 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 335-339.
- 110 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 340.
- 111 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 346-347. Deel 7, 461-462.
- 112 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 688. Van der Boom, 'We leven nog', 9, noot 6.
- 113 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 386-393 (Politie), aldaar 392-393. Deel 14, 959-963, aldaar 961: Frits Groeneveld, 'Jaren van ascese, barmhartigheid en tucht', *NRC Handelsblad*, 28 april 1988.

- 114 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1110-1111.
- 115 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1111 en 1123. Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *de Jong en zijn Geschiedwerk*, 69. De Jong, *Harvard*, 54.
- 116 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 947: B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987.
- 117 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1111.
- 118 Mulisch, *rattenkoning*, 125.

HOOFDSTUK 23

- 1 Schöffers, 'Weinreb, een affaire van lange duur', *TvG* 95 (1982), 196-224, aldaar 196. Fühner, *Nachspiel*, 339, 341 en 377.
- 2 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 8 augustus 1967, brief De Jong aan de minister van Buitenlandse Zaken Luns, 19 september 1967. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 402-403.
- 3 Gesprek Nanno in 't Veld, donderdag 19 juli 2007. De Jong, Sijes en In 't Veld spraken met relaties van Schnez tijdens hun spoedonderzoek in onder meer Hamburg van vrijdag 15 tot maandag 18 september 1967.
- 4 De Jong en Sijes overlegden twee keer, in oktober en op 28 november 1967, met minister-president Piet de Jong over de zaak-Schnez.
- 5 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 14 november 1967, brief De Jong aan bestuur, 28 november 1967.
- 6 Jürgen Bennecke werd benoemd in de NAVO-functie en Schnez kreeg diens toebedachte minder zware functie *Inspekteur des Heeres* in de *Bundeswehr*.
- 7 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 oktober en 14 november 1967.
- 8 Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 179.
- 9 De 7 politieke affaires waar De Jong in verschillende gradaties bij betrokken was: (1) De zaak-Claus (6 mei tot 28 juni 1965); zie hoofdstuk 13, § 'Een zwarte Duitser' en § 'De witte prins'. (2) De zaak-Schnez (medio 1967 tot eind oktober);

zie hoofdstuk 23, § 'De periode van de politieke affaires'. (3) De zaak-Richard Gerken versus Ben Hasselman (juli tot november 1975); zie dit hoofdstuk 23, § 'De onbetrouwbare Gerken versus de ondoorgrondelijke Hasselman'. (4) De affaire-Weinreb (december 1969/januari 1970 tot eindrapport in oktober 1976); zie dit hoofdstuk 23, § 'Weinreb ontmaskerd en staatssecretaris Klein afgetroefd'. (5) De affaire-Menten (november 1976/januari 1977 tot eindrapport september 1979); zie dit hoofdstuk 23, § 'Geen bijdrage in de affaire Menten'. (6) De affaire-Menten (november 1976/januari 1977 tot eindrapport september 1979); zie dit hoofdstuk 23, § 'Geen bijdrage in de affaire Menten'. (7) De affaire-Aantjes (eind oktober/6 november 1978 tot einddebat in de Tweede Kamer in augustus 1979); zie geheel hoofdstuk 24 en hoofdstuk 25 de 1ste, 2de en 5de §. (8.) De zaak-Luns (maart 1979); zie in deze biografie hoofdstuk 25, § 'Schikken en plooiën in de zaak Luns' en § 'Buiten schot'.

- 10 George Marlet en Seije Slager, 'Hans Blom, Oorlogshistoricus zonder moreel oordeel', *Trouw*, 6 maart 2007.
- 11 Pam, *onderzoekers van de oorlog*, 63.
- 12 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* (februari 2001), 12-19, aldaar 16.
- 13 Beunders, 'Nieuws, actualiteiten', in Wijffes (red.), *Omroep in Nederland*, 139-175, aldaar 166.
- 14 Fühner, *Nachspiel*, 434-435. De Duitse historicus Harald Fühner onderzocht het grillige verloop van de collectieve verwerking van de bezettingsjaren aan de hand van deze aan de oorlog gerelateerde affaires. De rode draad in zijn analyse is het debat over de vier, later drie en ten slotte twee oorlogsgesvangenen van Breda dat zich afpeelt over ruim vier decennia van 1945 tot 1989.
- 15 Piersma, *drie van Breda*, 80, noot 23, 81, noot 26, 82.
- 16 Piersma, *drie van Breda*, 10-11 en 116-117 e.v. Bram Enning, *De oorlog van Bastiaans. De LSD-behandeling van het kamppsyndroom* (Amsterdam 2009), 138.
- 17 Piersma, *drie van Breda*, 192.
- 18 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 februari 1972. Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren e.a. (red.), *opmars van deskundigen*, 177-191, aldaar 179.

- 19 Fühner, *Nachspiel*, 443.
- 20 Enning, *Bastiaans*, 138. Telefoongesprek Johan van Merriënboer, 15 maart 2007.
- 21 Piersma, *drie van Breda*, 192, noot 9: *NRC Handelsblad*, 24 januari 1989. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 84.
- 22 NIOD, 233b, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 136, brief (geheim en persoonlijk) mej. L.J. van den Broek aan L. de Jong 16 oktober 1975 (bijlage samenvatting, 5 september 1975).
- 23 Dick Engelen, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst* (Den Haag 1995), 355.
- 24 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 971. Deel 8, 123.
- 25 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 400-401.
- 26 NIOD, 233b, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 136. Brief (geheim en persoonlijk) van drs. A. Kuipers, Hoofd BVD, aan minister van Defensie Vredeling 26 september 1975.
- 27 Zie: De Jong, *Koninkrijk*, Register (deel 15), 141.
- 28 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 317-318. Deel 5, 564.
- 29 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 445, noot 3. Deel 5, 465. Deel 9, 172, noot 2.
- 30 Henk Kamies 'Anne Snippe vraagt minister om recht. Hoofddorper beschuldigt hoge militair van landverraad', *De Telegraaf*, 6 augustus 1975.
- 31 NIOD, 233b, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 136, brief (geheim en persoonlijk) mej. L.J. van den Broek aan L. de Jong 24 september 1975. Brief (geheim en persoonlijk) van minister van Defensie Vredeling aan drs. A. Kuipers, Hoofd BVD 13 oktober 1975.
- 32 NIOD, 233b, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 136. Brief (geheim en persoonlijk) mej. L.J. van den Broek aan L. de Jong 24 september 1975. Brief (geheim en persoonlijk) drs. A. Kuipers, Hoofd BVD, aan minister van Defensie H. Vredeling, 26 september 1975. Mej. J.L. van den Broek sprak op 19 augustus 1975 voor het eerst met De Jong over de beschuldigingen van Richard Gerken. Kuipers had hier toestemming voor gekregen van de beide ministers waar zijn dienst verantwoording aan aflegde, Van Agt (KVP/CDA) van Justitie en zijn collega van Binnenlandse Zaken, W.F. de Gaay Fortman

- (ARP/CDA). De Jong, 'Richard Gerken', *Tussentijds*, 213-214.
- 33 NIOD, 233b, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', De Jong, 'Rapport Gerken' met aantekeningen bij het rapport van een correspondent en correspondentie van De Jong met de BVD. Datering november 1975 - maart 1976, Omvang 1 pak. *Tweede Kamer*, 1975-1976. De Jong, 'Rapport Gerken', 12 november 1975.
- 34 De Jong, 'Richard Gerken', *Tussentijds*, 214, 238-239 en 244.
- 35 NIOD, 233b, Collectie 'Nederlandse regering in Londen', 136, brief (geheim en persoonlijk) mej. L.J. van den Broek aan L. de Jong, 16 oktober 1975.
- 36 [anoniem], 'De spindokter van Oranje: Bernhard, Prins der Nederlanden', *Pen Gun* (weekblad voor de Nederlandse strijdkrachten), 4 december 2008. Posted in Oranje Journaal, <http://pengun.tonbiesemaat.nl/20638/> (geraadpleegd op 8 november 2009).
- 37 A.J.C.M. Gabriëls (red.), *Biografisch Woordenboek van Nederland*, 5, Den Haag, 2002, Lemma Hasselman. Zie <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn5/hasselman> (geraadpleegd op 8 november 2009). Gesprek Peter Klein, 26 januari 2008.
- 38 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 152.
- 39 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 72 en 113. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 65.
- 40 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 149, noot 61, 203, noot 43.
- 41 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* (februari 2001), 12-19, aldaar 15.
- 42 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 114-115, noot 14: NIOD, Collectie Weinreb, 24b, brief Weinreb aan De Jong, 10 oktober 1962.
- 43 Presser, *Ondergang*, band 2, 109-110. Fühner, *Nachspiel*, 341.
- 44 NIOD, 701, 4de Kwartaalverslag 1965, 30 december 1965, 3. IISG, dossier Sijes, nr. 46 [ongedateerd en handgeschreven]: 'B.A. Sijes, Losse notities betr. de Weinrebzaak, 13 stuks. De Jong, *Herinneringen II*, 223. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 292. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 65. Presser had twee maanden vergeefs geprobeerd de selectie voor de Engelse vertaling van *Ondergang* te maken, maar gaf De Jong eind 1965 volledig de vrije hand de bekorting naar eigen inzicht door

te voeren. Hij wilde de bekorte versie ook niet meer inzien voordat deze naar de drukker ging.

- 45 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 125.
- 46 Vos, *Televisie en bezetting*, 116-118. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 269.
- 47 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 127-128, noot 71: De Jong en Sijes, *Algemeen Handelsblad*, 26 november 1969), en 132. Grüter schrijft in een bijzin (127) dat De Jong en Sijes 'inmiddels tot de vriendenkring van Rubinstein' behoorden. Dat is onjuist. Toen de columniste in 1965 contact met hem zocht over de negatieve kritiek op *De Bezetting* waartoe zijzelf de aanzet had gegeven, had De Jong terughoudend en achterdochtig gereageerd. RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 48 IISG, dossier Sijes, nr. 45: 'Eerste overdenking inzake de zaak-W(einreb) nav ons gesprek met Loe op 5 december 1969, ingeleverd bij Loe. B.A.S. [= Ben Sijes]. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 132, noot 1: NIOD, collectie Weinreb, 23a. bevat deze notitie als ongesigneerde versie.
- 49 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 oktober 1970.
- 50 IISG, dossier Sijes, nr. 45: Notitie De Jong over onderzoek Weinreb, 29 december 1969. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 februari 1970 en 13 juli 1971.
- 51 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 18 oktober 1971, brief Rubinstein aan De Jong, 3 november 1971.
- 52 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1971.
- 53 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* (februari 2001), 12-19, aldaar 15.
- 54 Klein, *Over de rooie*, 63-74, aldaar 63-64 en 68.
- 55 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 491. Deel 13, 71-72. A.F. Manning, toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk* 28 april 1988, 13-18, aldaar 17. Van Merriënboer, 'Paskwil van de zuivering', *Spiegel Historiae* 29 (1994), 15-20. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 154. Ds. H.W. van der Vaart Smit, *Wetenschappelijke kritiek op het Geschiedwerk van prof. dr. L. de Jong Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 1975). Ds. H.W. van der Vaart Smit, *Kampstoestanden 1944/45-1948. Rapport en noodzakelijke aanvulling*

- op het *Geschiedwerk van L. de Jong* (Amsterdam 1976). Van der Vaart Smit wond zich op over een uitspraak van ds. J.J. Buskes die in het eerste deel was geciteerd, namelijk dat het voormalige NSB-hoofd van het Nederlands Christelijk Persbureau een 'deugniet [was] die liegen kon dat het zwart zag'. Nadat de gereformeerde predikant in 1970 eerst een proces tegen Buskes had verloren, spande hij van 1971 tot 1973 tot drie keer toe vergeefs een procedure aan tegen De Jong, die zich op kosten van het ministerie van Onderwijs liet verdedigen door de Landsadvocaat. De juridische strijd eindigde in een afgewezen cassatieverzoek bij de Hoge Raad, waarna Van der Vaart Smit zijn grieven in 1975 (en nog eens in 1976) in arren moede publiceerde in een boek.
- 56 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 november 1973, brief Klein aan De Jong, 12 december 1973. Klein, *Over de rooie*, 64-65. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 januari 1974, brief De Jong aan Klein, 23 januari 1974. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 74.
- 57 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, brief Scholten aan De Jong, 2 juli 1974.
- 58 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 mei 1975, Mr. D. Giltay Veth, Notitie inzake rechtsvragen, 5 februari 1974.
- 59 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, Memo De Jong over telefoongesprek met Scholten, 27 juni 1974.
- 60 NIOD, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, brief Scholten aan De Jong, 2 juli 1974. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 139. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 74.
- 61 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, Notitie telefoongesprek De Jong met Haas, 2 september 1974.
- 62 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 november 1974.
- 63 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 oktober 1975, brief Ger Klein aan bestuur RvO, 6 mei 1975, 1-6, aldaar 6.
- 64 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 139-140, noot 35: De Jong aan Den Uyl (strikt persoonlijk), 27 februari 1975 en aan Van Agt (strikt persoonlijk, naar huisadres gezonden), 23 mei 1975; in CABR (Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging: collectie Weinreb) R 63/65/2, map 1.
- 65 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 28 april 1975. 'Wrevel over

- uitblijven rapport zaak Weinreb', *NRC Handelsblad*, 16 april 1975.
- 66 De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 270, noot 1: De Jong kondigt aan in het volgende deel op Weinrebs praktijken terug te komen. De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 446, noot 1: De Jong verontschuldigt zich dat Weinreb nu pas aan bod kan komen in zijn serie en vat het Weinreb-rapport in 15 bladzijden samen.
- 67 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 28 april 1975.
- 68 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 18 november 1974 en 28 april 1975, Betaling Honorarium door Klein van Scholten ad f 4259,52. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 420. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 158.
- 69 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 mei 1975, Notitie aansprakelijkheid n.a.v. brief Klein van 6 mei 1975 door Belinfante [ongedateerd]. Belinfante werkte op dat moment aan zijn RvO-monografie *In plaats van Bijltesdag* (1978). NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 oktober 1975, prof.mr. A.D. Belinfante, Notitie aansprakelijkheid n.a.v. brief 6 mei 1975.
- 70 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 oktober 1975, De Jong, notitie 'De auteur van historische werken en de personen wier daden hij beschrijft', 19 augustus 1975.
- 71 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 november 1975, brief Van Agt aan RvO-bestuur, 4 november 1975.
- 72 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 1 maart 1976, brief Manning aan staatssecretaris Klein, 29 april 1976.
- 73 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1976 en 29 november 1977.
- 74 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 mei 1976, brief Van Kemenade aan RvO-bestuur, 15 juni 1976.
- 75 NIOD, 707, Bestuursvergadering, maandag 6 juni 1977, Raad voor de Journalistiek, 13 juni 1977.
- 76 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 1 november 1976. De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror* (1985), 216-228, aldaar 222.
- 77 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 65.
- 78 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 354 en 357. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 141 en 144.
- 79 Schöffner, 'Weinreb, een affaire van lange duur', *TvG* 95

- (1982), 196-224, aldaar 197 en 217.
- 80 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 28 maart 1977, A.J. van der Leeuw, verslag van een gesprek met het Kamerlid J.J. Voogd op 25 februari 1977, 3 maart 1977.
- 81 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 150-152.
- 82 Philo Bregstein, "Onderduikroman" van Jacques Presser. De onderduikende mens', *De Groene Amsterdammer*, 8 april 2010, 22-25, aldaar 22. NIOD, 823, 71, Rede prof. dr. A. de Swaan 22 december 1988, 1-13, aldaar 8.
- 83 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1976.
- 84 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1071. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 155-157.
- 85 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 446-461, aldaar 460-461. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 341-342.
- 86 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* (februari 2001), 12-19, aldaar 15.
- 87 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995. Grüter, *Friedrich Weinreb*, 142-143. De Jong, *Herinneringen II*, 224.
- 88 Brood, *Burger en bestuur*, 10.
- 89 Sierk Plantinga, 'Het "Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR)" bij het Nationaal Archief in Nederland: bewaring, ontsluiting en raadpleging', *Berichtenblad van het SOMA* (Studie-en Documentatiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij), zomer 2003, lvi. Zie http://www.cegesoma.be/cms/bulletin_nl.php en http://www.cegesoma.be/docs/media/Berichtenblad/med38_dossier.pdf. (geraadpleegd op 2 augustus 2009).
- 90 Brood, *Burger en bestuur*, 18.
- 91 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 februari 1970, Commissie van Bijstand, 9 februari 1970.
- 92 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 november 1971.
- 93 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 30 oktober 1970, brief Ribberink aan RvO-bestuur, 30 oktober 1970.
- 94 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 mei 1970, brief Ribberink aan bestuur, 13 mei 1970.
- 95 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 juni 1970, brief Van Winter aan Ribberink, 14 augustus 1970. Bestuursvergadering, 30

- oktober 1970, brief Ribberink aan RvO-bestuur, 30 oktober 1970.
- 96 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 januari 1971.
- 97 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 februari 1970, Verslag gesprek De Jong met E. Haas, 12 februari 1970.
- 98 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 april 1971.
- 99 NIOD, 707, Bestuursverandering 9 februari 1971, brief Van Winter aan Ribberink, 16 februari 1971.
- 100 De twee onderzoeken resulteerden in D. Verkijk, *Radio Hilversum, 1940-1945: de omroep in de oorlog* (Amsterdam 1974) en J.H.J. van den Heuvel, *Nationaal of verzuild: de strijd om het Nederlandse omroepbestel in de periode 1923-1947* (Baarn 1976).
- 101 Thomas Leeflang, 'Dick Verkijk: "Dit boek is een uitdaging"', *Accent*, 6 november 1971.
- 102 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 13-14, noot 45: NA, Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief (A751) Ribberink aan Vonhoff, 18 november 1971. Gesprek Ribberink, 28 juli 2009.
- 103 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 12, noot 39: NIOD, onderzoek Dick Verkijk, brief De Jong aan Ribberink, 9 december 1971, en 31-33: Bijlage 5: Aanhangsel Verslag *HTK*, 1973-1974, 3357 (1677).
- 104 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 13, noot 44: NA, Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief (A751) Ribberink aan De Jong, 16 december 1971.
- 105 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 februari 1972, Verslag gemeenschappelijke vergadering met de Commissie van Bijstand, 17 januari 1972.
- 106 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 14, noot 46.
- 107 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1972. Verduin, 'pyrrusoverwinning', 31-33, aldaar 32. Bijlage 5: Aanhangsel tot Verslag *HTK*, 1973-1974, 3357 (1677).
- 108 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1971, Gespreksverslag De Jong met Haas, 30 december 1971.
- 109 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 15, noot 53: NA, Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief (A90) De Jong aan Ribberink, 7 februari 1972.
- 110 NIOD 707, Bestuursvergadering, 21 februari 1972, Verslag

- gemeenschappelijke vergadering met de Commissie van Bijstand, 17 januari 1972. Bestuursvergadering, 19 juni 1972.
- 111 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 oktober 1972.
- 112 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 april 1972, brief Verkijk aan minister CRM, P.J. Engels, 11 april 1972.
- 113 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1972. Verduin, 'pyrrusoverwinning', 32, Bijlage 5: Aanhangsel tot Verslag *HTK*, 1973-1974, 3357 (1677), 31-33. Cals had op 12 juli 1952 besloten dat in laatste instantie de Algemeen Rijksarchivaris beslist over inzage van de overheidsarchieven van het RvO.
- 114 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 15, 32 en 33.
- 115 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 augustus 1972.
- 116 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 15, noot 58: NA, Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief Verkijk aan Vonhoff, 27 juli 1972.
- 117 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 15-16.
- 118 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 september 1972 en 16 oktober 1972.
- 119 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 november 1972.
- 120 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 november 1972, Verslag Commissie van Bijstand, 20 november 1972.
- 121 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 januari 1973, Manning, 'Memorandum m.b.t. een gesprek met de voorzitter en lid van de Archiefraad, prof. mr. J.Th. de Smidt en prof. dr. F.W.N. Hugenholtz te Nijmegen gevoerd op 12 januari 1973, alsmede van een telefonisch aanvullende onderhoud met de heer De Smidt op 13 februari 1973', [ongedateerd]. Verduin, 'pyrrusoverwinning', 2, noot 2.
- 122 Persoonlijk archief Ribberink, Eigen notitie Ribberink inzake de vergadering RvO, 20 november 1972.
- 123 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 december 1972, brief Ribberink aan Manning, 4 december 1972.
- 124 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 november 1972, Verslag gesprek van De Jong en Paape met de ambtenaren Haas en Van Vliet van het ministerie van Onderwijs op 6 december 1972, 7 december 1972.
- 125 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1972, Gespreksverslag De Jong met Haas, 19 april 1972. Verduin, 'pyrrusoverwinning', 16.

- 126 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 januari 1973, brief Schöffer aan minister van O&W, C. van Veen, 8 januari 1973.
- 127 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 12 februari 1973, Notitie Paape maandag 27 februari 1973.
- 128 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 16, noot 64: NA, Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief prof. mr. J.Th. de Smidt, voorzitter van de Archiefraad aan Vonhoff, staatssecretaris van CRM, 13 januari 1973 (spoedadvies).
- 129 Gesprek Ribberink, 28 juli 2009.
- 130 Brief Ribberink aan Smits, 23 juli 2009. Ribberink betreurde de 'bij het NIOD levende wanen' voor de dreiging die van het nationaal archief uitging, maar legde zich noodgedwongen bij de nieuwe situatie neer.
- 131 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 16, noot 67: Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief Ribberink aan Schöffer, 22 juni 1973 en brief (A 284) Ribberink aan mr. R. Hotke, Directeur-Genraal voor Culturele Zaken, Ministerie CRM, 15 maart 1974.
- 132 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 35.
- 133 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 mei 1975, Persbulletin CRM, woensdag 28 mei 1975.
- 134 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 29 oktober 1973, brief dr. E. Haas, Chef Afdeling bevordering wetenschapsbeoefening aan Schöffer, 7 augustus 1973. Alleen de archieven van Justitie die bij het RvO berustten, bleven onder verantwoordelijkheid van Justitie zelf.
- 135 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 32, Bijlage 5: Aanhangsel tot Verslag *HTK*, 1973-1974, 3357 (1677), 31-33.
- 136 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 16, noot 68, en 32.
- 137 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1973.
- 138 Gesprek Ivo Schöffer, 2 april 2009.
- 139 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 november 1973.
- 140 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 juni 1973, brief Schöffer aan de minister van Onderwijs, 28 juni 1973. Brief Ribberink aan Bestuur, 19 juli 1973.
- 141 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 november 1973 en 18 november 1974, brief M. de Vries, commandant van de Brandweer aan bestuur, 4 december 1974.

- 142 NIOD, KBII 467G (1980-1989). Gerard Mulder, 'De deugzaamheid van het NIOD', *NRC Handelsblad*, 27 mei 1989.
- 143 D. Verkijk, *Die slappe Nederlanders – of viel het toch wel mee in 1940-1945?* (Soesterberg 2001), 8.
- 144 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 31-33, Aanhangsel tot Verslag *HTK 1973-1974*, 3357.
- 145 Minister van Onderwijs, Van Kemenade, betrok staatssecretaris Ger Klein nadrukkelijk niet bij deze regeling. Het CABR valt ook onder het ministerie van Justitie.
- 146 Verduin, 'pyrrusoverwinning', 16. NA, Ministerraad, 1823-1984, 2.02.05.02, inv.nr. 1645, Vergaderstukken 23 mei 1975, agendapunten 1-17 (Kopie afgedrukt in Verduin, 'pyrrusoverwinning', 36-38, Bijlage 7a: aanbiedingsbrief ministerraad 23 mei 1975 en 7b: brief Minister CRM, Van Doorn en Minister O&W, Van Kemenade, 25 april 1975). Idem, inv.nr. 1594, Notulen mei 1975, Ministerraad 23 mei 1975, Agendapunt 9: 'Verhouding tussen het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie en de Rijksarchiefdienst' (kopie afgedrukt in Verduin, 'pyrrusoverwinning', 39, Bijlage 7c; Uittreksel notulen Ministerraad 23 mei 1975.). Verduin, 'pyrrusoverwinning', 40, Persbulletin nr. 1626 van het ministerie van CRM, 28 mei 1975; gepubliceerd in de *Staatscourant* nr. 101 van 30 mei 1975.
- 147 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1977, brief directeur van de Centrale Directie Voorlichting, dr. E. Nordlohne, aan Mr. Drs. [titulatuur onterecht] J. Rogier, 3 september 1975.
- 148 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 februari 1966.
- 149 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 19 november 1973. Verduin, 'pyrrusoverwinning', 18, noot 77: NA, Collectie Centraal Bestuur [Ribberink], brief (A 869) Ribberink aan mr. R. Hotke, directeur-generaal voor culturele Zaken, Ministerie van CRM, 5 oktober 1973.
- 150 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974. Jan Rogier, 'Oud papier? De Verloedering van het Rijksarchief', *Vrij Nederland*, 17 augustus 1974.
- 151 Jan Rogier, 'Een onwettig besluit van de regering', *Vrij Nederland*, 15 juli 1975. Tekst opgenomen in Verduin, 'pyrrusoverwinning', 41-42, aldaar 42.

- 152 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 14.
- 153 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 931-944, aldaar 939: Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elseviers Magazine*, 23 april 1988. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 106. Annemieke van Bockxmeer, 'Perspectief openbaarheid: de archieven van het NIOD', *Archievenblad*, oktober 1999, 18-20. Verduin, 'pyrrusoverwinning', 20. In het beroepenveld werd verwacht dat de tijdelijke schikking tussen De Jong en Ribberink met de voltooiing van *Het Koninkrijk* in 1988 tot een einde zou komen. De bijna vijftig jaar oude oorlogsarchieven moesten dan sowieso worden overgedragen aan het Algemeen Archief. Toen de portefeuille 'Cultuur' in 1994 na drie decennia weer terugkeerde bij het ministerie van Onderwijs en het NIOD en het ARA onder hetzelfde departementale dak kwamen, was de tijd rijp om de oorlogsarchieven in Amsterdam de status te geven van een dependance van het ARA in Den Haag. De verhuizing van het NIOD in 1997 naar het huidige gebouw aan de Herengracht 380 leek een logisch moment, maar dit beleidsvoornemen werd niet geëffectueerd. In 1999 kwam het instituut als para-universitair onderzoeksinstituut te ressorteren onder de KNAW met als naam NIOD. Nadat Oorlogsdocumentatie ruim een halve eeuw had gerapporteerd aan de Haagse minister, was de directie voortaan verantwoording schuldig aan de president van de KNAW in Amsterdam. Er hoefde geen politieke verantwoordelijkheid meer te worden afgelegd over de scheiding tussen de staatsrechtelijke, juridische en inhoudelijke verantwoordelijkheid voor publicaties van Oorlogsdocumentatie. De oorlogsarchieven bleven tot de archiefoverdracht naar het Nationaal Archief plaats zou vinden, in eigen beheer met de minister van Onderwijs als eindverantwoordelijke. De krachtige combinatie van archiefbewaarpplaats en wetenschappelijk onderzoeksinstituut die De Jong in de eerste vijf naoorlogse jaren had verwezenlijkt, bleef gehandhaafd.
- 154 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 augustus 197, bedankbrief P.J. van Winter aan RvO-bestuur, 27 augustus 1975.
- 155 J.C.H. Blom, 'In memoriam A.F. Manning (1929-1991)', *BMGN* 107, nr. 1 (1992): 47-51, aldaar 49-50.

- 156 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 februari 1971, Gesprek Ivo Schöffers 2 april 2009.
- 157 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979.
- 158 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 28 april 1975, brief secretaris-generaal OK&W, mr. M.D. van Wolferen, aan RvO-bestuur, 22 juli 1975.
- 159 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 augustus 1975.
- 160 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 oktober 1975, brief Manning aan Klein, staatssecretaris Hoger Onderwijs, 21 augustus 1975.
- 161 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 november 1975.
- 162 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 mei 1976 en 9 augustus 1976, niet verzonden brief De Jong aan Bestuur, 31 mei 1976.
- 163 NIOD, KBI 3667, 'Geschiedschrijver dr. L. de Jong: "Ik ben een halve monnik"', *Elseviers Magazine*, 28 oktober 1972, 101-109, aldaar 103.
- 164 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 232, noot 3: Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 29 en 45-47. Het citaat is afkomstig uit een interview met De Jong voor de NCRV-radio op 10 januari 1974, Nederlands Audiovisueel Archief (NAA, overgegaan in het NIBG), nr. ha 3271.
- 165 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1976. J.R. Soetenhorst, 'Eigentijdse geschiedenis verdient kans', *NRC Handelsblad*, 29 juli 1976.
- 166 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 augustus 1976.
- 167 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 1 maart 1976, brief Schöffers aan Paape, 2 mei 1976. NIOD, Knipselmap KBII 467E, 'Werkgroep onderzoekt lot Oorlogsdocumentatie', *NRC Handelsblad*, 22 juli 1976. De ambtenaren Van der Veen en Van Vliet (secretaris) ondersteunden voorzitter E. Haas.
- 168 Brood, *Burger en Bestuur*, 45.
- 169 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 1 maart 1976.
- 170 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1976. Gesprek Ivo Schöffers, 2 april 2009.
- 171 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari en 11 oktober 1977. 'Rapport werkgroep voor advies inzake de taken en de taakbeëindiging van het RvO te Amsterdam', Utrecht, 19 augustus 1977.

- 172 Het definitieve standpunt, inclusief het rapport van 19 augustus 1977, werd pas in april 1979 aangeboden aan de Tweede Kamer vanwege de onrust door de affaire-Aantjes. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, 'Rapport standpuntbepaling Ministerie Onderwijs, Kunsten & Wetenschappen over de Commissie taakbeëindiging van het RIOD', 11 april 1979, TK 1978-1979, 15 II9, nr. 3.
- 173 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 oktober 1977, brief Van Kemenade aan Bestuur, 31 oktober 1977.
- 174 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 mei 1978.
- 175 NA, Ministerraad, 1823-1984, 2.02.05.02, inv.nr. 2403, Notulen, 3, 10, 17, 22, 25, 28, 29 en 30 augustus 1978. Ministerraad, 3 augustus 1978, Punt 10a: 'Het RIOD', 8. Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 14.
- 176 A.F. Manning, 'A.H. Paape en Oorlogsdocumentatie', *Tweede Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (Amsterdam 1992), 211-214, aldaar 211. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 mei 1978, Notitie van Pais aan Bestuur, vrijdag 3 augustus 1979. Gesprek Ivo Schöffner, 2 april 2009.
- 177 NIOD, KBII 467F, 'Instituut voor Oorlogsdocumentatie blijft bestaan', *NRC Handelsblad*, 4 augustus 1978. 'Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie blijft bestaan', *De Telegraaf*, 4 augustus 1978.
- 178 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 5 september 1978. Redactioneel, *Trouw*, 4 augustus 1978. Redactioneel, *NRC Handelsblad*, 4 augustus 1978.
- 179 NIOD, KBII 467F, 'Pais contra plan vorig kabinet. Oorlogsdocumentatie blijft bestaan', *Het Parool*, 4 augustus 1978.
- 180 Telefoongesprek Herman van Gunsteren, 11 mei 2007.
- 181 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1976, Debatten parlement over Menten, <http://www.parlement.com/9291000/modules/hryequl4> (geraadpleegd op 19 juli 2009).
- 182 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1976, Bijlage brief De Jong (verstuurd vanaf privé adres Lijnbaansgracht 294) aan minister van Justitie, Van Agt, 7 december 1976.
- 183 Telefonische mededeling Johan van Merriënboer 14 maart 2007.

- 184 Gesprek Cees Fasseur, 13 februari 2009.
- 185 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1976, brief Van Agt aan Van Gunsteren, 10 december 1976.
- 186 NA, Ministerraad, Archief Algemene Zaken 2.03.01, inv.nr. 10498 (Justitie), Correspondentie van minister-president Den Uyl met bewindslieden van zijn kabinet, deels met bijlagen en toegevoegde stukken, gekenmerkt 'privé' en 'persoonlijk', 1973-1977. Handgeschreven kattenbelletje ('Geachte Heer den Uyl, Na overleg met Lou de Jong doe ik U hierbij strikt vertrouwelijk twee brieven toekomen die de Jong, mede namens mij, aangaande het onderzoek in de Zaak Menten, gestuurd heeft aan de heer Van Agt. Met vriendelijke groeten, B.A. Sijes.') Sijes aan minister-president Den Uyl op 11 december 1976, met twee bijlagen: brief van De Jong aan Van Agt, 7 december 1976 en brief van De Jong aan Van Agt, 10 december 1976.
- 187 Persoonlijk archief H.R. van Gunsteren, brief Van Gunsteren aan Van Agt, 15 december 1976. Gesprek Herman van Gunsteren, 23 mei 2007.
- 188 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1977. Persoonlijk archief H.R. van Gunsteren, brief Van Gunsteren aan Van Agt, 20 december 1976. Mededeling Van Gunsteren aan het ANP, 17 december 1976.
- 189 NA, Ministerraad, 2.02.05.02, inv.nr. 2021, Ministerraad 17 december 1976, 69, agendapunt 21.d.: De zaak-Menten. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1976, brief De Jong aan Bestuur, 20 december 1976.
- 190 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1977, brief Van Agt aan voorzitter Tweede Kamer, 3 januari 1977 over historisch wetenschappelijk onderzoek inzake Menten.
- 191 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1976, brief De Jong aan bestuur, 31 december 1976.
- 192 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1977, brief Van Agt aan De Jong, maandag 3 januari 1977. C. Fasseur, *De geest van het Gouvernement* (Leiden 1977), 18.
- 193 Gesprek Cees Fasseur, 13 februari 2009. Gesprek Ivo Schöffner, 2 april 2009.
- 194 HTK, 1978-1979, 14 252, nr. 19. Blom e.a., *Affaire-Menten*, 1979.

- 195 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 475-477 en 643-645.
 196 Fühner, *Nachspiel*, 356.

HOOFDSTUK 24

- 1 Roelof Bouwman, *De val van een bergredenaar. Het politieke leven van Willem Aantjes* (Amsterdam 2002), 295-296, noot 1 en 2.
- 2 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 292.
- 3 *HTK*, 1978-1979, 15626 (rapport Bijzondere Kamercommissie), nr. 2, interview Loe de Jong, 463. Interview Iwan Hes, 255.
- 4 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 20, noot 45.
- 5 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Iwan Hes, 263-267. Interview Loe de Jong, 467 en 469-470.
- 6 De drie artikelen en het boek waarin Aantjes zich voor 6 november 1978 over zijn oorlogsverleden uitliet: Kees Tamboer, *Haagse Post*, 24 mei 1975, Bibeb, 'Het barst in Nederland van mensen die wachten op één verkeerd woord van mij', *Vrij Nederland*, 24 april 1976, en Rob Vermaas, 'Willem Aantjes', *De Tijd*, 22 april 1977, dat is gebaseerd op Rob Vermaas, *Willem Aantjes* (Amsterdam 1977).
- 7 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 462-466. Interview Iwan Hes, 257.
- 8 *HTK*, 1978-1979, 15364, 'Enkele gedragingen Aantjes', 6 november 1978, 3.
- 9 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 298-299, noot 11.
- 10 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 468-469 en 474.
- 11 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 471, 483 en 490.
- 12 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Maarten Schakel, 172. Interview Pierre van Enk, 453 en 457. Interview Gerrit van Dam, 212-213 en 215.
- 13 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 30 en 470.
- 14 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 299 en noot 17.

- 15 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 469, 472 en 479.
- 16 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 302.
- 17 Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, 8, 9 en 60.
- 18 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview George Puchinger, 145. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 302.
- 19 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 25 en 470.
- 20 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 24-25, 27, 470 en 472. Interview Henk Dolk, 356.
- 21 *HTK*, 1978-1979, 15364, 'Enkele gedragingen Aantjes', 6 november 1978, 4.
- 22 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 385-386. Fühner, *Nachspiel*, 365-366.
- 23 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 1, 37.
- 24 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Piet Los, 599. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 29-30 en 120.
- 25 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Gerard Dolk, 333.
- 26 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 474. Interview Gerard Dolk, 341 en 343.
- 27 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 326.
- 28 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 1, 36. *HTK*, 1978-1979, 29 augustus 1979, 5996. Patijn onderstreepte in het afsluitende Kamerdebat nog eens dat voor een complot tegen Aantjes in november 1978 geen deugdelijk bewijs was verkregen.
- 29 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview George Puchinger, 144.
- 30 *HTK*, 1978-1979, 29 augustus 1979, 5973 en 5996. De woorden 'merkwaaardige babbelaars' en 'gehannes' zijn van de PvdA'er Joop Voogd. Fred van der Spek (psp) op 5958. Ook: *Keesing Historisch Archief*, 1979 'Rapporten in de kwestie Aantjes', 9 (digitaal). NIOD, 700, doos: 1978: Aantjes A-D, brief Gerard Dolk aan TK voorzitter, 15 november 1978. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 326.
- 31 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Iwan Hes, 263-267.
- 32 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 295, 301 en 325-326.
- 33 NIOD, KBI 10760, doos 4, map 1 en RVD, 671. Ted van Bussel en Piet van Seeters, 'Menten-advocaat duikt steeds op', *de*

Volkscrant, 11 november 1978. P. van der Eijk, 'Noenmaalgzelschap heeft de zaak-Aantjes niet aan het rollen gebracht', *De Tijd*, 1 december 1976.

- 34 *HTK*, 1978-1979, 15626 (rapport Bijzondere Kamercommissie), nr. 2, interview Henk Dolk, 356 en 359. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 301.
- 35 NIOD, 700, doos 9: Onderwerp VII: Aantjes A-D, brief Henriëtte Boas aan De Jong, 12 november 1978. Brief De Jong aan Boas, 14 november 1978.
- 36 NIOD, KBI 10760, doos 7, map 2, Lex Bruinhof en Aad Jongbloed, 'Vreemde "regie" over Aantjes', *Brabantsch Dagblad*, 9 november 1978.
- 37 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Henk Dolk, 360.
- 38 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1961-1963. Paul Brill en Geert Mak, 'Een zwarte bladzij met witte plekken', *De Groene Amsterdammer*, 27 juni 1979.
- 39 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 2, RVD, 633. Commentaar Henk Hofland, vPRO-radioprogramma *Welingelichte kringen*, 10 november 1978, Hilversum 2.
- 40 Henk de Mari en Kees van der Wild, [Reportage], *De Telegraaf*, 11 november 1978.
- 41 NIOD, 10760, doos 8, map 4, na RVD, 1068, Henk Hofland, 'De verklikkers', *Haagse Post*, 18 november 1978.
- 42 Telefoongesprek Thomas Lepeltak (alias Stan Huygens), 22 maart 2007.
- 43 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Thomas Lepeltak, 88. Interview Loe de Jong, 34.
- 44 NIOD, KBI 10760D, doos 3, map 5. Joop van Tijn, 'Wilde dr. L. de Jong de zaak met Aantjes ondershands regelen?', *Vrij Nederland*, 25 november 1978. *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Gerard Dolk, 339-340. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 302.
- 45 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Leo Troost, 368-369.
- 46 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Wiert Berghuis, 68.
- 47 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Leo Troost, 371-372.
- 48 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 25, 475 en 477-480. Interview Henk Dolk, 361.
- 49 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Leo Troost, 375. Inter-

- view De Jong, 478, 479 en 482. Troost sprak over Mastebroek steeds als informant X. Hij had niet met Weites gesproken naar aanleiding van De Jongs bezoek.
- 50 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 483. Interview Henk Dolk, 363-366. Brief Aantjes aan Henk Dolk, 13 december 1966.
- 51 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 482-484.
- 52 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Willem Aantjes, 614-615.
- 53 Gesprek Willem Aantjes, 4 april 2007.
- 54 Princen, 'Registreren en analyseren', 13. *Jaarverslag RvO 1951*, 6.
- 55 Mirjam Prenger, 'Echt niemand van ons had aan de ss gedacht', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 1 (1993), 17-19, aldaar 18.
- 56 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Leo Troost, 374.
- 57 IISG, BG GC7/937, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, Twan Huys interviewt De Jong, 19 april 1988.
- 58 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 469, 479 en 486. RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 31. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 305.
- 59 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII, Aantjes A-D, brief De Jong aan A.G.J. Dijkstra in Arnhem, 10 november 1978.
- 60 NIOD, KBI 10760, Registratie van de persconferentie van L. de Jong, televisieprogramma *Hier en Nu Extra*, 6 november 1978, 20.35 uur.
- 61 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 486.
- 62 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 24, 27, 474 en 475.
- 63 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 484 en 487-488. Interview Dries van Agt, 575.
- 64 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 488. Rijksvoorlichter Hans van der Voet woonde de bespreking ook van begin tot eind bij.
- 65 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 480 en 482. Interview Leo Troost, 374.
- 66 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 1, 38. Fühner, *Nachspiel*, 360, noot 164.

- 67 De Jong, *Herinneringen II*, 219-220. NIOD, 233b: Collectie 'Nederlandse regering in Londen', inv.nr. 135: rapport van B.A. Sijes over de medewerking van mr. Maarten Vrolijk aan het maandblad *Aristo*, 1-5, aldaar 5. Anderhalf decennium voor dit geheime onderzoek naar Aantjes' oorlogsverleden (november 1978) had De Jong deze methode van geruisloze onderlinge vereffening al eens toegepast. Op 20 september 1966 sloeg vvd-senator ir. Jan Baas zijn collega van de Boerenpartij, ir. Hendrik Adams, een blauw oog, omdat deze overtuigd nationaalsocialist hem in de oorlog als verzetsman had bedreigd. De leider van de Boerenpartij, Hendrik Koekoek, verdedigde zijn zojuist geïnstalleerde senator door andere politici van een nationaalsocialistisch verleden te beschuldigen. Een bestuurslid van de Boerenpartij bezocht toen het RvO-archief om de bijdragen van PvdA-minister van CRM, Maarten Vrolijk, na te trekken in het culturele en literair maandblad *Aristo* dat met het Italiaans fascisme had gesympathiseerd en verkapt antisemitisch was. De staf van het NIOD ontdekte tevens dat Vrolijk op 18-jarige leeftijd lid van de Kultuurkamer was geweest. De Jong verzocht Sijes een rapportje op te stellen over de 75 bijdragen die Vrolijk aan *Aristo* had geleverd. Hij vond de minister geen zwaar 'fout' geval, maar adviseerde hem in een gearrangeerd vertrouwelijk gesprek af te treden. Vrolijk bleef echter aan, nadat hij zich had verzekerd van de steun van de kvp-premier Cals en PvdA-partijleider Anne Vondeling. Enkele jaren later werd Vrolijk benoemd tot commissaris van de koningin in Zuid-Holland. Zijn oorlogsverleden was wel bekend in de pers, maar veroorzaakte geen grote deining op in de publieke opinie.
- 68 Telefoongesprek Schelto Patijn, 28 maart 2007.
- 69 Gesprek Willem Aantjes, 4 april 2007.
- 70 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 480.
- 71 NIOD: KBI 10760A, doos 4, map 2 (mei-juli 1979) en NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 2003, Harry van Wijnen, 'De vrijheid van Loe de Jong', *Het Parool*, 3 juli 1979.
- 72 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview De Jong, 25 en 488-489. Interview Willem Aantjes, 663.
- 73 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 559 en 561-562.

- 74 *HTK*, 1978-1979, 15626 nr. 2, interview Loe de Jong, 488. Interview Aantjes, 663. Interview Van Agt, 561-562, 565 en 568.
- 75 Gesprek Job de Ruiter, dinsdag 3 april 2007.
- 76 NIOD, 307, doos Aantjes, map Aantjes Kamervragen, antwoord op vraag 14, 19 en 20. Brief van Van Agt, De Ruiter en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1).
- 77 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 565-566, interview Loe de Jong, 490.
- 78 NCRV-televisieprogramma *Hier en Nu Extra*, 6 november 1978, 20.35 uur.
- 79 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Arie Pais, 532.
- 80 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 488, 490, 491-492 en 561.
- 81 NIOD, 307, doos Aantjes, map Aantjes Kamervragen: doorgeleiding naar de volksvertegenwoordiging was onvermijdelijk. Antwoord op vraag 14, 19 en 20. Brief van Van Agt, De Ruiter en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1).
- 82 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 575 en 564. Interview Loe de Jong, 491. *HTK*, 1978-1979, 15364 'Enkele gedragingen Aantjes', 6 november 1978, 8.
- 83 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990.
- 84 NIOD, 700, 1978, doos 10, VII, Ond.: Aantjes L-R, brief De Jong aan Pais, 19 december 1978.
- 85 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 567.
- 86 NIOD, 307, doos Aantjes, map Aantjes Kamervragen, antwoord op vraag 23 en 24. Brief van Van Agt, De Ruiter en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1).
- 87 VARA-televisieprogramma *Het zwarte schaap*, 19 januari 2001, mr. J.A.W. Burger, oud-lid Raad van State, 7.
- 88 NIOD, KBI 10760, RVD, 1823, NOS-radioprogramma *Van onze redactie*, Henk Enkelaar in gesprek met Aantjes, 22 juni 1979, 15.30 uur, Hilversum 2.
- 89 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Willem Aantjes, 657, 658, 660, 662 en 663.

- 90 Fühner, *Nachspiel*, 361, noot 167.
- 91 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 309.
- 92 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Willem Aantjes, 652-653. RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 32.
- 93 NIOD, 10760C, doos 5, map 4 (11 oktober - 1 november 1980). Bibeb, 'Ik had de parlementaire democratie nooit met zoveel overtuiging kunnen dienen als ik de oorlogservaringen niet had gehad', *Vrij Nederland*, 4 oktober 1980.
- 94 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 496-497.
- 95 Rapport Commissie van Drie in de zaak-Aantjes, deel IIIA, 112. De Jong, *Koninkrijk*, deel 6, 739 (beschrijving van deze loyaliteitsverklaring van ambtenaren). NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1771, 'Commissie weerlegt rapport-Aantjes', *Trouw*, 22 juni 1979. NIOD: KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1811, 'Commentaar van Aantjes op het rapport van de Commissie van Drie'.
- 96 Telefoongesprek Hans van der Voet, 1 juni 2007.
- 97 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 496.
- 98 Interview met Hans Sleuwenhoek, NCRV-televisieprogramma *Hier en Nu Extra*, 6 november 1978.
- 99 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 79.
- 100 *HTK*, 1978-1979, 15364, nr. 2. 'Enkele gedragingen van mr. Willem Aantjes gedurende de periode van de Duitse bezetting, 1940-1945', maandag 6 november 1978, 6.
- 101 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 499, 500, 502 en 511.
- 102 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 569-570.
- 103 NIOD, 307, doos Aantjes, map rapport Aantjes Kamervragen, brief van Van Agt, De Ruiter, Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1), antwoord op vraag 13. NIOD, 307, doos Aantjes, map rapport Aantjes Kamervragen.
- 104 Telefoongesprek Hans van der Voet, 1 juni 2007.
- 105 Fühner, *Nachspiel*, 363, noot 167.
- 106 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 496.
- 107 NIOD, KBI 10760, doos 7, map 5, 'Zorgvuldigheid', *Nederlands Dagblad*, 20 november 1978.

- 108 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Gijs van der Wiel, 434 en 438-439.
- 109 Telefoongesprek Dik Dalmolen, 26 maart 2007.
- 110 Telefoongesprek Theo Koopman, 27 maart 2007.
- 111 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Henk Dolk, 360.
- 112 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 33, 489, 506 en 509. NIOD, KBI 10760C, 9, map 1, RVD, 1870, Roy Buijze, 'Ik bied Aantjes niet excuus aan', *Het Parool*, 23 juni 1979.
- 113 *HTK*, 1978-1979, 15626 (rapport Bijzondere Kamercommissie), nr. 2, interview Leo Troost, 376.
- 114 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 32.
- 115 NIOD, 307, doos Aantjes, map rapport Aantjes Kamervragen, antwoord op vraag 105 en 106a. Brief van Van Agt, De Ruiters en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1).
- 116 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 36, 502 en 505.
- 117 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 62-63. Aantjes mocht van de studentenzuiveringscommissie bij uitspraak van 13 december 1945 'onvoorwaardelijk doorstuderen', zoals vrijwel alle 'Duitslandgangers' die voor de Arbeitseinsatz ingeschakeld waren geweest. Aantjes vond dat hij geen lid was geweest van 'enig nationaalsocialistische, fascistische of landsverraderlijke organisatie' (punt 1 van de na de oorlog verplicht door studenten in te vullen verklaring), omdat hem pas na ommekomst in Nederland was gevraagd lid van de ss te worden en hij dit toen meteen en pertinent had geweigerd.
- 118 Gerdt van Hofslot, 'De weegschaal van Loe de Jong', *Nieuwsblad van het Noorden*, 19 maart 2003. Telefoongesprek Theo Koopman, 27 maart 2007.
- 119 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 28, 505, 503 en 507. Interview Eef Brouwers, 41. Interview Kees Wiese, 54.
- 120 NIOD, KBI 10760, 643, interview Dries van Agt door Ad Langebent, KRO-televisieprogramma *Brandpunt*, vrijdag 10 november 1978, 22.30 uur. Nederland 2.

- 121 NIOD, KBI 10760, RVD 820, 'Nieuwsblad van het Noorden zorgde voor paniek in kabinet', *Nieuwsblad van het Noorden*, 11 november 1978.
- 122 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Kees Wiese, 54. Interview Eef Bouwers, 44. *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 november 1978.
- 123 *HTK*, 1978-1979, 15364, nr. 1, brief minister-president en de ministers van Justitie en Onderwijs en Wetenschappen aan de voorzitter van de Tweede Kamer, maandag 6 november 1978. *Keesing Historisch Archief*, 1 december 1978, 780/2/3-788/1/2, 7 (digitaal).
- 124 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 573.
- 125 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 november 1978.
- 126 VARA-televisieprogramma *Het zwarte schaap*, 19 januari 2001, journalist Kees Wiese aan het woord, 8.
- 127 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Eef Brouwers, 44.
- 128 Telefoongesprek Kees Wiese, maandag 26 maart 2007.
- 129 *HTK*, 16 november 1987, 1455. NIOD, KBI 10760, RVD, 1814. 'Commentaar Aantjes op het rapport van de Commissie van Drie', 22 juni 1978. CDA-politicus Ruud Lubbers zei in het Kamerdebat van 16 november 1978: 'De werkelijke beslissende factor in het schandaal was de lettercombinatie ss.' 'Commentaar Aantjes op het rapport van de Commissie van Drie', 22 juni 1978.
- 130 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Gijs van der Wiel, 437. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 757. Radioprogramma *TROS Aktua*, Hilversum 2, zaterdag 11 november 1978, 18.11 uur.
- 131 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 576. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD 757 en 982, 'Vondeling vernam ware nieuws over Aantjes via TV', *Haagsche Courant*, 15 november 1978. *Keesing Historisch Archief* 1978, 9 (digitaal).
- 132 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 571-573 en 576.
- 133 NIOD: 307, doos Aantjes, map rapport Aantjes Kamervragen, antwoord op vraag 18. Brief van Van Agt, De Ruiters en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1). Aantjes wilde procedureel eerst zijn partij en fractie infor-

meren, voordat hij zijn afreden openbaar zou maken. Zijn voorlichter, Piet van Tellingen, had hem gewaarschuwd dat de Nederlandse kiezer dit niet zou begrijpen, maar Aantjes negeerde zijn advies.

- 134 Smits, 'Zwijgen en spreken in de affaire Aantjes', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 10, nr. 2 (2007): 65-89, aldaar 79.
- 135 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Dries van Agt, 573. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 315.
- 136 VARA-televisieprogramma *Het zwarte schaap*, 19 januari 2001, 10.
- 137 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 316.
- 138 *HTK*, 1978-1979, 16 november 1978, 1466. De *NOS Journaal*-uitzendingen zijn niet bewaard gebleven.
- 139 NOS, Hilversum, Informatiecentrum, Afdeling Kijk- en Luisteronderzoek. Kijkdichtheid (KDH) 25 procent.
- 140 Het NCRV-televisieprogramma *Hier en Nu Extra* op 6 november 1978 werd door 2.420.000 televisiekijkers (22 procent KDH) bekeken.
- 141 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 316. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 793. 'Twijfel' door Nico Scheepmaker, *Leeuwarder Courant*, donderdag 9 november 1978.
- 142 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Wiert Berghuis, 74.
- 143 *HTK*, 1978-1979, 16 november 1978, 1466.
- 144 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 1003. 'Nieuw gevonden document onthult: veel arbeiders vluchtten uit Duitsland via de ss', *Het Binnenhof*, 15 november 1978.
- 145 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 65.
- 146 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview De Jong, 487 en 488. Interview Van Agt, 576. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 784, prof. F. Duynstee, 'Mr. W. Aantjes', *De Telegraaf*, 13 november 1978.
- 147 NOS Infocentrum, Hilversum, knipselkrant 'Omroep in de pers', 4de kwartaal 1978. Harry van Wijnen. 'De Jong onderschatte tv', *Het Parool*, 9 november 1978.
- 148 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Gijs van der Wiel, 437.
- 149 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Loe de Jong, 508. Interview Dries van Agt, 573.

- 150 NIOD, KBI 10760, RVD, 686, 'Rapport-Aantjes nu ook in de boekhandel', *De Telegraaf*, 11 november 1978.
- 151 Interview met Hans Sleuwenhoek, NCRV-televisieprogramma *Hier en Nu*, 6 september 1978.
- 152 *HTK*, 1978-1979, 14-16 november 1978, 1452. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 317.
- 153 *HTK*, 1978-1979, 15364, nr. 2, L. de Jong en A.J. van der Leeuw, 'Enkele gedragingen van mr. Willem Aantjes gedurende de periode van de Duitse bezetting, 1940-1945', maandag 6 november 1978, passim. Als bijlage waren de ss-documenten over de mobilisatie en de getuigenissen afgedrukt. *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview dr. J. Donner, 118.
- 154 Prenger, 'Echt niemand van ons had aan de ss gedacht', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 1 (januari 1993): 17-19, aldaar 17.
- 155 NIOD, KBII 0760, RVD, 599, F.W. Grosheide, 'Diensten aan de vijand zijn niet altijd staatsdiensten', *NRC Handelsblad*, 10 november 1978.
- 156 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 1, RVD-overzicht, 113. Persconferentie L. de Jong op maandagavond 6 november 1978. 'Fragmenten persconferentie De Jong en Van der Leeuw inzake het oorlogsverleden van Aantjes.', televisieprogramma *Den Haag Extra*, 6 november 1978. NOS, Nederland 1, 23.05 uur. NIOD, KBI 10760, 536, H.J.A. Hofland, 'Een CDA carrière', *Haagse Post*, 11 november 1978.
- 157 *HTK*, 29 augustus 1979, 15626, vvd Joekes, 5993.
- 158 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Kees Wiese, 52.
- 159 NIOD, KBI 10760, RVD, 1838, Gesprek met Loe De Jong, KRO-radioprogramma *Echo*, 22 juni 1979, 18.10 uur, Hilversum 1.
- 160 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 398.
- 161 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1838, KRO-radioprogramma *Echo*, 22 juni 1979, Hilversum 1, 18.10 uur.
- 162 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 855, Nico Scheepmaker, 'De affaire Aantjes op de tv', *Haagse Courant*, maandag 13 november 1978.
- 163 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview met Hans Dolk, 354.
- 164 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 1, RV, 65, NCRV-televisieprogramma *Hier en Nu Extra*, 6 november 1978, 20.35 uur op

- Nederland 2. De Jong werd geïnterviewd door Hans Sleu-
wenhoek.
- 165 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 1, RVD, 65-71. De Jong geïnter-
viewd door Hans Sleuwenhoek, NCRV-televisieprogramma
Hier en Nu Extra, 6 november 1978, 20.35 uur op Nederland
2. Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 319.
- 166 NOS-Infocentrum, knipselkrant 'Omroep in de pers', 4de
kwartaal 1978. Nico Scheepmaker, 'Aantjes en de televisie',
Gooi- en Eemlander, zaterdag 11 november 1978.
- 167 HTK, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Rob Vermaas, 289.
- 168 HTK, 1456, donderdag 16 november 1978 (Ruud Lubbers).
- 169 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 1. RVD, 83-91, Joost Enkelaar,
NOS-radioprogramma *Met het oog op morgen*, maandag 6 no-
vember 1978, 23.00 uur, Hilversum II.
- 170 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3. RVD, 855. Nico Scheepma-
ker, 'De affaire Aantjes op de televisie', *Haagsche Courant*,
maandag 13 november 1978. Dit NOS-programma *Den Haag
Vandaag Extra*, dat even na elf uur 's avonds begon, was op de
valreep ingelast, en er zijn daarom geen kijk- en luistercijfers
van bekend.
- 171 Beunders, 'Nieuws, actualiteiten', in Wijfjes (red.), *Omroep
in Nederland*, 139-175, aldaar 164.
- 172 NOS-Infocentrum, knipselkrant, 'Omroep in de pers', 4de
kwartaal 1978, Cor van de Poel, 'Teleac-cursus van Den Haag
Vandaag', *Leeuwarder Courant*, dinsdag 7 november 1978.
- 173 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 855, Nico Scheepma-
ker, 'De affaire Aantjes op de televisie', *Haagsche Courant*,
maandag 13 november 1978.
- 174 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 796, Wim Kock, 'Wim
Aantjes, de vernietiging van een levenswerk', *De Stem*, 9 no-
vember 1978. NIOD, KBI 10760, RVD, 599, F.W. Grosheide,
'Diensten aan de vijand zijn niet altijd staatsdiensten', *NRC
Handelsblad*, 10 november 1978. Bouwman, *Val van een berg-
redenaar*, 320.
- 175 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 1, RVD, 288-299, passim. Ra-
dioprogramma AVRO's *Radio Journaal*, dinsdag 7 november
1978, Hilversum I, 13.00 uur.
- 176 NOS-televisieprogramma *Den Haag Vandaag*, 7 november

- 1978, Nederland I, 21.55 uur (tot 22.22 uur). KDH 5 procent (550.000 kijkers). Televisieprogramma *VARA-Visie*, 7 november 1978, Nederland II, 22.00 uur (tot 23.00 uur). KDH 18 procent (1.650.000 kijkers).
- 177 NOS-Infocentrum, Hilversum, 'Omroep in de pers', 4de kwartaal 1978, Cor van de Poel, 'Tv schoot tekort in informatieplicht', *Leeuwarder Courant*, woensdag 8 november 1978. Column Beeldspraak: Yvonne van Gennip, 'Droevige vertoening', *De Waarheid*, 9 november 1978.
- 178 NOS-Infocentrum, Hilversum, 'Omroep in de pers', 4de kwartaal 1978, Peter van Bueren, 'Zonder hangend oor', *de Volkskrant*, vrijdag 10 november 1978.
- 179 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 4, RVD, 1053, 'Lou de Jong: verguisd en gevierd', *Elseviers Magazine*, 18 november 1978.
- 180 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 2, 9, Cornelis Verhoeven, 'Aantjes executie', *De Stem*, 11 november 1978.
- 181 NOS-Infocentrum, Hilversum, knipselkrant 'Omroep in de pers', 4de kwartaal 1978, Harry van Wijnen, 'De Jong onderschatte tv', *Het Parool*, 9 november 1978.
- 182 *HTK*, 1454, donderdag 16 november 1978, waarnemend fractieleider van het CDA, Ruud Lubbers, haalde 'snelrechter in vredetijd' aan in zijn betoog, maar wenste deze typering niet overnemen, hoewel hij opmerkte 'dat de stelligheid, waarmee professor De Jong zijn rapport presenteerde en toelichtte, nu vrijwel verdwenen is'.
- 183 *HTK*, 16 november 1978, 1436-1437, opmerking D66-fractieleider Jan Terlouw. Fühner, *Nachspiel*, 367, noot 186: meningspeiling KRO-televisieprogramma *Brandpunt*, 11 november 1978, en meningspeiling *Algemeen Dagblad*, 11 november 1978.
- 184 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 2, RVD, 613-615. Resultaten van de Enquête op 8 november 1978 onder Nederlanders over de affaire-Aantjes, KRO *Perszaken*, 10 november 1978. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 711, 'Enquête: 41% vindt De Jong te fel tegen Aantjes', *NRC Handelsblad*, 11 november 1978.
- 185 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 707, 'Nederlanders vinden vertrek Aantjes terecht', *Het Binnenhof*, 11 november 1978.

- 186 NIOD, KBI 10760, RVD, 1051, 'Zaak Aantjes vraagt meer helderheid', *Hervormd Nederland*, 18 november 1978.
- 187 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 94-98.
- 188 NIOD, KBI 10760, Doos 8, map 4, RVD, 1068, W.L. Brugsma 'De foute premier', *Haagse Post*, 18 november 1978. Bouwman, *val van een bergredenaar*, 326.
- 189 NIOD, KBI 10760, RVD, 1056, 'Geval Aantjes kan lange staatsrechtelijke staart krijgen', *Elseviers Weekblad*, 18 november 1978.
- 190 NIOD, KBI 10760, doos 7, map 2, prof.dr. F. Duynstee 'Mr. W. Aantjes' als column 'Politiek Bezien', *De Telegraaf*, 13 november 1978.
- 191 NIOD, KBI 10760, RVD, 675, Jan Joost Lindner, 'Aantjes en de publieke opinie', *de Volkskrant*, 11 november 1978.
- 192 Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland. Dr. L. de Jong schepper van *De Bezetting*', *de Volkskrant*, 1 mei 1965. Jan Rogier, 'Geschiedschrijver des Rijks', *Vrij Nederland*, 1 maart 1969. Michiel Baud en Frank van Vree, 'Van Geschiedschrijver tot Orakel des Rijks. Historikus Jan Rogier over Lou de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 22 november 1978.
- 193 Dick van Galen Last, 'Het recensie-artikel. Vijftig jaar geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog', *Zesde Jaarboek van het NIOD* (1995), 176-194 e.v., aldaar 188.
- 194 NIOD, KBII 467 F, Han Lammers, "'Oorlogsdocumentatie" staat in de staat', *Nieuw Utrechts Dagblad*, 23 november 1978. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD, 736, VARA-radioprogramma *In de Rooie Haan*, 11 november 1978, Hilversum 1, 12.41 uur.

HOOFDSTUK 25

- 1 NIOD, KBI 10760, RVD, 982, 'Vondeling vernam ware nieuws over Aantjes via TV', *Haagsche Courant*, woensdag 15 november 1978.
- 2 *Keesing Historisch Archief*, 1 december 1978, 780/2/3-788/1/2 (digitale versie: 8-10). NIOD, KBI 10760, RVD, 540, 'De val van Aantjes' door Frans de Lugt, *Elseviers Magazine*, 11 november

1978. NIOD, KBI 10760, RVD, 931, 'Vondeling verwerpt handelwijze kabinet', *de Volkskrant*, 15 november 1978. NIOD, KBI 10760, 980, W.F. de Gaay Fortman, 'Wie oordeelt over kamerlid?', *Het Parool*, 15 november 1978.
- 3 NIOD, KBI 10760, RVD, 901, NOS-televisieprogramma *Den Haag Vandaag*, 14 november 1978, Nederland 1, 21.50 uur.
- 4 NIOD, KBI 10769, RVD, 908, 'Lek bij de Jong in zaak Aantjes', *de Volkskrant*, 15 november 1978.
- 5 NIOD, KBI 10760, RVD, 887, Han Lammers, 'Kamer moet enquête instellen', *Het Parool*, 14 november 1978.
- 6 NIOD, 700, 1978, doos 10: 'Ond. Aantjes L-R', brief De Jong aan mw. H.F.G. Lemaire, 10 november 1978. De driehoofdige ambtelijke delegatie die het debat voor minister Pais voorbereidde, bestond uit plaatsvervangend secretaris-generaal, drs. Jan G.F. Veldhuis, mevrouw mr. Helly F.G. Lemaire, afdeling wjz (Wetenschappen Juridische Zaken) en drs. Pim de Vroomen, medewerker bij de hoofddirectie Onderzoek Beleid.
- 7 NIOD, 700, 1978, doos: 'Ond. Aantjes L-R', brief De Jong aan Kamervoorzitter Anne Vondeling, 10 november 1978.
- 8 NA, Ministerraad, 1823-1984, 2.02.05.02, inv.nr. 2406: Notulen van 3, 10 november en 17, 20 en 24 november 1978, Vergadering vrijdag 10 november 1978, agendapunt '14: Belangrijke zaken die op korte termijn in het parlement aan de orde komen; 14a. De verwickelingen rond mr. W. Aantjes'. Hierover is alleen genotuleerd: 'De raad wijdt een discussie aan dit onderwerp.' De gevoerde discussie is waarschijnlijk vastgelegd in de 'aantekeningen van de secretaris'. Vanwege een embargo van 50 jaar zijn deze stukken te raadplegen vanaf november 2038.
- 9 NIOD, 307, doos Aantjes, map rapport Aantjes Kamervragen, antwoord op vraag 23 en 24, brief van Van Agt, De Ruiter en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1).
- 10 *Keesing Historisch Archief*, 1 december 1978, 780/2/3- 788/1/2 (digitale versie 7).
- 11 NIOD, KBI 10760, Doos 8, map 3 en 4, RVD 907, 988 en 1029, 'Van Agt vraagt CDA om begrip in zaak Aantjes', *Het Parool*, 15 november 1978. 'Van Agt wil steun CDA voor optreden',

- Trouw*, 15 november 1978. 'Van Agt overwoog aftreden', *De Telegraaf*, 16 november 1978.
- 12 NIOD, 700, 1978, doos 10: 'Ond. Aantjes L-R', brief Pais aan De Jong, 11 november 1978. Jan Veldhuis bracht De Jong op vrijdagochtend 10 november namens minister Pais telefonisch op de hoogte van zijn 'voorwaardelijke spreekverbod', wat door Pais schriftelijk werd bevestigd.
 - 13 NIOD, 700, 1978, doos 10: 'Ond. Aantjes L-R'. Brief De Jong aan Pais, 13 november 1978.
 - 14 Concepttekst (deze versie niet gepubliceerd) Johannes Houwink ten Cate, m.m.v. Shirley Haasnoot, "Ik heb me nooit zo'n bijzonder historicus gevoeld". Loe de Jong over de bewondering en de kritiek. En over de affaire Aantjes en de joodse oorlogstegoeden', *Historisch Nieuwsblad* 10 (2001), 1-6, aldaar 5.
 - 15 Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 28 februari 2007. Gesprek Gerrold van de Stroom, 19 juli 2007. Gesprek Rolf Utermolen, 20 maart 2006.
 - 16 Prenger, 'Echt niemand van ons had aan de ss gedacht', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 1 (januari 1993), 17-19, aldaar 18. Tracy Metz, 'De oorlog is nog lang niet op', *NRC Handelsblad*, 28 januari 1995.
 - 17 Gesprek Harry van Wijnen, dinsdag 27 mei 2008.
 - 18 Gesprek Nanno in 't Veld, donderdag 19 juli 2007.
 - 19 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII: 'Aantjes A-D', brief Daan Giltay Veth aan De Jong, 8 november 1978.
 - 20 NIOD, 700, 1978, VII.: 'Ond. Aantjes A-D', brief De Jong aan A.W. Meeder, Den Bommel, 23 november 1978.
 - 21 NIOD, 700, 1978, doos 9, Ond. VII.: 'Ond. Aantjes A-D', brief de Jong aan dhr. D. Blokland, 10 november 1978.
 - 22 NIOD, 700, 1978, VII.: 'Ond. Aantjes A-D', brief De Jong aan mw. H. von Baumhauer-Ribbink, 5 december 1978.
 - 23 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII.: 'Ond. Aantjes L-R', brief De Jong aan dhr. G. Meijer in Alphen aan den Rijn, 23 november 1978.
 - 24 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII.: 'Ond. Aantjes A-D', brief De Jong aan dhr. L. Andriese, 28 december 1978. NIOD, KBII 467F. 'Fout dat er 25 jaar niets met de stukken tegen Menten

is gedaan', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 6 januari 1979.

- 25 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII.: 'Ond. Aantjes A-D', Anonieme brief, zonder datum (november 1978).
- 26 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 4, RVD, 1073, Mathieu Kikkert uit Geleen, 'Willem Aantjes', *De Tijd*, 17 november 1978.
- 27 HTK, 1978-1979, 15626 (*Rapport van de Commissie van Drie in de zaak Aantjes*), deel 1, juni 1979, 42 en 45. De Commissie van Drie stelde in juni 1979 vast dat Aantjes zich juridisch op geen enkele manier in Duitse krijgs- of staatsdienst had gesteld. Aantjes is altijd van mening gebleven dat hij zich 'slechts' bij de Germaanse ss had aangemeld en dat hij daarmee nog geen volwaardig lid was. De Jong vond dat een oproep via een onderafdeling van de Waffen-ss gelijkgesteld kan worden aan lidmaatschap, hoewel hij had benadrukt dat hij geen aanleiding had te veronderstellen dat Aantjes in Nederland de wapens had opgenomen. De commissie velde geen oordeel over deze *de jure*- of *de facto*-kwestie en schoof deze haarkloverij als arbitraire definitiekwestie ter zijde.
- 28 HTK, 1978-1979, 16 november 1978, 1469.
- 29 NIOD, 207, doos 'Aantjes', Inleidende beschouwingen bij het antwoord van de regering op de 116 Kamervragen, 14 november 1978, 4. Ton Planken toelichting, NOS-televisieprogramma *Den Haag Vandaag*, 16 november 1978, Nederland 1, 21.50 uur. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3, RVD 985, 'Regering: onderzoek nationaliteit Aantjes', *Haagsche Courant*, 15 november 1978. NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3. RVD, 903, 'Aantjes is nog Nederlander', *de Volkskrant*, 18 november 1978.
- 30 NIOD, KBII 467F, 'Fout dat er 25 jaar niets met de stukken tegen Menten is gedaan', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 6 januari 1979.
- 31 HTK, 1978-1979, 15626, nr. 2, interview Cost Budde, 398-401. Interview De Jong, 32.
- 32 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 3. RVD, 908, 'Verband met publicatie ontkend. Lek bij De Jong in zaak Aantjes', *de Volkskrant*, 15 november 1978. Doos 8, map 3, RVD 926. 'Nieuws lekte uit in Assen', *Trouw*, 15 november 1978. NIOD, KBI 10769, RVD, 1004, *Het Binnenhof*, 15 november 1978.
- 33 NIOD, KBI 10760, doos 8, map 4, RVD, 1031, Jan Blokker, 'Hol-

- lands drama', *de Volkskrant*, donderdag 16 november 1978.
- 34 *HTK*, 1978-1979, 15626, nr. 1, interview De Jong, 32. Nr. 2, interview Cost Budde, 398 en 400.
- 35 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII: 'Ond. Aantjes A-D', brief De Jong aan D.D. Angeneenbrug, 27 november 1978.
- 36 Smits, 'Zwijgen en spreken in de affaire Aantjes', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 10, nr. 2 (2007): 65-89, aldaar 67-69.
- 37 *HTK*, 1978-1979, 1436 (14-16 november 1978, Jan Terlouw).
- 38 Arendo Joustra en Erik van Venetië, *Ruud Lubbers* (Baarn 1989), 189-190.
- 39 NIOD, KBI 10760, RVD, 1151, 'Ontevredenheid over zaak Aantjes', *de Volkskrant*, 17 november 1978.
- 40 *HTK*, 1978-1979, 1453, 1455, 1457-1458 (14-16 november 1978). *HTK*, 1979-1980, 5979 (29 augustus 1979). *Keesing Historisch Archief*, 1 december 1978, 780/2/3-788/1/2 (digitale versie 18).
- 41 *HTK*, 1978-1979, 5972 (29 augustus 1979, Joop Voogd van de PvdA).
- 42 *HTK*, 1978-1979, 15 364, nrs. 4, 7, vraag 28 en 29 (14-16 november 1978; Nota n.a.v. het verslag, ontvangen 14 november 1978). NIOD, 307, doos Aantjes, map Aantjes Kamervragen, antwoord op vraag 28 en 29. Brief van Van Agt, De Ruiter en Pais, dinsdag 14 november 1978 (n.a.v. Kamerstuk 15 364, nr. 1).
- 43 *HTK*, 1978-1979, 1473 (14-16 november 1978).
- 44 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990.
- 45 NIOD, KBI 10760D, doos 3, map 5, Hans Smits, 'Het CDA achter een fout kabinet', *Vrij Nederland*, 25 november 1978.
- 46 NIOD, 307, Doos 'Aantjes', map Patijn Kamervragen, L. de Jong, 'Het RIOD en het onderzoek inzake Mr. Aantjes', 9 november 1978, 1-7, aldaar 1: 'Dit reglement is nimmer vastgesteld.'
- 47 NIOD, 307, Doos 'Aantjes', brief van de ministers van Algemene Zaken (Van Agt), Justitie (De Ruiter) en ok&w (Pais) aan de voorzitter van de Bijzondere Commissie (TK voorzitter) ter voorbereiding van de openbare beraadslaging over Kamerstuk 15 364, nr. 1 (*HTK* zitting 1978-1979, 14 november 1978). Princen, 'RIOD affaires', 2, noot 7, *HTK*, 1978-1979, 1470.

- 48 *Keesing Historisch Archief*, 1 december 1978, 780/2/3-788/1/2 (digitale versie, 20).
- 49 De Jong, *Herinneringen II*, 13.
- 50 Paape, 'Veertig jaar RIOD', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 21.
- 51 *HTK*, 1978-1979, 6015 en 1470 (14-16 november 1978). Princen, RIOD *affaires*, 3-4, noot 15 en 16. Van Bockxmeer, 'Perspectief op openbaarheid. De archieven van het NIOD', *Archievenblad*, oktober 1999, 18-20, aldaar 18.
- 52 Klein, *Over de rooie*, 73.
- 53 NIOD, KBI 10760, RVD, 666, *Trouw*, 11 november 1978. *HTK*, 1978-1979, 1471 (14-16 november 1978). Klein, *Over de rooie*, 65-66 en 68-69.
- 54 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII: 'Aantjes A-D', briefje De Jong aan Pais, 15 november 1978.
- 55 *HTK*, zitting 1978-1979, 1472 (14-16 november 1978).
- 56 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII: 'Aantjes A-D', brief De Jong aan Floris Bartels, 21 november 1978.
- 57 NIOD, KBII 467E, 'Oorlogsdocumentatie', *Trouw*, 7 augustus 1979.
- 58 *HTK*, 1979-1980, 5982 (29 augustus 1979; Wessel Tuinstra).
- 59 *HTK*, 1978-1979, 1477 en 1491 (14-16 november 1978). 'Motie van Treurnis', ingediend door PvdA-fractie leider J. den Uyl (nr. 14): 'De Kamer, gehoord de beraadslagingen over stuk nr. 15 364; overwegende, dat de Regering volledig verantwoordelijk was voor de voortzetting en openbaarmaking van het onderzoek van het RIOD [titel], sinds zijn daarvan kennis droeg; spreekt als haar mening uit, dat de Regering de procedures die zijn gevolgd met betrekking tot de voorgang van het onderzoek en de openbaarmaking daarvan, onvoldoende zorgvuldig te werk is gegaan jegens de Kamer en de betrokkene, en gaat over tot de orde van de dag.'
- 60 NIOD, KBI 10760, RVD, 1155, prof.dr. F.J.F.M. Duynstee, 'Debat over Mr. Aantjes', *De Telegraaf*, 17 november 1978.
- 61 IISG, DocID 41738, KRO-televisieprogramma *Brandpunt*, 17 november 1978.
- 62 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990.

- 63 NIOD, 700, 1978, doos 9, VII: 'Aantjes A-D', Persbericht nr. 46, Ministerie van O&W, 17 november 1978. NIOD, 823, 67, Verslag 4de kwartaal 1978, 28 december 1978, 3.
- 64 Gesprek Jan Veldhuis, 19 april 2007.
- 65 Klein, *Over de rooie*, 74.
- 66 NIOD, KBII 467F, 'Het is gewoon allemaal waar, hoe verschrikkelijk het ook is', *Nieuw Kamper Dagblad*, 13 januari 1979. NIOD, 700, 1978, doos 9, VII. 'Ond. Aantjes A-D', brief De Jong aan D.D. Angeneenbrug, 27 november 1978. Brief De Jong aan H. Feenstra in Dokkum, 4 december 1978.
- 67 NIOD, 823, 67, Verslag 4de kwartaal 1978, brief 28 december 1978, 1 en 3.
- 68 NIOD, 700, 1978, doos 9: Ond. VII. 'Aantjes L-R', brief De Jong aan Pais, 21 december 1978.
- 69 NIOD, KBII 467F, 'Het is allemaal waar, hoe verschrikkelijk het ook is', *Nieuw Kamper Dagblad*, 13 januari 1979.
- 70 NIOD, 700, 1978, doos 10: Ond. 'Aantjes L-R', brief Pais aan De Jong, 13 november 1978.
- 71 NIOD, KBI 10760, doos 7, map 5, 'Minister heft "spreekverbod" L. de Jong op', *Het Parool*, 27 januari 1979.
- 72 Albert Kersten, 'De langste, J.A.M.H. Luns (1952-1971)', in Hellema e.a. (red.), *Ministers van Buitenlandse Zaken*, 211-227, aldaar 211-212, 224 en 226. Redactioneel, *NRC Handelsblad*, 17 juli 2002.
- 73 Cornelissen, *Raamgracht 4*, 386-387. Ingezonden brief R.H. Bouwman, Amsterdam, *Elsevier*, 6 juni 2000.
- 74 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 3. Kersten, *Luns*, 42, noot 87, en 44, noot 84.
- 75 Jos Palm, 'Vrij Nederland in de jaren zeventig', *Historisch Nieuwsblad* 4, nr. 9 (september 1995): 18-23, aldaar 20.
- 76 Cornelissen, *Raamgracht 4*, 386-387. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 77 NIOD, 707, Bestuursvergadering, dinsdag 11 juni 1968.
- 78 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 10 (notitie De Jong over minister Luns, 13 juni 1968). Kersten, *Luns*, 588.
- 79 VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980.

- 80 Kersten, *Luns*, 43. Tessel Pollman, *Mussert & Co, De NSB-Leider en zijn vertrouwelingen* (Amsterdam 2012), 25-26.
- 81 NIOD, 307, Doos 'Rijksdagbrand, Weinreb, Luns, Willem van Oranje, Geheim agent', map: 'Luns', Kort verslag van de bespreking van de minister van O&W a.i., Gardeniers, met L. de Jong (NIOD), vrijdag, 2 maart 1979. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, Verslag gesprek met mr. J.M.A.H. Luns door De Jong, 3 maart 1979.
- 82 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 2 (brief M-P Van Agt aan de voorzitter Tweede Kamer, 6 maart 1979).
- 83 *HTK*, 1978-1979, 15514 (debat Luns, 8 maart 1979, M-P Van Agt), 3931.
- 84 *HTK*, 1978-1979, 15514 (debat 8 maart 1979), 3906 (spreektijd eerste termijn Den Uyl).
- 85 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979. J. Heine-mans en René de Bok, 'Het snelrecht van Oorlogsdocumentatie. Wie is er bang voor Loe de Jong?', *Elseviers Magazine*, 10 maart 1979.
- 86 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974 en 20 maart 1979.
- 87 Kersten, *Luns*, 2010, 588-589, noot 258: NA, AJL inv.nr. 2471, 8 juni 1974.
- 88 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 4-5.
- 89 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 8 (brief ('persoonlijk/spoed') De Jong aan Minister van Onderwijs, Pais (cc aan minister-president Van Agt), 22 februari 1979).
- 90 Kersten, *Luns*, 587.
- 91 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 8 (brief ('persoonlijk/spoed') De Jong aan Minister van Onderwijs, Pais (cc aan minister-president Van Agt), 22 februari 1979).
- 92 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 9 (Notitie De Jong eventuele publicatie in *Algemeen Dagblad* inzake mr. Luns, 27 februari 1979).
- 93 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979. Kersten,

- Luns*, 587-589, noot 259: 'Loopbaan zou niet zijn doorgaan', *Algemeen Dagblad*, 7 maart 1979.
- 94 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 5 en 8 (brief ('persoonlijk/spoed') De Jong aan Minister van Onderwijs, Pais (cc aan minister-president Van Agt), 22 februari 1979). NIOD 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, notitie De Jong betreft gesprek met minister Pais op 2 maart 1979, 7 maart 1979. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 99.
- 95 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 5 en 9 (notitie De Jong *Algemeen Dagblad* en mr. Luns, 1 maart 1979).
- 96 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 3.
- 97 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, brief voorzitter Tweede Kamer aan premier Van Agt over ordedebat Den Uyl, 1 maart 1979 (TK-79-25).
- 98 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, Notitie De Jong betreffende het gesprek met minister Pais op 2 maart 1979, 7 maart 1979.
- 99 Gesprek Eduard en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007.
- 100 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, De Jong, Verslag van gesprek met mr. J.M.A.H. Luns [op vrijdagmiddag 2 maart 1979], 3 maart 1979.
- 101 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 1 (brief minister van Onderwijs a.i. aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 2 maart 1979).
- 102 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979).
- 103 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, De Jong, Verslag van gesprek met mr. J.M.A.H. Luns [op vrijdagmiddag 2 maart 1979], 3 maart 1979. 'Luns' leugen', *Elsevier*, 27 mei 2000, 32.
- 104 Gesprek Eduard en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007.
- 105 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, De Jong, Notitie betreffende het verslag van gesprek met Luns [op vrijdagmiddag 2 maart 1979], 6 maart 1979.
- 106 Kersten, *Luns*, 43-44, 588 en 589. Kersten heeft de motivatie van Luns om NSB-lid te worden in de crisisjaren niet kunnen

- achterhalen, maar stuitte wel op vaste gedragspatronen. Luns hechtte aan autoritair gezag en koesterde zijn leven lang een grote voorliefde voor de Koninklijke Marine. Als hij als een kat in het nauw zat, verstond hij de kunst zich uit zijn netelige situatie te redden door een combinatie van overtuigend fabuleren en tactisch zwijgen.
- 107 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, De Jong, Verslag van gesprek met mr. J.M.A.H. Luns [op vrijdagmiddag 2 maart 1979], 3 maart 1979.
- 108 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 335. Fühner, *Nachspiel*, 365.
- 109 [Anoniem], 'Van Riel voor verhoging van defensie-uitgaven', *Algemeen Handelsblad*, 17 juni 1970.
- 110 Mesters en Pranger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (1993): 6-9, aldaar 9.
- 111 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, De Jong, Notitie betreffende het verslag van gesprek met Luns [op vrijdagmiddag 2 maart 1979], 6 maart 1979.
- 112 Gesprek Eduard en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007.
- 113 Kersten, *Luns*, 44 en 588-589.
- 114 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), II (gesprek tussen Luns en De Jong).
- 115 Kersten, *Luns*, 588.
- 116 *HTK*, 1978-1979, 15514 (debat Luns 8 maart 1979), 3911 (spreektijd eerste termijn Bakker, CPN).
- 117 Gesprek Eduard en Emmy Groeneveld, 8 januari 2007.
- 118 NIOD, 307, Doos 'Rijksdagbrand, Weinreb, Luns, Willem van Oranje, Geheim agent', map 'Luns', Kort verslag van de bespreking van de minister van O&W a.i., Gardeniers, met L. de Jong (RIOD) vrijdag, 2 maart 1979.
- 119 *HTK*, 1978-1979, 15514 (debat Luns 8 maart 1979) 3908 (spreektijd eerste termijn Lubbers, CDA).
- 120 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, De Jong, Notitie betreffende het verslag van gesprek met Luns [op vrijdagmiddag 2 maart 1979], 6 maart 1979.
- 121 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (brief M-P Van Agt aan voorzitter Tweede Kamer, 6 maart 1979), I.
- 122 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 3 (brief M-P Van Agt aan voorzitter

- Tweede Kamer, 8 maart 1979), 2 (brief Luns aan Van Agt, 7 maart 1979).
- 123 *HTK*, 1978-1979, 15514 (debat Luns 8 maart 1979), 3908 (spreektijd eerste termijn Lubbers, CDA).
- 124 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3906 (spreektijd eerste termijn Den Uyl, PvdA).
- 125 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3917 (spreektijd eerste termijn Nijhof, DS'70).
- 126 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3911 (spreektijd eerste termijn Bakker, CPN).
- 127 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3928 (spreektijd middagdebat Bakker, CPN).
- 128 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3917 (spreektijd eerste termijn Rietkerk, VVD).
- 129 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3932 (middagdebat Koekoek, Boerenpartij).
- 130 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3918 (middagdebat Van der Spek, PSP).
- 131 *HTK*, 1978-1979, 15514, nr. 2 (rapport De Jong betreffende Luns, 2 maart 1979), 3-4.
- 132 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3933-3934 (middagdebat Lubbers, CDA en Den Uyl, PvdA).
- 133 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3927 (middagdebat Den Uyl, PvdA), nr. 4, Motie van het lid Den Uyl, voorgesteld 8 maart 1979: 'De Kamer, gehoord de beraadslaging over de brief van de Regering inzake RIOD- gegevens betreffende de heer Luns; van mening, dat volstrekke duidelijkheid geboden is over de juistheid van de beweringen van de secretaris-generaal van de NAVO inzake zijn lidmaatschap van de NSB in de dertiger jaren; verzoekt de Regering, daarnaar een nader onderzoek te doen instellen en de uitkomsten daarvan zo spoedig mogelijk aan de Kamer te doen toekomen, en gaat over tot de orde van de dag. Den Uyl Terlouw Beckers-de Bruijn.'
- 134 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3928 (middagdebat Terlouw, D'66).
- 135 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3934 (middagdebat premier Van Agt).
- 136 *HTK*, 1978-1979, 15514, 3934 (middagdebat Bakker, CPN, en premier Van Agt).
- 137 Kersten, *Luns*, 589.

- 138 Rob Schouten, 'Joseph Luns, seiner eerste klas', *Trouw*, 26 mei 2000.
- 139 'Luns' leugen', *Elsevier* 27 mei 2000, 32-36, 'Luns dekte lidmaatschap NSB af met verklaring broer', *de Volkskrant*, 24 mei 2000.
- 140 *HTK*, zitting 1987-1979, 15625, Bijlagen 15626, nr. 1 en 2. Rapport van de Commissie van Drie in de zaak-Aantjes en Rapport van de Bijzondere Kamercommissie van onderzoek naar kennis omtrent de gedragingen van mr. W. Aantjes tijdens de Tweede Wereldoorlog (deze laatste commissie hoorde 57 getuigen die sinds 1945 mogelijk op hoogte waren geweest van Aantjes' oorlogsverleden), aangeboden op 14 juni 1979.
- 141 *HTK*, 1978-1979, 15625 (rapport van de Commissie van Drie), deel II, 67.
- 142 NIOD, KBI 10760C, door 9, map 1, RVD, 1869 en 1870, Roy Buijze, 'Ik bied Aantjes niet excuus aan', *Het Parool*, 23 juni 1979.
- 143 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1939, radioprogramma *AVRO-Magazine*, 24 juni 1979, Hilversum 1, 13.02 uur.
- 144 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1839, radioprogramma *KRO-Echo*, 22 juni 1979, Hilversum 1, 18.10 uur. Idem, 1923, IKON-radioprogramma *De andere wereld van Zondagmorgen*, 24 juni 1979, Hilversum 2, 10.50 uur.
- 145 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1777, 'Commissie: De Jong heeft risico genomen', *NRC Handelsblad*, 22 juni 1979.
- 146 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 1770, 'Helft Nederlanders wil Aantjes terug in de Kamer', *De Telegraaf*, 22 juni 1979 (bijna 1200 ondervraagden).
- 147 NIOD, 10760C, doos 9, map 1, RVD, 1835. NOS-radioprogramma *Van onze redactie*, 22 juni 1979, Hilversum 2, 15.30 uur (Hans Sleuwenhoek in gesprek met Hans van der Leeuw).
- 148 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 98, brief De Jong aan Puchinger, juni 1980.
- 149 IKON-radioprogramma *De andere wereld van Zondagmorgen*, 24 juni 1979, Hilversum 2. Hugo Logtenberg, 'Willem Aantjes', *Het Parool*, 21 mei 2004.
- 150 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 2067, 'Politiek Den Haag houdt rekening met juridische stappen van Aantjes',

- Het Binnenhof*, 24 augustus 1978. De drie ministers en Aantjes ontvingen een exemplaar.
- 151 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 juli 1979.
- 152 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 30 januari 1979.
- 153 NIOD, 823, 90, Dr. L. de Jong en A.J. van der Leeuw, 'Ons rapport inzake mr. W. Aantjes, getoetst aan de door de Commissie van Drie en De Bijzondere Kamercommissie bijeengebrachte gegevens', 14 augustus 1979.
- 154 NIOD, 10760C, doos 5, map 4 (11 oktober - 1 november 1980), Bibeb, 'Ik had de parlementaire democratie nooit met zoveel overtuiging kunnen dienen als ik de oorlogservaringen niet had gehad', *Vrij Nederland*, 4 oktober 1980.
- 155 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 2213, 'Aantjes valt uit naar De Jong en Van der Leeuw', *NRC Handelsblad*, 29 augustus 1979. Ap van den Berg, 'Niet meer als de dood voor de dood', *Dagblad van het Noorden*, 21 februari 2004.
- 156 NIOD, KBI 10760, doos 9, map 1, RVD, 2067, 'Politiek Den Haag houdt rekening met juridische stappen van Aantjes', *Het Binnenhof*, 24 augustus 1978.
- 157 NIOD, 700, brief van Van Agt, De Ruiter en Pais aan het RIOD-bestuur, 23 augustus 1987.
- 158 Telefoongesprek Albert Kersten, 23 oktober 2009. Manning was een collega van Kersten aan de RUN.
- 159 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 9 november 1978.
- 160 NIOD, 700, 1978, VII, Ond: 'Aantjes L-R', brief RIOD-bestuursvoorzitter Manning aan minister Pais, 20 november 1978.
- 161 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 augustus 1979, brief RIOD bestuursvoorzitter A.F. Manning aan minister-president Van Agt, minister van Justitie De Ruiter en minister van Onderwijs Pais, 25 augustus 1987.
- 162 *HTK*, 1978-1979, 1473 (14-16 november 1978).
- 163 Ralph Boekholt en Theodoor Stevens, *De Staat, dr. L. de Jong en Indië: het proces van het Comité Geschiedkundig Eerherstel Nederlands-Indië tegen de Staat der Nederlanden over deel IIA van 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog'*, 29 maart 1986-10 april 1990 (Den Haag 1992), 20 en 120-121 en 380-388 (volledige reglement), 31 artikelen: KB 'Regle-

- ment RIOD', 28 juli 1979, *Stb.* nr. 426, 'houdende een nieuwe regeling betreffende dit instituut'. R.-J. Sielcken, 'ministeriële verantwoordelijkheid RIOD', bijlage iv, 8-15 en bijlage vi, 18, Besluit over geldigheid RIOD-Reglement door A. Pais, minister van O&W, 4 augustus 1979.
- 164 Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 107. *HTK*, 1978-1979, 5903, 5958 en 6009 (29 augustus 1979). *Keesing Historisch Archief*, 1979, 'Rapporten in de kwestie Aantjes', 7-10 (digitaal).
- 165 *HTK*, 1978-1979, 5972 en 6010 (29 augustus 1979; Joop Voogd van de PvdA).
- 166 Smits, 'Zwijgen en spreken', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 10, nr. 2 (2007): 65-89, 84, noot 83: *HTK*, 1978-1979, 5975 (29 augustus 1979).
- 167 NIOD, KBI 10760C, door 9, map 1, RVD, 2330. Henk Hoffland 'Het kerkhof der reputaties', *Haagse Post*, 8 september 1979.
- 168 NIOD, KBI 19760, doos 5, map 1 (september 1979), Rubriek 'Terzijde', *Vrij Nederland*, 1 september 1979.
- 169 Chris van der Heijden, 'Nog even (de zaak) Aantjes', *De Groene Amsterdammer*, 7 december 2011. NOS-televisieprogramma *NOVA*, 15 maart 2005, 22:22, Nederland 3.
- 170 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 722.
- 171 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 98, brief De Jong aan George Puchinger, juni 1980.
- 172 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 79.
- 173 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10 (februari 2001), 12-19, aldaar 14. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 99. Door een van onze redacteuren, 'Loe de Jong erkent fouten jegens Aantjes', *NRC Handelsblad*, 5 februari 2001. KRO-televisieprogramma *Brandpunt*, 16 november 1978.
- 174 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 948: B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987.
- 175 NIOD, 10760C, doos 9, map 1, RVD, 1935, interview Willem Aantjes, 4 april 2007.
- 176 Daan Heerma van Voss en Daniël van der Meer, 'Ik ben niemand iets verschuldigd', *De Groene Amsterdammer*, 17 november 2011.
- 177 NIBG, *TROS TV-show* (presentatie Ivo Niche), 16 januari 1990.

- 178 RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993, 32.
- 179 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 180 Bouwman, *Val van een bergredenaar*, 326. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 639. De bewering van Aantjes' biograaf dat aan 'het wetenschappelijke prestige van De Jong minstens zoveel afbreuk werd gedaan als aan de reputatie van Aantjes' gaat te ver. Van der Heijden laat het bij de constatering dat er 'sinds de Aantjes-affaire gevoelens van ongemak [heersten] over De Jongs publieke rol'.

HOOFDSTUK 26

- 1 NA, Collectie SDUB, toegangsnummer 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht, Vergadering 5 oktober 1979. Deel 9 over Londen kwam bijna een jaar na het begin van de affaire-Aantjes uit en twee maanden na het afsluitende Kamerdebat. De affaire had geen nadelig effect op de verkoop van *Het Koninkrijk*. De eerste oplage van 85.000 exemplaren werd uitverkocht, terwijl het relatief goed lopende voorgaande deel 8 over de concentratiekampen een oplage van 80.000 had gehad.
- 2 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 29 augustus 1979, Paape, 'Toespraak ter gelegenheid van deel 9', 15 oktober 1979.
- 3 A. den Doollaard, *Londen en de zaak Van 't Sant* (Amsterdam 1980), 9, 13, 22, 100 en 106. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 104. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 503.
- 4 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 847 en 858, noot 1. Den Doollaard, *Zaak van 't Sant*, 89-90. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 100-101.
- 5 Den Doollaard, *Zaak van 't Sant*, 7. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 577. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 104-105.
- 6 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 578. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 105-106. Fasseur, *Sterker door strijd*, 93.
- 7 Fasseur, *Sterker door strijd*, 99.
- 8 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 844-846. Den Doollaard, *Zaak*

- van 't Sant*, 95. Hugo Arlman en Gerard Mulder, *Van de prins geen kwaad. Prins Hendrik en andere dossiers van Oranje* (Alphen aan den Rijn 1982), bundeling van een serie van zes artikelen over Francois van 't Sant getiteld: 'In harer majesteits geheime dienst' dat verscheen in *Vrij Nederland* van 3 oktober tot 7 november 1981, 88. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 109. Koningin Wilhelmina noemde Van 't Sant vertrouwelijk haar 'Sandyman'.
- 9 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 62, 73 en 96. Cees Fasseur, *Juliana & Bernhard. Het verhaal van een huwelijk. De jaren 1936-1956* (Amsterdam 2008), 320, 409 en 430.
- 10 NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1956, 3 juli 1956, 5. 3de Kwartaalverslag 1956, 27 september 1956, 6. 4de Kwartaalverslag 1956, 27 december 1956, 6. Zie hoofdstuk 11, 'Oral History'; De Jong sprak op 18 februari, 3 en 17 maart 1956 drie keer met prinses Wilhelmina.
- 11 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 62, 73 en 96. Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 163. De Jong sprak Van 't Sant uitgebreid op 25 juni 1956 en 2 oktober 1956.
- 12 Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 98. Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 210.
- 13 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 67, 69 en 70. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 579. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 107. Fasseur, *Sterker door strijd*, 95.
- 14 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 62.
- 15 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 854.
- 16 Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 91-110 (hoofdstuk 4). Wilhelmina-biograaf Fasseur laat onbesproken of Wilhelmina had overwogen van prins Hendrik te scheiden en welke adviezen zij hierover ontving.
- 17 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 855, noot 1: 25 juni 1956.
- 18 Gesprek Harry van Wijnen, 27 mei 2008.
- 19 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 849. Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 92.
- 20 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 581. Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 88.
- 21 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 587, noot 2.
- 22 Vergl. C. Fasseur, *Wilhelmina. Sterker door strijd* (Amsterdam

- 2002), 86.
- 23 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 577-587 (§ 'De affaire Van 't Sant'), vooral 579-581.
- 24 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 580, brief jhr. H.L.F.K. van Vredenburg (zoon van de in 1927 overleden gezant) aan De Jong, 1 oktober 1978. Brief De Jong aan jhr. H.L.F.K. van Vredenburg, 2 oktober 1978. Brief De Jong aan jhr. H.L.F.K. van Vredenburg, 6 oktober 1978.
- 25 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 853.
- 26 NIOD 707, Bestuursvergadering, 9 november 1978, De Jong, verslag telefoongesprek met H. de Ru [op 26 oktober 1978] inzake paragraaf over Van 't Sant in deel 9, 30 oktober 1978. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 582.
- 27 NIOD, 707, Verslag bespreking begeleidingsgroep, 30 januari 1979. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 69. Deel 14, 579, 582 en 583. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 105. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 101.
- 28 NIOD, 707, Verslag bespreking begeleidingsgroep, 30 januari 1979. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 579 en 584.
- 29 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 30 maart 1979, De Jong, Memorandum gesprek met premier Van Agt, 30 maart 1979, 1-4, aldaar 2. De Jong werd gesteund door de 'grootste mogelijke meerderheid'. Brugmans die over van Van 't Sant de meest uitgesproken dissenter was, moet de enige tegenstemmer zijn geweest. Verslag bespreking begeleidingsgroep, 30 januari 1979. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 69. Deel 14, 581, 852 en 585.
- 30 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, Notitie De Jong aan het Bestuur over het gesprek met minister-president Van Agt op donderdag 29 maart 1979. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 102. De Jongs vermelding dat het gesprek onder vier ogen 'van begin tot eind een bijzonder ontspannen karakter' droeg, is een understatement; van chantage, zoals Kromhout schrijft, was echter geen sprake.
- 31 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, brief De Jong aan Van Agt, 28 mei 1979.
- 32 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 854. Deel 14, 586-587.
- 33 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 augustus 1979, brief De

- Jong aan bestuur, 11 oktober 1979. Verklaring L. de Jong over de paragraaf van 't Sant in persconferentie van vrijdag 12 oktober 1979. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 108.
- 34 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 612 en 618. Piet Grijs, *Vrij Nederland*, 20 oktober 1979. Jan Rogier, *Vrij Nederland*, 16 februari 1980. *Arnhemse Courant*, 16 oktober 1979.
- 35 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 82. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 612-613. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 103 en 106.
- 36 Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 96, 100 en 101. Cees Fasseur, *Wilhelmina. Sterker door strijd* (Amsterdam 2002), 80. Een 'voorkind' is voor- of buitenechtelijk geboren of stamt uit een eerste of eerder huwelijk. Zo bestaat ook de juridische term 'nakind'.
- 37 Wim Kan, Oudejaarsconferentie *Wankelend over de drempel*, 31 december 1979, geciteerd in 't Was me het jaartje wel', *Trouw*, 28 december 1996.
- 38 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 104 en 105-106.
- 39 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 615-617: Geert-Jan Laan en Rien Robijns, *Het Vrije Volk*, 25 oktober 1979. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 109-110.
- 40 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 622-623, aldaar 622: Den Doolaard, *NRC Handelsblad*, 20 oktober 1979. Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 78 en 88.
- 41 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 21, 97 en 99 (Den Doolaard noemt De Jong 's Rijks geschiedschrijver op 7, 22, 65, 71, 74, 79, 88, 99, en 109). Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, III.
- 42 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 107, brief Den Doolaard aan De Jong, 22 augustus 1980.
- 43 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 13, 14, 62, 99, 104 en 112. De Jong, *Koninkrijk*, deel I, viii.
- 44 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 107, brief De Jong aan Den Doolaard, 20 november 1980.
- 45 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 108, brief De Jong aan Den Doolaard, 20 november 1980. Brief Den Doolaard aan De Jong, 28 december 1980.
- 46 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 624: *De Tijd*, 12 december 1980. Berkelaar en Palm, *Ik wil wekken en waarschuwen*, 102. Ge-

- sprek Harry van Wijnen, 27 mei 2008.
- 47 Arlman en Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 59. Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin*, 9. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 108, noot 40, en 109-101
- 48 Den Doolaard, *Zaak van't Sant*, 27. Fasseur, *Juliana & Bernard*, 21, noot 3: KHA, G95, 1.
- 49 Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 105, noot 31: NA, Collectie Ruys de Beerenbrouck, 79.
- 50 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 43. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 101, 106 en 107, noot 38: KHA, G41, 2, brief Wilhelmina aan Beelaerts, 29 maart 1936.
- 51 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 618-622, aldaar 621: Jan Rogier *Vrij Nederland*, 16 februari 1980.
- 52 Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin*, 9. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 108.
- 53 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 852 en 853. Den Doolaard, *Zaak van't Sant*, 11 en 21. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 581.
- 54 Fasseur, *Sterker door strijd*, 95, 97 en 98. Fasseurs veronderstelling dat Wilhelmina ethische bezwaren kan hebben gehad tegen zoveel frauduleuse leugens van Van 't Sant (96), is overigens net zo goed van toepassing op De Jong die ook een hoog moreel standpunt was toegedaan als het gaat om respect naar de rechtstaat. Fasseur laat De Jongs goedgelovigheid verder rusten nadat hij de hoop heeft uitgesproken dat 'het bij deze ene geschiedbeoefenaar blijft' (98).
- 55 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 581.
- 56 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 107, brief De Jong aan Den Doolaard, 20 november 1980.
- 57 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 12. Vrgl. Fasseur, *Sterker door strijd*, 96.
- 58 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 618-622, aldaar 619 en 621: Jan Rogier *Vrij Nederland*, 16 februari 1980.
- 59 De Jong, *Herinneringen II*, 117-118. Fasseur, 'Schrijver van Oranje', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 109-122, aldaar 116.
- 60 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 106.
- 61 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. De Jong, *Herinneringen II*, 139.

- 62 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1112-1116.
- 63 De Jong, *Tussentijds*, 63-90. De Jong, *Herinneringen II*, 139-140. NIOD 701, 2de Kwartaalverslag 1957, 1 juli 1957, 14-23 ('Terugblik op de verslagen van de PEC').
- 64 De Jong, *Tussentijds*, 114. Zie hoofdstuk 16, 'Wetenschappelijke hulde aan onze heldhaftige oorlogskoningin'.
- 65 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 963-966, aldaar 965; Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 28 april 1988. De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 247.
- 66 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1019. Deel 13, 176-177.
- 67 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 966-969, aldaar 967-968: H.A. van Wijnen, 'De historicus als geschiedbron', *NRC Handelsblad*, 30 april 1988.
- 68 NIOD, 701, 4de Kwartaalverslag 1957, 4 januari 1958, 1-2. De Jong, *Herinneringen II*, 138.
- 69 Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig*, 108, 557-561.
- 70 Fasseur, 'Schrijver van Oranje', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 110.
- 71 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 966-969, aldaar 968.
- 72 De Jong, *Herinneringen II*, 138. De Jong heeft zijn aantekeningen uit het Kabinet der Koningin mogelijk vernietigd; ze zijn ook niet te traceren in NIOD-collectie 823, zijn persoonlijk archief.
- 73 Fasseur, 'Schrijver van Oranje', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 116. Deze stukken bevinden zich niet deels op het NIOD, zoals Fasseur veronderstelt in zijn verwijzing naar De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 43.
- 74 NIOD, 823, 54, brief David Barnouw aan De Jong, 24 maart 1992.
- 75 De Jong, *Herinneringen II*, 101-138. *Vrij Nederland* drukte deze drie gesprekken die De Jong in 1956 met Wilhelmina voerde als voorpublicatie van *Herinneringen II* af in het nummer van 15 juni 1996. Zie hoofdstuk 30, 'Moeizame *Herinneringen*'.
- 76 NIOD, 823, 8, brief Thijs de Jong aan Loe de Jong, 19 november 1995. Brief Lideke Heuwekemeijer-de Lange aan Loe de Jong, 11 november 1995.
- 77 De Jong, *Herinneringen II*, 104.

- 78 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 966-969, aldaar 967.
- 79 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 29 augustus 1979, Paape, 'Toespraak ter gelegenheid van deel 9', 15 oktober 1979.
- 80 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 98 en 99.
- 81 Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 82 Fasseur, 'Schrijver van Oranje', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 121.
- 83 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 74-89, aldaar 88: G. Harmsen, 'De Jong als geschiedschrijver van Nederland in oorlogstijd', *De Groene Amsterdammer*, 27 december 1969.
- 84 NIOD, 823, 71, Rede prof.dr. A. de Swaan, donderdag 22 december 1988, 10.
- 85 Rogier, *Een zondagskind in de politiek*, 87.
- 86 Berkelaar en Palm, *Ik wil wekken en waarschuwen*, 103.
- 87 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 942. Fasseur, 'Schrijver van Oranje', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 109.
- 88 Gesprek Toos Lommerse, Antoinette Nieuwendijk en Ragnhild Pompe, 15 februari 2006.
- 89 De Jong, *Herinneringen II*, 58
- 90 E-mailbericht, mw. L. Walburg namens mr. J.C. van Ingen, directeur van de Kanselarij der Nederlandse Orden in Den Haag, 5 november 2010. C.E. de Jong-Cost Budde werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau bij Koninklijk besluit van 5 januari 1979 nr. 46 in haar hoedanigheid van Adviseur bij het MOB Amsterdam-Oost. De benoeming geschiedde op voordracht van de toenmalige VVD-minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, dr. L. Ginjaar. Liesbeth de Jong-Cost Budde werd gehuldigd in het Stedelijk Museum door het Hoofd van de Inspectie van de Geestelijke Gezondheidszorg, mevrouw dr. Verharen.
- 91 NIOD, 823, 12, brief Thijs de Jong aan Abel de Jong, 9 april 1996.
- 92 Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 93 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 oktober 1977, 3de Kwartalverslag 1977, 4 oktober 1977.
- 94 Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005.

- 95 Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005 en 4 mei 2006.
- 96 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 15 januari 1973, brief De Jong aan bestuur, 23 januari 1973.
- 97 De Jong, *Opkrabbelen*, 13. NIOD, 823, 15, De Jong, 'Bij Liesbeths begrafenis', 28 februari 1980.
- 98 Loe en Liesbeth de Jong verbleven van zondag 1 tot en met donderdag 19 april 1979 op het Griekse eiland Rhodos. In de eerste week kwam de jongste dochter Annette langs en de oudste zoon Joost met zijn vrouw Zuzana de Jong-Strakova. De tweede week kwamen Thijs en zijn toenmalige vrouw Milja de Jong-Spoelstra, evenals Roel en zijn toenmalige vrouw Marjan de Jong-Kalf.
- 99 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 30 januari 1979.
- 100 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979. NIOD, 700, Doos: 'Afscheid De Jong 1979', dr. A Pais, Toespraak van de minister van O&W op 27 april 1979 bij de pensionering van dr. L. de Jong, 4. NIOD, KBI 467F, 'L. de Jong gehuldigd bij afscheid RIOD', *Nieuwsblad van het Noorden*, 28 april 1979.
- 101 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 20 maart 1979, Toespraak van Dr. L. de Jong bij zijn afscheid als directeur van het RIOD', 27 april 1979, 1-9, aldaar 2-3.
- 102 Somers, *Herinneringen van David Cohen*, 43, noot 94.
- 103 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 936: Gerard Mulder, *Elseviers Magazine*, 23 april 1988.
- 104 Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 28 februari 2007. Gesprek Wim van Norden, 1 april 2008.
- 105 Hanneke de Wit, 'RIOD telt af aan de Herengracht', *Het Parool*, 23 november 1976. VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980. Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005 en 28 februari 2007. Gesprek Rolf Utermolen, 20 maart 2006. Mededeling René Kok, 5 februari 2007. Mededeling David Barnouw, 4 december 2007. Gesprek Monique Kessel, 29 januari 2008. Gesprek Hans de Vries, 1 december 2008.
- 106 Joost en Zuzana de Jong-Strakova hebben twee kinderen, Simonka (1972) en Michiel (1974). De beide dochters van Thijs en Milja de Jong-Spoelstra zijn Sanderien (1969) en Stevijn (1972). Roel en Marjan de Jong-Kalf hebben twee dochters, Wieke (1973) en Sanne (1975).

- 107 Gesprek Roel de Jong, 27 september 2005. Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 28 februari 2007.
- 108 NIOD, 823, 15, De Jong, 'Bij Liesbeths begrafenis', 28 februari 1980. Familiegraf De Jong, *Zorgvlied* nr. 9-II-260.
- 109 Gesprek Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005 en 28 februari 2007.
- 110 Telefoongesprek E. Lankhout (voormalig huisarts Loe en Liesbeth de Jong), 16 februari 2006. Gesprek Joost de Jong 4 mei 2006.
- 111 Gesprek Lideke Heuwekemeijer 22 maart 2005.
- 112 NIOD, 823, 15, De Jong, 'Bij Liesbeths begrafenis', 28 februari 1980. De Jong, *Opkrabbelen*, 13.
- 113 Ischa Meijer, 'Een poging', *Vrij Nederland*, 22 september 1984. Meijer, *50 interviews*, 276.
- 114 De Jong, *Opkrabbelen*, 52. De Jong, *Herinneringen I*, 191. Telefoongesprek E. Lankhout, 16 februari 2006. Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006.
- 115 Gesprek Wim van Norden, 13 mei 2008. Wim van Norden was behalve directeur van PCM, van 1972 tot 1982 tevens voorzitter van de Raad van Bestuur van het Academisch Ziekenhuis in Amsterdam dat in 1980 nog twee aparte vestigingen kende: het Wilhelmina Gasthuis aan de Eerste Helmersstraat en het Binnengasthuis aan de Oudezijds Achterburgwal.
- 116 De particuliere kliniek van de Egyptische hartchirurg Magdi Yacoub grenst in Londen aan Regents Park en bood plaats aan honderd patiënten.
- 117 De Jong, *Herinneringen I*, 190. Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006.
- 118 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 30, noot 3. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 945: B. Kokke, *De Gelderlander* 24 december 1987. Deel 14, 1038: Jan de Roos, 'De Jong is eindelijk klaar, maar niet heus', *Haarlems Dagblad*, 22 november 1988.
- 119 Gesprek Rolf Utermolen, 20 maart 2006.
- 120 De Jong, *Opkrabbelen*, 53.
- 121 Paape, Algemeen rondschrijven, nr. 379, 6 juni 1980: NIOD, René Kok en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 54.

- 122 Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005.
- 123 De Jong, *Opkrabbelen*, 53. NIOD, 823, 67, 2de Kwartaalverslag 1980, 30 juni 1980. 3de Kwartaalverslag 1980, 30 september 1980. De Jong werd vrijdag 13 mei 1980 uit het WHG ontslagen. De eerste controle vond plaats op dinsdag 24 juni en het tweede op maandag 13 augustus 1980. Durrer verklaarde dat De Jong gezond was en niet meer terug hoefde te komen.
- 124 Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Gesprek Jan van de Lande, 15 maart 2006. Gesprek Joost de Jong, 4 mei 2006.
- 125 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993. Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 195.
- 126 Deze paragraaf is mede gebaseerd op gesprekken met familieleden, collega's, vrienden en kennissen van Loe de Jong en Riel van Duren. In chronologische volgorde: Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005 en 28 februari 2007. Joost de Jong, 19 april 2005. Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Geert van der Meulen, 2 november 2005. Marjoleine Oppenheim-Spangenberg, 9 november 2005. Hugo Siegelaar, 6 december 2005. Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Philip van Tijn, 20 maart 2008. Moshe Zwarts en Mineke Zwarts, 2 april 2008. Ageeth Scherphuis, 14 mei 2008.
- 127 Gesprek Riek Meijer-Sinkeldam, 27 februari 2008.
- 128 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. usc Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 129 Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 196-197. Majoleine Oppenheim-Spangenberg, 'Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong', 19 maart 2005.
- 130 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 84.
- 131 De Jong, *Voordrachten Harvard*, 25.
- 132 Margot Klijn, *De stille slag. Joodse Arnhemmers* (Westervoort 2003), 187.
- 133 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 457-458, noot 38: Riel van Duren sprak voor het eerst in de media over haar oorlogsverleden in *Het Vrije Volk*, 19 januari 1971.
- 134 Marjoleine Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik* (De

- Geus, 2013), 104 en 187-188.
- 135 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 136 Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 56, 59 en 61.
- 137 Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 87, 102 en 106.
- 138 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 850, 852 en 853.
- 139 Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 91-93.
- 140 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 141 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 852 en 854, ook 72.
- 142 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 143 Deze paragraaf is mede gebaseerd op gesprekken met familieleden, collega's, vrienden en kennissen van Loe de Jong en Riel van Duren. In chronologische volgorde: Lideke Heuwelkemeijer, 22 maart 2005 en 28 februari 2007. Joost de Jong, 19 april 2005 en 4 mei 2006. Abel de Jong, 18 juli 2005. Roel de Jong, 27 september 2005. Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Marjoleine Oppenheim-Spangenberg, 9 november 2005. Hugo Siegelaar, 6 december 2005. Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Monique van Kessel, 29 januari 2008. Jan van de Lande, 15 maart 2006 en 30 augustus 2006. Philip van Tijn, 20 maart 2008. Mineke en Moshe Zwarts, 2 april 2008. Ageeth Scherphuis, 14 mei 2008. Stella Mendels, 25 mei 2010. Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 144 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1 en 2.
- 145 Een wuv-uitkering kon maximaal bijna f 6000 per jaar bedragen.
- 146 Archief Kadaster Amsterdam, Koopakte Lijnbaansgracht 294, Amsterdam, 27 januari 1969. NIOD, 823, 83, Akte van levering door notaris J.W. Groen aan L. de Jong, 28 april 1982. Brief Lubbers en Dijk (notarissen, Amsterdam) aan L. de Jong, 28 april 1982. In januari 1969 had het echtpaar De Jong het grachtenpand gekocht voor 93.000 gulden en daarna ingrijpend laten verbouwen voor een bedrag van ongeveer de waarde van de aankoopprijs. De waarde van het huis was sinds de aankoop twaalf jaar eerder dus verviervoudigd en de

- opbrengst was in verbouwde staat bijna verdubbeld. Er resteerde een cashbedrag van 160.000 gulden na aflossing van de hypotheek van 230.000 gulden in april 1982.
- 147 Gesprek Roland en Evelien van den Berg (huidige bewoners Diemen), 30 augustus 2006.
- 148 Gesprek H.J. van Dieren (buurtbewoner Diemen), 31 augustus 2006.
- 149 NIOD, 823, 83, brief makelaar M. Siebelink (Kampen) aan L. de Jong, 9 juni 1982. Het vakantiehuisje aan de Hommelbrink in Hattem was in 1963 aangekocht voor even boven de 30.000 gulden. De verbouwing had iets meer dan 10.000 gulden gekost. Het huisje was dus in twee decennia vijf maal in waarde gestegen en er rustte geen hypotheek op.
- 150 De Jong, *Opkrabbelen*, 25.
- 151 Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elsevier*, 23 april 1988, 18-26, aldaar 25.
- 152 NIOD, Kok, René en Erik Somers, 'Aan alle medewerkers', 3 januari 1988, 42; Paape, Algemeen rondschrijven, nr. 391, 23 november 1982.
- 153 Video-interview Riel van Duren 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 154 De Jong, 'Hollands dagboek' (van donderdag 6 september t/m woensdag 12 september 1984), *NRC Handelsblad*, 15 september 1984.
- 155 Gesprek Ivo Schöffers, 2 april 2009.
- 156 EUR, Intern archief, Personeelsdossier prof. dr. L. de Jong, tab: benoemings- en bevorderings- en ontslagbesluiten, brief De Jong aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, 27 oktober 1983. De Jong was per KB, nr. 95 van 6 augustus 1973 door Juliana per 1 februari 1973 (her)benoemd in zijn leerstoel 'algemene geschiedenis van de nieuwste tijd' aan de EUR en werd per KB, nr. 22 van 14 februari 1984 door Beatrix eervol ontslagen wegens het bereiken van de leeftijd van 70 jaar per 1 mei 1984.
- 157 De Jong, *Opkrabbelen*, 6, 44 en 47-49. Zie <http://www.kronenhof.com> (geraadpleegd op 21 september 2013).
- 158 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 950; B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987.

- 159 Piet Koenes, 'Prof. dr. L. de Jong, Terug in Holland', *Patrimonium* 84 (augustus 1973), 521-267, aldaar 257.
- 160 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, zie <http://college.usc.edu/vhi/>. Gesprek Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 106.
- 161 NIOD 707, Bestuursvergadering, 15 oktober en 28 december 1982.
- 162 IISG, Collectie Jan Kuijk, Samenvatting van de mededelingen van De Jong over deel II tijdens zijn persconferentie op vrijdag 10 september 1982 in Nieuwspoor in Den Haag over deel IIb, tweede helft, dat verschijnt op dinsdag 14 september 1982. Opgemaakt door Jan Kuijk en bestemd voor F. Tichelman, 10 september 1982.
- 163 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 726. Meijer, *Oostindisch doof*, 73.
- 164 De Jong, *Opkrabbelen*, 73. Van der Heijden, 'Het verhaal van een zoon. Een ander portret van Loe de Jong', *De Groene Amsterdammer*, 9 maart 2011. NTR-radioprogramma *Kunststof*, 10 januari 2011 (Jellie Brouwer spreekt met Simonka de Jong).
- 165 NIOD, 823, 3, brief prinsen Alexander, Friso en Constantijn aan de Jong, 16 november 1981.
- 166 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan de Jong, 16 november 1986.
- 167 NIOD, 823,3, brief Beatrix aan De Jong, 21 december 1982 en 1 september 1983.
- 168 NIOD, 823, 3, brief Claus aan De Jong, 22 oktober 1984.
- 169 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan De Jong, 3 juni 1991.

HOOFDSTUK 27

- 1 Van der Leeuw, 'Loe de Jong', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 21-58, aldaar 43.
- 2 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 32.
- 3 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 5 september 1978.
- 4 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 23-24.
- 5 Conny Kristel, 'Nut en Nadeel', *NRC Handelsblad*, 6 juli 1991.

- 6 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 1439-1440.
- 7 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 31.
- 8 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1981, De Jong, Nota 'Voltooiing van het Geschiedwerk', februari 1981, 1-6. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 30-31. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 471.
- 9 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, ix-x.
- 10 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 31.
- 11 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.
- 12 Boekholt en Stevens, *De Staat*, 20 en 120-121 en 380-388 (volledige tekst reglement, 31 artikelen): kb 'Reglement NIOD', 28 juli 1979, *Stb.* nr. 426, 'houdende een nieuwe regeling betreffende dit instituut'. Sielcken, Ministeriële verantwoordelijkheid NIOD, bijlage iv, 8-15.
- 13 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 74-75. Boekholt en Stevens, *De Staat*, 23.
- 14 Paape, 'Veertig jaar Oorlogsdocumentatie', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 9-22, aldaar 13 en 21.
- 15 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 augustus 1979, brief De Jong aan Bestuur, 24 augustus 1979. Brief De Jong aan minister van Onderwijs Pais, 3 oktober 1979.
- 16 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 105: *de Volkskrant*, 19 oktober 1979.
- 17 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 21 september 1980, Begeleidingsgroep, 21 augustus 1980 (leescommissie over deel 10A, tweede deel (hoofdstukken 8 t/m 15)). De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 633.
- 18 Gesprek Peter Klein, 26 januari 2008.
- 19 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 663-669: P.W. Klein, 'Lou de Jong – of het orakel spreekt', *Het Parool*, 28 maart 1981.
- 20 NIOD, 823, 1, brief Loe de Jong aan Peter Klein, 30 maart 1981. NIOD, 701, 1ste Kwartaalverslag 1981, 31 maart 1981.
- 21 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1981.
- 22 Gesprek Peter Klein, 26 januari 2008.
- 23 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 190.
- 24 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 16. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 102.

- 25 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 634.
- 26 Conny Kristel, 'Nut en Nadeel van geschiedschrijving voor het Rijk', *NRC Handelsblad*, 6 juli 1991.
- 27 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 826-936 (hoofdstuk 10).
- 28 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1044: Huib Goudriaan, *Trouw*, 26 november 1988.
- 29 NIOD, 707, Begeleidingscommissie 8 april 1982.
- 30 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 2. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 101, noot 70. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 20 en 84. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 550 (§ 'Herinnering'), noot 21, en 681, noot 2.
- 31 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1123.
- 32 Lagrou, *Legacy of Nazi occupation*, 305. Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 34.
- 33 De Jong, *Koninkrijk*, deel 2, 437.
- 34 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 197.
- 35 De Jong, *Koninkrijk*, deel 3, 446 en 452-453.
- 36 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 328-329, noot 3. De Jong is hier niet volledig; ook zijn gemengd gehuwde achternicht Elisabeth Stend-Serlui had de oorlog overleefd.
- 37 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 459. De begeleidingscommissievergadering over deel 7 was op 9 juni 1975. NIOD-medewerker A.M. Kloosterman, een medewerker van het NIOD, leverde deze kritiek.
- 38 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 746-747, noot 4.
- 39 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 630; *Herinneringen 1*, 175. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 198.
- 40 De Jong, *Koninkrijk*, deel 9, 1452.
- 41 Rob Soetenhorst en Ite Rümke, 'Mijn publiek bestond oorspronkelijk uit één persoon: dat ben ik', *NRC Handelsblad*, 14 mei 1983. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 199.
- 42 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 2.
- 43 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 198, noot 89. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 86, noot 5. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 883.
- 44 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 746-747, noot 1 (verwijst naar rapport 'Buna', november 1945), 820, noot 1 (zelfde verwijst

- zing naar Buna-rapport) en 828-829, noot 1 (brief Spetter aan De Jong, januari 1977). De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 746, noot 4. Drie keer staat Ies Spetter in het persoonsregister met verwijzingen naar citaten in de tekst. In de noot in deel 8 noemt De Jong diens naam als vluchtpartner van zijn broer Sally. Elise Friedmann, 'Bankengeld, groep 4', *NIW*, 20 augustus 1999.
- 45 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1.
- 46 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 849-854.
- 47 NIOD, 823, 67, De Jong, 'Postwar Netherlands and the Holocaust', New York, 4-6 April 1984, 4. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 mei 1984, Reis Loe de Jong en Riel van Duren naar de VS van 30 maart tot 10 april 1984.
- 48 De Jong, *Voordrachten Harvard*, 13 en 25.
- 49 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 17.
- 50 Met dank aan Herman van Meekren, zoon van Jaap van Meekren, die inzage gaf in video-opnamen uit zijn privéarchief. Opnamen van de actualiteitenrubriek van Jaap van Meekren over *Het Koninkrijk* zijn bewaard gebleven vanaf het negende Londense deel (18 oktober 1979) tot en met het laatste, twaalfde deel op (26 april 1988). Deze cyclus (1979-1988) bevat samen met de authentieke interviews uit de jaren zestig in de televisiedocumentaire *De Bezetting* (1960-1965) beeldmateriaal van tijdgenoten die terugkijken op de jaren '40-'45 en zijn van belangrijke historische waarde.
- 51 AVRO's *Televizier Supplement*, donderdag 18 oktober 1979 (over deel 9 van *Het Koninkrijk*).
- 52 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10a, 382-383, noot 1.
- 53 Joost Rosendaal, *Nijmegen '44. Verwoesting, verdriet en verwerking* (Nijmegen 2009), 181-184 en 232-234.
- 54 Beunders, 'Nieuws, actualiteiten', in Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland*, 139-175, aldaar 170.
- 55 Van Meekren, *Herinneringen en interviews*, 77 en 177.
- 56 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 57 Telefoongesprek M.J.D.(Hans) van der Voet (Hoofddirecteur RVD), 1 juni 2007.

- 58 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan De Jong, 30 juni 1982.
- 59 Gesprek Monique van Kessel, 29 januari 2008. NIOD, 823, 18. Een deel van de correspondentie die De Jong van Beatrix en Claus ontving, berust in het persoonlijk archief. De brieven die De Jong stuurde ontbreken, omdat de secretaresse deze uittikte zonder doorslag.
- 60 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan De Jong, 30 januari 1980.
- 61 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan De Jong, 28 april 1982.
- 62 C.C. van Baalen en R. de Jong (red.), *Koningin Beatrix aan het woord. 25 Jaar troonredes, officiële redevoeringen en kersttoespraken* (Den Haag 2005), 38 en 320 en 318 en 323.
- 63 Van Baalen en De Jong (red.), *Beatrix aan het woord*, 33 en 37.
- 64 NIOD, 823, 3, brief Beatrix aan De Jong, 20 februari en 16 maart 1988.
- 65 NIOD, 823, 3, brieven C. van Rij (Particulier Secretaris van Hare Majesteit de Koningin en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Claus der Nederlanden) aan De Jong, 4, 12 en 25 april 1993. Van Baalen en De Jong (red.), *Beatrix aan het woord*, 41 en 499.
- 66 Van Baalen en De Jong (red.), *Beatrix aan het woord*, 385. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 565-566, noot 87 op 842.
- 67 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1-84 ('Anno 1985') en 1107-1123 ('Nabeschouwing'), aldaar IIII.
- 68 Van Baalen en De Jong (red.), *Beatrix aan het woord*, 40 en 384.
- 69 NIOD, 701, 3de Kwartaalverslag 1984, 21 september 1984, De Jong, Dankwoord uitgesproken bij de uitreiking van de Thorbecke-penning op 14 september 1984, 1-11. Vermaarde historici als Pieter Geyl (in 1962) en Ernst Kossmann (in 1980) waren de tiende laureaat voorgegaan.
- 70 De Jong, 'Ontstaan en achtergronden van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-20.
- 71 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 19. Het opstel van Thorbecke verscheen in 1882 als zelfstandige publicatie.
- 72 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 20.
- 73 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 21 en 22.
- 74 NIOD, 714, doos 3: 'Personeelscommissie', 4de map, 'Toespraak C.F.J. Stuldreher op vrijdag 31 januari 1969 bij ver-

schijning van deel I van *Het Koninkrijk*, 1-3, aldaar 2. Steun van de nationale elite of overheid voor wetenschap en kunst is van alle tijden en gebeurde ook al voor Thorbeckes negentiende-eeuwse nachtwakerstaat. Stuldreher had in zijn speech ter gelegenheid van het verschijnen van het eerste deel van *Het Koninkrijk* als tegenwerping tegen Rogier al eens gewezen op de historiografie in de Gouden Eeuw die was verrijkt met geschiedschrijving in (staats)opdracht. Hij noemde Paulus Merula (1558-1607) in 1598, Hugo de Groot (1583-1645) in 1601 en Pieter Bor (1559-1635) in 1615.

- 75 Rogier, *Geschiedschrijver des Rijks*, 20.
 76 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 503.
 77 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 937: Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elseviers Magazine*, 23 april 1988.
 78 Meijer, *Oostindisch doof*, 74.
 79 Blom, *In de ban van goed en fout*, 17.
 80 Jan Bank, *Oorlogsverleden in Nederland*, 27 oktober 1983, 27.
 81 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 963-966: Jan Bank, 'Het monument van De Jong', *de Volkskrant* 23 april 1988.
 82 Telefoongesprek Sonja Barend, 29 april 2008.
 83 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 593-594.
 84 IIB&G, 104741, VARA-televisieprogramma *Sonja op zondag*, 4 oktober 1987.
 85 De Jong, *Tussentijds*, 25.
 86 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 179-194 (§ 'Nederland en Indië').
 87 Grüter, *Friedrich Weinreb*, 272.
 88 Jan Bank (red.), *De excessennota. Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië be- gaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950* (Amsterdam 1995), 15-16.
 89 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 977: *De Telegraaf*, 2 december 1987. Bank, 'oorlog in en de dekolonisatie', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 133, noot 29, en 134. Deze 20-delige bronnenpublicatie werd ondergebracht bij de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis en verscheen van 1971 tot 1996 onder redactie van dr. S.L. van der Wal en zijn opvolger dr. Pieter Drooglever.
 90 NIOD, 707, Verslag Commissie van Bijstand, 1 maart 1976.

- 91 Gruythuysen, *In de tussenruimte*, 55, noot 123. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 82.
- 92 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 18 april 1982, 2de Kwartaalverslag 1982, 29 juni 1982.
- 93 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 725-726. NIOD, 701, 1ste Kwartaalverslag 1982, 29 maart 1982.
- 94 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 102. IISG, Collectie Jan Kuijk, Samenvatting van de mededelingen van De Jong over deel 11 tijdens zijn persconferentie op vrijdag 10 september in Nieuwspoor in Den Haag over deel 10b, tweede helft, dat verschijnt op dinsdag 14 september 1982. De begeleidingscommissie die met de toegevoegde adviseurs Fasseur en Kwantes voor deel 11 in totaal 9 leden telde, besprak de hoofdstukken 1 t/m 5 van deel 11a op 26 april 1983. R.C. Kwantes zou nadien worden belast met het uitgeven van bronnenpublicaties *De ontwikkeling van de nationalistische beweging in Nederlands-Indië* (Groningen 1975). De Jongs voornemen om meelezers van de Amerikaanse Cornell University en de Universiteit van Tokio te betrekken, vond geen doorgang.
- 95 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 726 en 727.
- 96 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 732 en 735.
- 97 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, 451 en 452-453. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 135.
- 98 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 729.
- 99 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1042: Huib Goudriaan, *Trouw*, 26 november 1988.
- 100 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 730.
- 101 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, xiii.
- 102 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 82.
- 103 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, xiii-xiv.
- 104 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 102.
- 105 Meijer, *Oostindisch doof*, 74. RVU-televisieprogramma *Henk Hofland in gesprek met Loe de Jong*, 10 maart 1993.
- 106 NIOD, 700, 1966: 'De Bezetting XVI', brief De Jong aan Bruggmans, 7 februari 1964.
- 107 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, 489.
- 108 Jos Palm, 'P.W. Klein met emeritaat. "Ik vond mezelf een

- heer””, *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (1993): 21-22, aldaar 22.
- 109 Haasnoot en Houwink ten Cate, ‘Loe de Jong’, *Historisch Nieuwsblad* 10 (februari 2001), 12-19, aldaar 16. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 187 en 189-190, brief Peter Klein aan De Jong, 7 december 1984. Telefoongesprek Peter Klein, 12 januari 2007.
- 110 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 744-746, aldaar 745, noot 23.
- 111 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 802-807, aldaar 806: P.W. Klein, ‘De Jongs visie op Japan berust op vooroordelen’, *NRC Handelsblad*, 31 oktober 1984.
- 112 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 188-189, brief Klein aan De Jong, 30 oktober en 5 november 1984. Brief De Jong aan Klein, 13 november 1984.
- 113 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 745, noot 23.
- 114 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 6 december 1984.
- 115 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 februari 1985.
- 116 Haasnoot en Houwink ten Cate, ‘Loe de Jong’, *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 16.
- 117 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 762. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 83.
- 118 Bank, ‘oorlog in en de dekolonisatie’, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 136.
- 119 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 787-792: J. van Baal, *Ons Erfdeel* 28 (1985), 620-623.
- 120 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 744.
- 121 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 771: Interview met P.J. Koets, *de Volkskrant* 30 oktober 1984. Bank, ‘dekolonisatie van Indonesië’, in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 128 en 136.
- 122 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 773-781, aldaar 781: Brugmans, *TvG* 98 (1984), 215-221.
- 123 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 785-787: Elsbeth Locher Scholten, *BMGN* 191 (1985), 265-268.
- 124 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 2005, 193 en 197, brief De Jong aan een lezer, medio maart 198. brief De Jong aan een man in Amsterdam, oktober 1984.
- 125 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, xi.
- 126 De Jong, *Bezetting*, 294 en 296 (Luitenant-Admiraal C.E.L.

- Helfrich) en 299-230 (gouverneur-generaal jhr. mr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer). Aflevering 7 'Nederlands-Indië bedreigd, 8 december 1961.
- 127 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 810. L.P. van Putten, 'Comité Geschiedkundig Eerherstel versus De Staat der Nederlanden. Een verloren zaak?', 1991, 22, 24 en 26. Er waren 23 natuurlijke rechtspersonen als eisers, evenals 6 rechtspersonen.
- 128 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 762. 'L. de Jong', in Meijer, *Oostindisch doof*, 71-77, aldaar 75-76.
- 129 Van Putten, 'Een verloren zaak?', 14 en 15.
- 130 Boekholt en Stevens, *De Staat*, 122-137, Dagvaarding GENI, Van Heijningen, 29 maart 1985. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 811.
- 131 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 82.
- 132 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 13 mei 1985, brief Van Heijningen aan bestuur NIOD, 20 mei 1985. Bestuursvergadering, 9 juli 1985, brief Paape aan minister Onderwijs, 20 mei 1985.
- 133 Van Putten, 'Een verloren zaak?', 15 en 16.
- 134 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 762.
- 135 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 53-64. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 812 en 1037.
- 136 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 813 en 814. Boekholt en Stevens, *De Staat*, 25.
- 137 Meijer, *Oostindisch doof*, 75-76.
- 138 Boekholt en Stevens, *De Staat*, 10. Van Putten, 'Een verloren zaak?', 25.
- 139 P.W. Klein, 'De loze litanieën tegen Loe de Jong', *NRC Handelsblad*, 25 april 1992.
- 140 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 833.
- 141 Meijer, *Oostindisch doof*, 73 en 75.
- 142 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 838-841, aldaar 840: Locher Scholten, *BMGN* 102 (1987), 312-314.
- 143 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11b, 1051. Deel 14, 825.
- 144 Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 138.
- 145 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 822.
- 146 Bank (over Fasseur), 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 138.

- 147 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 825, noot 10: Deel 11b, 1049-1052.
- 148 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11b, 1050 en 1053.
- 149 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 836-838, aldaar 838: J. van Baal in *Ons Erfdeel* 29 (september/oktober 1986).
- 150 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 838-841, aldaar 840: Locher Scholten, *BMGN* 102 (1987), 312-314.
- 151 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 198.
- 152 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 872: L.G.M. Jacquet, *NRC Handelsblad*, 18 april 1987.
- 153 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11c, 678-701, aldaar 680 en 699. Deel 14, 863.
- 154 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 183. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 48.
- 155 Scagliola, *Last van de oorlog*, 227, noot 131: De Jong, typoscript versie § 'Oorlogsmisdrijven', 1427. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 44.
- 156 Scagliola, *Last van de oorlog*, 228-229. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 726. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 139.
- 157 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 728. Van Putten, 'Een verloren zaak?', 19.
- 158 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 901, noot 38. Scagliola, *Last van de oorlog*, 223.
- 159 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 902, brief van P.J.G.A. Ego van de osL-Stichting Vrijheid en Veiligheid aan De Jong, 10 november 1987.
- 160 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 903 en 911.
- 161 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 901, 970 en 971-972: *Het Haarlems Dagblad*, 20 november 1987.
- 162 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 971.
- 163 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 972, 975 en 1023-1030, aldaar 1025: J.A.A. van Doorn, 'Om een plaats in de Indische geschiedenis', *De Gids* 151, nr. 11 (november 1988): 801-806. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 44. Meijer, *Oostindisch doof*, 76. Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 194.
- 164 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 986 en 987: *Trouw*, 11 decem-

- ber 1987 en *de Volkskrant* 28 januari 1988. Scagliola, *Last*, 329, noot 25.
- 165 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 986: Jan Blokker, *de Volkskrant* 12 december 1987.
- 166 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 988 en 989: J.A.A. van Doorn, 'Dr. L. de Jong en Nederlands-Indië', *NRC Handelsblad*, 3 december 1987.
- 167 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1023-1030, aldaar 1028: J.A.A. van Doorn, 'Om een plaats in de Indische geschiedenis', *De Gids*, 151, nr. 11 (november 1988): 801-806.
- 168 Jan Bank, *de Volkskrant*, 'Het monument De Jong'. 23 april 1988. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 141.
- 169 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 990: J.A.A. van Doorn, 'Dr. L. de Jong en Nederlands-Indië', *NRC Handelsblad*, 3 december 1987. J.A.A. van Doorn, *De Gelderlander* 12 december 1987.
- 170 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 905-906. Scagliola, *Last*, 231.
- 171 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 859 en 909.
- 172 Scagliola, *Last*, 231. Gesprek Cees Fasseur, 13 februari 2009.
- 173 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 911 en 913.
- 174 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1055-1056, noot 1. Deel 14, 912-913. Scagliola, *Last*, 233, noot 151.
- 175 Gesprek Cees Fasseur, 13 februari 2009. De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1055, noot 1. Scagliola, *Last*, 238-239.
- 176 Scagliola, *Last*, 235. Evelien Kleine Schaars, *Schuldig tot het tegendeel bewezen is? De Nederlandse geschiedschrijving over de kwestie oorlogsmisdaden, en de kritiek hierop binnen de veteranenorganisaties, 1987-1995* (Amsterdam 2009), 17.
- 177 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1011-1012, noot 1. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 140.
- 178 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 915.
- 179 Kleine Schaars, *Tegendeel bewezen*, 20.
- 180 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1058. Deel 14, 1007.
- 181 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1012 en 1059-1060. Deel 14, 916: Bank, 'Het monument De Jong', *de Volkskrant* 23 april 1988. Pam, *onderzoekers van de oorlog*, 82. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*,

- 140.
- 182 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 913, 916 en 1042: Huib Goudriaan, *Trouw*, 26 november 1988.
- 183 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 917-918. Scagliola, *Last*, 233.
- 184 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1012, 1059 en 1134-1149, bijlage 2: F. van der Veen, 'Het optreden van de Nederlandse en de Republikeinse strijdkrachten 17 augustus 1945-15 augustus 1949'.
- 185 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1007-1009, aldaar 1009: Jan Bank, 'Koloniaal-militaire lobby brengt De Jong enigszins uit zijn evenwicht', *de Volkskrant* 28 april 1988.
- 186 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1011-1012, noot 1.
- 187 Scagliola, *Last*, 239, noot 177: brief De Jong aan Stef Scagliola, 24 april 1996. Scagliola vindt het moeilijk te geloven dat De Jong zich niet had laten beïnvloeden door de publieke verontwaardiging.
- 188 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 212, brief Heshusius aan de Jong, 22 mei 1988. Brief De Jong aan Heshusius, eind mei 1988.
- 189 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1006: 'De Jong herziet oordeel over excessen in Indië', *Haarlems Dagblad*, 28 april 1988.
- 190 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 210-211. Meijer, *Oostindisch doof*, 73.
- 191 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1011: Wilma Nanniga en Menzo Willems, 'Ik ben kortzichtig geweest', *De Telegraaf*, 28 april 1988. Bank, 'dekolonisatie van Indonesië', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 140. Meijer, *Oostindisch doof*, 76-77.
- 192 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1009: Martin van Amerongen, *NRC Handelsblad*, 30 april 1988.
- 193 Palm, *Libertair socialist*, 21.
- 194 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant* 29 december 1990.
- 195 De Jong, 'The Dutch government in exile', in Foot (red.), *Holland at war against Hitler*, 12.
- 196 Meijer, *Oostindisch doof*, 72 en 76-77. De Jong, *Herinneringen II*, 157.
- 197 NIOD, 823, 56, Barend Grutterink, 'Jongeren mogen oorlog

- niet romantiseren', *Hollands Dagblad*, 6 april 1995.
- 198 Van Baalen en De Jong (red.), *Beatrix aan het woord*, 34. De drie historici die de koningin bij haar toespraak hadden geadviseerd waren Henk Wesseling, Cees Fasseur en Jan Bank.
- 199 Van Baalen en De Jong (red.), *Beatrix aan het woord*, 38 en 37, noot 65: *Volkskrant Magazine* 23 april 2005.
- 200 Vincent Houben, 'Wachten op een mentale dekolonisatie Indonesië en de hedendaagse Nederlandse maatschappij', *Ons Erfdeel* 39 (1996), 81-91, aldaar 86. Scagliola, *Last*, 355-356.

HOOFSTUK 28

- 1 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 929.
- 2 *NRC Handelsblad*, 3 mei 1988.
- 3 *De Provinciale Zeeuwse Courant*, 28 april 1988. *De Zaanlander*, 28 april 1988. *Gooi-en Eemlander* 30 april 1988.
- 4 *De Zaanlander*, 28 april 1988. Rob Soetenhorst, 'Dr. L. de Jong, een verhalend historicus bij uitstek', *Haagse Courant*, 30 april 1988.
- 5 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 931-944: Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elsevier* 23 april 1988.
- 6 Ton Oostveen, 'De kritiek op Lou de Jong. Discussie over de 'boekhouder van de oorlog'', *De Tijd*, 15 april 1988, 28-31, aldaar 30. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xxii.
- 7 Visser en Van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 8 IISG, BG GC7/937, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, 19 april 1988, Twan Huys interviewt De Jong.
- 9 Rob Soetenhorst, 'Dr. L. de Jong, een verhalend historicus bij uitstek', *Haagse Courant*, 30 april 1988.
- 10 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1005.
- 11 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 955: Ton Oostveen, 'Het monument. De kritiek op Lou de Jong. Discussie over de 'boekhouder van de oorlog'', *De Tijd*, 15 april 1988.
- 12 J.Th.M. Bank, *Oorlogsverleden in Nederland*, Oratie Erasmus Universiteit 27 oktober 1983 (Baarn 1983), 4, 21 en 27.
- 13 J.C.H. Blom, 'In de ban van goed of fout? Wetenschappelijk-

- ke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland', in Blom (red.), *Crisis, bezetting en herstel*, 102-120, aldaar 104-106. Jerry Goossens, 'Ik heb Lou de Jong niet aangevallen', *Het Parool*, 3 januari 1998. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 119-120.
- 14 Blom, 'Nederland onder Duitse bezetting', *AGN* 1982, in Blom (red.), *Crisis, bezetting en herstel*, 56-101, aldaar 57.
- 15 Tiende stelling bij proefschrift van J.C.H. Blom, *De muiterij op de zeven provinciën. Reacties en gevolgen in Nederland* (Bussum 1975).
- 16 *Dagblad van Noord-Limburg*, 23 april 1988 (Interview met Hans Blom).
- 17 Blom, 'In de ban van goed of fout?', in Blom (red.), *Crisis, bezetting en herstel*, 105.
- 18 De Keizer, *Kostelijk*, 16. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 24.
- 19 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 684. Van der Heijden brengt de vier aandachtspunten van Blom – continuïteit, terughoudend moreel perspectief, accommodatie en internationalisering – samen onder de gemeenschappelijke noemer 'normalisering'. De Haan, *Na de ondergang*, 39 en 41.
- 20 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 762-766: Kossmann, 'Continuïteit en discontinuïteit', *Ons Erfdeel* 28, nr. 5 (1985): 659-668, aldaar 667.
- 21 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 132-151, aldaar 142. Schöffer, *TvG* 84 (1971), 536-551. Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, n: Van Doorn, *Draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 186.
- 22 Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 180.
- 23 Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 115. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 682.
- 24 Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 107. Van Doorn spreekt met een variant op 'onverstoortbaar' van 'onverdroten'.
- 25 Kossmann, 'Continuïteit en discontinuïteit', *Ons Erfdeel* 28, nr. 5 (1985): 659-668, aldaar 661 en 663.
- 26 NIOD, 701, 2de Kwartaalverslag 1968, 14-15. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 29.
- 27 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1107-1123 ('Nabeschouwing'),

- aldaar 1107 (overzicht van de serie) en 1116-1117 (de drie grote veranderingen die een breuk vormen met het vooroorlogs verleden). De Jong beantwoordt in zijn Nabeschouwing een viertal overkoepelende vragen: (1) De houding van het Nederlandse volk tegenover de bezetter; (2) De grote betekenis van Wilhelmina; (3) De drie gevolgen van WOII voor Nederland; (4) De plaats WOII in de Nederlandse geschiedenis. De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185, aldaar 184 (NHG-lezing, 21 oktober 1988). Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 506, 680 en 682.
- 28 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1044-1066, aldaar 1046-1047. J.C.H. Blom, 'Ludovica locuto, porta aperta. Enige notities', *BMGN* 105 (1990), 244-264. Blom poneert dat 'De Jong zich met deze uiteenzettingen in feite aan de zijde [plaatst] van diegenen die de continuïteit in de ontwikkelingen sterker achten dan de in bepaalde opzichten zeker ook aanwezige breuken in het geschiedverloop'.
- 29 Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 113.
- 30 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1120.
- 31 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185 (NHG-lezing 21 oktober 1988), aldaar 184-185.
- 32 Maria Shiakowsky, 'Loe de Jong, ons levende oorlogsmonument', *Het Parool*, 23 april 1988. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1037.
- 33 Jan Bank, *de Volkskrant*, 23 april 1988. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1037-1038: Jan de Roos, 'De Jong is eindelijk klaar, maar niet heus', *Haarlems Dagblad*, 22 november 1988. Deel 14, 1039-140: Jan Bank, 'De Jong raffelt antwoorden af in laatste deel', *de Volkskrant* 22 november 1988.
- 34 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 78. NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1981. De Jong, Nota 'Voltooiing van het Geschiedwerk', februari 1981, 1 en 6.
- 35 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xviii en xxii.
- 36 W.W. Mijnhardt (red.), *Kantelend geschiedbeeld. Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht 1983). De Jong wordt in dit overzichtswerk nauwelijks genoemd. A.H. Huussen e.a. (red.), *Historici van de twintigste eeuw* (Utrecht 1981). In deze portretengalerij van historici van de twintigste eeuw werd

De Jong nog niet opgenomen.

- 37 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 65.
- 38 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1011. Op de eerste rij zaten voorts de ministers van Onderwijs en Justitie, drs. W.J. Deetman en mr. F. Korhals Altes, aangevuld met de staatssecretaris van Onderwijs, mevrouw drs. N.J. Ginjaar-Maas, de secretaris-generaal, dr. G.H. Scholten en de directeur-generaal Hoger Onderwijs, dr. ir. B. Okkerse.
- 39 De Jong, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk* 28 april 1988, 25.
- 40 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 959: *Het Vrije Volk*, 28 april 1988.
- 41 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 959: *Algemeen Dagblad*, 19 april 1988.
- 42 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 985-986, 987 en 1013.
- 43 Informatie van de directeur van de Kanselarij der Nederlandse Orden in Den Haag, e-mailbericht, mw. L. Walburg namens mr. J.C. van Ingen, 5 november 2010. A.J. van der Leeuw werd benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw bij Koninklijk besluit van 4 april 1985 nr. 89 in zijn hoedanigheid van Voorzitter van de Uitkeringsraad Vervolgingslachtoffers. Deze benoeming geschiedde op de voordracht van de CDA minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, drs. L.C. Brinkman. Behalve de officiële toelichting doet de Kanselarij geen mededelingen over afwegingen bij het wel of niet toekennen van eventuele kandidaten voor decoratie.
- 44 Deetman, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk*, 28 april 1988, 5-6.
- 45 Deetman, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk*, 28 april 1988, 7, noot 1, en 9. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1018-1019: *NRC Handelsblad*, 8 juni 1988.
- 46 Manning, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk*, 28 april 1988, 14, 15 en 18.
- 47 Koger, directeur Staatsuitgeverij, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk*, 28 april 1988, 20-21.
- 48 De Jong, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk*, 28 april 1988, 24 en 27.
- 49 *NRC Handelsblad*, 3 mei 1988. Tom Oostveen, 'Het monu-

- ment', *De Tijd*, 15 april 1988, 28-31, aldaar 28.
- 50 NIOD, 707, Toespraak ter gelegenheid van de uitreiking van de D.A. Thiemeprijs aan dr. L. de Jong door de voorzitter van de Vereniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, G.P.J. Schouten, 27 juni 1988, Concertgebouw Amsterdam.
- 51 NIOD, 823, 71, Rede uitgesproken door prof. dr. L.M. de Rijk ter gelegenheid van de uitreiking van de Gouden Ganzenveer op donderdag 22 december 1988, Eerste Kamer der Staten-Generaal, Den Haag, 3. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 67.
- 52 NIOD, 823, 71, Rede Gouden Ganzenveer De Swaan, 22 december 1988, 1-13, aldaar 9 en 12.
- 53 NIOD, 823, 71, Rede Gouden Ganzenveer Bank, 22 december 1988, 1-5, aldaar 1. Rede De Swaan 22 december 1988, 1-13, aldaar 12.
- 54 NIOD, 823, 71, Rede Gouden Ganzenveer Bank, 22 december 1988, 1-5, passim.
- 55 NIOD, 823, 71, Rede De Swaan, 22 december 1988, 1-13, passim. De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1067-1074.
- 56 NIOD, 823, 71, Rede De Swaan, 22 december 1988, 11.
- 57 De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 14, 1072. Ook in A. de Swaan, 'Een huisaltaar voor het oorlogsverleden', *NRC Handelsblad*, 24 december 1988. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 94. Klein, 'Louis de Jong, herdenking door P.W. Klein', *Levensberichten en herdenkingen 2007*, KNAW, 32-38, aldaar 38 (Klein noemde De Jongs werk 'groot en meeslepend').
- 58 NIOD, 823, 53, brief Bram de Swaan aan Loe de Jong, 22 juli 1991.
- 59 Simon Schama, 'Foreword', in *Erasmus Lectures 1988*, De Jong: vii-xiii, aldaar x.
- 60 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.
- 61 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 18.
- 62 Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 94.
- 63 NIOD, KBI 3667. 'Geschiedschrijver dr. L. de Jong: "ik ben een halve monnik"', *Elseviers Magazine*, 28 oktober 1972, 101-109,

- aldaar 108-109. Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 94.
- 64 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 132-151, aldaar 137: Schöffers, *TvG* 84 (1971), 536-551.
- 65 Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, II, noot 138: Frits Abrahams, Interview met A.J. van der Leeuw, *NRC Handelsblad*, 4 mei 1991.
- 66 De Jong, *Duitse colonne*, 445-483 (verantwoording), aldaar 447-448 en 483 (cursivering De Jong. Deze Verantwoording is alleen in de originele dissertatie-uitgave van Van Loghum-Slaterus opgenomen en niet in de populaire editie van Meulenhoff). Zie ook De Jongs stelling XII: 'De geschiedenis van de eigen tijd kan beter dan die van de vroegere perioden licht werpen op de voor de historische wetenschap fundamentele vraag van de verhouding tussen "werkelijkheid" en "beeld".' Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, II, noot 157.
- 67 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, vii. Deel 13, 16 en 33.
- 68 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 136: Schöffers, *TvG* 84 (1971), 536-551.
- 69 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 214. NIOD, 303, map 'Geschiedwerk L. de Jong' – Opmerkingen. Memorie van Punten voor deel 4, opgesteld voor de discussie op 21 februari 1972, 4.
- 70 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 16.
- 71 VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. De Jong*, II mei 1980. VPRO-televisieprogramma *Zomergasten*, 4 juni 1989, Peter van Ingen ontvangt Loe de Jong.
- 72 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror* (1985): 216-228, aldaar 223.
- 73 De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 33, noot 1, 34 en 78. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 186.
- 74 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1035, noot 4, en 1037: Jan de Roos, *Haarlems dagblad*, 22 november 1988.
- 75 NIOD 823, 71, Rede Bank Gouden Ganzeveer 22 december 1988, 1-5, aldaar 5.
- 76 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1044-1066, aldaar 1059-1061: J.C.H. Blom, '*Ludovica locuto, porta aperta*. Enige notities',

- BMGN 105 (1990), 244-264.
- 77 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83, aldaar 74. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 117, noot 157. Van Doorn schrijft geïrriteerd in zijn noot 157: 'De hierbij behorende voetnoot [De Jong, *Koninkrijk*, deel I, vii, noot 1], de eerste van duizenden, bevat een onjuiste verwijzing; het genoemde paginacijfer bestaat niet.' De handelseditie van De Jongs dissertatie die Van Doorn raadpleegde, eindigt op bladzijde 441. Dit citaat staat echter wel degelijk in de dissertatie-uitgave van Van Loghum-Slaterus, 447-456 (Verantwoording), aldaar 448.
- 78 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 304. Conny Kristel, 'Nut en Nadeel', *NRC Handelsblad*, 6 juli 1991.
- 79 Berkelaar en Palm, *Ik wil wekken en waarschuwen*, 103.
- 80 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 215, brief Van der Beugel aan De Jong, 1970.
- 81 Kromhout, *Brieven aan Loe de Jong*, 220-221, brief De Jong aan vvd-senator Harm van Riel, 25 januari 1971.
- 82 Carey, 'The press, public opinion, and public discourse', in Theodore L. Glasser en Charles T. Salmon (red.), *Public opinion and the communication of consent* (New York 1995), 373-402, aldaar 397: 'Since 1934 American broadcasting lived under the fairness doctrine which attempted to make a public interest articulate by requiring broadcasters to examine issues of public importance and to reflect all sides of political issues.'
- 83 De Jong, *Relativiteit*, 5.
- 84 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 25.
- 85 De Jong, *Relativiteit*, 11-12.
- 86 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 1263. Deel 12, 1109. Deel 13, 78. De Keizer, *Kostelijk*, 16.
- 87 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *Draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 183 en 186.
- 88 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 78.
- 89 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 136: Schöffner, *TvG* 84 (1971), 536-551. Jan Rogier, 'Grootste schoolmeester van Nederland',

- de Volkskrant* 1 mei 1965.
- 90 De Keizer, *Kostelijk*, 16.
- 91 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83.
- 92 Deetman, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk* 28 april 1988, 5-12, aldaar 8.
- 93 NIOD, 712, Doos: 'De Jong 60 - jaar en De Jong - afscheid', 'Toespraak van dr. L. de Jong ter gelegenheid van zijn afscheid als directeur van het NIOD, 27 april 1979, 8. Van Doorn, *Gevangen*, 113.
- 94 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 189 en 193.
- 95 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 29.
- 96 De Keizer, *Kostelijk*, 17.
- 97 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1109. De Jong, *Relativiteit*, 12. De Jong, 'Ontstaan en achtergrond', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 28-29. De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185 (NHG-lezing 21 oktober 1988), aldaar 178-179.
- 98 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', *Clio's mirror*, 225.
- 99 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 1044-1066, aldaar 1046 en 1050. Blom, 'De oorlog na de oorlog. Voordracht bij de herdenking van zestig jaar Stichting 1940-1945', 13 oktober 2004, in Blom, *In de ban van goed en fout*, 121-131, aldaar 122-123. Lagrou, *Nazi occupation*, 306.
- 100 Von der Dunk, *Mensen, machten*, 81-82. De Keizer, *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 16.
- 101 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 71 en 77.
- 102 (1) De Jong, *De relativiteit van de geschiedschrijving*, Cleveringa-lezing 26 november 1982 (Leiden 1983). (2) De Jong, 'Epiloog' (lezing 8 mei 1985), in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?* (Utrecht 1985), 185-193. (3.) De Jong, 'Ontstaan en achtergrond van mijn werk', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout* (Franeker 1986), 19-29, aldaar 25. (4) De Jong, *De actualiteit van de Tweede Wereldoorlog*, Alexander Hegius Lezing (Deventer 1989) (5) De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2

- (1990): 178-185 (NHG-lezing 21 oktober 1989), aldaar 181-182.
- 103 De Jong, *Tussentijds*, 15 en 20.
- 104 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 2. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 101, noot 70. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 20 en 84. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 550, noot 21, en 681, noot 2.
- 105 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, aldaar 86, noot 4: Memorie van Punten, opgesteld voor de discussie op 14 januari 1969 (deel 2), 29.
- 106 VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980.
- 107 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 637 (Begeleidingscommissie deel 10b, 8 april 1982). Van der Heijden, *Grijs verleden*, 406, noot 126.
- 108 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 24.
- 109 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 110 Jessica Durlacher, 'De doorzetter', *De Tijd*, 15 december 1989, 66-72, aldaar 72.
- 111 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 112 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 79.
- 113 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 407 en 426. Paul van 't Veer deed deze uitspraak in het NOS-televisieprogramma *Markant*, 29 april 1974 (heruitzending op 30 april 1975), interviews door Jan Bank.
- 114 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 258-269, aldaar 269: Paul van 't Veer, *Hollands Maandblad*, 318 en 319, mei-juni 1974, geciteerd in Jan Bank, *Oorlogsverleden in Nederland*, inaugurale rede EUR, 27 oktober 1983, 29. Ook geciteerd in Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *Draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 183. Van Doorn, *Gevangen*, 114. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 681.
- 115 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, brief De Jong aan Paul van 't Veer, 19 juli 1974.
- 116 Kossmann, 'Continuïteit en discontinuïteit', in *Ons Erfdeel*

- 28, nr. 5 (1985): 659-668, aldaar 660.
- 117 Jan Bank, *de Volkskrant* 23 april 1988.
- 118 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 69 en 79.
- 119 Visser en Van der Heijden, 'Dit is hartebloed. Loe de Jong, het werk, de critici', *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.
- 120 Von der Dunk, *Mensen, machten*, 62-84, aldaar 67, 70-71, 75 en 79-80.
- 121 Van Doorn, *Gevangen*, 43, 113-114 en 117-119.
- 122 Van Doorn, *Gevangen*, 117 en 121.
- 123 Van der Boom, 'We leven nog', 10.
- 124 Rob Soetenhorst en Ite Rümke, 'Mijn publiek bestond oorspronkelijk uit één persoon, dat ben ik', *NRC Handelsblad*, 14 mei 1983.
- 125 Den Doolaard, *Zaak van 't Sant*, 107.
- 126 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *Draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 188-189.
- 127 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 69.
- 128 Simon Schama, 'Foreword', in *Erasmus Lectures 1988*, De Jong, vii-xiii, aldaar vii.
- 129 Jan Dirk Snel, 'De grijze massa was goed', *Trouw*, 30 april 2011.
- 130 Van Doorn, *gevangen*, 78.
- 131 Blom, 'Nederland onder Duitse bezetting' (*AGN*, 1982), in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 56-101, aldaar 57.
- 132 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83, aldaar 79.
- 133 Jan Bank, *de Volkskrant*, 23 april 1988.
- 134 NIOD, 823, 71, Rede Bank Gouden Ganzeveer 22 december 1988, 3.
- 135 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *Draagbare Van Doorn*, 179-189, aldaar 184 en 187. Van Doorn, *Gevangen*, 44.
- 136 De Jong, *Koninkrijk*, deel 7, 1263-1264, noot 2. Deel 12, 1109. Deel 13, 78. De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185 (NHG-lezing 21 oktober 1989), aldaar 179 en 181-182. De Keizer, *kostelijk*, 16.

- 137 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 86.
- 138 Simon Schama, 'Foreword', in *Erasmus Lectures*, De Jong, vii-xiii, aldaar viii. Pam, *Onderzoekers van de oorlog*, 98.
- 139 IISG, VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 140 Blom, 'In de ban van goed of fout? (12 december 1983)', in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 102-120, aldaar III, noot 30: E.H. Kossmann met assistentie van W.E. Krul, *Winkler Prins der Nederlanden, Deel 3. De Lage Landen 1780 tot 1970* (Amsterdam 1977), 267-286 (hoofdstuk over de Tweede Wereldoorlog). P.E. Mazel, *In naam van het recht... De Hoge Raad en de Tweede Wereldoorlog* (Gouda 1984), 6, noot 2 en 3. Van der Boom, 'We leven nog', 8. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 265, noot 92 en 265-266. Van de Reijt, *Zestig jaar herrie*, 68.
- 141 Blom, 'Nederland onder Duitse bezetting', *AGN* 1982, in Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 56-101, aldaar 68.
- 142 Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, 31.
- 143 Van Doorn, *Gevangen*, 119-120.
- 144 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185, aldaar 181.
- 145 Bijvoorbeeld: De Jong, *Koninkrijk*, deel 11b, 688.
- 146 Onder meer in De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 551. Deel 12, 46, 187 en 386.
- 147 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, vi.
- 148 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 556. Deel 12, 1113.
- 149 De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, 134 en 157.
- 150 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105 (1990), nr. 2: 178-185, aldaar 180-181 (NHG-lezing 21 oktober 1988).
- 151 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, 867-868. Vgl. deel 6, 799-862 (over April-mei stakingen 1943), aldaar 806, 811 en 837.
- 152 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 577-478.
- 153 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185 (NHG-lezing 21 oktober 1988), aldaar 181.
- 154 Visser en Van der Heijden, *NRC Handelsblad*, 23 april 1988.

HOOFSTUK 29

- 1 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 2 IISG, BG GC7/93, KRO-radioprogramma *Echo*, Radio 1, 19 april 1988, interview Twan Huys met De Jong (vragen 11-13). RVU-televisieprogramma *Hofland in gesprek met De Jong*, 10 maart 1993, 28.
- 3 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1981, De Jong, Nota 'Voltooiing van het Geschiedwerk', februari 1981, 1-6, aldaar 1 en 6. In dit plan sprak De Jong nog van een samenvatting van *Het Koninkrijk* met een omvang van 400 bladzijden. Frits Groeneveld, 'Tot mijn tachtigste een volle werkweek', *NRC Handelsblad*, 22 november 1988. De Jong, 'The Dutch government in exile', in Foot (red.), *Holland at war against Hitler*, 11.
- 4 Beunders, "Zeg maar Loe", in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 167.
- 5 Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 6 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 7 mei 1984. NIOD, 823, 91, brief A. Michael Spence, Dean Harvard University aan L. de Jong, 20 november 1984. De Jong, *Voordrachten Harvard*, 7.
- 7 De Jong, *Opkrabbelen*, 6-7. Schama, 'Foreword', in De Jong (red.), *The Netherlands and Nazi Germany*, vii-xiii, aldaar xii. Gesprek Jan van de Lande, 30 augustus 2006. Gesprek Moshe en Mineke Zwarts, 2 april 2008.
- 8 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 9 De Jong, *Opkrabbelen*, 47.
- 10 Schama, 'Foreword', in *The Netherlands and Nazi Germany*, De Jong, vii-xiii, aldaar xii.
- 11 Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 103.
- 12 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 84.
- 13 De Jong, *Voordrachten Harvard*, 19-20 en 31-32.
- 14 Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 215.
- 15 Schama, 'Foreword', in *The Netherlands and Nazi Germany*, De Jong, vii-xiii, aldaar xiii.

- 16 De Jong, *Voordrachten Harvard*, 36-39 en 54, 64 en 77.
- 17 NIOD, 823, 83, Author agreement, publisher Aida D. Donald, Editor-in-Chief, Harvard University Press, with author L. de Jong, 20 april 1989.
- 18 NIOD, 823, 83, Aida D. Donald, Editor-in-Chief, Harvard University Press to L. de Jong, 12 juni 1990. Aida D. Donald, Editor-in-Chief, Harvard University Press to L. de Jong, 28 juni 1993. Schama, 'Foreword', in *The Netherlands and Nazi Germany*, De Jong, vx-xi. Harvard University Press was ook bereid geweest de Engelstalige samenvatting van *Het Koninkrijk* als one-volume work uit te geven. De Jong moest dit project wegens gezondheidsproblemen laten varen.
- 19 NIOD 823, 19, contract SDU, uitgever G. van der Meulen met auteur L. de Jong, 14 maart 1989. Gesprek Geert van der Meulen, 11 november 2008 en 23 november 2010.
- 20 Piersma, *Drie van Breda*, 160.
- 21 Fühner, *Nachspiel*, 434-435 en 443.
- 22 NIB&G, *NOS Journaal* 24 januari 1989.
- 23 De Jong, *Hegius lezing*, 27. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 84, noot 87.
- 24 Piersma, *Drie van Breda*, 188.
- 25 NIOD 823, 52, vertrouwelijke brief minister-president R.F.M. Lubbers aan dr. L. de Jong op zijn privéadres Westerwoldestraat 3 in Amsterdam, Den Haag, 3 mei 1989.
- 26 Loe de Jong (EXPOGÉ), 'Toespraak op de erebegraafplaats te Bloemendaal', 10 mei 1989, 1-2. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 84, noot 88.
- 27 Piersma, *Drie van Breda*, 189 en 198.
- 28 De Jong, *Opkrabbelen*, 5. Het idee om zijn legendarische serie *De Bezetting* nieuw leven in te blazen, rees niet pas in 1985 of '86, maar was een aloude wens van De Jong.
- 29 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 16 mei 1978, brief J.L. de Troije (lid NOS Raad van Beheer Programmazaken Televisie, opvolger van Rengelink) aan De Jong, 13 juni 1978. NIOD, KB 1593A, *Het Vrije Volk*, 11 januari 1978. Wouter van Kooten, 'De Bezetting, tv-serie uit stenen tijdperk totaal vernieuwd', *KRO Studio*, 49 (63), nr. 3126, tweede week december 1989. Bank, *Oorlogsverleden in Nederland*, 17-18. Vos, *Televisie en bezetting*, 232, noot 64.

- 30 Beunders, "Zeg maar Loe", in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 167, noot 116: NOS archief, brief Anstadt aan Kloos, 21 februari 1978.
- 31 Vos, *Televisie en bezetting*, 110.
- 32 Beunders, "Zeg maar Loe", in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 167, noot, noot 118: *De pers over ... De Bezetting*, afd. Dokumentatie & bibliotheek NOS.
- 33 Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 34 Vos, *Televisie en bezetting*, 195-196, noot 97: *Vrij Nederland*, 2 februari 1979, 197 en 227 en 231.
- 35 De Jong, *Opkrabbelen*, 5. Vos, *Televisie en bezetting*, 232.
- 36 Wijfjes, VARA, 176, 317, 364 en 404.
- 37 Vos, *Televisie en bezetting*, 232, noot 63: H.W. von der Dunk bij de opening van de manifestatie "Vrijheid" in Utrecht, geciteerd in *de Volkskrant*, 17 april 1985. De Jong, *Opkrabbelen*, 5-7.
- 38 NIOD, 823, 83, brief Ben Elkerbout aan De Jong, 25 mei 1987. Interne notitie De Jong met Ben Elkerbout, Belbo, over *De Bezetting*, 17 juli 1987. De Jong, *Opkrabbelen*, 5 en 7.
- 39 Wijfjes, VARA, 344, 370 en 571.
- 40 NIOD, 823, 83, brief L. Kool, adjunct-directeur NOS Televisie, aan De Jong, 27 november 1987. De Jong, *Opkrabbelen*, 6-7.
- 41 NIOD, 823, 83, brief De Jong aan L. Kool, 21 december 1987. Overeenkomst H.P. Prins, Belbo Film Productions en De Jong, 13 juli 1988. Vos, *Televisie en bezetting*, 233, noot 65: brief Henk Suër aan Chris Vos, 15 maart 1995. *De Volkskrant* 28 april 1988.
- 42 NIOD, KB 1593A, 'Heruitzending *De Bezetting* leidt tot ruzie', *de Volkskrant* 28 april 1988. Gerard Mulder, 'Loe de Jong, de onstuitbare', *Elsevier* 23 april 1988, 18-26, aldaar 26 (Niet in De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 931-944; het geciteerde artikel is hier afgebroken op laatste bladzijde waardoor de laatste 11 alinea's zijn weggevallen). Gerard Mulder schreef dat De Jong een kwart ton honorarium per aflevering vroeg. Belbo-directeur Harry Prins noemde dit uitgelekte nieuwtje 'onsmakelijk'. Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 43 NIOD, 823, 83, Interne notitie De Jong met Ben Elkerbout, Belbo, over *De Bezetting*, 17 juli 1987. Overeenkomst H.P.

- Prins, Belbo Film Productions en De Jong, 13 juli 1988 (artikel 7, 8 en 9). De Jong, *Opkrabbelen*, 7.
- 44 NIOD, 823, 83, Overeenkomst H.P. Prins, Belbo Film Productions en De Jong, 13 juli 1988.
- 45 NIOD, 823, 83, Overeenkomst L. Kool, adjunct-directeur NOS Televisie, en H.P. Prins, Belbo Film Productions, 13 juli 1988. Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 46 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juli 1989. Vos, *Televisie en bezetting*, 232-234. Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007. *Wold at War* was geproduceerd door Thames TV, geregisseerd door Jeremy Isaacs en gepresenteerd door Orson Welles. Een graficusredacteur maakte zo'n 250 computeranimaties voor *De Bezetting na 50 jaar*, een techniek die toen in opkomst was. In de nieuwe serie werden ongeveer 600 nieuwe beeldfragmenten verwerkt, gemiddeld bijna 30 per aflevering
- 47 De Jong, *Opkrabbelen*, 5-8 en 28. Vos, *Televisie en bezetting*, 234. Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 48 Sietse van der Hoek, 'Nieuwe *Bezetting* van De Jong weet weer te boeien', *de Volkskrant* 15 december 1989. De Jong, *Opkrabbelen*, 5-9. Vos, *Televisie en bezetting*, 233 en 237-238. Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 49 De Jong, *De Bezetting na 50 jaar*, 2de deel, 209-210 (aflevering 8 'De Jodendeportaties'). De Jong, *Herinneringen II*, 193. NIOD, KBII 1995A, Ad van Liempt, 'De *Bezetting* deel 8: Het meisje uit de goederenwagon', *De Tijd*, 2 februari 1990.
- 50 NIOD, 823, 83, Overeenkomst (artikel 2) H.P. Prins, Belbo Film Productions en De Jong, 13 juli 1988. De Jong, *Opkrabbelen*, 22. Vos, *Televisie en bezetting*, 234.
- 51 Deze paragraaf is mede gebaseerd op gesprekken met familieleden, collega's, vrienden en kennissen van Loe de Jong en Riel van Duren. In chronologische volgorde: Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Jan van de Lande, 15 maart 2006. Ad van Liempt, 20 juli 2007. Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Monique van Kessel, 29 januari 2008. Margriet Boerhave, 19 mei 2008.
- 52 NIOD, 823, 12, Handgeschreven brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 21 oktober 1990.

- 53 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 54 De Jong, *Opkrabbelen*, 9, 12-14.
- 55 NIOD, 823, 83, Medisch rapport AMC door neuroloog I.H. Kwa, 16 augustus 1989. Het AMC heette destijds nog AZA, Academisch Ziekenhuis Amsterdam. De Jong, *Opkrabbelen*, 13-19.
- 56 De Jong, *Opkrabbelen*, 20-23.
- 57 NIOD, 823, 30, Aad Wagenaar, 'Eigen historie van 's lands geschiedschrijver', *Haagse Courant*, 10 maart 1993. De Jong, *Opkrabbelen*, 29, 30, 32 en 39.
- 58 Joop van Tijn, 'Opkrabbelen', *Vrij Nederland*, 23 juni 1990. De Jong, *Opkrabbelen*, 29-38, 53, 61 en 67.
- 59 NIOD 823, 83, Overeenkomst (artikel 7, 8 en 9) H.P. Prins, Belbo Film Productions en De Jong, 13 juli 1988. De Jong, *Opkrabbelen*, 39. Wijfjes, VARA, 258.
- 60 NIOD, 823, 83, brief R.M. Swanenburg aan De Jong, Huizen, woensdag 27 september 1989. NOS-televisieprogramma *Lopend Vuur*, interview Leonie Jansen met Pier Tania, 5 oktober 1989. Cameron en Vermeiden, 'Naschrift', *CBG-Nieuws* 14 (herfst 1990), 18. De Jong, *Opkrabbelen*, 40-41.
- 61 Joop van Tijn, 'Opkrabbelen', *Vrij Nederland*, 23 juni 1990. De Jong, *Opkrabbelen*, 58. Vos, *Televisie en bezetting*, 247.
- 62 NTS-televisieprogramma *De Bezetting toen en nu*, Nederland 3, zondag 13 december 1989 van 12.45 tot 13.15 uur. De uitzending volgde meteen na het discussieprogramma *Het Capitool*. NTS-radioprogramma *Met het oog op morgen*, 13 december 1989, interview Berend Boudewijn met Ad van Liempt.
- 63 NIB&G, *TROS TV-show* (presentatie Ivo Niehe), 16 januari 1990. Joop van Tijn, 'Opkrabbelen', *Vrij Nederland*, 23 juni 1990. De Jong, *Opkrabbelen*, 59, 65 en 76.
- 64 NIOD, 823, 30, André Horlings, 'Als ik het had geweten; documentaire De Jong', *Apeldoornse Courant*, 10 maart 1993. Ischa Meijer over De Jong.
- 65 Ischa Meijer, 'Het joodse leiderschap gerehabiliteerd', *Het Parool*, 23 januari 1990.
- 66 Gesprek Ies Lipschits, 14 februari 2008.
- 67 De Jong, *Opkrabbelen*, 12, 20, 77, 84 en achterflap. De Jong

- kreeg in 1989 geen hersenbloeding (springen van de aderen; circa 20 procent van de Cerebrovasculair Accident (cva)-gevallen), zoals in 1969, maar een hersentrombose of -infarct (verstopping van de bloedvaten; circa 80 procent van de cva-gevallen).
- 68 NIOD, 823, 83, Auteurscontract *Opkrabbelen*, G.R. van der Meulen, uitgever SDU en L. de Jong [ongedateerd; voorjaar 1990]. De oplage was 4000 exemplaren en het auteurshonorarium bedroeg de gebruikelijke 15 procent. De Jong, *Opkrabbelen*, 32, 41, 59, 68, 75 en 89-94.
- 69 Marja Vink, 'Ergens ben je al een beetje dood', *Tijdschrift voor Psychiatrie*, februari 1991.
- 70 RTL-televisieprogramma *Prime Time Show*, 21 juni 1990, presentatrice Diewertje Blok praat met Loe de Jong.
- 71 Joop van Tijn, 'Opkrabbelen', *Vrij Nederland*, 23 juni 1990.
- 72 De Jong, *Opkrabbelen*, 8.
- 73 Vos, *Televisie en bezetting*, 237.
- 74 Vos, *Televisie en bezetting*, 238-240. Chris Vos, 'Een onverschillige geschiedenis?', in *Jaarboek Mediageschiedenis 5* (1993), 227-260, aldaar 255.
- 75 Cameron en Vermeiden, "'De Bezetting' heeft haar glans verloren', *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43, aldaar 41.
- 76 Josje Damsma, *Nazis in the Netherlands: A social history of National Socialist collaborators, 1940-1945* (Amsterdam 2013), 8-9, aldaar 9, noot 9, en 27. De Jongs visie op de individuele NSB'er is altijd het eendimensionale statistische beeld gebleven van een aanhanger van een sociaal maatschappelijk geïsoleerde en on-Nederlandse politieke beweging.
- 77 Vos, *Televisie en bezetting*, 242-244.
- 78 De Jong, *De Bezetting na 50 jaar*, 2de deel, 208-209 (aflevering 8: 'De Jodendeportaties').
- 79 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 80 De Jong, *Voordrachten Harvard*, 45-46. Vos, *Televisie en bezetting*, 240-241.
- 81 Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, 1989, 144 en 149. Vos, *Televisie en bezetting*, 242, noot 90. Vos schrijft dat 'een verder oordeel [van De Jong] over de houding van de ambtenaren

- ontbreekt', maar De Jong noemt dit nieuwere inzicht wel de-
gelijk.
- 82 De Jong, *Koninkrijk*, deel 5, 480.
- 83 NIOD, 823, 52, NOS Bulletin Kijk- en Luisteronderzoek *De Be-
zetting*, 25 april 1990.
- 84 Vos, *Televisie en bezetting*, 244.
- 85 Beunders, 'moderne media', 169, noot 130: *de Volkskrant* 12
april 1995.
- 86 Vos, *Televisie en bezetting*, 245: Tamar, *Vrij Nederland*, 1 febru-
ari 1990.
- 87 Leontine Veerman, 'Goed of fout mag geen norm zijn bij
vastleggen van geschiedenis', *NIW*, 13 april 1990.
- 88 Vos, *Televisie en bezetting*, 245: Jan Blokker, *de Volkskrant* 27
januari 1990.
- 89 NIOD, KBII 1995A. Jan Blokker, *VPRO-gids* 27 januari-2 febru-
ari 1990. Cameron en Vermeiden, 'De Bezetting' heeft haar
glans verloren', *CBG-Nieuws* 12 (voorjaar 1990), 38-43, aldaar
42.
- 90 NIOD, 823, 52, NOS-Bulletin Kijk- en Luisteronderzoek *De
Bezetting*, 25 april 1990. Vos, *Televisie en bezetting*, 243-244.
Beunders, "Zeg maar Loe", in De Keizer (red.), *De Jong en
zijn Geschiedwerk*, 168.
- 91 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen,
maar de kracht ontbreekt', *Parool*, 11 maart 1993.
- 92 Vos, *Televisie en bezetting*, 247 en 260.
- 93 NIOD, 823, 83, brief Leo Kool aan De Jong, 13 januari 1992.
- 94 NIOD, 823, 83, Overeenkomst (artikel 12) H.P. Prins, Belbo
Film Productions en De Jong, 13 juli 1988.
- 95 NIOD, 823, 83, Overeenkomst (artikel 10) L. Kool, adjunct-di-
recteur NOS Televisie, en H.P. Prins, Belbo Film Productions,
13 juli 1988.
- 96 NIOD, 823, 83, brief Ary Langbroek aan De Jong, 6 september
1989.
- 97 SDU-Archief, Dossier De Jong, brief Geert van der Meulen
aan De Jong, 1 april 1992.
- 98 NIOD, KBII 1595A, *Vrij Nederland*, 12 september 1992.
- 99 NIOD, 823, 83, Uitnodiging *De Bezetting* op 3 april 1992,
maart 1992.

- 100 Brief M.C. Groeneveld, Interalia bv, aan H. Prins, Belbo, 27 december 1989. *De Bezetting* op video kostte per los deel f45,-. De eerste 10 banden kostten f399,- en de gehele set van 21 exemplaren f795,-.
- 101 Prof. dr. L. de Jong, *De Bezetting, 1940-1945* op zes dvd's. Ondertitel: 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog'. ISBN 8713053010712. De prijs bedroeg tussen de 15 en 20 euro.
- 102 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, XIII, noot 1: De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 76-77, noot 1: 1ste Kwartaalverslag 1968, 10-11.
- 103 De Jong, *Koninkrijk*, deel 4, IX.
- 104 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, xiii en 258-269, aldaar 259: Paul van 't Veer, *Hollands Maandblad* 318/319 (mei/juni 1974).
- 105 VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980.
- 106 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 23 april 1981, De Jong, Nota 'voltooiing Geschiedwerk', februari 1981, 4, 8 en 11. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 30-31.
- 107 W.J. Deetman, Toespraak bij de voltooiing van *Het Koninkrijk* 28 april 1988, 5-12, aldaar 8.
- 108 De Jong, 'Ontstaan en achtergrond', in Abma e.a. (red.), *Tussen goed en fout*, 19-29, aldaar 25.
- 109 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, XIII.
- 110 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, XI-XII. De redactiecommissie bestond uit voorzitter prof. dr. Ernst Kossmann (1922-2003, RUG) en de leden prof. dr. Ivo Schöffer (1922-2012, RUL), prof. dr. Ad Manning (1929-1991, KUN), prof. dr. Jan Bank (1940, EU en UvA), prof. dr. Cees Fasseur (1938, RUL), drs. Harry Paape (1925-2001, NIOD) en drs. Peter Romijn (1955, NIOD).
- 111 Gesprek Ies Lipschits, 14 februari 2008.
- 112 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, XIV, XV en 322-323. Deel 13, 76-77. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 100, noot 67.
- 113 NIOD, 823, 52, Uitnodiging voor de presentatie van deel 14 op 13 mei 1991 van *Het Koninkrijk* namens de minister van Onderwijs, april 1991.
- 114 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 11 juni 1968, brief Bestuur aan Veringa, Minister van Onderwijs, 5 juni 1968. De Jong, *Koninkrijk*, deel 13, 66-67.

- 115 De Jong, 'Zelfkritiek', in *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185, aldaar 182.
- 116 NIOD, 823,52, De Jong, Dankwoord bij de verschijning van deel 14 van *Het Koninkrijk*, 13 mei 1991.
- 117 NIOD, 823, 83, Aida D. Donald, Editor-in-Chief, Harvard University Press to L. de Jong, 12 juni 1990. NIOD, 823, 30, brief De Jong aan C. Schulten, 22 juli 1993. Brief C. Schulten aan De Jong, 14 september 1994. Na de publicatie van *Herinneringen I* in de zomer van 1993 informeerde De Jong bij NIOD-directeur Cees Schulten of een medewerker van het Instituut een Engelse samenvatting zou kunnen schrijven van 500 tot 700 pagina's. Harvard University Press had in 1980 toegezegd deze te willen uitgeven. De Jongs verzoek strandde wegens gebrek aan budget.
- 118 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105 (1990), 2, 178-185, aldaar 183.
- 119 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-84, aldaar 80. 'De Jong locutus, causa finita' (vrij vertaald: 'Zodra De Jong zich heeft uitgesproken, is de zaak voorgoed beslecht'). De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 1044-1066, aldaar 1063. Blom herhaalde in de *BMGN* 105 (1990), 244-262 dat er geenszins sprake is geweest van 'De Jong locutus, causa finita', maar vooral in potjeslatijn van 'Ludovico locuto, porta aperta!'
- 120 Van Doorn, 'Morrelen', *De Tijd*, 17 mei 1991, in Van Doorn, *draagbare Van Doorn*, 180.
- 121 De Jong, *Register* (deel 15), ii.
- 122 NIOD, 823, 71, Rede A. de Swaan Gouden Ganzenvaar 22 december 1988, 1-13, aldaar 4. Gesprek Henk Hoffland, 20 maart 2008.
- 123 Gesprek Geert van der Meulen, 2 november 2005 en 11 november 2008.
- 124 NIOD, 823, 56, Barend Grutterink, "'Loe de Jong" in een handzame doos', *Haagse Courant*, 6 april 1995.
- 125 NIOD, 823, 83, Contract SDU en De Jong over pocketeditie *Koninkrijk*, 23 december 1994. De Jong ontving geen honorarium, maar een vast bedrag van f8,- per verkochte cassette tot 4000 exemplaren en f12,- daarboven.
- 126 Arjen Fortuin, '*Het Koninkrijk* was lang niet alles. Het weer-

- galoze oeuvre van prof.dr. L. de Jong (1914-2005)', *NRC Handelsblad*, 18 maart 2005.
- 127 *NOS-journaal* zondag 11 december 2011. Zie: <http://www.niod.nl/nl/koninkrijk> en <http://www.loedejongdigitaal.nl> (geraadpleegd op 20 augustus 2013).
- 128 Gesprek Peter Romijn, 24 mei 2006. Het NIOD coördineerde de prijs en slaagde erin om de Stichting Het Parool te committeren voor de volgende twee uitreikingen die in 1998 en 2000 plaatsvonden. Frank Westerman was in februari 2000 met zijn boek *De graanrepubliek* de vijfde en laatste laureaat. Een laatste reddingsactie om de prijs te continueren als 'Dr. L. de Jong fellowship' leverde geen nieuwe sponsors op.
- 129 NIOD, 823, 83, brief Kees Peters, SDU, aan L. de Jong, 11 augustus 1994.
- 130 NIOD, 823, 83, Aantekeningen ongedateerd [voorbereiding vergadering van 31 januari 1972]. De Jong, 'Uiteenzetting in de bestuursvergadering van 31 januari 1972.
- Uit de bronnen kunnen De Jongs totaalverdiensten uit zijn oeuvre bij benadering worden berekend. Begin 1972 maakte De Jong handmatig een berekening van de 5 procent honorarium die hij voor zijn *Koninkrijk* had ontvangen als compensatie voor gederfde neveninkomsten. De Rekenkamer hield zijn inkomstenstroom als rijksambtenaar tegen het licht nadat hier negatieve publiciteit over was ontstaan (zie hoofdstuk 19). Dit bedrag bevat De Jongs inkomsten uit zijn columns bij *Vrij Nederland* van 1948 tot 1969, zijn honorarium voor zijn boekpublicaties tot en met 1971 en zijn radio- en televisieoptredens bij de VARA en de NTS voor *De Bezetting*.
- Voor de periode erna zijn de honorariuminkomsten afgeleid uit zijn auteurscontracten bij de SDU, Querido, Meulenhoff, Howard Fertig in New York en Harvard University Press in Cambridge, Massachusetts op grond van de oplagecijfers die soms exact, soms bij benadering bekend zijn.
- Zijn inkomsten voor *De Bezetting na 50 jaar* zijn ook contractueel vastgelegd. De televisiedocumentaire leverde 283.500,- gulden op voor het schrijven van de eenentwintig scenario's. De Jong ontving het volle pond dankzij de *key person*-verzekeringopolis. De bijhorende boekserie leverde hem drie en

een halve ton op aan honorarium. Dit bedrag van 636.000,- gulden voor de 2de editie van *De Bezetting* beslaat meer dan een vijfde van zijn totaal verdiende honorarium. De enkele tienduizenden gulden die De Jong in de eerste helft van de jaren zestig met *De Bezetting* 1ste editie had verdiend, vallen erbij in het niet.

Omrekening koopkrachtwaarde via IISG-website: 'De waarde van de gulden/euro', <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php> (geraadpleegd op 2 september 2012).

HOOFDSTUK 30

- 1 Jessica Durlacher, 'De doorzetter', *De Tijd*, 15 december 1989, 66-72, aldaar 67. Aad Wagenaar, 'De prachtige ijdelheid van Loe de Jong', *Haagsche Courant*, 13 maart 1993.
- 2 Deze paragraaf is mede gebaseerd op gesprekken met familieleden, collega's, vrienden en kennissen van Loe de Jong en Riel van Duren. In chronologische volgorde: Lideke Heuwelkemeijer, 22 maart 2005. Roel de Jong, 27 september 2005. Thijs de Jong 8 oktober 2005. Geert van der Meulen, 2 november 2005. Marjoleine Oppenheim-Spangenberg, 9 november 2005. Hugo Siegelaar, 6 december 2005. Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Joost de Jong, 4 mei 2006. Jan van de Lande, 15 maart 2006 en 30 augustus 2006. Ad van Liempt, 20 juli 2007. Johannes Houwink ten Cate, 27 september 2007. Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Monique van Kessel, 29 januari 2008. Philip van Tijn, 20 maart 2008. Moshe Zwarts en Mineke Zwarts, 2 april 2008. Ageeth Scherphuis, 14 mei 2008. Margriet Boerhave, 19 mei 2008. Stella Mendels, 25 mei 2010.
- 3 De Jong, *Oprabbelen*, 82 en 85.
- 4 De Jong, *Oprabbelen*, 77, 78 en 80.
- 5 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Parool*, 11 maart 1993. Aad Wagenaar, 'De prachtige ijdelheid van Loe de Jong', *Haagsche Courant*, 13 maart 1993.
- 6 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft ge-

- dreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 7 NIOD, 823, 12, brief Thijs de Jong aan Abel de Jong, 9 april 1996. De Jong, *Opkrabbelen*, 18, 28 en 85. Joop van Tijn, 'Opkrabbelen', *Vrij Nederland*, 23 juni 1990.
- 8 De Jong, *Opkrabbelen*, 80-81. Joop van Tijn, 'Opkrabbelen', *Vrij Nederland*, 23 juni 1990.
- 9 De Jong, *Opkrabbelen*, 48-49, 50-53 (De Jong zet zijn vier voorgaande ziektes op een rij: 50 (1963), 50-51 (1969), 52-53 (1980), 53 (1982), 55 en 84.
- 10 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 11 NIOD, 823, 3, brief De Jong aan Beatrix en Claus, 8 februari 2002.
- 12 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 13 NIOD, 823, 8, handgeschreven verklaring Loe de Jong op eigen briefpapier.
- 14 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 15 NIOD, 823, 3, brief C. van Rij, Particulier Secretaris van Hare Majesteit de Koningin en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Claus der Nederlanden aan De Jong, 1 maart 1995. Van Westerloo, *Prins Claus 1926-2002*, 79.
- 16 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>.
- 17 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 850. Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>. Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 91, 93, 198-208.
- 18 Video-interview Riel van Duren, 20 februari 1996. USC Shoah Foundation Institute, <http://college.usc.edu/vhi/>. Gesprek Marjoleine Oppenheim-Spangenberg, 9 november 2005.
- 19 De Jong, *Opkrabbelen*, 37, 42-43 en 80-81.
- 20 NIOD, 823, 30. Gerard Mulder, 'Zelfanalyse zonder glimlach', *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993.
- 21 'Memoires. Dr. L. de Jong over Loe de Jong', *Vrij Nederland*, 6 maart 1993, 38-47.
- 22 De Jong, *Herinneringen 1*, 219.

- 23 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 187.
- 24 rvu-televisieprogramma *Als ik het had geweten. Gesprek tussen Hofland en De Jong* (regisseur Hans Bosscher), Nederland 3, 21.00 uur, 10 maart 1993. NIOD, 823, 30, Aad Wagenaar, 'Eigen historie van 's lands geschiedschrijver', *Haagse Courant*, 10 maart 1993. Gesprek Henk Hofland, 20 maart 2008.
- 25 NIOD, 823, 30, 'Boeiend tv portret van Hans Bosscher en Henk Hofland: rvu toont Loe de Jong als gedreven historicus', *Dagblad van het Oosten*, 10 maart 1993. Françoise Ledebouer, 'Van melkmanszoon tot het geweten van de natie', *Nieuwsblad van het Noorden*, 10 maart 1993. Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Het Parool*, 11 maart 1993. Bart van Oortmerssen, 'Loe de Jong in z'n *Herinneringen* ook hard voor zichzelf', *Rotterdams Dagblad*, 11 maart 1993.
- 26 Aad Wagenaar, 'De prachtige ijdelheid van Loe de Jong', *Haagsche Courant*, 13 maart 1993.
- 27 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Het Parool*, 11 maart 1993.
- 28 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 29 Aad Wagenaar, 'De prachtige ijdelheid van Loe de Jong', *Haagsche Courant*, 13 maart 1993. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 30 NIOD, 823, 30, menukaart Parkrestaurant Rosarium Amsterdam met persoonlijke groeten van de gasten, 12 maart 1993.
- 31 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 32 Lydia Rood, 'De waarheid voor alles', *de Volkskrant*, 29 december 1990.
- 33 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Parool*, 11 maart 1993. André Horlings, 'Als ik het had geweten; documentaire De Jong', *Apeldoornse Courant*, 10 maart 1993. Ruurd Ubels, 'Een leven in dienst van de oorlog', *Nederlands Dagblad*, 10 maart 1993.
- 34 NIOD, 823, 30, Connie Kristel, 'Herinneringen vlak van inhoud en toon', *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993. Gesprek Li-

- deke Heuwekemeijer, 22 maart 2005. Gesprek Geert van der Meulen, 2 november 2005.
- 35 NIOD, 823, 30, André Horlings, 'Er telde maar een factor: de oorlog', *Twentse Courant*, 13 maart 1993.
- 36 Mesters en Prenger, 'De grote geruststellers', *Historisch Nieuwsblad* 2, nr. 6 (juni 1993): 7-9, aldaar 7. Tollebeek, 'zuigkracht', in Van Lunteren, e.a. (red.), *Opmars van deskundigen*, 181.
- 37 Gesprek Geert van der Meulen, 2 november 2005. Gesprek Monique van Kessel, 29 januari 2008.
- 38 Ton van Doorn, 'Een droogstoppel in de oorlog', *HP/De Tijd*, 14 maart 1993.
- 39 Aad Wagenaar, 'De prachtige ijdelheid van Loe de Jong', *Haagsche Courant*, 13 maart 1993.
- 40 De Jong, *Herinneringen II*, 54 en 168. NIOD, 823, 8, brief Lieneke Leeman aan Loe de Jong, november 1995. NIOD, 823, 12, brief Thijs de Jong aan Abel de Jong, 9 april 1996.
- 41 NIOD, 823, 30, Peter van Deutekom, 'De Jong zweeg over gas-kamers' en Peter van Deutekom, 'De hele oorlog zat Loe de Jong te werken aan zijn promotie', *Trouw*, 20 maart 1993.
- 42 NIOD, 823, 30, Henriette Boas, 'Den Doolaard gaat over de schreef', *Trouw*, 23 maart 1993. Martin van Amerongen, 'Rijkshistoricus, een proeve van spijkerharde eerlijkheid', *De Groene Amsterdammer*, 31 maart 1993.
- 43 De Jong, *Herinneringen I*, 80. *Herinneringen II*, 59.
- 44 NIOD, 823, 30, Selma Leydesdorff, 'De Jong schreef misschien wel moeilijkste boek in zijn leven', *NIW*, 1 oktober 1993.
- 45 De Jong, *Herinneringen II*, 119-220.
- 46 NIOD, 823, 30, Connie Kristel, 'Herinneringen vlak van inhoud en toon', *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993.
- 47 NIOD, 823, 30, Frank van Vree, 'Openhartig verhaal van een verstoord leven', *de Volkskrant*, 13 maart 1993.
- 48 Monica Soeting, 'De losse eindjes in het leven. Douwe Draaisma over biografie en geheugen', *Biografie Bulletin* (najaar 2008), 74-78, aldaar 76 en 78. Geheugenpsycholoog prof. dr. Douwe Draaisma benadrukt het subjectieve karakter van het autobiografisch geheugen: 'Mensen laten in hun geheugen hun jeugd zo worden zoals ze die op latere leeftijd

- beschrijven, en niet andersom.’ Douwe Draaisma, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt. Over het autobiografische geheugen* (Groningen: Historische Uitgeverij, 2001) en *De Heimweefabriek* (Groningen: Historische Uitgeverij, 2008). Dik van der Meulen en Monica Soeting, *Hoe schrijf ik een biografie?* (Antwerpen/Amsterdam, 2010), 26 en 109.
- 49 De hoofdstukken 3 tot en met 8 van *Herinneringen I* (niet de hoofdstukken 1 ‘Jeugd’; 1914 tot augustus 1932 en 2 ‘Student’; september 1932 tot december 1937, en de hoofdstukken 9 en 11 t/m 15 van *Herinneringen II* (niet hoofdstuk 10, ‘In analyse’; april 1950 tot de zomer van 1952) zijn zakelijk geschreven.
- 50 NIOD, 823, 30, Ruurd Ubels, ‘De memoires van dr. Loe de Jong. “Het vlotte schrijven is volkomen verdwenen”’, *Nederlands Dagblad*, 9 maart 1993.
- 51 NIOD, 823, 30, Frank van Vree, ‘Openhartig verhaal van een verstoord leven’, *de Volkskrant*, 13 maart 1993.
- 52 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, ‘Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt’, *Het Parool*, 11 maart 1993. Gesprek Ad van Liempt, 20 juli 2007.
- 53 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, ‘Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort’, *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 54 Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Gesprek Hugo Siegelaar, 6 december 2006. Gesprek Margriet Boerhave, 19 mei 2008.
- 55 NIOD, 823, 30, Connie Kristel, ‘Herinneringen vlak van inhoud en toon’, *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993.
- 56 De Jong, *Herinneringen I*, 97, 106 (brief De Jong aan Willy Pos, Londen 4 juli 1941) en 134.
- 57 NIOD, 823, 30, Frank van Vree, ‘Openhartig verhaal van een verstoord leven’, *de Volkskrant*, 13 maart 1993.
- 58 NIOD, 823, 30, Gerard Mulder, ‘Zelfanalyse zonder glimlach’, *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993. Arianne Baggerman en Rudolf Dekker, ‘De gevaarlijkste aller bronnen’. Egodocumenten: nieuwe wegen en perspectieven,’ *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1, nr. 4 (2004): 3-22, aldaar 16.
- 59 Ischa Meijer, ‘De eigen historie van Loe de Jong’, *Haagse Post*, 15 december 1973. Ischa Meijer, ‘Psychische factoren’, *Vrij Nederland*, 8 september 1984; Ischa Meijer, ‘De optimist’, *Vrij*

- Nederland*, 15 september 1984; Ischa Meijer, 'Een poging', *Vrij Nederland*, 22 september 1984. Tevens opgenomen in Ischa Meijer, *50 Interviews*, 262-268, 269-275 en 276-282.
- 60 NIOD, 823, 30, Martin van Amerongen, 'Rijkshistoricus, een proeve van spijkerharde eerlijkheid', *De Groene Amsterdammer*, 31 maart 1993.
- 61 De Jong, *Herinneringen II*, 63. NIOD, 823, 30, André Horlings, 'Loe de Jong legt kil gevoelsleven bloot in eerste deel memoires. "Er telde maar één factor: de oorlog"', *Apeldoornse Courant*, 9 maart 1993. Gerard Mulder, 'Zelfanalyse zonder glimlach', *NRC Handelsblad*, 13 maart 1993. NIOD, 3667E, Igor Cornelissen, 'De wereld van Loe', *Het Parool*, 20 november 1996.
- 62 Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 63 Arie Kleywegt, 'Dr Loe de Jong gaat in de fout', *Het Parool*, 13 maart 1993.
- 64 NIOD, 823, 30, Peter Horvers, 'Loe de Jongs' pikante onthullingen over jeugdliefdes', *Privé*, 2de week maart 1993.
- 65 De Jong, *Herinneringen I*, 32. Gesprek Geert van der Meulen, 2 november 2005. Gesprek David Barnouw, 27 augustus 2009.
- 66 NIOD, 823, 8, brief Lideke Heuwekemeijer-de Lang aan Loe de Jong, 11 november 1995. Brief Thijs de Jong aan Loe de Jong, 19 november 1995.
- 67 Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005. Gesprek Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 68 NIOD, 823, 12, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 21 maart 1996. Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010. Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006.
- 69 De Jong, 'Drie gesprekken met Wilhelmina', *Vrij Nederland*, 15 juni 1996.
- 70 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 71 NIOD, 3667E, Gerard Mulder, 'Een haperend geheugen', *NRC Handelsblad*, 29 juni 1996.
- 72 NIOD, 3667E, Paul Arnoldussen, 'Bang voor zijn baantje', *Het Parool*, 29 juni 1996.
- 73 NIOD, 3667E, Igor Cornelissen, 'De wereld van Loe', *Het*

- Parool*, 20 november 1996. Gesprek Igor Cornelissen, 16 november 2007.
- 74 NIOD, 823, 45, brief Nanda van der Zee aan Loe de Jong, 12 mei 1999. Gesprek Monique van Kessel 29 januari 2008.
- 75 De Jong, *Opkrabbelen*, 35.
- 76 Gesprek Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. De bypassoperatie in 1980 was preventief geweest, De Jongs hartfuncties waren in het najaar van 1989 al eens doorgemeten en in 1993 had hij een curatieve operatie ondergaan. Dankzij deze beide ingrepen waren levensbedreigende aandoeningen van zijn hartfunctie effectief verholpen.
- 77 Gesprek Jan van de Lande, 15 maart en 30 augustus 2006.
- 78 NIOD, 823, 30, Françoise Ledeboer, 'Tv-portret van Loe de Jong', *Limburgs Dagblad*, 10 maart 1993. *Herinneringen I* kostte als hardback f 49,90 en als paperback f 39,90. Mailbericht Geert van der Meulen, vrijdag 29 mei 2009.
- 79 NIOD, 823, 83, Contract SDU en De Jong over *Herinneringen I* [ongedateerd, 1993]. Contract SDU en De Jong over *Herinneringen II*, 8 november 1995.
- 80 NIOD, KBII 1595A, *Vrij Nederland*, 12 september 1992.
- 81 Gesprek Abel de Jong 18 juli 2005. Gesprek Mienke en Moshe Zwarts, 2 april 2008. Radioprogramma *Met het oog op morgen*, 8 januari 2011. VPRO-radioprogramma *OVT*, Stephan Sanders spreekt met Simonka de Jong en Daan de Jong, 9 januari 2011.
- 82 Gesprek Moshe Zwarts en Mineke Zwarts, 2 april 2008.
- 83 Documentaire van Simonka de Jong, *Het zwijgen van Loe de Jong*, uitgezonden door NTR-televisie, dinsdag 11 januari 2011.
- 84 NIOD, 823, 83, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 21 oktober 1990.
- 85 Brief Abel de Jong aan Boudewijn Smits, Ammerstol 5 januari 2011.
- 86 Elise Friedmann, 'Bankengeld, groep 4', *NIW*, 20 augustus 1999.
- 87 NIOD, 823, 12, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, Gorinchem, 14 februari 1996. Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005.
- 88 Radioprogramma *Met het oog op morgen*, Stephan Sanders spreekt met Simonka de Jong en Daan de Jong, 8 januari

2011. Documentaire van Simonka de Jong, *Het zwijgen van Loe de Jong*, uitgezonden op NTR-televisie, dinsdag 11 januari 2011.
- 89 NIOD, 823, 12, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 21 oktober 1990. Elise Friedmann, 'Bankengeld, groep 4', *NIW*, 20 augustus 1999. Gesprek Joost de Jong, 19 april 2005. Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005.
- 90 E-mail Abel de Jong aan Boudewijn Smits, 10 oktober 2012.
- 91 De Jong, *Koninkrijk*, deel 8, 71-72 en 850. Documentaire van Simonka de Jong, *Het zwijgen van Loe de Jong*, uitgezonden door NTR-televisie, dinsdag 11 januari 2011. Brief Abel de Jong aan Boudewijn Smits, Ammerstol, 5 januari 2011. Daan zei op 25 april 2009 aan het graf van Loe de Jong dat Sally in Auschwitz in leven kon blijven door 'als begaafd medicus' Mengele te assisteren bij experimenten op tweelingen. Kolonel b.d. mr. A. van Velsen vertelde Abel de Jong in 1974 dat Sally was ingeschakeld bij het verrichten van metingen bij zigeunertweelingen die vooral afkomstig waren uit Hongarije, Tsjecho-Slowakije en Roemenië. Sally had geen ervaring als chirurg of op het gebied van de autopsie en werd mede daarom niet ingezet bij mensonwaardige operaties. Hij was dan naar alle waarschijnlijkheid als Geheimnisträger geliquideerd.
- 92 Gesprek Daan de Jong, 25 augustus 2010.
- 93 Elma Verhey, 'Oorlogpleegkinderen', *Vrij Nederland*, 6 oktober 1990, 30-48, aldaar 45.
- 94 NIOD 823, 12, brief Abel de Jong aan Loe en Riel, Amarim, Israël, 21 oktober 1990.
- 95 Anna Visser, 'Nu pas?', *NRC Handelsblad*, 7 mei 2005. Gesprek Abel de Jong, 18 juli 2005. E-mail Abel de Jong, 9 januari 2014.
- 96 De Jong, *Herinneringen II*, 64.
- 97 Abel en Ruth de Jong-Hotze stuitten bij hun latere naspeuringen op de heer Buist, een college-arts van Sally die ook in Westerbork had moeten werken. Hij vertelde dat hij had meegemaakt dat Sally vermoedelijk in april 1945 was doodgeschoten in een van de *Stollen*.

- 98 NIOD, 823, 13, brief H.C. Giersthove, Hoofd Sectie Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis aan De Jong, 8 juli 1996. Bijlage 1: *Staatscourant*, 31 januari 1952, nr. 22, met Sally de Jong opgegeven als vermiste persoon per 31 mei 1945. Bijlage 2: Notariële overlijdensakte Sally de Jong, 22 oktober 1951, van notaris J.D. Overberg, Sarphatistraat 5 in Amsterdam. Zie hoofdstuk 5.
- 99 De Jong, *Herinneringen II*, 207. Gesprek Jan van de Lande, 30 augustus 2006.
- 100 NIOD, 823, 12, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, Gorinchem, 16 juli 1996.
- 101 Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 318-321, aldaar, noot 1. Lipschits, *Kleine sjoa*, 191-192.
- 102 De Jong, *Herinneringen II*, 61 en 63.
- 103 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 187-188. Gesprek Hugo Siegelaar, 6 december 2006.
- 104 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995.
- 105 Gesprek Jan van de Lande, 15 maart 2006. Gesprek Esther Vrind-van Praag, 14 maart 2006 en telefoongesprek 15 maart 2006.
- 106 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 107 De Jong, *Herinneringen I*, 35. Gesprek Luisa Guttmann-Roselaar, 19 juli 2005. Gesprek Esther Vrind-van Praag, 14 maart 2006.
- 108 Gesprek Jan van de Lande, 15 maart 2006.
- 109 VPRO-radioprogramma *ovt*, 9 januari 2011 (interview Simonka de Jong).
- 110 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
- 111 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 112 Ischa Meijer, 'De eigen historie van Loe de Jong', *HP*, 15 december 1973.
- 113 Bibeb, 'Ik wist al van jongs af: de mens is niet goed', *Vrij Nederland*, 25 december 1976.
- 114 De Jong, *Herinneringen I*, 12.

- 115 De Jong, *Herinneringen I*, 8. De Jong noemt zijn tweeling-jaloezie in zijn hoofdstuk over zijn psychoanalyse van begin jaren vijftig. De manier waarop zijn tweelingjaloezie doorwerkte als volwassene laat hij onbesproken.
- 116 De Jong, *Herinneringen II*, 63-65.
- 117 De Jong, *Herinneringen I*, 47, 81 en 143.
- 118 De Jong, *Herinneringen II*, 67-68.
- 119 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 944-950, aldaar 944: B. Kokke, *De Gelderlander*, 24 december 1987.
- 120 De Jong, *Herinneringen I*, 27. Gesprek Jan van de Lande, 30 augustus 2006.
- 121 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 122 De Jong, *Herinneringen II*, 71.
- 123 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, interview Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995. Fragment hieruit verwerkt in documentaire *Het zwijgen van Loe de Jong* van Simonka de Jong.
- 124 Rob Soetenhorst en Ite Rümke, 'Mijn publiek bestond oorspronkelijk uit één persoon: dat ben ik', *NRC Handelsblad*, 14 mei 1983. De Jong, *Opkrabbelen*, 63.
- 125 Ischa Meijer, *50 interviews*, 277. Gans, *Jaap en Ischa Meijer*, 456, noot 280. Beunders, "Zeg maar Loe", in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 148. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 78, noot 63.
- 126 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 186-188.
- 127 De Jong, *Je maintiendrai IV*, 171.
- 128 De Jong, *De Bezetting*, 634 (15de aflevering van 17 december 1963: 'Gevangenen en concentratiekampen').
- 129 De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, 2. Kristel, 'massamoord', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 101, noot 70. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*, 20 en 84. Van der Heijden, *Dat nooit meer*, 550 (§ 'Herinnering'), noot 21, en 681, noot 2.
- 130 De Jong, 'Epiloog', in Barnouw e.a. (red.), *Onverwerkt verleden?*, 188.
- 131 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft ge-

- dreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993.
- 132 NIOD, 823, 30, Ruurd Ubels, 'De memoires van dr. Loe de Jong. "Het vlotte schrijven is volkomen verdwenen"', *Nederlands Dagblad*, 9 maart 1993.
- 133 NIOD, 823, 30, Lambiek Berends, 'Genoeg mooie plannen, maar de kracht ontbreekt', *Het Parool*, 11 maart 1993.
- 134 Deze paragraaf is mede gebaseerd op gesprekken met familieleden, collega's, vrienden en kennissen van Loe de Jong en Riel van Duren. In chronologische volgorde: Lideke Heuwekemeijer, 22 maart 2005. Abel de Jong, 18 juli 2005. Daan de Jong, 28 september 2005 en 25 augustus 2010. Judith van Raalte, 29 september 2005. Thijs de Jong, 8 oktober 2005. Marjoleine Oppenheim-Spangenberg, 9 november 2005. Hugo Siegelaar, 6 december 2005. Ruud Koster en Thea Koster-Sanders, 15 februari 2006. Jan van de Lande, 15 maart en 30 augustus 2006. Joost de Jong, 4 mei 2006. Jaap en Majoly Bronkhorst, 9 januari 2008. Monique van Kessel, 29 januari 2008. Philip van Tijn, 20 maart 2008.
- 135 Telefoongesprek E. Lankhout (voormalig huisarts Riel van Duren en Loe de Jong), 16 februari 2006. Telefoongesprek Schelto Patijn, 28 maart 2007.
- 136 De eerste cyclus van 90 gesprekken werd betaald door De Jongs ziekteverzekering. Vanaf november 1992 tot het voorjaar van 1994 betaalde hij de therapiegesprekken zelf. Van het najaar 1994 tot de zomer van 1996 werd een tweede cyclus van 90 gesprekken vergoed. De resterende gesprekken betaalde hij zelf.
- 137 NIOD, 823, 3, brief De Jong aan Beatrix en Claus 8 februari 2002.
- 138 NIOD, 823, 12, brief Abel de Jong aan Loe de Jong, 16 juli 1996.
- 139 Gesprek Job de Ruiters, 3 april 2007.
- 140 NIOD, 823, 3, telegram Beatrix aan De Jong, 24 april 2004.
- 141 Oppenheim-Spangenberg, *Over zij en ik*, 213.
- 142 Annejet van der Zijl, *Bernhard: een verborgen geschiedenis* (Amsterdam 2010), 387.
- 143 De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 577-578, noot 51.
- 144 VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980.

- 145 Van der Zijl, *Bernhard*, 386.
- 146 Haasnoot en Houwink ten Cate, 'Loe de Jong', *Historisch Nieuwsblad* 10, nr. 2 (februari 2001): 12-19, aldaar 15.
- 147 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 42-45. Van der Zijl, *Bernhard*, 200-201.
- 148 Van der Zijl, *Bernhard*, 387. Pieter Broertjes en Jan Tromp, 'De prins spreekt', *de Volkskrant*, 14 december 2004.
- 149 NIOD, 823, 3, brief De Jong aan Beatrix, 19 december 2004.
- 150 Radioprogramma *Met het oog op morgen*, Stephan Sanders spreekt met Simonka de Jong en Daan de Jong, 8 januari 2011.
- 151 Thijs de Jong, Toespraak bij de begrafenis van Loe de Jong, 19 maart 2005.
- 152 VPRO-televisieprogramma *Andere Tijden*: 'Het oude NIOD', 1 maart 2005.
- 153 NIOD, 823, 30, Karin Kuijpers, 'Dr. Loe de Jong schrijft gedreven voort', *Dagblad Rijn en Gouwe*, 13 maart 1993. Meijer, *Oostindisch doof*, 77.
- 154 Begraafplaats Zorgvlied, grafnummer 9 II 260.

SLOTBESCHOUWING

- 1 NIOD, 707, Directoriumoverleg 21 juli 1954, brief De Jong aan Directorium, 10 juli 1954.
- 2 De Jong, *Herinneringen II*, 71 en 94-95.
- 3 VPRO-televisieprogramma *Zomergasten* (presentatie Peter van Ingen), 4 juni 1989.
- 4 De Jong, 'Historiography in Britain and the Netherlands', in A.C. Duke e.a. (red.), *Clio's mirror* (Zutphen 1985), 226.
- 5 1,7 miljoen gulden is omgerekend circa 1.135.000 euro volgens koopkrachtberekening in 2005. IISG-website: 'De waarde van de gulden/euro', <http://www.iisg.nl/hpw/calculate-nl.php> (geraadpleegd op 24 oktober 2013).
- 6 Vos, *Televisie en bezetting*, 88-89, 105 en 112.
- 7 De Jong, 'Verzet en illegaliteit 1940-1945', KNAW-lezing 13 september 1976, 203-221, aldaar 221.
- 8 De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185

- (NHG-lezing, 21 oktober 1988), aldaar 181.
- 9 Blom, 'volksopvoeder', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 59-83.
 - 10 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 822.
 - 11 De Jong, *Koninkrijk*, deel 11a, 489.
 - 12 Bank, 'dekolonisatie', in De Keizer (red.), *De Jong en zijn Geschiedwerk*, 123-144, aldaar 142.
 - 13 De Jong, *Koninkrijk*, deel 14, 407 en 426. Paul van 't Veer deed deze uitspraak in het NOS-televisieprogramma *Markant*, 29 april 1974, interviews werden afgenomen door Jan Bank.
 - 14 NIOD, 707, Bestuursvergadering, 10 juni 1974, brief De Jong aan Paul van 't Veer, 19 juli 1974.
 - 15 RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, inetrvieww Ischa Meijer met Loe de Jong, februari 1995.
 - 16 Philip Mok, 'Met Eichmannproces is de bezinning begonnen', *NIW*, 13 september 1974.
 - 17 Onder meer: De Jong, 'Woord vooraf', in *De Enquêtecommissie is van oordeel*, H.C. Posthumus Meyjes, 7-8, aldaar 8. De Jong, 'De verslagen van de parlementaire enquête commissie "Regeringsbeleid 1940-1945" en hun waarde als historische bron'. *Verslag van de Algemene Vergadering van het Historisch Genootschap*, 1959, 26-57, aldaar 8. De Jong, 'Zelfkritiek', *BMGN* 105, nr. 2 (1990): 178-185 (NHG-lezing 21 oktober 1989), aldaar 178-179. De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 8. Deel 11a, xiv. Deel 12, 1108. Deel 13, 76. De Jong, *Herinneringen II*, 140.
 - 18 Blom, *In de ban van goed en fout. Geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland* (Amsterdam 2007), 157. H. te Velde, 'Egodocumenten en politieke cultuur', in R.A.M. Aerts e.a. (red.), *Het persoonlijke is politiek* (Hilversum 2002), 9-31, aldaar 16.
 - 19 Von der Dunk, *Mensen, machten*, 62-84, aldaar 67, 70-71 en 75. Van Doorn, *Gevangen in de tijd*, 121.
 - 20 NIOD, KBI 10760C, doos 9, map 1, RVD, 1869 en 1870, Roy Buijze, 'Ik bied Aantjes niet excuus aan', *Het Parool*, 23 juni 1979.
 - 21 NIOD, 823, 52, De Jong, 'Dankwoord bij de verschijning van deel 14 van *Het Koninkrijk*', 13 mei 1991.

Loe de Jong
1914-2005
Historian with a mission

Dr. L. de Jong wrote his 13-parts series *The Kingdom of the Netherlands in the Second World War* (1969-1988; further referred to as *The Kingdom*) which consists of 27 volumes and 16.8000 pages. Presumably this is the most extensive scientific work ever written by a single person about such a short period of time in a small country. Thanks to this unsurpassed historiographical achievement, he became the most remarkable, most productive and best financially rewarded historian of the second half of the twentieth century in the Netherlands. Loe de Jong, as no other, did influence the imaging of his contemporaries concerning the German occupation. The fundamental criticism of peers was that his moralizing good-evil perspective over emphasized the supposed perception of the general public at the expense of objective historiography. De Jong himself never perceived this contradiction as such. He practiced the genre of national historiography by advocating the high moral principles of democracy and patriotism which were the subject of the struggle for freedom.

Louis de Jong was born on 14 April 1914 in Amsterdam as the eldest of a identical twins. Loe en his brother Sally grew up in a atheistic, socialistic, Jewish assimilated environment in which the membership the Social Democratic Labour Party (SDAP) was self-evident. Their ancestors were Ashkenazi migrants whose offspring had lived in the Amsterdam Jewish quarter during at least two centuries. Their fathers eldest sister, Alida de Jong, became the first female labourer Member of Parliament for the Dutch socialist party in 1931. Their father Godfried emerged from poverty thanks the Diamond Workers Association (ANDB) which provided his training as a diamond cutter. After the First World War he opened a dairy shop in a

newly constructed labourer's quarter on the river Amstel. This family business turned out to be a well frequented local shop which took them through the economic crisis. This enabled the highly intelligent twins to frequent the grammar school. Their sister Jeannette was born when the boys were sixteen.

Thanks to their excellent final and their aunt Alida's mediation the brothers obtained a stipend that enabled them to study history and medicine at the University of Amsterdam. Loe delved into Marxist history. By the end of his studies he published *Contemporary Marxism* as an introductory booklet for the educated labourer. He propagated the moderate socialism according to the reformed SDAP-programme which was launched that same year. By then he also distanced himself from the Zionistic ideas which he had studied under the wings of the charismatic Jewish political scientist Sam de Wolff. He intended to abandon his Jewish background. He did not sense implicit anti-Semitism in the Netherlands as a serious societal threat. De Jong's first employment was with the left wing liberal journal *De Groene Amsterdammer* at which he specialized as a commentator on global politics. He was well established when he married Liesbeth Cost Budde on 6 September 1939, one week after the outbreak of World War Two.

From the very moment the German army invaded the Netherlands in May 1940, De Jong was convinced that he would be imprisoned because of his antifascist journalism and his Jewish background. He and his wife fled to England. Since then his life and work have been branded by the history of the occupation. Thanks to his journalistic talents and experience he acquired a job as presenter with the Dutch radio broadcast in exile. He gained national recognition as anchor man of Radio Orange in the Netherlands. Simultaneously he wrote his 4-volume propaganda series *Je Maintiendrai*, the first chronicle of the occupied mother country. In the summer of 1943 the Red Cross informed him that his parents and sister had been deported. He learned that his twin brother Sally and sister in law Liesbeth van Male had managed to flee with unknown destination. On his return in the Netherlands he learned that his family was killed. Sally did survive Auschwitz as a doctor, but lost his life shortly before the liberation. De Jong's circle of friends partly survived; it soon became clear that they were estranged politically and socially.

The De Jong family settled down in Amstelveen. In London Joost (1940) and Thijs (1943) had been born, and their third son Roel (1946) and daughter Annette (1948) followed. De Jong became Chef de Bureau at the recently founded National Institute of War Documentation (NIWD). In those pioneering years valuable official archives were acquired under his supervision. In 1948 he started to reshape his organisation into a scientific research institute. In January De Jong appeared for the first time on camera in the national cinema (Polygoon) News as an expert who watched over all research concerning 1940-'45 war history. As such he became a national celebrity. He managed to have the institute's publication scheme acknowledged in April; this would determine the war historiography of the Netherlands for the two decades to come. In the summer of that same year he knocked the ministry's plans to close the Institute for economic reasons. De Jong acquired support from within alternative political circles. The Institute became temporarily financed by the National Resistance Fund (NSF) which would be dismantled.

As a journalist De Jong protested publically against the colonial warfare in Indonesia; he abandoned the socialist party after the First Military Raid of July 1947. The socialist broadcast company (VARA) reproached him for this lack of loyalty and deprived him of his weekly column on foreign policy. Due to this incident the national intelligence services (BVD) suspected him of communist sympathies, but soon concluded that De Jong expressed moderate socialist ideas only. He continued his foreign policy column for two decades with the former resistance journal *Vrij Nederland* [*The Free Netherlands*], and became a pioneer presenter of the upcoming television medium in 1950-'51. From 1958 up to 1969 he operated as a freelance foreign politics expert with the socialist and national broadcast companies for which he delivered nearly 200 programmes.

De Jong was completely preoccupied with his work; at home he was so taciturn that his wife insisted that he undergo psychoanalysis treatment. If not, she would divorce him. The insights gained during his two and a half years of therapy, De Jong experienced as a turning point in his life. His sorrow concerning the death of his twin brother, sister and parents was partially admitted and finally accepted. Only now he could admit to feelings of jealousy concerning Sally which he had developed since his childhood and had penetrated his

current behaviour. He also acknowledged his ambition for a doctorate degree on a Second World War topic. In the consulting room he learned to handle his emotions rationally, although his competitive neurosis did not diminish nor did he become more approachable. In November 1953 he earned his decree cum laude.

The set task to write the Concise History of the occupation period became the pinnacle of his new career; he had already drafted this project already in 1949. He actively set out to acquire this mandate. In the summer of 1951 this strategic project had initially been awarded against De Jong's wish to four authors who had not made any progress at all. After this PhD defence he started lobbying to transfer the task to his scientific staff at the Institute. During the following seven months he developed the ambition to write this concise work single-handedly. As a result of his strategies the board of War Documentation awarded him the assignment in August 1954. De Jong combined three functions: manager, secretary of the board and exclusive author. For this reason the minister of Education validated the appointment of which De Jong himself drew up the official contract. In the wake of this ministerial approval, dated April 1955, De Jong turned his research on the suffering and struggle of the Dutch people into his public mission.

Between April 1955 and January 1967 De Jong carried out his research and he further developed his institute into a scientific centre. In September 1950 he had organized the first international conference on the Second World War. In the Fifties and Sixties De Jong was the authority on Dutch war history in the international conference circuit. He was one of the select few who finally succeeded in founding the International Committee for the history of the Second World War, as a permanent section of the International Committee of Historical Sciences (ICHS), in August 1970. In the Sixties he had already established a connection with the World Congresses of Jewish Studies, and maintained a close relationship with the Holocaust commemoration and research centre Yad Vashem in Jerusalem on behalf of the NIWD. In 1963 he was admitted to the Royal Dutch Academy of Science (KNAW). In 1967 he received an extraordinary professorship in Rotterdam, an appointment that fulfilled his demand that he could spend virtually all his time on the *Kingdom*.

De Jong never was a *public intellectual* who commented on all

sorts of topics in current affairs. In the Fifties and Sixties he participated in the public debate only on two topics: The Second World War and foreign politics. In his journalistic work he propagated a rigid Atlanticism which remained mainstream in Dutch Cold War rhetoric up to 1965. Through the innovative television documentary *The Occupation* he reached the zenith of national fame. His Grand Narrative about the suppression and resistance had a large impact, that made a major breakthrough at the time. The format of a *ceremonial broadcast* enchanted the audience. However, the 21 episodes, which were broadcasted once per three months in order to cover a five year commemoration period, started to raise irritations halfway the series. During the last two episodes the series' success was undermined by an upcoming generation of left wing journalists. Their confronting questions could be seen as an early specimen of the notion 'accommodation' which became crucial in the field during the Eighties.

De Jong had reached the limits of the acceptable in propagating patriotic citizenship among his readers instead of sharing scientific insights. He therefore enriched the contradiction oppression-resistance by introducing collaboration as a third central theme. This enabled him to write and judge reflectively and judge with nuances. Thus, he succeeded in retrieving the audience's attention and could continue to disseminate his vision widely. *The Occupation* can also be seen as an exercise in finding adequate composition for his scientific Magnus Opus. It prepared him mentally for the time he was going to be sitting at his desk during the extensively productive period of two decades to come.

De Jong felt that the completion of this major work was the reason of existence of his institute. As sole author (since 1954), Director (formally promoted in 1960), Secretary of the Board (since 1945), and professor (since 1967) he constructed a powerful position that enabled him to establish the terms for his research, the contents, the size, and the publication frequency of his series. However, his omnipotent command of this project should not be seen as an attempt to monopolize the representation of the Dutch war period, as has often been falsely claimed.

After the enthusiastic reception of his first two volumes of *The Kingdom*, De Jong decided to quit his column on Foreign Policy in

Vrij Nederland in February 1969. He left almost unnoticed in the wake of Mathieu Smedts' departure – the main editor who gave up his position after strong opposition from the leftist team of journalists he supervised. In the highly polarized debate about the Vietnam War, De Jong was perceived as part of the conservative camp. In the heat of the debate his opponents failed to notice that his principal support for the Americans gradually transformed into his (still very loyal) stand that the USA had unfortunately failed to protect South-Vietnam from the curse of communism. Meanwhile, De Jong prolonged his popularity as a television host. He represented the dominant pro-Israel stance in public opinion while commenting on the Six-Day War of early June 1967.

A brain stroke that left no traces made him decide to follow his doctor's advice and end his television work in late 1969. *The Kingdom* became his exclusive platform to disseminate his vision on the occupation era in the media. Apart from this, he mobilized public support for the safety of Israel. Halfway the Seventies, it was not widely known that De Jong was in fact losing his grip on the strategic policy of his institute; he belonged to a minority that persisted on the NIWD's dissolution after the completion of his series.

Thanks to his crafty promotion campaigns, De Jong achieved full media coverage each year. His renowned press conferences were frequented by some 70 or 80 journalists who eagerly recorded his quotes on essential content. Each volume became a best-seller and as a series *The Kingdom* was a long seller for two decades. It reached a turnover of some hundred and fifty million guilders. The more than 2.7 million copies sold generated a honorarium of some 1.7 million guilders for the author. De Jong ignored the criticism of his series and systematically avoided all serious debate with his peers on his methodology. His public appearances exclusively aimed at strengthening his image as a conscientious expert. He used rhetoric to underline his views on the occupation years. He acquired a modern imago by means of his sublimation thesis: his life's work was the result of a basically impossible attempt to come to grips the eradication of his family. This insight was an outcome of his psychoanalyses treatment in the early Fifties, but it remains unclear whether he was actually still convinced of this quite mystical part of Freudian theory. At the same time he was suffering of survival guilt and ongoing

feelings of jealousy towards his long deceased twin brother, but he never commented on these issues.

The triumvirate of the NIWD board was formally responsible for the editorial procedures, and advised the minister about publication of the final manuscript. The Free Presbyterian board member T.P. van der Kooy had fundamental criticism against the way De Jong depicted Secretary-General Max Hirschfeld who had, according to the author, stepped out of line by collaborating with the German occupier. Van der Kooy stepped down silently from the Board in March 1972, thus evading the moment he would have to turn down the final manuscript. From then on the Board limited its quality assurance to a formal guarantee that the 'general picture' was perceived as 'right' and that there was a 'balance in the approach'. The ministerial approval did not entail an approval of the contents, although *The Kingdom* was awarded such an official status in the eyes of the lay audience. In reality, however, this was never the case. Ministerial approval only meant that the scientific edition was awarded state funding during the publication process, and it guaranteed governmental support for the author, if he were to get involved in any legal cases related to controversial parts in his book. De Jong often ignored constructive criticism from the editorial committee, even if that had improved his manuscript. In addition, political as well as judicial pressure was also put on De Jong from outside the formal procedures, in an attempt to alter his questionable interpretations and firm views. However, the author never made any concessions.

De Jong did not amend his opinion that the Board of the Dutch Union (de Nederlandse Unie), a nationalistic movement in the first 17 months of the German occupation years had collaborated on some topics with the Nazi rulers. He was convinced that there had been 'good' members and 'wrong' leaders. He also refused to integrate the criticism of these former leaders and their political associates. Their critical remarks were destined for the final Volume 14, that was planned as anthology of the main criticism on his work. His ideas on the principle of integration, his aspiration to stimulate and recover a harmonious relationship between the non-Jewish and Jewish Dutch people, date back to his war years in London. He practiced these in *Je Maintiendrai*; they also seems to have influenced his inaugural speech of 1967, when he argued that the

prosecution of Jews in the occupied Netherlands had never reached public awareness. If there had been any emerging consciousness about its cruel nature, this would have been banned immediately by a sense of mental resistance.

Recent historic research based on diaries has indeed confirmed that there was very little knowledge among ordinary Dutchmen about the systematic annihilation of the Jewish people. In line with this, the criticism on De Jong's *not-wishing-to-know* thesis (which he reemphasised in his *Kingdom*) was always turned down categorically by the author. In hindsight, this attitude illustrates his *not-knowing* thesis. It can be argued that De Jong used this approach of internal resistance as a style instrument in an attempt to convince his audience on his point.

De Jong was frequently involved when individuals with a suspicious war past, collaborators or war criminals, came into the news and had to be officially screened. He did research on the war past of prince Claus in 1965, the German officer Arnold Schnez in 1967, and the Dutch Chief-General Ben Hasselman in 1976. These affairs were concluded in due time, since research that met the scientific standards was not required. In the time-consuming, thoroughly researched report on the Jewish fraud Friedrich Weinreb, De Jong was not involved in research, but only in the acquiring and coordinating process. A few months after the Weinreb report was delivered, De Jong proposed to have the research on war criminal Pieter Menten carried out in the same way. However, the then minister of Justice, Dries van Agt, did not appreciate De Jong's demand that he should be allowed to report publicly on the progress of the research on his personal terms. Van Agt finally awarded the task to professor Ivo Schöffer.

Up to then politicians had always acted as commissioners in these projects. This was not the case in November 1978 when De Jong himself initiated an explorative screening of the Christen Democratic Party (CDA) leader Willem Aantjes who was vaguely suspected of having sympathized with the Dutch Fascist Party (NSB) during the war. When he traced a document stating that Aantjes had signed with the ss in 1944 to escape his *Arbeitseinsatz* position in Germany, De Jong informed Prime Minister Van Agt immediately. During a press conference, De Jong emotionally revealed the news. The public

opinion was upset and Aantjes had to step down from his political functions instantly. The government was held formally responsible for this political affair since De Jong had acted as a civil servant. Six months later, De Jong's self-willed performance and a few of his premature conclusions were rectified by two parliamentary research committees. De Jong had undoubtedly suffered reputation damage, but as a government official he was not to be blamed formally.

When in March 1979 another rumour suggested that the NATO-Secretary-General Luns had been a National Socialistic Party (NSB) member, De Jong as Director of the NIWD had to investigate the case. The minister of Education Arie Pais forbade him to comment publically on his findings. De Jong no longer felt the urgency to make a moral statement; he sanctioned Luns's thin lie that his brother had enrolled him as an NSB-member without his consent, and did not carry out any further screening.

In April 1979 De Jong retired and planned to devote his time on finishing *The Kingdom*, which by now had been completed for fifty percent. Nine months later his wife Liesbeth deceased; they had been married for forty years. Soon after Loe met Riel van Duren. She had survived Auschwitz just like De Jong's twin brother Sally had done, something that most probably influenced the latter's choice for her as his new life partner, but the always taciturn De Jong never commented on this.

De Jong excelled as a skilful political historian in his analysis of the Dutch government in exile in London in part 9 that appeared in October 1979. The press attendance focussed on the vivid scandal of prince Henry's bastard son. There is no hard evidence that this one boy and his mother really had existed, although the prince did beget two illegitimate sons elsewhere. Nobody understood why De Jong had based his revelations on the biased testimony of queen Wilhelmina's widely criticised adjutant, François van 't Sant, De Jong's meagre sources met with harsh opposition as being scientifically inadequate, not only during the editorial procedure, but also after publication. Prime Minister Van Agt, who was constitutionally responsible for the communication about the Royal Family, anticipated this by distancing himself from this controversial section publicly. De Jong persevered in his opinion that his reconstruction was the best possible explanation. He might have received details by the

princess Wilhelmina in 1956, but this speculative assumption cannot be proven.

The last part of De Jong's series in the Netherlands Indies met with the criticism that he had sketched the colonial era and the decolonization process of the Dutch Indies too narrowly; he was accused of taking the perspective of the Indonesian struggle for independence. De Jong acknowledged that his partisan good-evil scheme was less apt in this field. When his section on war crimes leaked before publication, he came up with a fully revised version in which he now spoke of so-called excesses. War crimes had been committed indeed, he persisted, but these had not been assessed adequately yet due to lack of extensive research.

In April 1988 De Jong completed his series as planned. He was paid tribute to. Colleagues praised his impressive historiographical achievements, but concluded he had produced a fixed, subjective, historical image. De Jong was full of new plans. In the autumn of 1988 he accepted the prestigious Erasmus guest chair at Harvard University, Massachusetts. By the end of 1989 he launched the remake of his television documentary *The Occupation after 50 Years* in the Netherlands. The design was strongly renovated and its contents were brought up to date according to *The Kingdom*. Nevertheless, he only pleased his loyal audience of contemporaries. He was not able to present his own documentary due to a brain injury in July 1989. Subsequently he withdrew from public life. Although he recovered quite well, his aphasia remained a handicap. His last three laboriously written autobiographical works – *Recovering* and his two-volume *Memories* – evoked negative criticism. The grieving process after his beloved Riel passed away in May 2004 took its toll. Loe de Jong never conquered his impotence to express openly emotions. On 15 March 2005 he passed away, aged 90.

Translation in cooperation with Heidi Disler

BIJLAGE IO

GEÏNTERVIEWDE PERSONEN

Dhr. mr. W. (Willem) Aantjes, oud-CDA-fractievoorzitter. Gesprek woensdag 4 april 2007 te Utrecht.

Mw. van den Ancker, bewoonster van voormalig ouderlijk huis aan de Amsteldijk 93. Gesprek dinsdag 19 juli 2005 te Amsterdam.

Dhr. M. (Milo) Anstadt, journalist, schrijver, regisseur van o.a. televisiedocumentaire *De Bezetting*. Gesprek donderdag 21 april 2005 te Amsterdam.

Prof. dr. J. (Jan) Th.M. Bank, historicus. Gesprek woensdag 2 april 2008 te Amsterdam.

Mw. E. (Evelien) en dhr. R. (Roland) van den Berg, nieuwe bewoners vakantiehuisje Hattem. Gesprek woensdag 30 augustus 2006

Dhr. dr. S. (Siegfried) Berreklouw, oud-Vossius-leerling. Telefoongesprek 12 december 2005.

Mw. M. (Margriet) C.J. Boerhave, logopediste. Telefoongesprek maandag 19 mei 2008.

Dhr. dr. S. (Sal) Breemer, oud-Vossius-vriend. Gesprek 13 september 2005 te Bosch en Duin.

Dhr. J. (Jaap) en mw. M. (Marjoly) Bronkhorst, vrienden van Riel en Loe. Gesprek woensdag 9 januari 2007 te Heemstede.

Dhr. E. (Eef) Brouwers, oud-hoofdredacteur *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek dinsdag 27 maart en vrijdag 1 juni 2007.

Mw. S. (Sonja) Cahen-Barend, televisiepresentatrice. Telefoongesprek dinsdag 29 april 2008.

Dhr. I. (Igor) Cornelissen, oud-journalist *Vrij Nederland*. Gesprek vrijdag 16 november 2007 te Zwolle.

Mw. C. (Corrie) Cost Budde, weduwe van Tom Cost Budde,

jongste broer van Liesbeth Cost Budde. Gesprek maandag 31 oktober 2005 te Hattem.

Mw. M. (Mieke) van Dalen, uitgever SDU. Gesprek maandag 10 oktober 2005 te Den Haag.

Dhr. D. (Dick) T. Dalmolen, oud-chef Nieuwsdienst *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek maandag 26 maart 2007.

Mw. I. (Ina) Damme-Hamerpragt, Vossius-leerlinge 1936-1942 en kandidaats-geschiedenisstudente UvA 1942-1943. Gesprek woensdag 20 september 2006 te Muiderberg.

Dhr. H.J. van Dieren, buurtgenoot Hattem. Gesprek donderdag 31 augustus 2006.

Dhr. J. (John) Doorn, voormalige conciërge RIOD. Gesprek maandag 28 februari 2005 te Amsterdam.

Mw. H. (Henny) Dresden-Konijn, weduwe van Sam Dresden, klasgenoot Vossius. Gesprek donderdag 8 december 2005 te Leiden.

Dhr. R. (René) Eljon, scenarioschrijver en acteur van eenakter *10 van de 100 van Ischa Meijer* uit 1995. Gesprek donderdag 5 april 2007 te Amsterdam.

Prof. (em.) dr. J. (Joop) E. Ellemers, emeritus hoogleraar Sociologie, rvG. Gesprek vrijdag 4 november en vrijdag 28 november 2008 te Groningen.

Prof. (em.) mr. dr. C. (Cees) Fasseur, historicus en jurist. Gesprek vrijdag 13 februari 2009 te Den Haag.

Dhr. R. (Rinus) Ferdinandusse, oud-hoofdredacteur *Vrij Nederland*. Gesprek maandag 12 november 2007 te Amsterdam.

Dhr. dr. J. (Joel) S. Fishman, voormalig gastonderzoeker RIOD. Telefoongesprek dinsdag 25 september 2007.

Dhr. drs. Ed. (Eduard) Groeneveld en mw. mr. Emmy Groeneveld-Ottow, oud-NIOD-collega's. Gesprek 8 januari 2007 te Eefde.

Dhr. prof. mr. dr. H. (Herman) R. (Robert) van Gunsteren, kandidaat-onderzoeker in de affaire-Menten in december 1978. Telefoongesprek vrijdag 11 mei en gesprek woensdag 23 mei 2007 te Groningen.

Mw. L. (Luisa) Guttman-Roselaar, buurmeisje Loe de Jong aan de Amsteldijk 93 en Vossius-leerlinge 1932-1935. Gesprek maandag 18 juli 2005 te Amsterdam.

Dhr. B. (Bernard) Hammelburg, presentator. Gesprek dinsdag 8 januari 2008 te Amsterdam.

Dhr. dr. W. (Wichert) ten Have, directeur CHGS, NIOD. Gesprek woensdag 19 september 2007 te Amsterdam.

Dhr. R. (Ruud) Hendriks, journalist *Veronica's Nieuwslijn*. Telefoongesprek maandag 10 december 2007.

Mw. L. (Lideke) Heuwekemeier, voormalig secretaresse Loe de Jong. Gesprek dinsdag 22 maart 2005 en donderdag 28 februari 2007 te Laren.

Mw. drs. H. (Helma) Hijman-van Hoorn, Vossius-leerlinge 1930-1937 en kandidaats-geschiedenisstudente aan de Gemeente Universiteit, Amsterdam. Gesprek zondag 11 december 2005 te Doorwerth.

Dhr. H. (Henk) J.A. Hofland, journalist. Gesprek donderdag 20 maart 2008 te Amsterdam.

Mw. Drs. A. (Anneke) G. Hooymeijer, voormalig redactielid *Propria Cures*. Gesprek dinsdag 7 februari 2006 te Amsterdam.

Dhr. prof. dr. J. (Johannes) Houwink ten Cate, hoogleraar CHGS, NIOD. Telefoongesprek donderdag 13 september 2007 en gesprek donderdag 27 september 2007 te Amsterdam.

Dhr. mr. A. (Abel) de Jong, eerste zoon van Sally de Jong. Gesprek maandag 18 juli 2005 te Gorichem.

Dhr. mr. D. (Daan) de Jong, tweede zoon van Sally de Jong. Gesprek woensdag 28 september 2005 te Amsterdam en woensdag 25 augustus 2010 te Amsterdam.

Dhr. drs. J. (Joost) de Jong, eerste zoon van Loe de Jong. Gesprek dinsdag 19 april 2005 en donderdag 4 mei 2006 te Amsterdam.

Dhr. R. (Roel) de Jong, derde zoon van Loe de Jong, en Lieneke Leeman. Gesprek dinsdag 27 september 2005 te Amsterdam.

Dhr. ir. T. (Thijs) de Jong, tweede zoon van Loe de Jong, en Margot de Jong. Gesprek zaterdag 8 oktober 2005 te Utrecht.

Prof. (em.) dr. A. (Albert) Kersten, historicus. Telefoongesprek vrijdag 23 oktober 2009.

Mw. M. (Monique) van Kessel, secretaresse van Loe de Jong van 1982 tot 2005. Gesprek dinsdag 29 januari 2008 te Amsterdam.

Prof. (em.) dr. P. (Peter) W. Klein, bestuurslid NIOD. Telefoongesprek vrijdag 12 januari 2007 en gesprek zaterdag 26 januari 2007.

Mw. drs. A. (Annemarie) Kloosterman, oud-archiefmedewerker RIOD. Gesprek donderdag 3 november 2005.

Dhr. drs. M. (Max) Kohnstamm, studiegenoot geschiedenis Gemeente Universiteit (1933-1938). Gesprek donderdag 10 november 2005 te Houyet, België.

Dhr. T.H. (Theo) Koopman, oud-algemeen redacteur *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek dinsdag 27 maart 2007.

Dhr. dr. R. (Ruud) Koster en mw. drs. T. (Thea) Koster-Sanders, overburen van Riel van Duren. Gesprek woensdag 15 februari 2006 te Amsterdam.

Dhr. drs. J. (Jan) L. van de Lande, zenuwarts. Gesprek woensdag 15 maart 2006, woensdag 30 augustus 2006 en woensdag 23 februari 2011 te Bloemendaal.

Dhr. drs. E. Lankhout, oud-huisarts Riel van Duren. Telefoongesprek donderdag 16 februari 2006.

Mw. M.S.H.S. (Lies) van der Leeuw-Herwijer, weduwe Hans van der Leeuw. Gesprek woensdag 9 januari 2007.

Dhr. T. (Thomas) Lepeltak, oud-journalist van *De Telegraaf*. Telefoongesprek donderdag 22 maart 2007.

Dhr. drs. A. (Ad) van Liempt, journalist, schrijver, programmamaker, o.a. regisseur van tweede editie *De Bezetting*. Gesprek vrijdag 20 juli 2007 te Hilversum.

Prof. (em.) dr. I. (Ies) Lipschits, historicus. Gesprek donderdag 14 februari 2008 te Groningen.

Mw. T. (Toos) Lommerse, oud-collega Liesbeth de Jong-Cost Budde, MOB-Centrum. Gesprek woensdag 15 februari 2006 te Landsmeer.

Dhr. R. (Robert) Maas, ex-echtgenoot Jenny Grishaver. Telefoongesprek dinsdag 18 mei 2010.

Dhr. M. J. (Johannes) A. Marsman, gepensioneerd ambtenaar ministerie van Onderwijs, Kunsten & Wetenschappen. Telefoongesprek woensdag 17 mei 2006.

Dhr. H. (Herman) van Meekren, zoon van televisiepresentator Jaap van Meekren. Gesprek vrijdag 9 november 2007 te Bunne (Drenthe).

Mw. H. (Riek) Meijer, RIOD-secretaresse 1946-1958 en 1970 tot

1989. Gesprek woensdag 27 februari 2008 te Zaandam.

Mw. E. (Estella) Mendels, buurtgenote Riel van Duren. Telefoongesprek dinsdag 25 mei 2010.

Dhr. D. (Dirk) van der Meulen, voormalig redacteur van het *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek vrijdag 22 juni 2007.

Dhr. drs. G. (Geert) van der Meulen, voormalig SDU-uitgever fonds L. de Jong. Gesprek dinsdag 19 juli 2005 te Amsterdam.

Dhr. T. (Tony) van der Meulen, voormalig journalist van *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek vrijdag 1 juni 2007.

Dhr. G. (Gerard) Mulder, oud-journalist van *Vrij Nederland*. Telefoongesprek vrijdag 16 maart 2007.

Mw. R. (Rosetta) C. Musaph-Andriess, erevoorzitter (van 1970 tot 2000 gewoon voorzitter)

Stichting Vrienden van het Joods Historisch Museum. Telefoongesprek maandag 11 april 2006.

Dhr. D. (Dries) Nagelhout, lokale aannemer verbouwing vakantiehuisje in Hattem, najaar 1963. Gesprek dinsdag 26 september 2006 te Hattem.

Mw. A. (Antoinette) Nieuwendijk, oud-collega van Liesbeth de Jong-Cost Budde, MOB-Centrum. Gesprek woensdag 15 februari 2006 te Landsmeer.

Dhr. drs. W. (Wim) van Norden, courantier. Gesprek dinsdag 1 april en dinsdag 13 mei 2008 te Amsterdam.

Mw. mr. M. (Marjoleine) Oppenheim-Spangenberg, dochter van Riel van Duren. Gesprek woensdag 9 november 2005 te Amsterdam.

Dhr. mr. S. (Schelto) Patijn, voormalig voorzitter Bijzondere Kamercommissie Aantjes. Telefoongesprek woensdag 28 maart 2007.

Dhr. drs. S. (Sierk) Plantinga, archivaris Nationaal Archief. Telefoongesprek donderdag 7 september 2006 en maandag 9 februari 2009. Gesprek dinsdag 28 juli 2009 te Den Haag.

Mw. R. (Ragnhild) Pompe, oud-collega van Liesbeth de Jong-Cost Budde, MOB-Centrum. Gesprek woensdag 15 februari 2006 te Landsmeer.

Mw. B. (Brigitte) Pos-Kray, weduwe van Willy Pos. Gesprek woensdag 18 juli 2007.

J.G. (Koos) Postema, presentator VARA. Telefoongesprek vrijdag 6 februari en maandag 9 februari 2009.

Mw. drs. J. (Judith) van Raalte, derde dochter van Annie van Raalte-Nunes Nabarro. Gesprek donderdag 29 september 2005 te Duivendrecht.

Mw. M. (Matje) van Raalte, eerste dochter van Annie van Raalte-Nunes Nabarro. Gesprek dinsdag 19 juli 2005 te Haarlem.

Mw. A. (Annie) van Raalte-Nunes Nabarro, klasvriendin van het Vossius. Gesprek woensdag 22 juni 2005 te Amstelveen.

Dhr. mr. A.E.M. Ribberink, voormalig Nationaal Archivaris (1969-1988). Gesprek dinsdag 28 juli 2009 te Den Haag.

Dhr. drs. E. (Ebbe) Rost van Tonningen, zoon van M. Rost van Tonningen. Gesprek maandag 22 december 2008 te Hollandsche Rading.

Dhr. mr. dr. J. (Job) de Ruitter, oud-minister van Justitie. Gesprek dinsdag 3 april 2007 te Naarden.

Prof. (em.) mr. C.F. (Frits) Rüter, zoon van prof. dr. A.J.C. Rüter. Gesprek maandag 18 mei 2009 te Amsterdam.

Mw. A. (Ageeth) Scherphuis, oud-journalist *Vrij Nederland*. Gesprek woensdag 14 mei 2008.

Prof. (em.) dr. I. (Ivo) Schöffner, historicus. Gesprek donderdag 2 april 2009 te Leiden.

Dhr. dr. H. (Hugo) Siegelaar, psychiater. Gesprek dinsdag 6 december 2005 te Utrecht.

Dhr. ig. S. (Stan) Spangenberg, zoon van Riel van Duren. Gesprek dinsdag 1 november 2005 te Amsterdam.

Mw. W.J. (Willy) Stärcke, jongste zus van Ina Stärcke. Gesprek woensdag 7 december 2005 te Amsterdam.

Mw. F. (Froukje) Stil-Stend, achternicht van Loe de Jong. Gesprek donderdag 22 december 2005 te Amstelveen.

Dhr. mr. M. (Max) van der Stoel, voormalig minister van Buitenlandse Zaken. Telefoongesprek dinsdag 3 maart 2009.

Dhr. drs. G. (Gerrold) van der Stroom, oud-onderzoeksmedewerker RIOD. Gesprek donderdag 19 juli 2007 te Amsterdam.

Mw. F. (Fien) Stuldreher, echtgenote van NIOD-medewerker

Coen Stuldreher. Gesprek dinsdag 13 november 2007 te Amsterdam.

Dhr. prof. dr. A. (Bram) de Swaan, zoon van Meik de Swaan, Vossius-vriend Loe de Jong. Telefoongesprek dinsdag 5 juni 2007.

Dhr. P. (Peter) de Swaan, neef van Abraham de Swaan. Telefoongesprek 2 juni 2010.

Mw. A. J. Swart-Bouman, Vossius-leerling 1930-1936. Gesprek woensdag 7 december 2005 te Amsterdam.

Dhr. dr. L.M. (Louis) Tas, psychiater. Telefoongesprek dinsdag 13 november 2007.

Dhr. drs. Ph. (Philip) van Tijn, broer van journalist Joop van Tijn. Gesprek donderdag 20 maart 2008 te Amsterdam.

Dhr. R. (Rolf) Ütermohlen, RIOD-archiefmedewerker. Gesprek maandag 20 maart 2006 te Amsterdam.

Dhr. dr. N. (Nanno) K.C.A. in 't Veld, voormalig onderzoeksmedewerker RIOD. Gesprek donderdag 19 juli 2007 te Amsterdam.

Dhr. drs. J. (Jan) Veldhuis, oud-leider ambtelijke delegatie in de affaire-Aantjes van 6 tot 16 november 1978. Gesprek donderdag 19 april 2007 te Amsterdam.

Dhr. H. (Henk) Venhuis, oud-adjunct-hoofdredacteur *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek maandag 26 maart 2007.

Dhr. drs. H. (Hans) van der Voet, voormalig RVD-directeur tijdens de affaire-Aantjes. Telefoongesprek vrijdag 1 juni 2007.

Dhr. drs. H. (Hans) de Vries, NIOD-onderzoeksmedewerker. Gesprek maandag 1 december 2008 te Amsterdam.

Prof. (em.) dr. Joh. (Johan) de Vries, historicus. Gesprek woensdag 14 november 2007 te Amersfoort.

Dhr. R. (Rob) de Vries, oud-adjunct-redacteur *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek maandag 2 april 2007.

Mw. E. (Esther) Vrind-van Praag, Vossius-leerling 1929 tot 1935. Gesprek dinsdag 14 maart 2006 te Haarlem.

Dhr. K. (Kees) Wiese, oud-journalist *Nieuwsblad van het Noorden*. Telefoongesprek maandag 26 maart 2007.

Prof. (em.) dr. H. (Harry) A. van Wijnen, oud-journalist *Het Pa-rool*. Gesprek dinsdag 27 mei en dinsdag 2 december 2008.

Dhr. ir. M. (Moshe/Bonny) en mw. drs. M. (Mineke) Zwarts,
vrienden Riel van Duren. Gesprek woensdag 2 april 2008 te Abcou-
de.

BIJLAGE II

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), Den Haag, <https://www.aivd.nl>:

Dossier BVD 'L. de Jong nr. 5823' (maart 1948-oktober 1951; persoonsdossier definitief afgesloten in 1975). Privéarchief Joost de Jong.

Atria Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Amsterdam, <http://www.atria-kennisinstituut.nl>:

Persoonsarchief mw. mr. E.C. (Elisabeth Carolina) van Dorp (1872-1945), inv.nrs. 219, 410, 1369.

Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), Rotterdam, www.eur.nl:

Archief centrale administratie, persoonsdossier L. de Jong, buitengewoon hoogleraar, Faculteit Economie, Nieuwste geschiedenis, september 1967-mei 1984.

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Amsterdam, <http://socialhistory.org>:

ARCHO1125, Archief PvdA 1946-2002, Commissies en Werkgroepen, Commissie Buitenland, inv.nrs. 1316 (1950-'58), 1317 (1959-'61), 1318 (1961-'64) en 1319 (1965-'81).

ARCHO2551, Archief Het Parool 1940-1998, inv.nrs. 877 en 887.

ARCHO0518, Persoonsarchief Frank van der Goes 1887-1939, inv. nr. 94.

ARCHO0771, Persoonsarchief Jan Kuijk 1954-1995, map 'L. de Jong, 1982'.

ARCHO2592, Persoonsarchief Wim van Norden 1935-2002, inv. nrs. 40-42.

ARCHOI200, Persoonsarchief Jan Romein 1871-1965, inv.nrs. 1, 16, 17, 20, 22, 27, 28, 30, 95 en 309.

ARCHOI222, Persoonsarchief Adolf Johann Cord Rüter 1927-1965, inv.nrs. 24, 25, 26, 115, 118, 121 en 507.

ARCHOI305, Persoonsarchief Benjamin Aäron Sijes 1901-1976, inv. nrs. 28, 29, 44, 45, 81 en 83.

ARCHO2215, Persoonsarchief Archief Mathieu Smedts 1946-1993, inv.nrs. 1 en 15.

ARCHO2593, Persoonsarchief Chris K. Werkman 1931-1995, inv.nr. 73.

ARCHOI623, Persoonsarchief Willem Frederik Wertheim 1925-1998, inv.nr. 73.

ARCHOI653, Persoonsarchief Sam de Wolff 1900-1960, inv.nr. 3.

Joods Historisch Museum (JHM), bibliotheek, Amsterdam, <http://www.jhm.nl>: Brievencollectie JHM museaal infosysteem: 4229, 4521, 6136, (D)6137, (D)6681, 8001, (D)9990.

Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland: www.joodsmonument.nl

Knipseldossiers Alida de Jong; Loe de Jong; Jacques Presser; Ben Sijes.

Videoband Interview Mw. R. (Riel) van Duren (19 mei 1922-19 mei 2004), levenspartner Loe de Jong (afgenomen 20 februari 1969 als onderdeel van het project van de University of Southern California, Survivors of the Shoah Visual History Foundation waarin kam-poverlevenden hun ervaringen vertellen), <http://sf.usc.edu>.

Kadaster, locatie Amsterdam, <http://www.kadaster.nl>:

Koopakte Grachtenpand Lijnbaansgracht 294 (294huis), 1017RM te Amsterdam door L. de Jong op 27 januari 1969 ter waarde van f 93.000,-.

Kanselarij der Nederlandse Orden, Den Haag, <http://www.lintjes.nl>:

Koninklijk Besluit van 13 september 1946, nr. 88, de heer drs. Lou de Jong, op voordracht van de minister-president [Dr. L.J.M. Beel] benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Koninklijk Besluit van 5 januari 1979, nr. 46, mevrouw Cathari-

na Elisabeth de Jong-Cost Budde, op voordracht van minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne [dr. L. Ginjaar] benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Koninklijk Besluit van 17 april 1962, nr. 70, de heer Anthonie Johannes van der Leeuw, op voordracht van de minister van Financiën [Dr. J. Zijlsra] en van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen [Mr. J.M.L.Th. Cals], benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Koninklijk Besluit van 4 april 1985, nr. 89, de heer A.J. van der Leeuw, op voordracht van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur [drs. L.C. Brinkman] benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW), Amsterdam, <https://www.knaw.nl>:

Persoonsarchief Loe de Jong, map 54, 2588: 'RIOD, 1969-1998'.

Letterkundig Museum (LM), Den Haag, <http://www.letterkundig-museum.nl>:

Collectie uitgeverij Contact, inv.nrs. 4-12.

Nationaal Archief (NA), Den Haag, <http://www.gahetna.nl/collectie>:

Toegangsnummer 2.02.05.02, Inventaris Archieven Raad van Ministers 1823-1984, inv.nrs.

1161 (MR 27 juli 1972); 1149 en 1162 (MR 3 augustus 1972); 1152 (19 juni 1972);

1594 en 1645 (MR 23 mei 1975); 2021 (MR 17 december 1976); 2023 (MR 23

december 1976); 2403 (MR 3 augustus 1978); 2406 (MR 10 november 1978).

Toegangsnummer 2.03.01, Kabinet Algemeen Archief Gerbrandy, inv.nr. 384, map 10 juni en 29 juni 1943, GB1502/44 Geheim: 'Enige opmerkingen over het rapport 'De ondergang van het Nederlandsche Jodendom', 4 blz.; GB/4695/43 Geheim, 'De ondergang van het Nederlandsche Jodendom' (23 blz.).

Toegangsnummer 2.03.01, Archief Algemene Zaken, Inventaris van de archieven van het Ministerie voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ), Kabinet

van de Minister-President (KMP), 1924-1979, inv.nr.

10498 (brieven Van Agt aan Den Uyl en vice versa medio jaren '70), inv.nr. 11636 (6.1. Commissie 'Jansen' 1948-1956).

Toegangsnummer: 2.04.43, Algemene Landsdrukkerij 1814-1984, later geheten Staatsdrukkerij- en uitgeversbedrijf (SDUB), inv.nr. 638 (Personeelsregister Th.H. Oltheten, 1927-1987, Hoofddirecteur 1959-1983); inv.nr. 297 (Project *Het Koninkrijk*), inv.nr. 299 (Project *Ondergang*; uitgave bronnenboek *Van Tonningen*), inv.nr. 301 (Jubileumuitgave *Toen en Nu...*, 1960), inv.nr. 303 (Weinreb-rapport).

Toegangsnummer: 2.04.69, Commissie van Advies en Toezicht Staatsdrukkerij, inv.nrs. 11-18 (Notulen Commissie van Advies en Toezicht, 1969 t/m 1982); inv.nrs. 21-23 (Jaarverslagen 1969-1982); inv.nr. 26 (Brievenboek 1972-1981); inv.nr. 65 (Koninklijke onderscheiding aan de hoofddirecteur, 1964); inv.nr. 82 (Opvolging van Th.H. Oltheten, 1982-1983).

Toegangsnummer 2.05.80, Inventaris van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Londens

Archief) en daarmee samenhangende archieven, 1936-1958, me-rendeels 1940-1945, inv.nr. 6.2.23.2.1 (Persoonsdossiers van personeel van de RVD in Londen 1940-1946, 7 pakken), 6134: '(H-K', onder wie L. de Jong; inv.nr. 6.2.23.5.2 (boeken over Nl. en N-I), 6196: 'Boeken van L. de Jong, 1941-1945'; inv.nr. 6.2.23.5.5 (Boeken van L. de Jong e.a. en het Witboek van de Ned. Regering), 6206: 'Stukken betreffende het verzenden van exemplaren van het boek *Lion Rampant* van L. de Jong en J.W.F. Stoppelman'; 6207: 'Stukken betreffende de ontvangst van het verbeterde manuscript *Holland defies the Nazis, Life in Holland under Nazi-rule* van L. de Jong, 1943'; inv.nr. 6.2.24.1 (Radio-Oranje), 6226: 'Stukken betreffende een conflict tussen de BBC en Radio Oranje over het niet doorgeven van een nieuwsbericht door L. de Jong, Redacteur van Radio Oranje, 1941'.

Toegangsnummer 2.21.025, Persoonlijk archief dr. M. van Blankenstein (1880-1964), inv.nrs.

180, 205 en 446.

Toegangsnummer 2.21.254, Persoonlijk archief J.A.W. Burger (1904-1986), inv.nrs. 8, 27-32.

Toegangsnummer 2.21.282.32, Persoonlijk archief mr. C. Fasseur 1945-1969, inv.nr. 8.

Toegangsnummer 2.21.205.48, Persoonlijk archief Mr. J. le Poole 1943-1995, inv.nr. 6.

Toegangsnummer 2.21.134, Persoonlijk archief dr. E. Van Raalte (1872-1975), inv.nrs. 8,

110, 111 en 112.

Centrale Directie [Ribberink], toegangsnummer 123, Doos: 'Lid Commissie van Bijstand

RIOD 1967-1974' (beperkt toegankelijk).

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (NIBG), Hilversum, www.beeldengeluid.nl:

BBC-radioprogramma Radio Oranje, 21 september 1944, 13:26 minuten, eerste berichten over de herovering van de Waalbrug te Nijmegen door de geallieerden troepen door onder meer Loe de Jong. DOCID: 93206.

KRO-radioprogramma [actualiteit, titel niet geregistreerd], RIOD-rapport over oorlogsverleden Aantjes, 6 november 1978, 12:28 minuten. DOCID 16544.

NOS-televisieprogramma *8 uur journaal*, item 'Aantjes aangemeld bij de SS', 6 november 1978. DOCID 77040.

NCRV-televisieprogramma *Hier en nu*, René Eijbersen presenteert het onderzoek naar het oorlogsverleden van CDA-fractievoorzitter Willem Aantjes, interview met Loe de Jong, 6 november 1978, 41:42 minuten. DOCID 17315.

NOS-radioprogramma *Met het oog op morgen*, gesprek Henk Enkelaar met Loe de Jong en Hans van der Leeuw over hun Aantjes-rapport, 6 november 1978. DOCID 30445.

VARA-radioprogramma *Dingen van de dag*, item over beroering RIOD-rapport, oorlogsverleden Willem Aantjes, 11 november 1978, 13:12 minuten. DOCID 16542.

KRO-radioprogramma *Echo*, Interview Frans van Sarkis met waarnemend CDA-fractieleider Ruud Lubbers over de onthullingen over het oorlogsverleden van Aantjes, 12 november 1978, 5:44 minuten. DOCID 16547.

VPRO-televisieprogramma *Simplistisch Verbond*, satirisch programma van bewakers Koot en Bie, item waarin typetje W. van der Plast in de kwestie-Aantjes volledige zuivering van dr. L. de Jong eist als reactie op de 'Actie voor Aantjes', 12 november 1978. DOCID 15124.

NOS-radioprogramma, directe uitzending van het Tweede Kamerdebat over de affaire-Aantjes, sprekers eerste en tweede termijn,

16 november 1978, 513:42 minuten. DOCID 16548.

NCRV-radioprogramma *Hier en nu*, item 'reacties na afloop Tweede Kamerdebat over de zaak Aantjes', korte reacties van CDA-premier A.A.M. van Agt, Loe de Jong, waarnemend CDA-fractievoorzitter Ruud Lubbers en VVD-minister Arie Pais, 17 november 1978, 8:18 minuten. DOCID 16551.

KRO-televisieprogramma *Brandpunt*, item waarin Willibrord Frequin Loe de Jong om een reactie vraagt over de afloop van het Kamerdebat over de affaire-Aantjes, waarbij minister Pais van Onderwijs De Jong het woord ontnemt, 17 november 1978, 8:31 minuten. DOCID 41738.

NOS-televisieprogramma *Jaaroverzicht televisiejournaal 1978*, presentatie Joop van Zijl, item 'affaire-Aantjes', 28 december 1978. DOCID 284520.

VARA-televisieprogramma VARA *Visie*, Interview Hans Jacobs met Loe de Jong over het RIOD, de kritiek op hem, De Quay en de affaire-Aantjes, 17 april 1979, 26:31 minuten. DOCID 17300.

IKON-radioprogramma *De andere wereld van zondagmorgen*, interview Trudi Klein en Kees van Twist met (apart van elkaar) Willem Aantjes en Loe de Jong over bevindingen commissie-Enschede, 24 juni 1979, 36:04 minuten. DOCID 17359.

NCRV-televisieprogramma *Hier en Nu*, Hans Sleuwenhoek portretteert Aantjes op de dag voor het afsluitend Kamerdebat in de affaire-Aantjes, 27 augustus 1979, 37:10 minuten. DOCID 3045.

VARA-televisieprogramma *Oudejaarsconferentie Wim Kan* in Nieuwe De La Mar Theater te Amsterdam, o.a. grappen over Aantjes, Luns en prins Hendrik, 31 december 1979, 84:07 minuten. DOCID 98708.

VPRO-televisieprogramma *H.J.A. Hofland ontmoet prof. dr. L. de Jong*, 11 mei 1980, 42:29 minuten. DOCID 103937.

VPRO-televisieprogramma *Van Kooten en De Bie*, item 'Wo ist der Bahnhof?', mei 1985. VPRO-simpelschijf dvd Van Kooten en De Bie: *Ons kijkt ons*, 'Het wel en wee van Arie en Gé'. 90 6169 658 5 vd 0209.

VARA-televisieprogramma *Sonja op zondag*, Sonja Barend ontvangt gast Loe de Jong, 4 oktober 1987. DOCID 104741.

NOS-televisieprogramma *8 uur journaal*, item 'verslag Willem Lust van huldiging prof. L. de Jong in Den Haag', 28 april 1988, 2:36 minuten. DODIC 100458.

TROS-radioprogramma *Tempo Doeloe*, Henk Stripriaan spreekt met Loe de Jong, 11 juni 1988, 29:23 minuten. DOCID 28006.

NOS-televisieprogramma *8 uur journaal*, interview Henny Stoel met Loe de Jong in de studio over de vrijlating van de oorlogsmisdadigers Fischer en Aus der Fünten, 24 januari 1989, 4:10 minuten. DOCID 176171.

VPRO-televisieprogramma *Zomergasten*, Peter van Ingen ontvangt Loe de Jong, 4 juni 1989, 216:05 minuten. DOCID 80956.

VPRO-televisieprogramma *TV-Toen*, historici J.Th.M. Bank, J.C.H. Blom en H.W. von der Dunk over film en televisie (waaronder *De Bezetting*) als bron voor historisch onderzoek, 6 augustus 1989, 59:09 minuten. DOCID 88213.

NOS-televisieprogramma *Lopend vuur*, presentatie Filip Freriks en Leonie Jansen, item 'gesprek met Pier Tania als presentator van *De Bezetting na 5 jaar*', 5 oktober 1989, 43:28 minuten. DOCID 100266.

NOS-televisieprogramma *De Bezetting toen en nu*, gesprek met Loe de Jong, in samenwerking met Belbo Film Productions bv, 13 december 1989, 27:58 minuten. DOCID 128245.

NOS-radioprogramma *Met het oog op morgen*, Ad van Liempt over de documentaire *50 jaar na De Bezetting*, 13 december 1989. DOCID 26875.

TROS-televisieprogramma *TROS TV-show*, presentatie Ivo Niehe, item 'Loe de Jong die vanwege zijn hersenbloeding *De Bezetting na 50 jaar* niet presenteert', 16 januari 1990, 12:39 minuten. DOCID 67907.

Veronica-radioprogramma *Nieuwsradio*, Jeroen Wieldaard interviewt Loe de Jong of Radio Oranje voor gaskamers had moeten waarschuwen, 4 mei 1992. DOCID 60474.

RVU-televisiedocumentaire *Loe de Jong, als ik het had geweten*, interview Henk Hofland met Loe de Jong, 10 maart 1993. Transcriptie NIOD 823, inv.nr. 30.

VARA-radoprogramma *Ophafen vertier*, interview met René Eljon over zijn eenakter *10 van de 101 interviews* m.b.t. de interviews van Ischa Meijer, waarin Loe de Jong als historicus voorkomt, 18 december 1995, 14:10 minuten. DOCID 45635.

RTL4-televisieprogramma *I.S.C.H.A.*, Ischa Meijer interviewt Loe de Jong, februari 1995, 40 minuten. Ischa Meijer box van 5 dvd's, uitgebracht 17 maart 2010.

NPS/VARA/VPRO-televisieprogramma *Buitenhof*, interview Rob Trip met Willem Aantjes en Dries van Agt, 4 april 1999. DOCID 145449.

NOS-radioprogramma *Met het oog op morgen*, fragmenten uit het interview met Willem Aantjes en Dries van Agt vanuit Buitenhof, 4 april 1999, 6:14 minuten. DOCID 75071.

AVRO-televisieprogramma *Netwerk*, prof.dr. Joop Hueting vertelt over de wandaden gepleegd door het Nederlandse leger tijdens de Politionele Acties, de Excessennota en deel 12 van *Het Koninkrijk* van Loe de Jong, 2 maart 2000, 8:45 minuten. DOCID 15755.

VARA-televisieprogramma *Het zwarte schaap*, Inge Diepman confronteert Willem Aantjes met gasten in de zaal: Kees Lunshof (parlementair columnist *De Telegraaf*); Hannie van Leeuwen (vice-voorzitter ARP-fractie); Ed van Thijn (oud-fractievoorzitter

PvdA); Piet van Tellingen (oud-voorlichter CDA); Arie Pais (oud-minister van Onderwijs); Andries van Agt (oud-minister-president); Hans van der Leeuw (oud-medewerker RIOD); prof. Jan Bank (lid commissie-Enschede), 19 januari 2001, 49 minuten. DOCID 154231.

VPRO-televisieprogramma *7 Dagen*, 11 februari 2001, 30:24 minuten. Reportage over de beeldvorming in Nederland rondom Loe de Jong en zijn rol in de affaire-Aantjes. Interviews met historicus Perry Pierik, historicus Chris van der Heijden en journalist Max van Weezel. DOCID 154557.

AVRO-televisieprogramma *Televisie actualiteiten*, Wouter van der Horst interviewt Chris van der Heijden over zijn boek *Grijs verleden*, 6 maart 2001, 10:42 minuten. DOCID 20739.

VPRO-televisieprogramma *Andere tijden*, Hans Goedkoop over het RIOD en Loe de Jong, 1 maart 2005, 28,51 minuten. DOCID 179596.

NOS-televisieprogramma *8 uur journaal*, presentatie Philip Freriks, item 'overlijden Loe de Jong', 15 maart 2005. DOCID 306117.

NOS-televisieprogramma *10 uur journaal*, presentatie Gijs Wanders, item 'overlijden Loe de Jong', 15 maart 2005. DOCID 306085.

AVRO-televisieprogramma *Twee Vandaag*, presentatie Karel van der Graaf, item 'overlijden Loe de Jong, reactie Ad van Liempt', 15 maart 2005, 36:53 minuten. DOCID 47954.

EO-televisieprogramma *Netwerk*, presentatie Tijs van den Brink,

item 'overlijden Loe de Jong', reacties Jan Bank en Max Pam, 15 maart 2005. DOCID 48337.

NOS-televisieprogramma *NOVA/Den Haag Vandaag*, presentatie Jeroen Pauw, item 'overlijden Loe de Jong', reacties Hans Blom, Ad van Liempt en Thomas von der Dunk, 15 maart 2005, 41:33 minuten. DOCID 47836.

VPRO-televisiedocumentaire *Het Uur van de Wolf*, 11 januari 2011, item 'documentaire *Het zwijgen van Loe de Jong* door Simonka de Jong'. Coproductie Selfmade Films en NTR, 2011.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam, www.niod.nl:

Op de NIOD-website staan nadere specificaties van de geraadpleegde archieven en collecties. De precieze vindplaats van relevante documenten is verantwoord in het notenapparaat. Hieronder worden alleen de belangrijkste bijzonderheden toegelicht.

Toegangsnummers 100-serie: Archieven en collecties – Nederland/Duitsland:

103, 181j, 186d, 206a, 206b, 212a, 220, 221, 225b, 227b, 231, map 22g (bevat onder meer: anoniem [Sally de Jong] 'De ondergang van het Nederlandse Jodendom'), 233b, 235c (bevat onder meer: doos 2, map 2f: De Jongs 20 Londense brieven, 23 november 1944-10 mei 1945 voor 'Radio Herrijzend Nederland' in Eindhoven), 243b, 261 (bevat onder meer: Radio Oranje Register en Inventaris PER.1135, en alle typoscripten radio-uitzendingen 1940-'54).

Toegangsnummers 300-serie: Collectie De Jong:

301 (typoscripten van de 21 afleveringen van *De Bezetting*), 302 (typoscripten van de 13 delen van *Het Koninkrijk*), 303 (verslagen van de discussies in de begeleidingscommissie over de manuscripten van de 13 delen van *Het Koninkrijk*), 304 (bevat onder meer De Jongs knipselmap per land voor zijn column in *Vrij Nederland*; de typoscripten van zijn buitenlandrubriek in *Vrij Nederland* 1948-1969; doos 14 bevat de brief die Liesbeth en Loe de Jong op 17 oktober 1940 schreven aan mw. E.C. van Dorp, Liesbeths tante Lizzy), 305 (kantooragenda's Loe de Jong 1962-1978), 306 (28 dozen met handgeschreven manuscripten van de 13 delen *Koninkrijk* op blocnotes), 307 (kwartaalverslagen 1955-1973, periode 1974-1988 bevindt zich in persoonlijk archief, 823; doos: 'Claus van A., Ned-Indie 11'

bevat het rapport Claus juni 1965; Doos 'Aantjes' bevat rapport Partijn en de gestelde Kamervragen; map: 'Weinreb' bevat onder meer de overdekkingen van Sijes en Van der Leeuw bij de opzet van het Weinreb-onderzoek in december 1969).

Toegangsnummers 400-serie: Archieven en collecties – Nederland/Duitsland (later bewerkt):

452 (bevat onder meer dozen met internationale conferenties), 463 (collectie In 't Veld).

Toegangsnummers 500-serie: Bibliotheek:

560 (luchtpamfletten *Wervelwind*), 566 (congresverslagen uit de jaren '50 en '60 waaronder 'World War II in the West', Amsterdam, 5-9 september 1950).

Knipselcollectie 'Prof. dr. L. de Jong': KBI 3667, mappen A-R.

Knipselcollectie 'RIOD, Indische Afdeling': KBII 229.

Knipselcollectie 'RIOD, later NIOD': KBII 467, mappen A-J.

Knipselcollectie '*De Bezetting*': KBII 1591, KBII 1592, KBII 1592A, KBII 1592B, KBII

1592C, KBII 1592D, KBII 1595, KBII 1593B, KBII 1594 en KBII 1593B.

Knipselcollectie '*Het Koninkrijk*': KBI 1-20, KCII 36, KCII 35, KCII39, KC II 52.

Knipselcollectie 'RvO-publicaties; recensies': KBII 635, KBII 923, KBII 1435, KBII 1436, KBII 1437, KBII 1438, KBII 1439, KBII 1440, KBII 1441, KBII 1442, KBII 1443, KBII 1444, KBII 1445, KBII 1447, KBII 1448, KBII 1449, KBII 1452, KBII 1454, KBII 1455, KBII 1456, KB II 1456 A, KBII 1456B, KBII 1458, KB II 1459, KBII 1655, KBII 2027, KBII 2489, KBII 2500, KBII 2511, KBII 2592, KBII 2609, KBII 2635.

Knipselcollectie personen: KBI 10760 (Willem Aantjes; 10 dozen Romeins genummerd;

handzaam zijn doos VIII: 'Publiciteitsoverzicht RVD 1978 met index' en doos IX: '1979, Publiciteitsoverzicht', KB I 11653 (Alida de Jong), KBI 10458A (Ger Klein) en KBI 9812 (Peter W. Klein).

Knipselcollectie 'Geschiedschrijving, conferenties etc.': KBII 406.

Knipselcollectie 'Englandspiel, map 1980-heden': KBII 284be.

IJzeren archiefkast in de archiefruimte met fiches voor *Het Koninkrijk* (geraadpleegd fiches over Hirschfeld die De Jong heeft gesorteerd als voorbereiding op het schrijven van *Koninkrijk*, deel 4, hoofdstuk 3, 'Onder controle', paragraaf 'Hirschfeld', 163-172; deel 4, hoofdstuk 9, paragraaf 'De nieuwe Orde', 367-368 en deel 12,

hoofdstuk 4, paragraaf 'Zuivering', 369-376).

Toegangsnummers 700-serie: RIOD-secretariaat: 700:

(onder meer doos 1945-'47: 'RvO Voorgesch./ Service Voorber.' met de nota's van Posthumus en Romein ter voorbereiding van oprichting RvO en opzet Hoofdwerk, doos 1952-53: 'Uitg. Proces Rauter /vijfde colonne A-P' met correspondentie over vertalingen dissertatie, 7 dozen 1960-1966: 'De Bezetting' met onder meer briefwisselingen over de organisatie met bijvoorbeeld premier De Quay, recensies van alle afleveringen van De Bezetting en correspondentie over 'Die Besatzung, 6 okt. 1966-3 nov. 1966: Westdeutsches Fernsehen', 1978: dozen 9 en 10 met correspondentie over de affaire-Aantjes, 1979, doos VII. 'Ond. Aantjes en Ond. Luns' met correspondentie voer Aantjes en Luns), 701 (Kwartalverslagen Geschiedwerk 1955-1973), 702, 706 (Verslagen vergaderingen Commissie van Bijstand RvO 1946-'88), 707 (Verslagen vergaderingen Directorium/ Bestuur RvO/RIOD/NIOD 1945-1988), 709, 711, 712 (onder meer doos: 'Afscheid Paape en De Jong', doos 'Verslagen diverse conferenties', inclusief de 'groene schema's'), 714 (diverse toespraken Personeelscommissie), 736, 785 (onder meer kopij voor *Cahiers over Nederland en de Tweede Wereldoorlog*).

Toegangsnummers 800-serie (onlangs verworven):

823, Persoonlijk archief L. de Jong (beperkt openbaar).

Nieuw Israëlietisch Nieuwsblad (NIW), Amstelveen, <http://www.niw.nl>:

Knipselmappen Hans Blom; Henriette Boas; Igor Cornelissen; Chris van der Heijden; Hans van der Leeuw; Abel de Jong; Loe de Jong; Jaap van Meekren; Ischa Meijer; Jacques Presser; RIOD-1 en 2; Nanda van der Zee.

NOS, Media Park, Hilversum, www.nos.nl:

NOS-infocentrum, afdeling Kijk- & Luisteronderzoek:

Resultaten vierde kwartaal 1978 voor programma's die berichtten over de affaire-Aantjes.

Krantenknipsels in 'De omroep in de pers'.

NTS-archief:

4.529.2., 'Geschiedenis. *De Bezetting*'.

4.529.2 (1960-1962), inv.nr. 1665, Archiefdoos met de draaiboeken afleveringen 1 t/m 21 van

De Bezetting.

1.436., inv.nr. 610 (1960), Besluiten Bureau Programma Zaken.

1.436., inv.nr. 611 (1961), Besluiten Bureau Programma Zaken.

4.529.2., 'Omroep in oorlogstijd', dossier Dik Verkijk.

Rijksarchief Noord-Holland (NH-A), Haarlem, www.noordhollandsarchief.org:

Collectie MOB, map 40 228, Dossier 'Abel en Daniël de Jong'.

Rijksuniversiteit Groningen, bibliotheek bijzondere collecties, Groningen, <http://www.rug.nl/bibliotheek>:

Persoonsarchief Gerardus van der Leeuw (1890-1950).

Sdu Uitgevers, Den Haag, www.sdu.nl:

Bedrijfsarchief, 2 mappen: 'L. de Jong'.

Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam, www.stadsarchief.amsterdam.nl:

Toegangsnummer 5417: 'Archief van het Bevolkingsregister: woningboeken, periode 1897-1922'. Woningkaarten van familieleden en voorouders op diverse adressen in vooroorlogs Amsterdam.

Toegangsnummer 260, 'Archieven van Scholarchen en Curatoren en Rector van de Latijnse School, Curatoren van de Openbare Gymnasia en van de Rector van het Stedelijk of Barlaeusgymnasium, periode 1682-1960'; 2., Na 1847; 2.1., Archief van Curatoren; 2.1.2., Bijzondere zaken; 2.1.2.3., Leerlingen; inv.nr. 175, Vossiusgymnasium 1926-1945; cijferlijsten leerjaren 1926-1932.

Toegangsnummer 5182, 'Archief van de Secretarie; Afdeling Militaire Zaken en rechtsvoorgangers, periode 1804-1947'; 2., Archief vanaf 16 november 1813; 2.1., Stukken van algemene aard; 2.2.2., Stukken betreffende bijzondere onderwerpen; 2.2.2.2., Loting; 4226-4514, Lotingsregisters, 1827-1940; 388 delen; inv.nr. 4448, 1923 L-R.

Toegangsnummer 281: 'Archief van de Universiteit van Amsterdam; Rector en Assessoren, periode 1853-1968'; 2., Bijzonder; 2.8., Commissiearchieven; 2.8.6., Senaatcommissie voor studiebelangen

van algemene aard; inv.nr. 285, 'N.C.S.V., Amsterdamse Sociaal Democratische Studenten Club, Thomas, Amsterdamse Vrouwelijke Studentenvereniging, Unitas, Vereniging van Klassieke Letteren, Studenten Vereniging der Economische Faculteit.'

Toegangsnummer 279.A, 'Archief van de Universiteit van Amsterdam; College van Curatoren: aanvulling', periode 1918-1973; 2., Stukken betreffende bijzondere onderwerpen; 2.2., Materieel bestuur; 2.2.5., Stukken betreffende personeel; 2.2.5.5., Weigeringen; inv.nr. 1512, 'Stukken betreffende de weigering van de Faculteit der Letteren tot de instelling van een buitengewone leerstoel in de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog ten behoeve van prof. dr. L. de Jong. 1963.I omslag.'

Theater Instituut Nederland (TIN), Amsterdam, <http://www.theaterinstituut.nl>:

Knipselmap René Eljon eenakter: '10 van de 100 interviews van Ischa', december 1995.

Universiteit van Amsterdam (UvA), Amsterdam, www.uva.nl:

Bureau Pedel, Promotieboek UvA (kandidaat nr. 1 is uit 1878): Sally de Jong, kandidaat nr. 3113, gepromoveerd 3 oktober 1940; Loe de Jong, kandidaat nr. 3792, cum laude gepromoveerd 10 november 1953.

Bibliotheek bijzondere collecties, Archief Uitgeverij Contact te Amsterdam.

Bibliotheek bijzondere collecties, Collectie Jacques Presser, Register Presser: nieuw inv.nr. 97 (oud nr. 29): dissertatie Loe de Jong 1950-1953. Correspondentiearchief: periode oktober 1954-september 1957, map I: nr. 154; periode september 1957-januari 1960, map II, nr. 379; januari 1961-oktober 1962, map I: nrs. 149-150 en 322-339; Map II: nrs. 171-174 en 233 en 235; map III, nr. 358 en nrs. 383-387; periode 1 december 1963-15 november 1964, map I, nr. 17 en map II, nrs. 160-161, nr. 189 en nr. 192; periode 15 november 1965-15 september 1966, map I, nrs. 68-76; map II, nr. 261 en nrs. 278-279; periode 15 september 1966-10 september 1967, map I: nrs. 11-12; map II: nr. 67, nrs. 183-184 en nrs. 245/246; periode 10 november 1967-10 november 1968, map I: nrs. 9-16; map II: nrs. 173-193; periode 10 november 1968-31 mei 1969, map I, nrs. 18-19, nrs. 70-77, nrs. 95-96, nrs. 118-119, nr.

136 en nr. 141; periode 1 juni 1969-31 december 1969, map I, nr. 31, nr. 157; map II, nrs. 174-179, nr. 266 en nrs. 308-315; periode 1 januari 1970-30 april 1970, map I: nrs. 63-67 en nrs. 116-117.

Universiteit Utrecht (UU), bibliotheek bijzondere collecties, Utrecht, www.uu.nl:

Archief P.C.A. Geyl, inv.nr. XIII, 'Correspondentie met Nederlandse historici', map 13.14

(1950), map 13.15 (1951, 1952, 1953), map 13.16 (1954, 1955), map 13.17 (1956), map 13.18 (1958), map 13.19 (1959, 1960), map 13.20 (1961, 1962).

VARA-Archief, Media Park, Hilversum, <http://vara.nl>:

Personeelsdossier: 'L. de Jong'.

V.A.R.A. bestuur stukken over het onderwerp: vervanging van L. de Jong als presentator van de wekelijkse rubriek 'Buitenlandoverzicht'.

VARA-gidsen jaargangen 1945-1948.

Doos 'Buitenlands weekoverzicht 1ste uitz. 1 augustus 1947 t/m 1952'.

Gele map: 'Wereld van Vandaag 29 december 1958 t/m 14 maart 1967' (bevat ong. 60% van de typoscripten van de uitzendingen. NIOD 823, inv.nrs. 72, 73 en 74 bevatten 192 typoscripten van alle televisie-uitzendingen die hij heeft verzorgd. De Jong specificeerde meestal niet welke door de VARA (de meeste) werden uitgezonden en welke voor de NTS. Deze typoscripten voor de televisie-uitzendingen berusten exclusief in dit archief.).

Privéarchief Herman van Meekren, Amsterdam:

Videoregistraties van de televisie-nieuwsrubrieken die zijn vader Jaap van Meekren presenteerde over De Jongs *Koninkrijk* vanaf deel 9 in 1979 t/m deel 12 in 1988.

Vos, De oude, Amsterdam:

Privéarchief Daniel Polak (info@oudevos.nl). Adresbestand alumni Vossius.

Vrij Nederland (VN), Amsterdam, <http://www.vn.nl>:

Krantenleggers jaargangen 1945-1969.